

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БЕРНАЗЮК ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Прим. № _____
УДК 340:004(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАВІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
(доктора наук)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант – Заборовський В.В.

Ужгород – 2021

Анотація

Берназюк О.О. Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право).

Дисертацію присвячено адміністративно-правовим засадам використання цифрових технологій у праві, визначенню напрямів та способів розвитку та використання цифрових технологій у публічному управлінні та розробці пропозицій щодо удосконалення адміністративного законодавства у цій сфері.

Визначено, що цифрові технології у праві – це законодавчо урегульована єдина система засобів та прийомів збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів та їх проєктів в електронній формі за допомогою комп'ютерної техніки, Інтернет-застосунків, автоматизованих систем, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, організовану на всіх рівнях та в усіх основних сферах публічного управління, інших видах юридичної діяльності, яка дає змогу підвищити ефективність відповідної діяльності.

Встановлено, що складовими елементами інформаційного суспільства є електронне урядування, електронний уряд, електронна демократія, електронний суд тощо. Запропоновано вдосконалені визначення вказаних елементів інформаційного суспільства.

Електронна демократія – це інструмент, за допомогою якого використання форм прямого народовладдя стає доступнішим для широкого загалу громадян завдяки застосуванню можливостей цифрових технологій. До елементів електронної демократії належать: електронні петиції, звернення до суб'єктів владних повноважень в електронній формі, електронне голосування тощо.

Електронний парламент – це форма організації діяльності органу законодавчої влади, яка заснована на застосуванні цифрових технологій, що дає змогу здійснювати його взаємодію з іншими суб'єктами владних повноважень, фізичними та юридичними особами, здійснювати законопроєкту та законотворчу роботу.

Електронний суд – це комплексна система організації судової влади, заснована на забезпеченні внутрішнього та зовнішнього обміну інформацією за допомогою цифрових технологій як між судом та учасниками судового процесу, так і між судами, між судами та суб'єктами, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням правосуддя (далі – органи забезпечення системи правосуддя), та іншими державними органами, а також формування та зберігання судової документації, включаючи судові рішення, ведення судової статистики, оприлюднення відповідних документів.

Обґрунтовано, що електронне урядування необхідно розглядати у широкому та вузькому значеннях. У першому розумінні електронне урядування визначено, як форму організації публічного управління, що ґрунтується на запровадженні цифрових технологій та завдяки чому забезпечується розширення можливостей діяльності органів публічного

управління та участі громадян у такому управлінні. У широкому розумінні електронне урядування також включає утворення таких інформаційно-комунікативних зв'язків між різними елементами управління, суб'єктами та об'єктами управління, які в організованій сукупності утворюють нову форму здійснення публічного управління, що, зокрема, ґрунтується на європейських принципах належного урядування.

Доведено, що електронна адміністративна послуга є видом послуги, яка повністю або частково надається за допомогою онлайн-сервісів. Електронна адміністративна послуга характеризується такими ознаками: 1) є результатом публічно-владної діяльності відповідних суб'єктів, яка реалізується за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій; 2) надається за заявою фізичної та юридичної особи, поданою в електронній формі через онлайн-сервіси Єдиного державного порталу адміністративних послуг або інших веб-ресурсів суб'єктів надання адміністративних послуг та спрямованою на юридичне оформлення та/або створення умов для реалізації прав та інтересів фізичної або юридичної особи; 3) завдяки повній або частковій інтеграції адміністративних послуг до онлайн-простору забезпечуються оперативність, доступність, зручність, мобільність отримання адміністративної послуги, а також мінімізуються корупційні ризики у сфері публічного управління, оскільки повністю або частково усувається участь посадових осіб суб'єкта владних повноважень від процесу прийняття рішення про надання або відмову в наданні адміністративної послуги.

Розроблено класифікацію адміністративних послуг залежно від рівня інтерактивності, відповідно до якої послуги поділяються на: 1) адміністративні послуги, які можуть повністю надаватися через онлайн-сервіси (Єдиний державний портал адміністративних послуг або інші онлайн-сервіси надавачів адміністративних послуг), що передбачає можливість: подання заяви в електронній формі, надання інших документів в електронній формі (або інформації про ці документи), здійснення оплати за надання послуги, оформлення та отримання результату адміністративної послуги; 2) адміністративні послуги, які частково надаються через онлайн-сервіси (у силу їх специфіки або у зв'язку з відсутністю можливостей/бажання отримувачів та/або надавачів послуги повністю здійснювати її надання через онлайн-сервіси), зокрема: отримання інформації за запитом від органів державної влади або органів місцевого самоврядування; подання в електронній формі заяви для отримання послуги або здійснення запису до електронної черги; відстеження етапу, на якому перебуває виконання послуги тощо, однак для остаточного оформлення результату адміністративної послуги є необхідність безпосереднього звернення отримувача послуги до суб'єкта її надання.

Встановлено, що оригінали законів та інших актів Верховної Ради України, відповідно до законодавства, існують у письмовій формі, а в електронній формі утворюються копії; оригінали правових актів Уряду та інших суб'єктів владних повноважень можуть існувати в електронній формі, крім тих актів, щодо яких встановлено виняток (передбачено, які види актів мають обов'язково прийматися у письмовій формі). Усі види правових актів підлягають обов'язковій реєстрації, їхні електронні копії

зберігаються у державних інформаційних ресурсах. Правові акти нормативно-правового характеру, крім того, підлягають обов'язковому оприлюдненню в офіційних засобах масової інформації, а також на вебресурсах відповідних суб'єктів владних повноважень.

Встановлено, що пріоритетними елементами системи електронного урядування у найбільш важливих соціальних сферах є електронна система охорони здоров'я, електронна система освіти та науки, електронне довкілля тощо, запровадження яких покликане: зробити відкритою для громадськості публічну інформацію, зокрема щодо стану довкілля, напрямів та обсягів використання публічних коштів, розпорядження землями, стану розроблення та використання надр тощо; автоматизувати деякі процеси здійснення керівництва відповідними сферами (кадри, моніторинг, фінанси, звітність); удосконалити електронну систему документообігу у закладах освіти, науки, охорони здоров'я та довкілля; забезпечити можливість отримання послуг користувачами системи у відповідних сферах через онлайн-сервіси, включаючи перевірку дійсності документів, реєстрацію в електронних чергах тощо.

Визначено, що електронне судочинство (правосуддя) – це єдина, цілісна та комплексна інформаційно-телекомунікаційна система, інтегрована в діяльність судів, інших суб'єктів, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням здійснення правосуддя, за допомогою застосування цифрових технологій, що складається з окремих елементів, які можуть функціонувати як самостійно, так і в системі з іншими.

Аргументовано, що до елементів (підсистем) електронного судочинства належать: 1) елементи, що забезпечують комунікацію між різними судами, судом, учасниками судового процесу, іншими користувачами системи (Електронний суд): електронний кабінет, електронний підпис, офіційна електронна пошта для подання учасниками процесу заяв, інших процесуальних дій, а також отримання судових повісток, повідомлень засобами електронного зв'язку; офіційні вебсайти та інші інформаційні ресурси судової влади, що дають змогу відстежувати хід розгляду справи, отримувати інформацію про дату та місце розгляду справи; Єдиний державний реєстр судових рішень для вільного доступу до судових рішень; засоби відеоконференцзв'язку; 2) елементи для комунікації суду з іншими судами, органами забезпечення системи правосуддя: система електронного документообігу; офіційні електронні засоби зв'язку; 3) елементи, що забезпечують організацію внутрішніх управлінських процесів: електронна система судової статистики; електронні архіви та електронна бібліотека суду тощо.

Визначено, що Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система – це комплексна уніфікована автоматизована програма, яка характеризується широкими функціональними можливостями та дає змогу перенести більшість операцій у процесі здійснення судочинства, а також операцій з обслуговування діяльності щодо здійснення правосуддя в електронну форму, автоматизувати деякі аналітичні, моніторингові, статистичні та інші операції, підвищити ефективність процесу розгляду та вирішення спору в суді.

Встановлено, що Електронний суд – це підсистема (модуль) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка характеризується інтегрованою структурою та складається з окремих елементів (електронне діловодство, відеоконференцзв'язок, бази даних суду та органів забезпечення системи правосуддя), які

в сукупності дають змогу здійснювати електронний обмін документами між судом, органами системи правосуддя та учасниками судового процесу, брати участь у розгляді справи в режимі відеоконференції, відстежувати хід розгляду справи, ознайомлюватися з матеріалами судової справи в електронній формі та використовувати інші можливості інформаційно-телекомунікаційної системи з метою забезпечення доступності, швидкості, високої ефективності під час розгляду та вирішення справи в суді.

Аргументовано, що перевагами електронної форми надання юридичних послуг порівняно з традиційними є: 1) доступність юридичних послуг (часова – цілодобово, просторова – з будь-якого місця знаходження користувача, фінансова – економія коштів); 2) швидкість отримання юридичних послуг (не потребує довготривалого очікування, у деяких випадках можливо отримати миттєвий результат); 3) висока ефективність юридичних послуг: гарантована відсутність (мінімальна ймовірність) технічних, логічних та юридичних помилок, можливість урахування та опрацювання значної кількості актів законодавства, судової практики тощо.

Визначено, що інформаційно-пошукова аналітична правова система – це форма забезпечення діяльності суб'єктів владних повноважень, інших суб'єктів публічного права, яка забезпечує доступ до інформації, що міститься у правових інформаційних ресурсах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реєстрах нормативно-правових актів та інших державних реєстрах, недержавних правових ресурсах, а також додатково має аналітичні функціональні можливості, зокрема: пошук запитуваної та пов'язаної з нею інформації, пошук та порівняння різних версій (редакцій) документів, отримання інформації про автора документа, час його створення, структуру документа, можливість проведення статистичного аналізу інформаційної бази у певному розрізі тощо.

Обґрунтовано, що електронний державний реєстр – це інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки, обміну та поширення інформації, що містить відомості про об'єкти державної реєстрації, якими можуть бути: відомості про фізичних та юридичних осіб, речі (рухомі та нерухомі), речові та інші права (право власності, оренди тощо), документи (акти законодавства, судові рішення, статутні документи тощо), юридичні факти (народження, смерть, набуття або втрата громадянства, утворення, реорганізація, ліквідація юридичної особи, громадського об'єднання, початок або закінчення досудового розслідування, виконавчого провадження тощо).

Виявлено такі основні проблеми у сфері застосування в Україні цифрових технологій у праві: 1) непослідовність державної політики у сфері запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, яка зумовлена відсутністю єдиної та комплексної державної стратегії в цій сфері, яка б була розроблена з урахуванням рекомендації інституцій ЄС, провідних міжнародних організацій, експертів та фахівців у сфері права, інформаційних технологій та ін.; 2) цифрова нерівність, яка виражається в недоступності Інтернет-технологій та якісного програмного забезпечення для окремих верств населення, що ускладнює, а подекуди унеможлиблює користування електронними державними, регіональними та місцевими онлайн-сервісами, а також у відсутності

належного оснащення місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування окремих регіонів необхідними для надання якісних електронних послуг технологіями; 3) недостатність бюджетного фінансування, що зумовлює відсутність належного технічного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 4) проблема міжопераційної несумісності, що ускладнює взаємодію між системами різних органів державної влади та місцевого самоврядування, відповідними державними та регіональними реєстрами; 5) неузгодженість основних понять та категорій, що містяться в актах законодавства, між собою та з положеннями нормативних актів ЄС.

На підставі дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері використання цифрових технологій у праві, визначені такі напрями його застосування для удосконалення електронного урядування, електронних адміністративних послуг, електронного судочинства та інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні в Україні: 1) формування єдиної зваженої державної та регіональної політики у сфері розвитку цифрових технологій; 2) підвищення незалежності та функціональної спроможності органу, відповідального за формування та реалізацію державної цифрової політики, покладення на нього в тому числі функцій щодо забезпечення захисту персональних даних особи; 3) налагодження співробітництва держави з суб'єктами господарювання, які здійснюють діяльність у сфері цифрових технологій; 4) масштабування електронних адміністративних послуг, для чого необхідне спрощення процедур користування такими послугами, включаючи оптимальне спрощення процедури ідентифікації користувача, надання можливості доступу до порталів адміністративних послуг з пристроїв, які мають мінімальні технічні характеристики тощо; 5) розширення можливостей електронного судочинства, включаючи перехід на електронне діловодство та обмін процесуальними документами, судовими рішеннями в електронній формі без одночасного використання паперових документів тощо.

Обґрунтовано, що перспективними напрями використання інноваційних технологій у праві є: 1) засобів ідентифікації особи за її біометричними даними; 2) технології Blockchain, що є перспективним та інноваційним напрямом розвитку цифрових технологій, використання якого в різних сферах публічного управління сприятиме: зниженню рівня поширення корупції, подоланню зайвої бюрократії, що в сукупності матиме наслідком підвищення довіри до держави та державних послуг, забезпечення безпеки даних тощо; 3) технологій «Smart City» та «Smart Village», які спрямовані на організацію оптимальної системи управління міською інфраструктурою та сільськими територіями, підвищення ефективності такого управління тощо; 4) можливостей штучного інтелекту в судочинстві з метою спрощення роботи судді, апарату судів та розвантаження судів.

З метою удосконалення законодавства у сфері регулювання використання цифрових технологій у публічному управлінні запропоновано: 1) ратифікувати та імплементувати положення деяких європейських актів у сфері використання цифрових технологій у праві, зокрема: Директиви № 2002/20/ЄС, Директиви № 2002/21/ЄС, Директиви (ЄС) № 2016/1148, Регламенту (ЄС) № 910/2014, Регламенту (ЄС) № 2019/881 та ін., що дозволить узгодити технічні вимоги до розробок у сфері забезпечення кібербезпеки,

виробити відповідні до європейських стандартів вимоги у сфері забезпечення безпеки мережі та інформаційних систем; 2) у Господарському процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства уточнити, що заяви в електронній формі подаються виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи з використанням власного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису у порядку, встановленому Законом України «Про електронні довірчі послуги», а також закріпити можливість подання позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги, іншої заяви з процесуальних питань за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в електронній формі; 3) прийняти базовий Закон (наприклад, Закон України «Про засади державної цифрової політики»), в якому визначатимуться всі основні терміни та поняття та загальні правила, основоположні принципи у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні; 4) урегулювати питання електронної форми правових актів шляхом прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», в якому, крім іншого, визначити питання електронного обігу правових актів; 5) у Законі України «Про захист персональних даних» регламентувати гарантії захисту персональних даних громадян у мережі Інтернет; 6) у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», інших законах, що регулюють повноваження органів публічно-владних повноважень у сфері прийняття індивідуальних актів, передбачити можливість їх прийняття в електронній формі; 7) доповнити ст. 236 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та § 42 Регламенту Кабінету Міністрів України положенням про те, що громадські консультації та обговорення проєктів правових актів здійснюються шляхом розміщення відповідного проєкту на офіційному вебсайті розробника акта, щодо якого у встановленій формі громадяни можуть подавати свої зауваження, заперечення та пропозиції. Звіт про їх розгляд, врахування/неврахування також розміщується на офіційному сайті відповідного органу.

Список опублікованих праць:

1. Берназюк О.О. Адміністративно-правове регулювання цифрових технологій у праві: сучасний стан та напрямки вдосконалення. *Науковий журнал Сумського національного аграрного університету*. 2017. № 4. С. 77–81.
2. Берназюк О.О. Напрями застосування та види цифрових технологій у праві. *Прикарпатський юридичний вісник Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 4(19). С. 34–38.
3. Берназюк О.О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10(260). С. 166–170.
4. Берназюк О.О. Міжнародне-правове регулювання цифрових технологій у праві. *Альманах міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 18. С. 3–10.

5. Берназюк О.О. Цифрові технології у сфері публічного управління: визначення основних понять. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2017. Вип. 46. С. 109–113.
6. Берназюк О.О. Історико-правова періодизація розвитку цифрових технологій у праві. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. Кишинёв, 2017. С. 45–49.
7. Берназюк О.О. Структура та інструменти електронного урядування. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 2 (volume 1). С. 19–25.
8. Берназюк О.О. Електронний суд як основний елемент системи електронного судочинства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 102–104.
9. Берназюк О.О. Поняття та значення інформаційно-пошукових аналітичних правових систем в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 2. С. 18–21.
10. Берназюк О.О. Поняття та особливості електронного судочинства в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. Ч. 2. С. 15–20.
11. Берназюк О.О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5(279). С. 196–199.
12. Берназюк О.О. Зарубіжний досвід удосконалення національного законодавства у сфері регулювання електронних державних реєстрів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 36–40.
13. Берназюк О.О. Класифікація електронних державних реєстрів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2019. № 5. С. 141–144.
14. Берназюк О.О. Правове регулювання надання юридичних послуг в електронній формі: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 5. С. 36–40.
15. Берназюк О.О. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: поняття та структура. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 6(280). С. 326–330.
16. Берназюк А.А. Внедрение единой судебной информационно-телекоммуникационной системы: вопросы теории и практики. *Legea Si Viata Revista stiintifico-practica*. Кишинёв, июнь 2019 г. С. 24–28.
17. Берназюк А.А. Перспектива внедрения в Украине электронной формы предоставления юридической помощи *Legea Si Viata Revista stiintifico-practica*. Кишинёв, июнь 2019 г. С. 24–28.
18. Берназюк О.О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету. Серія : Право*. 2019. № 55. С. 32–35.
19. Берназюк О.О. Елементи електронного судочинства та стан їх запровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету. Серія : Право*. 2019. № 56. С. 12–15.

20. Берназюк О.О. Напрями застосування в Україні досвіду європейських держав щодо використання цифрових технологій у публічному управлінні. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 1). С. 25–29.

21. Берназюк О.О. Актуальні проблеми застосування цифрових технологій у сфері публічного управління. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету*. Серія : Право. 2020. № 62. С. 23–26.

22. Берназюк О.О. Деякі питання організаційно-правових механізмів боротьби з корупцією в Україні. *Пріоритетні напрями модернізації системи права України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. С. 266–268.

23. Берназюк О.О. Сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства та їх вплив на сферу публічного управління. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції. Дніпро : Правовий світ, 2017. С. 8–11.

24. Берназюк О.О. Історико-правові передумови запровадження цифрових технологій в право. *Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації* : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. Київ : Актуальна юриспруденція, 2017. С. 53–55.

25. Берназюк О.О. Окремі питання розвитку електронної демократії в Україні. *Сучасне державотворення та право творення: питання теорії та практики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Причорноморська фундація права, 2017. С. 27–29.

26. Берназюк О.О. Проблема співвідношення понять «електронний суд», «електронне судочинство» та «електронне правосуддя». *Теорія і практика сучасної юриспруденції* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 8–10.

27. Берназюк О.О. Зарубіжний досвід запровадження системи електронного судочинства: можливості застосування. *Реформування законодавства і державних інституцій: досягнення, недоліки та перспективи* : Міжнародні юридичні науково-практичні конференції «Актуальна юриспруденція». Київ, 2019. С. 133–136.

28. Берназюк О.О. Переваги та проблемні питання запровадження підсистеми «Електронний суд». *Новини сучасної науки* : XXXI Міжнародна Інтернет-конференція. Вінниця, 2019. С. 5–8.

29. Берназюк О.О. Переваги та можливості системи електронного судочинства. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : Міжнародна науково-практична конференція. Одеса, 2019. С. 67–71.

30. Берназюк О.О. Інформаційна безпека як необхідна складова системи електронного судочинства. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні* : Міжнародна науково-практична конференція. Харків, 2019. С. 43–45.

31. Берназюк О.О. Електронне діловодство у суді: сучасний стан та перспективи розвитку. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина* : Міжнародна науково-практична конференція. Запоріжжя : Істина, 2019. С. 88–91.

32. Берназюк О.О. Електронне урядування та концепція належного урядування: питання співвідношення. *International scientific and practical conference*, Miskolc, Hungary, 2019. С. 203–206.

33. Берназюк О.О. Електронні сервіси з надання правової допомоги в Україні : Міжнародна науково-практична конференція. *Центр українсько-європейського наукового співробітництва Верховенство права та правова держава*. Ужгород, 2019. С. 71–74.

34. Берназюк О.О. Удосконалення національного законодавства у сфері регулювання організації інформаційно-пошукових правових систем: зарубіжний досвід. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки* : Міжнародна науково-практична конференція. Харків : Асоціація аспірантів-юристів, 2019. С. 30–33.

35. Берназюк О.О. Теоретико-правові засади функціонування інформаційно-пошукових правових систем в Україні. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країнах* : Міжнародна науково-практична конференція. Запоріжжя: Істина, 2019. С. 49–52.

Summary

Bernazyuk OO Digital technologies in law: trends and prospects. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of legal sciences on a specialty 12.00.07 - administrative law and process; finance law; information law (081 - Law).

The dissertation is devoted to administrative and legal bases of use of digital technologies in law, definition of directions and ways of development and use of digital technologies in public management and development of offers on improvement of the administrative legislation in this sphere.

It is determined that digital technologies in law are a legally regulated unified system of means and methods of collecting, recording, processing, storing and disseminating legal information, as well as creating documents and their projects in electronic form using computer technology, Internet applications, automated systems, information and communication networks and other digital means, organized at all levels and in all major areas of public administration, other legal activities, which allows to increase the efficiency of relevant activities.

It is established that the constituent elements of the information society are e-government, e-government, e-democracy, e-court, etc. Improved definitions of these elements of the information society are proposed.

E-democracy is a tool that makes the use of forms of direct democracy more accessible to the general public through the use of digital technologies. Elements of e-democracy include: e-petitions, appeals to the authorities in electronic form, e-voting, etc.

Electronic parliament is a form of organizing the activities of the legislature, which is based on the use of digital technologies, which allows it to interact with other subjects of power, individuals and legal entities, to carry out legislative and legislative work.

The e-court is a comprehensive system of organization of the judiciary, based on the provision of internal and external exchange of information through digital technologies both between the court and the parties to the proceedings, and between courts, between courts and entities with powers related to provision of justice (hereinafter - the justice system), and other state bodies, as well as the formation and storage of judicial documents, including court decisions, the maintenance of judicial statistics, the publication of relevant documents.

It is substantiated that e-government should be considered in broad and narrow meanings. In the first sense, e-government is defined as a form of public administration based on the introduction of digital technologies and thus provides for the expansion of opportunities for public administration and citizen participation in such governance. In a broad sense, e-government also includes the formation of such information and communication links between the various elements of government, actors and objects of government, which together form a new form of public administration, based in particular on European principles of good governance.

It has been proven that electronic administrative service is a type of service that is fully or partially provided through online services. Electronic administrative service is characterized by the following features: 1) is the result of public authority of the relevant entities, which is implemented through information and telecommunications technologies; 2) is provided upon the application of a natural and legal person submitted in electronic form through the online services of the Unified State Portal of Administrative Services or other web resources of the subjects of administrative services and aimed at legal registration and / or creation of conditions for realization of rights and interests or legal entity; 3) full or partial integration of administrative services into the online space ensures efficiency, accessibility, convenience, mobility of administrative services, as well as minimizes corruption risks in the field of public administration, as fully or partially eliminates the participation of officials of the subject of power from the process decision-making on the provision or refusal to provide administrative services.

A classification of administrative services depending on the level of interactivity has been developed, according to which services are divided into: 1) administrative services that can be fully provided through online services (Unified State Portal of Administrative Services or other online services of administrative service providers), which provides: applications in electronic form, provision of other documents in electronic form (or information about these documents), payment for the provision of services, registration and receipt of the result of administrative services; 2) administrative services that are partially provided through online services (due to their specifics or due to lack of opportunities / desire of recipients and / or service providers to fully provide it through online services), in particular: obtaining information on request from public authorities or local governments; submission in electronic form of an application for receiving a service or making an entry in the electronic queue; tracking the stage at which the

service is performed, etc., but for the finalization of the result of the administrative service there is a need to directly contact the recipient of the service to the subject of its provision.

It is established that the originals of laws and other acts of the Verkhovna Rada of Ukraine, in accordance with the legislation, exist in writing, and copies are formed in electronic form; originals of legal acts of the Government and other subjects of power may exist in electronic form, except for those acts for which an exception is established (it is provided which types of acts must be adopted in writing). All types of legal acts are subject to mandatory registration, their electronic copies are stored in state information resources. Legal acts of a normative-legal nature, in addition, are subject to mandatory publication in the official media, as well as on the web resources of the relevant subjects of power.

It is established that the priority elements of the e-government system in the most important social spheres are the e-health system, e-education and science system, e-environment, etc., the implementation of which is aimed at: making public information public, in particular about the environment, directions and scope use of public funds, land management, state of development and use of subsoil, etc. ; automate some management processes in relevant areas (personnel, monitoring, finance, reporting); to improve the electronic document management system in educational, scientific, healthcare and environmental institutions; ensure the possibility of receiving services by users of the system in relevant areas through online services, including verification of documents, registration in electronic queues, etc.

It is determined that e-justice (justice) is a single, integrated and comprehensive information and telecommunications system integrated into the activities of courts, other entities, which are endowed with powers related to the administration of justice through the use of digital technologies. of individual elements that can function both independently and in a system with others.

It is argued that the elements (subsystems) of electronic litigation include: 1) elements that provide communication between different courts, court, litigants, other users of the system (Electronic Court): electronic cabinet, electronic signature, official e-mail for submission by litigants applications, other procedural actions, as well as receiving court summonses, notifications by electronic means; official websites and other information resources of the judiciary, which allow to track the progress of the case, to obtain information about the date and place of the case; Unified state register of court decisions for free access to court decisions; video conferencing facilities; 2) elements for communication of the court with other courts, bodies of support of the justice system: the system of electronic document circulation; official electronic means of communication; 3) elements that ensure the organization of internal management processes: electronic system of judicial statistics; electronic archives and electronic court library, etc.

It is determined that the Unified Judicial Information and Telecommunication System is a complex unified automated program, which is characterized by wide functionality and allows to transfer most operations in the process of justice, as well as operations to service justice in electronic form, automate some analytical, monitoring , statistical and other operations, increase the efficiency of the process of consideration and resolution of the dispute in court.

It is established that the Electronic Court is a subsystem (module) of the Unified Judicial Information and Telecommunication System, which is characterized by an integrated structure and consists of separate elements (electronic record keeping, video conferencing, court databases and justice systems), which together allow to carry out electronic exchange of documents between the court, judicial authorities and participants in the trial, participate in the proceedings by videoconference, monitor the progress of the case, review the case materials in electronic form and use other features of information and telecommunications system to ensure accessibility, speed, high efficiency during the consideration and resolution of the case in court.

It is argued that the advantages of the electronic form of providing legal services compared to traditional ones are: 1) availability of legal services (temporary – around the clock, spatial – from any location of the user, financial – saving money); 2) speed of obtaining legal services (does not require a long wait, in some cases it is possible to get an instant result); 3) high efficiency of legal services: guaranteed absence (minimum probability) of technical, logical and legal errors, the ability to take into account and process a significant number of acts of legislation, case law, etc.

It is determined that the information-search analytical legal system is a form of ensuring the activities of subjects of power, other subjects of public law, which provides access to information contained in the legal information resources of public authorities and local governments, registers of regulations, legal acts and other state registers, non-state legal resources, as well as additionally has analytical functionality, in particular: search for requested and related information, search and comparison of different versions (editions) of documents, obtaining information about the author of the document, time of its creation, the structure of the document, the possibility of statistical analysis of the information base in a certain context, etc.

It is substantiated that the electronic state register is an information and telecommunication system designed to collect, store, process, exchange and disseminate information containing information about the objects of state registration, which may be: information about individuals and legal entities, things (movable and immovable), property and other rights (property, lease, etc.), documents (legislation, court decisions, statutory documents, etc.), legal facts (birth, death, acquisition or loss of citizenship, formation, reorganization, liquidation of a legal entity, public merger, commencement or termination of pre-trial investigation, enforcement proceedings, etc.).

The following main problems in the field of digital technologies in Ukraine have been identified in law: 1) inconsistency of state policy in the field of digital technologies in public administration, which is due to the lack of a unified and comprehensive state strategy in this area, which would be developed taking into account the EU institutions, leading international organizations, experts and specialists in the field of law, information technology, etc.; 2) digital inequality, which is expressed in the inaccessibility of Internet technologies and quality software for certain segments of the population, which complicates and sometimes prevents the use of electronic state, regional and local online services, as well as the lack of proper equipment of local authorities and bodies local self-government of certain regions necessary for the provision of quality electronic services technologies; 3) insufficient budget funding, which causes the lack

of proper technical support for public authorities and local governments; 4) the problem of interoperability, which complicates the interaction between the systems of different bodies of state power and local self-government, the relevant state and regional registers; 5) inconsistency of the basic concepts and categories contained in the legislation, among themselves and with the provisions of EU regulations.

Based on the study of foreign experience in the use of digital technologies in law, the following areas of its application to improve e-government, e-administrative services, e-litigation and other forms of use of digital technologies in public administration in Ukraine: 1) formation of a single balanced state and regional policies in the field of digital technology development; 2) increasing the independence and functional capacity of the body responsible for the formation and implementation of state digital policy, entrusting it, including functions to ensure the protection of personal data; 3) establishing cooperation of the state with business entities engaged in activities in the field of digital technologies; 4) scaling of electronic administrative services, which requires simplification of procedures for using such services, including optimal simplification of user identification procedures, providing access to administrative service portals from devices that have minimal technical characteristics, etc.; 5) expanding the possibilities of electronic litigation, including the transition to electronic record keeping and the exchange of procedural documents, court decisions in electronic form without the simultaneous use of paper documents, etc.

It is substantiated that promising areas of use of innovative technologies in law are: 1) means of identification of a person by his biometric data; 2) Blockchain technology, which is a promising and innovative direction of digital technology development, the use of which in various areas of public administration will lead to: reducing the spread of corruption, overcoming unnecessary bureaucracy, which in turn will increase confidence in government and public services, data security, etc.; 3) technologies "Smart City" and "Smart Village", which are aimed at organizing the optimal management system of urban infrastructure and rural areas, improving the efficiency of such management, etc.; 4) opportunities for artificial intelligence in the judiciary in order to simplify the work of the judge, the court staff and the unloading of courts.

In order to improve the legislation in the field of regulation of digital technologies in public administration, it is proposed to: 1) ratify and implement the provisions of some European acts in the field of digital technologies in law, in particular: Directives № 2002/20 / EU, Directives № 2002/21 / EU, Directive (EU) № 2016/1148, Regulation (EU) № 910/2014, Regulation (EU) № 2019/881, etc., which will allow to harmonize technical requirements for developments in the field of cybersecurity, to develop requirements in accordance with European standards in the field of ensuring the security of the network and information systems; 2) in the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine and the Code of Administrative Procedure to specify that applications in electronic form are submitted exclusively for with the help of the Unified Judicial Information and Telecommunication System using your own digital signature, equated to a handwritten signature in the manner prescribed by the Law of Ukraine "On Electronic Trust Services", as well as to establish the possibility of filing a statement of claim, appeal or cassation complaint. Unified judicial information and

telecommunication system in electronic form; 3) adopt a basic law (for example, the Law of Ukraine "On the Principles of State Digital Policy"), which will define all the basic terms and concepts and general rules, basic principles in the use of digital technologies in public administration; 4) to regulate the issues of electronic form of legal acts by adopting the Law of Ukraine "On normative legal acts", in which, among other things, to determine the issues of electronic circulation of legal acts; 5) in the Law of Ukraine "On Personal Data Protection" to regulate guarantees of protection of personal data of citizens on the Internet; 6) the Law of Ukraine "On Basic Principles of State Supervision (Control) in the Sphere of Economic Activity", other laws regulating the powers of public authorities in the field of adoption of individual acts, provide for the possibility of their adoption in electronic form; 7) to supplement Art. 236 of the Law of Ukraine "On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine", Art. 13 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" and § 42 of the Rules of Procedure of the Cabinet of Ministers of Ukraine stipulates that public consultations and discussions of draft legal acts are carried out by posting the relevant draft on the official website, objections and suggestions. A report on their consideration, accounting / non-accounting is also posted on the official website of the relevant body.

List of published works:

1. Bernazyuk O.O. Administrative and legal regulation of digital technologies in law: current status and areas for improvement. *Scientific journal of Sumy National Agrarian University*. 2017. № 4. S. 77–81.
2. Bernazyuk O.O. Areas of application and types of digital technologies in law. *Prykarpattya Legal Bulletin of the National University "Odessa Law Academy"*. 2017. № 4(19). Pp. 34–38.
3. Bernazyuk O.O. The role and place of digital technologies in the field of public administration. *Entrepreneurship, economy and law*. 2017. № 10(260). Pp. 166–170.
4. Bernazyuk O.O. International legal regulation of digital technologies in law. *Almanac of International Law of the International Humanities University*. 2017. № 18. S. 3–10.
5. Bernazyuk O.O. Digital technologies in the field of public administration: definition of basic concepts. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Series: Right. 2017. Vip. 46. S. 109–113.
6. Bernazyuk O.O. Historical and legal periodization of the development of digital technologies in law. *National Legal Journal: Theory and Practice*. Chisinau, 2017. S. 45–49.
7. Bernazyuk O.O. Structure and tools of e-government. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 2 (volume 1). Pp. 19–25.
8. Bernazyuk O.O. Electronic court as the main element of the electronic justice system. *Comparative and analytical law*. 2019. № 2. S. 102–104.
9. Bernazyuk O.O. The concept and importance of information retrieval and analytical legal systems in Ukraine. *Right of the Eastern European states*. 2019. № 2. S. 18–21.

10. Bernazyuk O.O. The concept and features of electronic justice in Ukraine. *Law and society*. 2019. № 3. Ch. 2. S. 15–20.
11. Bernazyuk O.O. Administrative electronic services: concepts and conditions of implementation in Ukraine. *Enterprise, economy and law*. 2019. № 5(279). Pp. 196–199.
12. Bernazyuk O.O. Foreign experience in improving national legislation in the field of regulation of electronic state registers. *Actual problems of domestic jurisprudence*. 2019. № 5. S. 36–40.
13. Bernazyuk O.O. Classification of electronic state registers in Ukraine. *Legal scientific electronic journal of Zaporizhia National University*. 2019. № 5. S. 141–144.
14. Bernazyuk O.O. Legal regulation of legal services in electronic form: current status and prospects for improvement. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*. Politology. Sociology. Law. 2019. № 5. S. 36–40.
15. Bernazyuk O.O. Unified judicial information and telecommunication system: concept and structure. *Enterprise, economy and law*. 2019. № 6(280). Pp. 326–330.
16. Bernazyuk A.A. Introduction of a unified judicial information and telecommunication system: issues of theory and practice. *Legea Si Viata Revista stiintifico-practica*. Chisinau, June 2019. pp. 24–28.
17. Bernazyuk A.A. Prospects for the introduction in Ukraine of the electronic form of legal aid *Legea Si Viata Revista stiintifico-practica*. Chisinau, June 2019. pp. 24–28.
18. Bernazyuk O.O. E-government as a special form of public administration: concepts and problems. *Scientific Bulletin of Uzhhorod Scientific University*. Series: Law. 2019. № 55. S. 32–35.
19. Bernazyuk O.O. Elements of electronic litigation and the state of their implementation in Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod Scientific University*. Series: Law. 2019. № 56. S. 12–15.
20. Bernazyuk O.O. Areas of application in Ukraine of the experience of European countries in the use of digital technologies in public administration. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 1). Pp. 25–29.
21. Bernazyuk O.O. Current problems of digital technology application in the field of public administration. *Scientific Bulletin of Uzhhorod Scientific University*. Series: Law. 2020. № 62. S. 23–26.
22. Bernazyuk O.O. Some issues of organizational and legal mechanisms for combating corruption in Ukraine. *Priority directions of modernization of the legal system of Ukraine : materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference*. Zaporozhye : Classical Private University, 2016. P. 266–268.
23. Bernazyuk O.O. Current trends in the development of the information society and their impact on public administration. *The latest trends in modern legal science : materials of the International scientific-practical conference*. Dnipro : Legal World, 2017. P. 8–11.
24. Bernazyuk O.O. Historical and legal preconditions for the introduction of digital technologies in law. *Legal development of society and the state: traditions and innovations :*

a collection of materials of the International legal scientific-practical conference. Kyiv : Actual Jurisprudence, 2017. P. 53–55.

25. Bernazyuk O.O. Some issues of e-democracy development in Ukraine. *Modern state formation and the right of creation: questions of theory and practice : materials of the International scientific-practical conference*. Odessa : Black Sea Law Foundation, 2017. P. 27–29.

26. Bernazyuk O.O. The problem of the relationship between the concepts of "electronic court", "electronic justice" and "electronic justice". *Theory and practice of modern jurisprudence : a collection of the International scientific-practical conference*. Kyiv : Center for Legal Research, 2017. P. 8–10.

27. Bernazyuk O.O. Foreign experience in implementing an electronic justice system: possibilities of application. Reforming legislation and state institutions: achievements, shortcomings and prospects: *International legal scientific-practical conferences "Actual jurisprudence"*. Kyiv, 2019. S. 133–136.

28. Bernazyuk O.O. Advantages and problematic issues of introduction of the subsystem "Electronic court". *News of modern science: XXXI International Internet Conference*. Vinnytsia, 2019. P. 5–8.

29. Bernazyuk O.O. Advantages and capabilities of the electronic justice system. *Legal Science: Challenges and Present : International Scientific and Practical Conference*. Odessa, 2019. S. 67–71.

30. Bernazyuk O.O. Information security as a necessary component of the electronic justice system. Current issues of the rule of law in the current formation of civil society in Ukraine: *International scientific-practical conference*. Kharkiv, 2019. S. 43–45.

31. Bernazyuk O.O. Electronic court records: current status and prospects. Problems of improving the legal security of human and civil rights and fundamental freedoms: *International scientific-practical conference*. Zaporozhye : Truth, 2019. P. 88–91.

32. Bernazyuk O.O. E-government and the concept of good governance: the question of correlation. *International scientific and practical conference*, Miskolc, Hungary, 2019. S. 203–206.

33. Bernazyuk O.O. Electronic legal aid services in Ukraine: International scientific-practical conference. *Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation Rule of Law and the Rule of Law*. Uzhhorod, 2019. S. 71–74.

34. Bernazyuk O.O. Improving national legislation in the field of regulating the organization of information retrieval legal systems: foreign experience. Priority directions of development of modern legal science: *International scientific-practical conference*. Kharkiv : Association of Postgraduate Lawyers, 2019. P. 30–33.

35. Bernazyuk O.O. Theoretical and legal principles of functioning of information retrieval legal systems in Ukraine. *Current trends in legal science of Ukraine and foreign countries : International scientific-practical conference*. Zaporozhye : Truth, 2019. P. 49–52.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВІ	
	21
1.1. Поняття та ознаки цифрових технологій у праві	21
1.2. Класифікація цифрових технологій та мета їх застосування у праві	40
1.3. Генеза становлення та розвитку цифрових технологій у праві.....	56
1.4. Характеристика законодавства у сфері регулювання цифрових технологій.....	76
Висновки до розділу 1	94
 РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	
	100
2.1. Доктринальні підходи до розумінні електронного урядування в Україні	100
2.2. Особливості надання адміністративних електронних послуг	122
2.3. Правове регулювання електронної форми правових актів.....	143
2.4. Адміністративно-правова характеристика інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні	162
Висновки до розділу 2	181
 РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОЧИНСТВІ	
	186
3.1. Адміністративно-правові засади організації електронного судочинства.....	186
3.2. Правова характеристика Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи	212

3.3. Організація окремих елементів електронного судочинства в Україні	239
Висновки до розділу 3	264

РОЗДІЛ 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНШИХ ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВІ	270
4.1. Адміністративно-правові засади надання послуг електронного юриста/адвоката.....	270
4.2. Правова характеристика інформаційно-пошукових аналітичних систем в Україні	295
4.3. Організаційно-правові засади функціонування державних реєстрів в Україні	316
Висновки до розділу 4	337

РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВІ	344
5.1. Проблеми застосування цифрових технологій у праві	344
5.2. Зарубіжний досвід правового регулювання цифрових технологій у праві та можливості його застосування в адміністративному законодавстві України	364
5.3. Запровадження інноваційних форм цифрових технологій у праві.....	381
5.4. Напрями та шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання цифрових технологій у праві	397
Висновки до розділу 5	415

ВИСНОВКИ	422
-----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	431
---	------------

ДОДАТКИ.....	521
---------------------	------------

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімкий розвиток науки та техніки обумовив перехід від індустріального до інформаційного суспільства, внаслідок чого постало питання про масштабне запровадження та використання цифрових технологій не тільки в повсякденному житті, виробничій та комерційній діяльності суб'єктів господарювання, але й у діяльності суб'єктів владних повноважень. У зв'язку з цим у багатьох розвинутих країнах світу відбувся перехід до нової моделі публічного управління, заснованої на електронному урядуванні.

Як принципово нова модель публічного управління, електронне урядування в Україні ґрунтується, у першу чергу, на європейських принципах належного урядування та має багато переваг, які виражаються, зокрема, у більшій відкритості та справедливості діяльності органів публічного управління, широкій залученості громадян до управління справами загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів, зниженні рівня поширення корупції, доступності для громадян адміністративних послуг, онлайн-сервісів, що надаються органами публічного управління, а також економічної раціональності та ефективності виконання цими органами своїх функцій.

Беручи до уваги світові тенденції у сфері розвитку та застосування цифрових технологій у праві, перед Україною постало завдання щодо подальшої їх інтеграції в різні сфери суспільного та державного життя з тим, щоб відповідати очікуванням та потребам інформаційного суспільства, вимогам європейських стандартів у сфері публічного управління. Аналогічне завдання, зокрема, проголошено в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

При цьому реалізація завдання щодо запровадження та розвитку цифрових технологій у праві потребує вирішення цілої низки питань правового, соціального, організаційного, інституційного характеру, зокрема у сфері захисту персональних даних, захисту інших прав осіб в інформаційній сфері,

подолання цифрової нерівності мешканців невеликих міст, селищ та сіл, підвищення комп'ютерної, інформаційної грамотності та культури населення, а також попередження виникнення можливих ризиків, пов'язаних із цифровізацією деяких сфер суспільно-управлінських правовідносин.

Таким чином, необхідність пошуку оптимальної моделі організації в Україні е-демократії, е-урядування, е-судочинства, е-послуг, е-освіти, е-декларування, відкритих даних державних реєстрів та інших сфер публічного управління, удосконалення законодавства, що регламентує процедури та механізми застосування цифрових технологій у праві, є завданням, яке наразі постає перед науковцями та спеціалістами у сфері права та публічного управління.

Разом з тим, огляд наукової літератури свідчить, що дослідження, присвячені проблемам інтеграції цифрових технологій у різні сфери суспільного та державного життя, включаючи сферу публічного управління, залишається епізодичними. Незважаючи на те, що існує значна кількість наукових робіт, присвячених окремим питанням та аспектам електронного урядування, наданню електронних адміністративних послуг, електронному правосуддю та ін., запропонована тема на рівні докторської дисертації не досліджувалася, у наявних наукових працях розглядалася неповно.

Проте відсутність системного теоретичного дослідження питань запровадження цифрових технологій у різні сфери суспільно-управлінських правовідносин, зокрема й у сферу публічного управління, унеможливорює комплексне вирішення проблеми подальшого провадження адміністративної реформи у відповідній сфері та розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Отже, необхідність здійснення системних змін щодо інтеграції цифрових технологій у різні сфери суспільно-управлінських правовідносин, недостатня розробленість теоретичних положень у цій сфері, недосконалість правового регулювання зумовлюють актуальність комплексного наукового дослідження широкого кола питань, пов'язаних із запровадженням цифрових технологій у право, окресленням сучасних тенденцій та перспектив розвитку та

застосування цифрових технологій у сфері публічного управління, а також удосконаленням законодавства у відповідній сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., а також згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015–2020 рр. Тема дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у XX – XXI ст.», яка розробляється науковцями Ужгородського національного університету (номер державної реєстрації 0198U007793).

Мета та задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення адміністративно-правових засад використання цифрових технологій у праві та обґрунтування способів і напрямів розвитку та удосконалення законодавства в цій сфері.

Для досягнення визначеної мети в дисертації передбачено вирішити такі *завдання*:

- визначити поняття цифрових технологій у праві;
- окреслити значення цифрових технологій у праві;
- виокремити складові елементи цифрових технологій у праві;
- дослідити генезис становлення та розвитку цифрових технологій у публічному управлінні;
- охарактеризувати сучасний стан правового регулювання використання цифрових технологій у праві;
- дослідити доктринальні підходи до розуміння електронного урядування в Україні;
- виявити особливості надання адміністративних електронних послуг та визначити їх види;

- визначити стан правового регулювання електронної форми правових актів;
- охарактеризувати інші форми використання цифрових технологій у публічному управлінні такі, як електронна демократія, електронна система охорони здоров'я та ін.;
- окреслити особливості організації електронного судочинства;
- виявити перспективи запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні;
- дослідити організацію Електронного суду як основного елементу електронного судочинства в Україні;
- розкрити адміністративно-правові засади надання послуг електронного юриста/адвоката;
- навести правову характеристику інформаційно-пошукових аналітичних систем в Україні та розробити їх класифікацію;
- визначити поняття та особливості електронних державних реєстрів в Україні;
- виявити основні проблеми застосування цифрових технологій у праві;
- дослідити зарубіжний досвід правового регулювання цифрових технологій у праві та визначити можливості його застосування в законодавстві України;
- обґрунтувати перспективи запровадження інноваційних форм цифрових технологій у праві;
- розробити рекомендації щодо напрямів та шляхів удосконалення правового регулювання цифрових технологій у праві.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільно-управлінські правовідносини, що виникають у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади використання цифрових технологій у праві.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є загальнотеоретичні, спеціальні та міжгалузеві методи наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дало можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. За допомогою гносеологічного методу дослідження було визначено поняття, особливості та види цифрових технологій у праві (параграфи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1 та 4.1). Історичний метод використано під час дослідження генезису становлення та розвитку цифрових технологій у праві (параграф 1.3). Аналітичний метод покладено в основу виявлення недоліків та проблем у сфері використання цифрових технологій у праві (параграфи 1.4, 5.1 та 5.4). За допомогою структурно-функціонального методу визначено відповідність нормативно-правових актів у сфері регулювання використання цифрових технологій у праві реальним суспільно-управлінським відносинам у цій сфері (параграфи 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3, 4.2 та 4.3). Порівняльно-правовий метод покладено в основу аналізу зарубіжного досвіду у сфері використання цифрових технологій у праві (параграфи 5.2 та 5.3). Метод статистичного аналізу було використано під час роботи з офіційно-статистичними матеріалами, звітами суб'єктів владних повноважень, а також результатами соціологічних досліджень та судовою практикою (параграфи 3.1, 3.2 та 3.3). Використання індуктивного методу дало змогу підтвердити висновок про необхідність удосконалення законодавства у сфері регулювання цифрових технологій у публічному управлінні (параграфи 5.2 та 5.4). У процесі визначення перспективних напрямів подальшого розвитку цифрових технологій у праві, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства були застосовані методи правового моделювання та прогнозування (параграфи 1.4 та 5.4).

Дослідження проблематики розвитку цифрових технологій у праві здійснено на засадах методологічного плюралізму, взаємодоповнюваності методів пізнання, що гарантувало об'єктивність, достовірність і повноту дослідження та сприяло вирішенню поставлених у дисертації мети і завдань.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали наукові розробки таких українських і зарубіжних авторів, як Е.Е. Аблякимов, А.А. Асанова, Ю.Є. Атаманова, Є.П. Бабалик, В.В. Білоус, С.О. Бойчун, О.В. Бринцев, О.Є. Бухтатий, І.А. Варава, М.В. Вербіцька, А.П. Гетьман, Т.В. Голобородько, Н.Ю. Голубєва, О.О. Григор, В.М. Грудницький, О.Д. Довгань, О.Ю. Дрозд, О.Д. Дубіна, В.В. Єжунінов, О.М. Ємельяненко, В.В. Заборовський, О.А. Заярний, І.О. Ізарова, М.П. Ільницький, А.Ю. Каламайко, В.Л. Зьолка, П.С. Клімушин, Р.А. Коваль, В.О. Коновал, П.В. Куфтрєв, С.І. Куценко, Н.В. Кушакова-Костицька, Н.І. Логінов, В.С. Мілаш, А.М. Митко, В.В. Недбай, В.Ф. Нестерович, Н.Б. Новицька, О.В. Павлишин, В.П. Пархоменко, А.Л. Паскар, В.М. Пекарчук, Н.С. Пугачова, О.М. Радущкий, М.В. Різак, О.З. Романчук, О.М. Селезнєва, А.О. Серенок, О.В. Синєокий, М.І. Смокович, С.Г. Соловійов, І.В. Солончук, Д.В. Спасібов, С.О. Стефанов, І.Ю. Татулич, С.Л. Тишківський, С.В. Тищенко, В.Л. Федоренко, О.В. Шармай, В.М. Шевчук, В.П. Якобчук та інших.

Нормативно-правовою базою дисертаційного дослідження є Конституція України, міжнародні акти, у тому числі Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства ООН, Кодекс адміністративного судочинства України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кримінальний та Цивільний кодекси України, закони України «Про інформацію», «Про електронні довірчі послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг», інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, законодавство зарубіжних країн.

Емпіричну основу дослідження становлять матеріали судової практики, звіти суб'єктів владних повноважень, офіційні статистичні дані з досліджуваної проблематики, відкриті дані державних реєстрів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших комплексних досліджень адміністративно-правових засад використання

цифрових технологій у праві в Україні. До найбільш значущих результатів дослідження належать такі:

уперше:

- введено в науковий обіг поняття «цифрові технології у праві», під якими запропоновано розуміти законодавчо урегульовану єдину систему засобів та прийомів збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів та їх проєктів в електронній формі за допомогою комп'ютерної техніки, Інтернет-застосунків, автоматизованих систем, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, організовану на всіх рівнях та в усіх основних сферах публічного управління, інших видах юридичної діяльності, яка дає змогу підвищити ефективність відповідної діяльності;

- з метою вдосконалення правового регулювання використання цифрових технологій у праві запропоновано прийняти базовий Закон України «Про засади державної цифрової політики», у якому визначити основні поняття та загальні правила, основоположні принципи у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні;

- для визначення статусу електронної форми правового акта запропоновано прийняти Закон України «Про нормативно-правові акти», у якому, крім іншого, визначити питання електронного обігу правових актів; у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», інших законах, що регулюють повноваження суб'єктів владних повноважень у сфері прийняття індивідуальних актів, передбачити можливість їх прийняття в електронній формі; доповнити ст. 236 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та § 42 Регламенту Кабінету Міністрів України положенням про те, що громадські консультації, громадські слухання та обговорення проєктів правових актів здійснюються шляхом розміщення відповідного проєкту на офіційному вебсайті розробника акта,

щодо якого у встановленій формі фізичні та юридичні особи можуть подавати свої зауваження, заперечення та пропозиції;

удосконалено:

– підхід до розуміння призначення (ролі) цифрових технологій у праві, зокрема, таке призначення полягає у: підвищенні ефективності різних видів юридичної діяльності за всіма основними показниками, зокрема щодо: рівня довіри громадян до суб'єктів владних повноважень; рівня відкритості та прозорості їхньої діяльності; ступеню залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень тощо. Встановлено, що значення цифрових технологій у праві полягає у: 1) демократизації сфери публічного управління; 2) забезпеченні відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень і, як наслідок, підвищенні рівня довіри громадян і суспільства до суб'єктів владних повноважень; 3) зниженні рівня поширення корупції серед службовців та посадових осіб органів публічного управління; 4) зменшенні кількості помилок, що можуть допускатися службовцями у процесі їхньої діяльності, через автоматизацію процесів здійснення керівництва; 5) забезпеченні економії ресурсів (часу, коштів, кадрів тощо); 6) створенні точної та прозорої статистичної інформації, що, своєю чергою, створює передумови для більш якісного аналізу;

– визначення поняття окремих елементів інформаційного суспільства, зокрема: електронне урядування запропоновано розуміти, як форму організації публічного управління, яка характеризується застосуванням цифрових технологій на кожному рівні та етапі такого управління; електронну демократію – як інструмент, за допомогою якого використання форм прямого народовладдя стає доступнішим для широкого загалу громадян завдяки застосуванню можливостей цифрових технологій; електронний парламент – як форму організації діяльності органу законодавчої влади, яка заснована на застосуванні цифрових технологій, що дає змогу здійснювати його взаємодію з іншими суб'єктами владних повноважень, фізичними та юридичними особами, здійснювати законопроектну та законотворчу роботу; електронний

суд – як комплексну систему організації судової влади, засновану на забезпеченні внутрішнього та зовнішнього обміну інформацією за допомогою цифрових технологій як між судом та учасниками судового процесу, так і між судами, між судами та суб'єктами, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням правосуддя (далі – органи забезпечення системи правосуддя), та іншими державними органами, а також формування та зберігання судової документації, включаючи судові рішення, ведення судової статистики, оприлюднення відповідних документів;

– історико-правову періодизацію формування цифрових технологій у праві: 1) 1992–2002 рр. – розпочався із прийняттям Закону України «Про інформацію»; 2) 2003–2010 рр. – його початок пов'язаний із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»; 3) 2011–2013 рр. – приєднання України до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»; 4) з 2014 р. – початок пов'язаний з укладенням Угоди про асоціацію України з ЄС;

– науковий підхід до розуміння електронного урядування, у межах якого запропоновано виділити широке та вузьке значення. У першому розумінні електронне урядування визначено, як форму організації публічного управління, що ґрунтується на запровадженні цифрових технологій та завдяки чому забезпечується розширення можливостей діяльності органів публічного управління та участі громадян у такому управлінні. У широкому розумінні електронне урядування також включає утворення таких інформаційно-комунікативних зв'язків між різними елементами управління, суб'єктами та об'єктами управління, які в організованій сукупності утворюють нову форму здійснення публічного управління, що, зокрема, ґрунтується на європейських принципах належного урядування;

– підхід до узагальнення ознак електронної адміністративної послуги, до яких віднесено: 1) є результатом публічно-владної діяльності відповідних суб'єктів, яка реалізується за допомогою інформаційно-телекомунікаційних

технологій; 2) надається за заявою фізичної та юридичної особи, поданою в електронній формі через онлайн-сервіси Єдиного державного portalу адміністративних послуг або інших веб-ресурсів суб'єктів надання адміністративних послуг та спрямованою на юридичне оформлення та/або створення умов для реалізації прав та інтересів фізичної або юридичної особи; 3) завдяки повній або частковій інтеграції адміністративних послуг до онлайн-простору забезпечуються оперативність, доступність, зручність, мобільність отримання адміністративної послуги, а також мінімізуються корупційні ризики у сфері публічного управління, оскільки повністю або частково усувається участь посадових осіб суб'єкта владних повноважень від процесу прийняття рішення про надання або відмову в наданні адміністративної послуги;

– класифікацію адміністративних послуг залежно від рівня інтерактивності, відповідно до якої послуги запропоновано поділяти на: 1) адміністративні послуги, які можуть повністю надаватися через онлайн-сервіси, що передбачає можливість: подання заяви в електронній формі, надання інших документів в електронній формі (або інформації про ці документи), здійснення оплати за надання послуги, оформлення та отримання результату адміністративної послуги; 2) адміністративні послуги, які частково надаються через онлайн-сервіси, зокрема: отримання інформації за запитом від органів державної влади або органів місцевого самоврядування; подання в електронній формі заяви для отримання послуги або здійснення запису до електронної черги; відстеження етапу, на якому перебуває виконання послуги тощо, однак для остаточного оформлення результату адміністративної послуги є необхідність безпосереднього звернення отримувача послуги до суб'єкта її надання;

– визначення електронного судочинства як єдиної, цілісної та комплексної інформаційно-телекомунікаційної системи, інтегрованої в діяльність судів, інших суб'єктів, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням здійснення правосуддя, за допомогою застосування цифрових технологій, що складається з окремих елементів, які можуть функціонувати як самостійно, так і в системі з іншими;

– підхід до визначення елементів (підсистем) електронного судочинства, до яких віднесено: 1) елементи, що забезпечують комунікацію між різними судами, судом, учасниками судового процесу, іншими користувачами системи (Електронний суд): електронний кабінет, електронний підпис, офіційна електронна пошта для подання учасниками процесу заяв, інших процесуальних дій, а також отримання судових повісток, повідомлень засобами електронного зв'язку; офіційні вебсайти та інші інформаційні ресурси судової влади, що дають змогу відстежувати хід розгляду справи, отримувати інформацію про дату та місце розгляду справи; Єдиний державний реєстр судових рішень для вільного доступу до судових рішень; засоби відеоконференцзв'язку; 2) елементи для комунікації суду з іншими судами, органами забезпечення системи правосуддя: система електронного документообігу; офіційні електронні засоби зв'язку; 3) елементи, що забезпечують організацію внутрішніх управлінських процесів: електронна система судової статистики; електронні архіви та електронна бібліотека суду тощо;

– дефініцію поняття Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, під якою запропоновано розуміти комплексну уніфіковану автоматизовану програму, яка характеризується широкими функціональними можливостями та дає змогу перенести більшість операцій у процесі здійснення судочинства, а також операцій з обслуговування діяльності щодо здійснення правосуддя в електронну форму, автоматизувати деякі аналітичні, моніторингові, статистичні та інші операції, підвищити ефективність процесу розгляду та вирішення спору в суді;

– визначення поняття електронний суд як підсистеми (модуля) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка характеризується інтегрованою структурою та складається з окремих елементів (електронне діловодство, відеоконференцзв'язок, бази даних суду та органів забезпечення системи правосуддя), які в сукупності дають змогу здійснювати електронний обмін документами між судом, органами системи правосуддя та учасниками судового процесу, брати участь у розгляді справи в режимі відеоконференції,

відстежувати хід розгляду справи, ознайомлюватися з матеріалами судової справи в електронній формі та використовувати інші можливості інформаційно-телекомунікаційної системи з метою забезпечення доступності, швидкості, високої ефективності під час розгляду та вирішення справи в суді;

– теоретичні розробки щодо виявлення переваг електронної форми надання юридичних послуг порівняно з традиційними, до яких віднесено:

- 1) доступність юридичних послуг (часова – цілодобово, просторова – з будь-якого місця знаходження користувача, фінансова – економія коштів);
- 2) швидкість отримання юридичних послуг (не потребує довготривалого очікування, у деяких випадках можливо отримати миттєвий результат);
- 3) висока ефективність юридичних послуг: гарантована відсутність (мінімальна ймовірність) технічних, логічних та юридичних помилок, можливість урахування та опрацювання значної кількості актів законодавства, судової практики тощо;

– визначення поняття інформаційно-пошукової аналітичної правової системи як форми забезпечення діяльності суб'єктів владних повноважень, інших суб'єктів публічного права, яка забезпечує доступ до інформації, що міститься у правових інформаційних ресурсах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реєстрах нормативно-правових актів та інших державних реєстрах, недержавних правових ресурсах, а також додатково має аналітичні функціональні можливості, зокрема: пошук запитуваної та пов'язаної з нею інформації, пошук та порівняння різних версій (редакцій) документів, отримання інформації про автора документа, час його створення, структуру документа, можливість проведення статистичного аналізу інформаційної бази у певному розрізі тощо;

– формулювання поняття електронного державного реєстру як інформаційно-телекомунікаційної системи, призначеної для збирання, зберігання, обробки, обміну та поширення інформації, що містить відомості про об'єкти державної реєстрації, якими можуть бути: відомості про фізичних та юридичних осіб, речі (рухомі та нерухомі), речові та інші права (право

власності, оренди тощо), документи (акти законодавства, судові рішення, статутні документи тощо), юридичні факти (народження, смерть, набуття або втрата громадянства, утворення, реорганізація, ліквідація юридичної особи, громадського об'єднання, початок або закінчення досудового розслідування, виконавчого провадження тощо);

дістали подальший розвиток:

– науковий підхід до визначення пріоритетних елементів системи електронного урядування в найбільш важливих соціально спрямованих сферах, до яких віднесено: електронну систему охорони здоров'я, електронну систему освіти та науки, електронне довкілля тощо, запровадження яких покликане: зробити відкритою для громадськості публічну інформацію, зокрема щодо стану довкілля, напрямів та обсягів використання публічних коштів, розпорядження землями, стану розроблення та використання надр тощо; автоматизувати деякі процеси здійснення керівництва відповідними сферами (кадри, моніторинг, фінанси, звітність); удосконалити електронну систему документообігу в закладах освіти та науки, охорони здоров'я, довкілля тощо; забезпечити можливість отримання послуг користувачами системи у відповідних сферах через онлайн-сервіси, включаючи перевірку валідності документів, реєстрацію в електронних чергах;

– узагальнення проблем у сфері застосування в Україні цифрових технологій у праві, серед яких виділено: 1) непослідовність державної політики у сфері запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, яка зумовлена відсутністю єдиної та комплексної державної стратегії в цій сфері, яка б була розроблена з урахуванням рекомендації інституцій ЄС, провідних міжнародних організацій, експертів та фахівців у сфері права, інформаційних технологій та ін.; 2) цифрова нерівність, яка виражається в недоступності Інтернет-технологій та якісного програмного забезпечення для окремих верств населення, що ускладнює, а подекуди унеможливорює користування електронними державними, регіональними та місцевими онлайн-сервісами, а також у відсутності належного оснащення місцевих органів

державної влади та органів місцевого самоврядування окремих регіонів необхідними для надання якісних електронних послуг технологіями; 3) недостатність бюджетного фінансування, що зумовлює відсутність належного технічного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 4) проблема міжопераційної несумісності, що ускладнює взаємодію між системами різних органів державної влади та місцевого самоврядування, відповідними державними та регіональними реєстрами; 5) неузгодженість основних понять та категорій, що містяться в актах законодавства, між собою та з положеннями нормативних актів ЄС;

– узагальнення досвіду зарубіжних країн у сфері використання цифрових технологій у праві, на підставі якого визначені такі напрями його застосування в Україні: 1) формування єдиної зваженої державної та регіональної політики у сфері розвитку цифрових технологій; 2) підвищення незалежності та функціональної спроможності органу, відповідального за формування та реалізацію державної цифрової політики, покладення на нього в тому числі функцій щодо забезпечення захисту персональних даних особи; 3) налагодження співробітництва держави з суб'єктами господарювання, які здійснюють діяльність у сфері цифрових технологій; 4) масштабування електронних адміністративних послуг, для чого необхідне спрощення процедур користування такими послугами, включаючи оптимальне спрощення процедури ідентифікації користувача, надання можливості доступу до порталів адміністративних послуг з пристроїв, які мають мінімальні технічні характеристики тощо; 5) розширення можливостей електронного судочинства, включаючи перехід на електронне діловодство та обмін процесуальними документами, судовими рішеннями в електронній формі без одночасного використання паперових документів тощо;

– ідеї щодо перспективних напрямів використання інноваційних технологій у праві, зокрема: 1) засобів ідентифікації особи за її біометричними даними; 2) технології Blockchain, що є перспективним та інноваційним напрямом розвитку цифрових технологій, використання якого в різних сферах

публічного управління сприятиме: зниженню рівня поширення корупції, подоланню зайвої бюрократії, що в сукупності матиме наслідком підвищення довіри до держави та державних послуг, забезпечення безпеки даних тощо;
 3) технологій «Smart City» та «Smart Village», які спрямовані на організацію оптимальної системи управління міською інфраструктурою та сільськими територіями, підвищення ефективності такого управління тощо;
 4) можливостей штучного інтелекту в судочинстві з метою спрощення роботи судді, апарату судів та розвантаження судів;

– практичні рекомендації щодо удосконалення законодавства у сфері регулювання використання цифрових технологій у публічному управлінні шляхом: ратифікації та імплементації положення деяких європейських актів у сфері використання цифрових технологій у праві, зокрема: Директиви № 2002/20/ЄС, Директиви № 2002/21/ЄС, Директиви (ЄС) № 2016/1148, Регламенту (ЄС) № 910/2014, Регламенту (ЄС) № 2019/881 та ін., що дозволить узгодити технічні вимоги до розробок у сфері забезпечення кібербезпеки, впровадити європейські стандарти у сфері забезпечення безпеки телекомунікаційної мережі та інформаційних систем; регламентації в Законі України «Про захист персональних даних» гарантій захисту персональних даних особи в мережі Інтернет; закріплення в Законі України «Про адміністративні послуги» заборони вимагати від заявників документи або інформацію, необхідну для надання адміністративної послуги, якщо надавач послуги може самостійно отримати відповідний документ або інформацію в державних реєстрах тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором концептуальні положення можуть бути використані в процесі подальшого дослідження проблем науки адміністративного, інформаційного права та інших суміжних галузей права. Викладені в дисертаційному дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані в:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого опрацювання проблемних питань електронного урядування, електронного судочинства,

електронної форми надання адміністративних послуг та інших напрямів застосування цифрових технологій у публічному управлінні (довідка впровадження ДП «Центр судових сервісів» Державної судової адміністрації України № 16.02.2021-2 від 16.02.2021 року);

– *правотворчості* – під час вдосконалення адміністративного та інформаційного законодавства, яке регулює порядок та способи використання цифрових технологій у публічному управлінні (лист впровадження Виконавчого комітету Чернівецької міської ради № Б-293-01/10-09 від 18.02.2021 року; лист впровадження Комітету з питань правової політики Верховної Ради України № 04-26/18-2021/39690 від 11.02.2021 року; лист впровадження Міністерства цифрової трансформації України № 1/06-7-1600 від 16.02.2021 року; лист впровадження Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства № 2412-06/9045-09 від 12.02.2021 року);

– *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення практики застосування адміністративного та інформаційного законодавства України, вирішення колізій у сфері правовідносин, які виникають під час використання цифрових технологій у праві (лист впровадження Асоціації правників України № 139 від 17 лютого 2021 року; акт впровадження Департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду України № 12.02.2021р від 12.02.2021 року);

– *навчальному процесі* – під час підготовки підручників і навчальних посібників із дисциплін «Адміністративне право України», «Інформаційне право України» тощо. Висновки та пропозиції дисертації також можуть бути використані для вдосконалення навчальних програм перспективного й поточного характеру, навчальних і тематичних планів з наведених дисциплін (акт впровадження Київського університету права Національної академії наук України від 17.02.2021 року).

Особистий внесок здобувача. Висновки та пропозиції, що становлять наукову новизну дисертації, розроблені автором самостійно. Для обґрунтування деяких висновків використовувались праці інших учених та практиків, на які обов’язково зроблено посилання. Наукові ідеї та розробки, що належать

авторам праць, опублікованих у співавторстві з дисертантом, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Підсумки роботи загалом, одержані узагальнення та висновки були оприлюднені дисертантом на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Серед них – Міжнародна науково-практична конференція «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпро, 1–2 грудня 2017 року), Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 8–9 грудня 2017 року), Міжнародна юридична науково-практична конференція «Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації» (м. Київ, 7 грудня 2017 року), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне державотворення та право творення: питання теорії та практики» (м. Одеса, 8–9 грудня 2017 року), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадського суспільства в Україні» (м. Харків, 14–15 червня 2019 року), Міжнародна науково-практична конференція Причорноморська фундація права «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 7–8 червня 2019 року), Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 21–22 червня 2019 року), Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 20–21 вересня 2019 року), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країнах» (м. Запоріжжя, 27–28 вересня 2019 року), Міжнародна науково-практична конференція Центр українсько-європейського наукового співробітництва «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 20–21 вересня 2019 року), Міжнародна юридична науково-практична конференція «Актуальна юриспруденція» «Реформування законодавства і державних інституцій: досягнення, недоліки та перспективи» (м. Київ 30 травня 2019 року), XXXI міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Новини сучасної науки» (м. Вінниця, 3 червня 2019 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено в 37 наукових працях, зокрема в монографії, у 21 статті, що опубліковані у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав і наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних (у тому числі – у наукових періодичних виданнях інших держав), у 15 тезах доповідей на конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження та складається із вступу, п'яти розділів, що містять вісімнадцять підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 559 сторінок, з яких основного тексту – 420 сторінок. Список використаних джерел налічує 867 найменувань і становить 90 сторінок, додатки – 20 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВІ

1.1. Поняття та ознаки цифрових технологій у праві

Новий спосіб організації та існування суспільних, державних та міждержавних відносин та зв'язків, який утвердився у багатьох розвинутих країнах Америки, Азії та Європи, отримав назву «інформаційне суспільство». В основі ідеї його формування знаходиться принцип загальної відкритості та доступності інформації для кожного члена суспільства, вільного та швидкого поширення такої інформації, а також автоматизації багатьох виробничих, управлінських та інших процесів.

За однією з версій запровадження поняття «інформаційне суспільство» приписується Ю. Хаяші, професору Токійського технологічного інституту, який у 1969 р. представив японському уряду звіти «Японське інформаційне суспільство: теми і підходи» і «Контури політики сприяння інформатизації японського суспільства». Ще однією поширеною думкою серед науковців є те, що першу науково обґрунтовану концепцію запропонував Д. Белл, який аргументував, що зміни в соціальній структурі, які відбуваються в середині ХХ ст., свідчать про те, що індустріальне суспільство еволюціонує до постіндустріального, яке й повинне стати визначальною соціальною формою ХХІ ст. [1].

Такий перехід від індустріального до інформаційного суспільства став можливим завдяки стрімкому розвитку науки та техніки, що призвело до масового запровадження спочатку у провідних бізнес-структурах та корпораціях, а згодом і в діяльності органів публічного управління новітніх інформаційних технологій.

В Україні процес формування інформаційного суспільства розпочався у 1998 р., коли було прийнято один із перших законодавчих актів у цій сфері –

Закон України «Про Національну програму інформатизації» [2]. Пізніше було ухвалено ще низку важливих концептуальних документів, які визначили напрями та способи становлення інформаційного суспільства в Україні [3; 4], порядок запровадження системи надання електронних адміністративних послуг [5], концепцію розвитку електронного урядування [6].

Таким чином, на шляху до формування інформаційного суспільства Україною зроблено певні кроки, досягнуто деякі позитивні результати, зокрема: запроваджено окремі елементи електронного урядування (електронну форму правових актів, надання деяких видів адміністративних послуг в електронній формі тощо), електронного правосуддя (створено та запроваджено Єдиний державний реєстр судових рішень (далі – ЄДРСР), Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему тощо) та ін. [7, с. 14].

Між тим за опублікованим Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) Глобальним звітом про розвиток інформаційних технологій – 2019 (The Global Information Technology Report) Україна за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у 2019 р. посіла 47-му рейтингову позицію серед 139 країн світу, знизивши порівняно з попереднім роком результати на чотири пункти, та суттєво поступається у розвитку інформаційно-комунікативних технологій деяким країнам СНД і Східної Європи [8].

У зв'язку із цим слід констатувати, що подальший розвиток цифрових технологій у праві є однією з важливих умов виходу України на принципово нові позиції у міжнародних відносинах, а також необхідною умовою демократизації суспільних процесів та державних інститутів.

Завдання щодо розвитку цифрових технологій у праві отримало нову актуалізацію з підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС), де зазначено, що одним із напрямів співробітництва є сприяння широкому доступу, поліпшенню безпеки мереж та широкому

використанню інформаційно-телекомунікаційних технологій приватними особами, бізнесом та адміністративними органами шляхом розвитку локальних ресурсів Інтернет і впровадження онлайн-послуг, зокрема електронного бізнесу, електронного уряду, електронної охорони здоров'я і електронного навчання [9]. Подібні завдання визначено у національних програмних документах, якими заплановано провадження низки реформ у цій сфері (реформа телекомунікаційної інфраструктури; програма електронного урядування; розвиток інформаційного суспільства та медіа тощо) [10; 11].

Огляд інформаційних джерел [12; 13; 14; 15] дає підстави дійти висновку, що питання інтеграції цифрових технологій у всі сфери суспільного життя та вирішення проблем, які у цьому зв'язку виникають або можуть виникнути, сьогодні знаходяться у центрі уваги світових лідерів. Цифровізація розглядається як глобальна мета подальшого розвитку людства. При цьому найбільш обговорюваними є питання адаптації держави (органів державної влади) та бізнесу до нових умов діяльності, до суспільних потреб, оскільки в протилежному разі відставання у технологіях матиме негативні наслідки для інших сфер державного розвитку.

Не є винятком і Україна, яка за останні роки зробила суттєві кроки у напрямі розвитку та інтеграції цифрових технологій у всі сфери суспільного життя. Як зазначає із цього приводу міністр цифрових трансформацій, нині цифровізація є невід'ємною частиною кожної галузі та сфери життєдіяльності, однак гальмівним чинником у стримуванні розвитку таких сфер, як e-Health, e-education, e-transport, були неефективні моделі управління процесом цифровізації [16; 17].

При цьому важливо врахувати, що необхідними умовами успішного запровадження цифрових технологій у правову сферу є системне нормативно-правове забезпечення даного процесу, урегулювання правовідносин, які виникають у процесі використання відповідних технологій, а також упорядкування основних понять і термінів, які застосовуються у цій сфері, їх чітке визначення та систематизація. Нині в Україні відсутні уніфікований

підхід та єдина національна концепція подальшого розвитку цифрових технологій у праві, неврегульовано деякі важливі питання практичного застосування таких технологій в окремих видах юридичної діяльності. Тому наукове розроблення у сфері визначення тенденцій та перспектив розвитку цифрових технологій у праві є актуальним напрямом дослідження сучасної науки адміністративного та інформаційного права.

Науково-теоретичне осмислення будь-якого правового явища неможливе без чіткого розуміння змісту базових понять та категорій, за допомогою яких це явище описане. Тому, досліджуючи питання цифрових технологій у праві, необхідно передусім звернутися до визначення основних понять у цій сфері.

Слід зазначити, що проблема запровадження цифрових технологій у публічне управління, судочинство та деякі інші види юридичної діяльності становить неабиякий науковий інтерес. У зв'язку із цим доцільно виділити декілька груп науковців, які присвятили свої дослідження окремим питанням застосування цифрових технологій у праві.

Так, найчисельнішу групу становлять роботи, присвячені електронному урядуванню, таких науковців, як: Е.Е. Аблякимов [18], А.А. Асанова [19], Є.П. Бабалик [20], О.Є. Бухтатий [21], В.М. Грудницький [22], В.В. Єжунінов [23], О.М. Ємельяненко [24], М.П. Ільницький [25], А.Ю. Каламайко [26], П.С. Клімушин [27], В.І. Ключевський [28], Р.А. Коваль [29], В.О. Коновал [30], С.І. Куценко [31], Н.Б. Новицька [32], В.П. Пархоменко [33], М.В. Різак [34], А.О. Серенок [35], Д.В. Спасібов [36] та ін.

Питання запровадження системи електронного суду розглядали у своїх працях такі науковці, як: А.М. Бежевець [37], В.В. Білоус [38], О.В. Бринцев [39], М.В. Вербіціка [40], Н.Ю. Голубєва [41], І.О. Ізарова [42], О.М. Козакевич [43], Н.В. Кушакова-Костицька [44], Н.І. Логінов [45], Т.І. Мельничук [46], А.Л. Паскар [47], Н.О. Петренко [48], О.М. Радучький [49], І.В. Солончук [50], С.О. Стефанов [51], Т.А. Стоянова [52], С.Ю. Обрусна [53], Л.В. Токар [54], О.В. Шармай [55], В.М. Шевчук [56] та ін.

Окрему групу становлять наукові роботи, в яких досліджуються: правові засади запровадження в Україні електронної демократії (С.О. Бойчун [57], А.М. Митко [58], С.Г. Соловійов [59], П.В. Куфтрєв [60] та ін.), організаційні основи формування інформаційного суспільства та інформатизації органів управління (О.О. Григор [61], В.В. Заборовський [62], В.В. Недбай [63], В.Ф. Нестерович [64], О.В. Павлишин [65], О.М. Селезньова [66], О.В. Синєокий [67], В.Л. Федоренко, Н.В. Літвін та інші [68; 69] та ін.), інші питання запровадження використання цифрових технологій в праві (І.А. Варава [70], М.В. Рошук [71], В.М. Тупкало [72] та ін.).

Визначення теоретико-методологічних та адміністративно-правових засад розвитку цифрових технологій у праві є комплексним науковим завданням, виконання якого потребує насамперед з'ясування змісту таких базових понять, як: «право», «цифрові технології», «інформаційні технології», «електронне урядування», «електронне правосуддя», «електронний суд», «електронна демократія» та ін.

Так, етимологічно поняття «право» сходить до слова «правовий» – «протилежний лівому; справедливий; прямий» [73, с. 54]. Традиційним для правової науки є уявлення про право як складне багатогранне явище, яке має декілька значень, може розумітися у широкому та вузькому контекстах. Ось лише деякі з дефініцій даного поняття: право – це: система цінностей, уособленням яких є загальні принципи права; система загальнообов'язкових норм, сформульованих і забезпечених державою, що ґрунтуються на загальних принципах права; оснований на принципах права і нормах порядок суспільних відносин, що захищається державою [74, с. 45]; загальнообов'язкова формально виражена система регулювання суспільних відносин, встановлена і забезпечена державою, зумовлена рівнем розвитку суспільства [75, с. 97]; система спрямованих на врегулювання суспільних відносин формально визначених, загальнообов'язкових правил поведінки, що виходять від держави і нею гарантуються [76, с. 113] тощо.

Не вдаючись до детального аналізу поняття «право», слід зауважити, що, досліджуючи цифрові технології у праві, його доцільно розглядати у широкому значенні, тобто як особливий суспільний порядок, який передбачає підпорядкування суспільних відносин і діяльності правилам, визначеним у нормативно-правових актах або інших джерелах права. При цьому практичним проявом права виступає юридична діяльність.

У науковій літературі останню розуміють як різновид соціальної діяльності, що здійснюється юристами-фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права [77, с. 37].

Юридична діяльність охоплює різні сфери суспільних відносин, а основними напрямками її здійснення є правотворча, правозастосовна, правоохоронна діяльність, а також діяльність щодо тлумачення права. Крім того, розмежовують види юридичної діяльності відповідно до галузі права, у якій така діяльність реалізується.

Інтеграція цифрових технологій у кожний напрям та вид юридичної діяльності має безперечні переваги, зумовлені можливостями, що відкриває застосування таких технологій. Характерно, що саме поняття «цифрові технології» практично не застосовується у законодавстві України, а згадується лише у деяких національних програмних документах [4; 6]. Зокрема, у Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р [6], зазначається, що повсякденне життя громадян стає дедалі все більш «цифровим», що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прийняття управлінських рішень.

Як правило, прикметник «цифровий» уживається для позначення електронного підпису, способу збереження або вираження інформації тощо. Наприклад, Законом України «Про електронну комерцію» [78] електронна

форма представлення інформації визначається як спосіб документування інформації, що означає створення, запис, передачу або збереження інформації у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних або інших засобів, здатних до відтворення, передачі чи зберігання інформації.

Своєю чергою, Законом України «Про авторське право і суміжні права» регламентовано, що електронна (цифрова) інформація – це аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет [80].

Таким чином, законодавець фактично ототожнює поняття «електронна» та «цифрова» форма існування інформації. Відповідно, під час ужиття словосполучення «цифрова технологія» мається на увазі електронний спосіб передачі, зберігання, обробки та здійснення інших дій з інформацією.

На відміну від національного законодавства поняття «цифрова технологія» широко застосовується у низці міжнародних актів [81; 82; 83]. Наприклад, у документі з назвою Digital Agenda for Europe (яка дослівно перекладається «Цифрова програма для Європи») визначено план дій із розповсюдження цифрових технологій у всіх сферах європейського соціуму, включаючи сферу публічного управління [83].

В українському законодавстві, а також у наукових джерелах більш поширеними є поняття «інформаційні технології», «інформаційно-комунікаційні технології», «інформаційно-комп'ютерні технології». Причому, як показує аналіз практики їх застосування, як правило, ці поняття визначаються як тотожні, що не зовсім відповідає дійсності.

Так, у Законі України «Про Національну програму інформатизації» інформаційна технологія визначається як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [2]. Тобто інформаційні технології передбачають застосування засобів обчислювальної техніки, яка характеризується видовою різноманітністю. Зокрема, існують такі види електронно-обчислювальної техніки: комп'ютерна техніка, телебачення, засоби зв'язку тощо.

На думку О.В. Синєокого, інформаційна технологія – це процес, що використовує сукупність засобів і методів збирання, оброблення і передавання даних (первинної інформації) для одержання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) [67].

Що стосується інформаційно-комунікаційних технологій, то у науковій літературі зазначається, що їх основу становлять розподілені інформаційні ресурси, комп'ютерні мережі, програмне забезпечення, розвинені комунікації. При цьому аргументується, що цифрові інформаційні технології дають змогу не тільки накопичувати, зберігати, переробляти інформацію, а й одержувати нову інформацію, нові знання. У цьому полягає істотна відмінність можливостей комп'ютерів (цифрової техніки) від можливостей будь-якої іншої інформаційної техніки: засобів зв'язку, проекційної апаратури, телебачення [83].

У спеціалізованих наукових джерелах цифрові технології (англ. digital technology) тлумачаться як технології, засновані на представленні сигналів дискретними смугами аналогових рівнів, а не у вигляді безперервного спектра [84]. Виходячи із цього, цифровими можна вважати такі технічні засоби, у яких відбувається збереження та передання інформації особливим способом – цифровим.

Цифровий зв'язок є галуззю техніки, яка пов'язана з передаванням цифрових даних на відстань. Термін «цифровий» також позначає спосіб збереження даних у цифровому (двоїчному) форматі, адже цифрові сигнали

існують як послідовності чисел у часі. Цифрові види зв'язку – це категорія способів радіозв'язку, за якої використовується модуляція несучої частоти радіосигналу за допомогою цифрового сигналу [67].

Отже, цифровий спосіб передачі та цифрова форма зберігання інформації відрізняються від інших способів організації інформаційного обміну в інформаційно-комунікаційних системах за критеріями швидкості, якості та функціональності. Відповідно, технології, у яких застосовується цифрові сигнали для передачі інформації, належать до цифрових.

Для обґрунтування принципової різниці між цифровими та іншими видами інформаційних технологій науковці виокремлюють декілька їх поколінь: нові, новітні, критичні та ін.

Так, О.В. Синєокий поняття нових інформаційних технологій визначає як сукупність методів та засобів реалізації інформаційних процесів у різних галузях людської діяльності. Засобами реалізації цієї діяльності, на думку науковця, є електронно-обчислювальна техніка, цифрові засоби телекомунікації, волоконно-оптичні системи зв'язку та передавання інформації, інформаційні нанотехнології, суперкомп'ютерні та Грід-технології, розвиток яких постійно стимулюється прогресом інформаційних відносин. «Нова технологія» і «новітня технологія» є двома різними термінами. При цьому новітні технології в інформаційній сфері випереджають нові приблизно на п'ять років. Цифрові ж технології за своїми характеристиками належать до новітніх [67, с. 39, 42].

При цьому у спеціальних джерелах уточняється, що цифровізація – це переведення інформаційних систем з «аналога» (паперу) на «цифру» [85].

На цій підставі пропонуємо цифрові технології визначити як сукупність способів збору, обробки, фіксації, зберігання вхідної, а також формування та поширення вихідної інформації особливим (цифровим) методом. Відповідно, цифрові технології у праві можна розглядати як єдину систему відповідних засобів, організовану на всіх рівнях та в усіх основних сферах публічного управління, інших видах юридичної діяльності, які дають змогу підвищити

ефективність такого управління [86, с. 111]. Разом із тим, розрізняючи поняття «інформаційних» та «цифрових» технологій, слід наголосити на спорідненості понять «цифрові» та «електронні» технології, оскільки останні у науковій літературі та правових джерелах уживаються як тотожні.

Визначаючи сутність цифрових технологій у праві, науковці пропонують різні підходи до розуміння інформаційних процесів та систем, які застосовуються в юридичній діяльності, передусім у сфері публічного управління.

Зокрема, інформаційні системи державно-правового характеру, на думку деяких учених, є змішаними людино-машинними системами і належать до цілеспрямованих механізмів управління, тісно пов'язані з правом і через це виконують функцію регулятора суспільних відносин. Вони мають суб'єкти й об'єкти дії, канали прямих і зворотних зв'язків, за допомогою яких і здійснюються процеси збору, обробки та використання інформації і, зрештою, процеси управління [87, с. 17].

Таким чином, однією з особливостей застосування цифрових технологій в управлінні, як і в іншій юридичній діяльності, є те, що у такому процесі завжди присутній суб'єкт – людина, яка, взаємодіючи з інформаційними системами та іншими засобами цифрових технологій, скеровує відповідний процес у потрібному напрямку шляхом введення команд. Іншими словами, застосування цифрових технологій у праві не може повністю виключити (лише суттєво зменшити) людську присутність, оскільки в процесі здійснення юридичної діяльності, у тому числі із застосуванням цифрових технологій, необхідне прийняття самостійних інтелектуально-вольових рішень суб'єктом управління.

О.О. Денісова із цього приводу також зауважує, що особливістю юридичної діяльності є те, що діяльність юриста за своєю сутністю так само, як і система управління, пов'язана з виробленням і переробкою інформації. На цій підставі вчена робить висновок, що у діяльності юридичних установ застосовуються автоматизовані системи управління, а також може

використовуватися інформація, що надходить з автоматизованої системи управління технологічними процесами, так само як і з інших систем [88, с. 15].

Розглядаючи цифрові технології у праві, нами запропоновано розрізняти два аспекти досліджуваного питання: 1) правове регулювання інформаційних відносин, тобто право як засіб регулювання правовідносин, що складаються у сфері інформаційного обміну, у тому числі з використанням цифрових технологій, у юридичній діяльності; 2) застосування цифрових технологій у всіх видах юридичної діяльності, включаючи правотворчість та правозастосування. У контексті даного дослідження потребують ґрунтовного вивчення обидва аспекти застосування цифрових технологій у праві.

Так, на думку О.В. Синєокого, право у сфері інформаційних відносин слід розуміти як вид поінформованості суб'єктів та міру інформатизації суспільства, що відображує інформаційні потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою [67, с. 37].

Р.Є. Еннан наводить такі ознаки правовідносини, що виникають із приводу функціонування мережі Інтернет (Інтернет-відносини): 1) обмін інформації відбувається в електронній цифровій формі; 2) віддаленість суб'єктів цих відносин у просторі; 3) наявність суб'єктів, які не ініціювали ці відносини, проте мали організаційно-технічну можливість здійснити вплив на них; 4) використання програмного забезпечення, технічних стандартів і протоколів тощо [89].

Сьогодні в Україні сформована досить широка система законодавства, у якому регламентовано різні аспекти застосування цифрових технологій у публічному управлінні та інших правових сферах. Однак деякі галузі залишаються невідпорядкованими, у тому числі правовідносини, що виникають в Інтернет-середовищі, застосування деяких видів цифрових технологій у публічному управлінні різними сферами (наприклад, освітою, охороною здоров'я тощо).

У другому аспекті поняття цифрових технологій у праві пропонуємо сформулювати як законодавчо урегульовану єдину систему засобів та прийомів збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів та їх проєктів в електронній формі за допомогою комп'ютерної техніки, Інтернет-застосунків, автоматизованих систем, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, організовану на всіх рівнях та в усіх основних сферах публічного управління, інших видах юридичної діяльності, яка дає змогу підвищити ефективність відповідної діяльності.

Характерно, що для позначення процесу поширення цифрових технологій у праві вживаються різноманітні поняття та категорії. У їхній системі одне із центральних місць посідають поняття «електронне урядування» та «електронний уряд», за допомогою яких позначається процес використання цифрових (комп'ютерних) технологій у публічному управлінні.

Досліджуючи різні наукові концепції їх визначення, О.М. Ємельяненко робить висновок, що досить часто поряд із цими поняттями застосовуються такі, як «електронне управління», «електронна демократія», причому нерідко вони інтерпретуються як синонімічні. Крім того, вчений справедливо вказує на те, що, незважаючи на безліч визначень даних понять, запропонованих, насамперед, найбільш впливовими міжнародними організаціями, теоретичні та нормативні рамки даних концептів залишаються дискусійними [24, с. 13]. Необхідно погодитися з думкою науковця та зазначити, що, хоча у досліджуваній сфері поняття «електронне урядування» та «електронний уряд» є центральними, однак сучасна правова наука досі не виробила єдиного підходу до їх розуміння.

Сам термін «електронний уряд» (з англ. e-government) почав активно використовуватися наприкінці ХХ ст. через появу нової парадигми використання інформаційно-комп'ютерних технологій для підвищення ефективності публічного управління [30, с. 2].

А.О. Серенок із цього приводу зауважує, що у сучасному розумінні англomовний термін e-government тлумачиться не лише як електронний уряд, а й як електронне управління державою, тобто використання в органах державного управління сучасних технологій, у тому числі Інтернет-технологій. А якщо йдеться про електронне управління як про певну технологію, то виникає нове поняття «електронне урядування» [35, с. 82].

Деякі науковці пропонують більш комплексне поняття – «електронна держава», яке, на їхню думку, є ширшим за змістом від поняття «електронний уряд», оскільки воно підкреслює, що йдеться про всі три гілки державної влади: законодавчу (електронний парламент), виконавчу (електронний уряд) і судову (електронне правосуддя) [24, с. 13]. У даному аспекті йдеться про поширене застосування цифрових технологій не тільки у сфері державного управління, а й в інших галузях юридичної діяльності: правосудді, адвокатській практиці тощо, тобто фактично про інформаційне суспільство.

Наприклад, електронний парламент – це законодавчий орган, який за допомогою застосування цифрових технологій стає більш відкритим, прозорим та відповідальним. Основне його завдання – надати людям можливість якісного доступу до різноманітних документів та діяльності органів законодавчої влади [90, с. 136].

Зокрема, інформаційно-аналітична система «Електронний парламент» має у своєму арсеналі інтелектуальний інструментарій для інформаційно-комп'ютерного супроводу законотворчого процесу. Цей інструментарій створено для забезпечення виконання пошуку у внутрішній мережі та пошуку співробітників, пошуку контенту шляхом поєднання релевантності, уточнення пошуку та, можливо, соціальної поведінки; забезпечено можливість додавати власний глосарій тощо [91, с. 136-137].

Наряду з «електронним парламентом» до складу «електронної держави» входить «електронне урядування».

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування

в Україні» застосовувалися обидва поняття – «електронне урядування» та «електронний уряд». Перше з них визначалося як форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [92].

Однак уже в новій Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р [6], використано лише поняття «електронне урядування», яке сформульоване так само, як у попередній Концепції. При цьому відсутність поняття «електронний уряд», імовірно, може свідчити про те, що воно є складником більш широкого поняття – «електронне урядування».

У науковій літературі із цього приводу існують різні точки зору.

Зокрема, А.М. Колосок вважає, що електронне урядування – це система взаємодії державних інституцій з окремим громадянином та суспільством у цілому через інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечує оперативне, відкрите та неупереджене вирішення будь-яких соціально-побутових проблем [93, с. 420].

Аналізуючи дане визначення, можна зробити висновок, що у ньому не досить обґрунтовано вживається поняття «державне управління», хоча йдеться про діяльність не тільки органів державної влади, а й місцевого самоврядування, їх взаємодію із суспільством. У цьому контексті більш удаюю є дефініція, запропонована В.О. Коновалом, який вважає, що електронне урядування – це форма організації публічного управління, за якого відбувається активна взаємодія державних органів, органів місцевого самоврядування між собою, із суспільством, людиною та громадянином, бізнесом, некомерційними організаціями за допомогою інформаційно-комунікативних технологій [30, с. 7]. Отже, науковцем для окреслення змісту поняття електронного урядування застосовано вираз «публічне управління», яке більш точно відображає сутність досліджуваного поняття.

Зокрема, поняття «публічний», як справедливо зазначають деякі вчені, є більш широким, ніж «державний», оскільки під час уживання поняття «публічний» у сфері управління мається на увазі те, що належить до органів виконавчої влади, адміністративного апарату, органів місцевого самоврядування, суспільне, належне народові [94, с. 44]. Під публічним управлінням зазвичай розуміють процес управління суспільними справами, що об'єднує державне управління та місцеве самоврядування, а в деяких країнах включає і регіональне управління [95, с. 9].

Отже, публічне управління охоплює не тільки сферу державного управління, а й діяльність органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також суб'єктів надання публічних послуг, які не володіють державно-владними повноваженнями (нотаріуси, арбітражні керуючі тощо) [96, с. 35].

Що стосується поняття «електронний уряд», то, як зазначалося у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» 2010 р., він є головним складником електронного урядування та визначався як єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання [92].

Таким чином, «електронний уряд» є більш вузьким поняттям, яке означає інфраструктурне забезпечення електронного урядування, тобто систему взаємозв'язків між інститутами публічного управління, юридичними та фізичними особами, засновану на використанні цифрових технологій.

Деякими науковцями електронний уряд розглядається як система взаємодії органів державної влади з населенням, котра заснована на широкому вжитку сучасних інформаційних технологій, у тому числі мережі Інтернет, для підвищення доступності та якості державних послуг, скорочення термінів їх надання, а також зниження адміністративного навантаження на громадян

і організації, пов'язаного з їх здобуттям (зменшення кількості вимушених очних звернень, кількості документів, що надаються, тощо) [27, с. 83].

Отже, необхідно розмежовувати поняття «електронне урядування» та «електронний уряд». Ці поняття співвідносяться як загальне та часткове, зокрема, виступаючи складовим елементом електронного урядування, електронний уряд є інструментом, за допомогою якого забезпечується реалізація завдань електронного урядування.

У дещо схожому значенні з дослідженими вище поняттями у науковій літературі розглядається інше поняття – «електронна демократія».

С.Г. Соловійов зазначає, що саме феномен електронної демократії як демократії прямої дії стає важливим чинником процесів демократизації суспільних та державних інститутів, адже вона забезпечує діалог, сприяє виробленню спільних рішень і налагодженню взаємодії на рівні громадян, а також між громадянами і владою [59].

Зміст електронної демократії полягає в тому, що громадяни долучаються до управління державою за допомогою інформаційних технологій. Інструментами електронної демократії є референдуми, голосування, громадські бюджети, консультації та опитування, що здійснюються в електронній формі [71, с. 88].

Отже, у найбільш загальному розумінні «електронна демократія» – це використання цифрових технологій у процесах взаємодії суспільства та держави з метою забезпечення більш активної участі громадян у державному управлінні.

Із цього приводу П.В. Куфтирев зазначає, що е-демократія сприяє реалізації усієї системи демократичних прав і свобод у державі, надаючи людям широкі можливості здійснення усього спектру конституційних прав – економічних, соціальних, культурних, релігійних і т. д. – шляхом надання загальнодоступних інструментів і сервісів, що перебувають у вільному доступі, забезпечує транспарентність механізмів правового захисту активних громадян [60, с. 149].

Тобто електронна демократія виступає своєрідним інструментом, за допомогою якого використання форм прямої демократії в управлінні державними справами стає доступнішим для широкого загалу громадян. Така доступність забезпечується передусім завдяки застосуванню можливостей цифрових технологій [97, с. 28].

У 2009 р. Комітет Міністрів Ради Європи представив Рекомендації щодо запровадження електронної демократії. Зокрема, для поліпшення електронної демократії рекомендовано враховувати такі принципи: 1) е-демократія повинна розглядатися передусім як підтримка та посилення демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів за допомогою інформаційних технологій, а основною метою її запровадження є електронна підтримка демократії; 2) е-демократія є однією з декількох стратегій підтримки демократії, демократичних інститутів і демократичних процесів та поширення демократичних цінностей [98].

В Україні процес запровадження електронної демократії розпочався нещодавно. До її елементів, які вже запроваджено в Україні, можна віднести: електронні петиції, електронні інформаційні ресурси органів влади, звернення громадян в електронній формі тощо.

Ще одним ключовим поняттям, яке необхідно розглянути у сфері застосування цифрових технологій у праві, є «електронний суд». При цьому слід указати, що поряд із даним поняттям науковцями вживаються поняття «електронне судочинство» [99] та «електронне правосуддя» [44, с. 44-47]. Характерно, що ці поняття застосовуються в однаковому значенні.

І.О. Ізарова вважає, що в широкому розумінні «електронний суд» як елемент інформаційного суспільства – це самостійна унікальна форма судового процесу, заснованого на новітніх інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі [42, с. 25].

Своєю чергою, О.В. Бринцев застосовує поняття «електронне судочинство», яке визначає як використання у судочинстві сучасних інформаційних технологій, що передбачає автоматизацію та здійснення он-лайн

таких функцій, як подача позовної заяви, додатків до неї і надання відгуків на позови в електронному вигляді, доступ до судових актів, надання «електронних» доказів, розгляд справи он-лайн, розсилка учасникам процесу через Інтернет або через sms-повідомлення інформації щодо поточної справи, функціонування сайтів судів, на яких можна знайти інформацію з конкретного розгляду [39, с. 105].

На стратегічній нараді представників органів та установ системи правосуддя голова Вінницького апеляційного адміністративного суду використав поняття «електронне судочинство», визначаючи його як організаційно-технічну систему, яка забезпечує створення, редагування й управління розподіленим доступом до документів [99].

Аналізуючи наведені визначення, можна зробити висновок, що поняття «електронний суд», «електронне судочинство» та «електронне правосуддя» розглядаються як тотожні та означають особливу форму організації судового процесу, яка передбачає застосування цифрових технологій на всіх етапах провадження – від звернення до суду і до винесення судового рішення.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Перехід від індустріального до інформаційного суспільства зумовлений стрімким розвитком науки і техніки, створенням новітніх інформаційних (цифрових) технологій та їх поступовим запровадженням у всі основні сфери людської діяльності. У зв'язку із цим виникла потреба державного врегулювання правовідносин у сфері застосування цифрових технологій у різних видах суспільної діяльності, а сама держава постала перед необхідністю запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, судочинства та інші види юридичної діяльності з тим, щоб відповідати рівню розвитку сучасного суспільства та його вимогам.

2. Розглядаючи цифрові технології у праві, запропоновано розрізняти два аспекти даного питання: 1) правове регулювання інформаційних відносин, тобто право як засіб регулювання правовідносин, що складаються у сфері інформаційного обміну в юридичній діяльності, у тому числі із застосуванням

цифрових технологій; 2) застосування цифрових технологій у всіх видах юридичної діяльності, включаючи правотворчість та правозастосування, тобто використання цифрових технологій для підвищення ефективності юридичної діяльності.

3. Цифрові технології у праві – це законодавчо урегульовану єдину систему засобів та прийомів збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів та їх проєктів в електронній формі за допомогою комп’ютерної техніки, Інтернет-застосунків, автоматизованих систем, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, організовану на всіх рівнях та в усіх основних сферах публічного управління, інших видах юридичної діяльності, яка дає змогу підвищити ефективність відповідної діяльності.

4. Інтенсивний розвиток таких елементів інформаційного суспільства, як електронні демократія, урядування, уряд та суд, зумовлюють сучасну потребу в поглибленні наукового пошуку щодо формування нової концепції цифрових технологій у праві та вдосконалення нормативних засад їх використання в юридичній практиці. У зв’язку із цим запропоновано вдосконалення визначення таких категорій.

Електронне урядування – це форма організації публічного управління, яка характеризується застосуванням цифрових (інформаційно-комп’ютерних) технологій на кожному рівні та етапі такого управління. Електронний уряд є більш вузьким поняттям, яке означає інфраструктурне забезпечення електронного урядування, тобто систему взаємозв’язків між інститутами публічного управління, юридичними та фізичними особами, засновану на використанні цифрових технологій.

Електронна демократія – це інструмент, за допомогою якого використання форм прямого народовладдя стає доступнішим для широкого загалу громадян завдяки застосуванню можливостей цифрових технологій. До елементів електронної демократії належать: електронні петиції, звернення до органів публічного управління в електронній формі, електронне голосування тощо.

Електронний парламент – це форма організації діяльності органу законодавчої влади, яка заснована на застосуванні цифрових технологій, що дає змогу здійснювати його взаємодію з іншими суб'єктами владних повноважень, фізичними та юридичними особами, здійснювати законопроектну та законотворчу роботу.

Електронний суд – комплексна система організації судової влади, заснована на забезпеченні внутрішнього та зовнішнього обміну інформацією за допомогою цифрових технологій як між судом та учасниками судового процесу, так і між судами, між судами та суб'єктами, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням правосуддя (далі – органи забезпечення системи правосуддя), та іншими державними органами, а також формування та зберігання судової документації, включаючи судові рішення, ведення судової статистики, оприлюднення відповідних документів.

1.2. Класифікація цифрових технологій та мета їх застосування у праві

В умовах глобального процесу інформатизації суспільства виникає необхідність запровадження цифрових технологій не тільки у приватний сектор суспільної діяльності, а й у сферу публічного управління та інші види юридичної діяльності. Застосування цифрових технологій у цій сфері дає змогу суттєво підвищити його ефективність, забезпечити автоматизацію окремих функцій та процесів публічного управління, зекономити час та інші ресурси, створити умови для доступності та прозорості діяльності суб'єктів публічного управління.

Однак широкомасштабне застосування цифрових технологій у праві пов'язане також із додатковими загрозами та ризиками, що несуть у собі можливості цих технологій. Зокрема, до них можна віднести: блокування роботи органів публічної влади, несанкціоноване використання персональних даних, що зберігають в електронних інформаційних ресурсах, інші прояви

кіберзлочинності, тому для уникнення несприятливих наслідків застосування цифрових технологій та підвищення ефективності публічного управління важливо дотримуватися певних умов.

Безперечним є факт, що забезпечення ефективності публічного управління та інших видів юридичної діяльності в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства не може бути досягнуто без упровадження цифрових технологій у цій сфері. На переваги функціонування електронного урядування як форми публічного управління, заснованої на застосуванні комп'ютерних та інших цифрових технологій, указує низка науковців; про це зазначається у програмних документах, а також міжнародних актах [100].

Так, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» зазначається, що реалізація Концепції дасть змогу: підвищити ефективність роботи органів влади і досягти якісно нового рівня управління державою, що базується на принципах результативності, ефективності, прозорості, доступності, довіри та підзвітності; поліпшити якість надання публічних послуг фізичним та юридичним особам відповідно до європейських вимог, а також забезпечити необхідну мобільність і конкурентоспроможність громадян та суб'єктів господарювання в сучасних економічних умовах та ін. [6].

Отже, критеріями, за якими визначається ефективність публічного управління внаслідок застосування цифрових технологій, є: рівень відкритості та доступності діяльності органів публічної влади, рівень довіри громадян до цих органів, ступінь залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень, зниження рівня корумпованості органів публічної влади.

У науковій літературі висловлюються різні точки зору з приводу значення цифрових технологій у праві.

Так, на думку Н.Б. Новицької, розвиток електронного уряду в Україні дасть низку переваг щодо взаємодії громадянина, юридичної особи та держави. В обґрунтування цієї думки вчена вказує на той факт, що за умови використання цифрових технологій у публічному управлінні необхідність

безпосереднього контакту з представниками владних структур буде зведена до мінімуму, що значно знизить рівень корумпованості державного апарату. Своєю чергою, деперсоналізація у відносинах між громадянином і державним службовцем дасть змогу уникнути персонального контакту та забезпечити більш якісне виконання службових зобов'язань представниками влади, адже їхня праця буде комп'ютеризована, більш ефективна та досить прозора, тобто її зможе проконтролювати не лише керівник державної установи, а й будь-який громадянин [32, с. 16].

У даному разі підкреслюється, що запровадження цифрових технологій сприятиме зведенню до мінімуму людського чинника у публічно-управлінській діяльності, що, своєю чергою: мінімізує кількість допущених помилок; забезпечить зниження рівня корумпованості серед службовців; сприятиме підвищенню прозорості роботи органів публічно-владних повноважень.

А.А. Асанова зазначає, що як механізм державного управління електронний уряд виконує роль засобу суспільного самоуправління, що припускає інтерактивність і безперервність взаємодії громадян та держави, наявність громадського контролю над діяльністю органів державної влади [19].

Необхідно погодитися з думкою вченої, оскільки, як показує практика, застосування інформаційно-комп'ютерних технологій прискорює процес обігу інформації, у тому числі тієї, що стосується діяльності органів публічного управління, прийнятих ними рішень, що, безперечно, сприяє підвищенню інформаційної прозорості діяльності відповідних органів. Окрім того, варто зазначити, що за останні декілька років активізувалася практика звернення громадян до органів публічного управління саме із застосуванням комп'ютерних технологій. Наприклад, за інформацією Секретаріату Кабінету Міністрів України, з травня 2011 р. (дня набрання чинності Закону України «Про доступ до публічної інформації») по грудень 2020 р. до Секретаріату Кабінету Міністрів надійшло 32 780 запити на інформацію. Із них отримано електронною поштою – 20 873 (63,5%), поштою – 10 560 (32,4%), телефоном – 1 224 (3,7%), факсом – 123 (0,4%) [101]. Отже, електронною поштою надійшло

майже вдвічі більше запитів на отримання публічної інформації, ніж у паперовому та іншому вигляді.

Подібна ситуація спостерігається у відношенні звернень громадян до центральних органів виконавчої влади [102; 103]. Той факт, що громадяни надають перевагу саме електронним засобам звернення до органів публічного управління, може свідчити про більшу зручність та доступність останніх.

Про позитивний ефект від широкомасштабного впровадження цифрових технологій у праві свідчить і зарубіжний досвід у цій сфері. Зокрема, В.В. Недбай, провівши аналіз функціонування системи електронного урядування у низці зарубіжних країн, установив безпосередній зв'язок розвитку демократії у глобальному вимірі та в окремих державах з іншими загальносвітовими та цивілізаційними процесами, насамперед із глобалізацією та розвитком інформаційного суспільства [63, с. 15].

Зарубіжні науковці виділяють декілька напрямів позитивного впливу цифрових технологій на провадження юридичної діяльності: 1) забезпечення високої ефективності та стандартизованості надання публічних послуг; 2) забезпечення обслуговування та підтримки управлінських рішень у процесі здійснення юридичної діяльності, що передбачає автоматизацію деяких управлінських процесів, наприклад складання стандартних документів (актів, договорів), налаштування необхідних строків відправлення електронної кореспонденції, здійснення статистичних розрахунків тощо [104].

Суттєві переваги має функціонування електронного суду. На думку О.В. Шамрая, такі переваги полягають у наданні можливості для: відкриття провадження за допомогою електронних засобів; здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу; отримання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи; одержання інформації про результати провадження в електронному вигляді. Запровадження електронного суду, як вважає науковець, забезпечить безперервність судового процесу з використанням новітніх інформаційних технологій, організацію повного

циклу електронного документообігу в судовій системі (від підготовки до підписання та відправлення документів сторонам судового процесу, іншим судам та державним органам і установам) [55, с. 177].

Із приводу глобального значення запровадження цифрових технологій у державному управлінні, у сфері розвитку економіки та бізнесу деякі фахівці зазначають, що у цілому цифровізація поліпшує процеси з використанням сучасних технологій, кінцевим результатом яких має стати позитивний бізнес-кейс: оптимізація часу, простору, витрат і ресурсів [105].

Таким чином, проведений вище аналіз показує, що значення цифрових технологій у праві виражається у таких головних аспектах: 1) демократизація державних та суспільних інститутів, що досягається завдяки підвищенню доступності до участі громадян, інших фізичних та юридичних осіб у прийнятті публічно-владних рішень; 2) забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів публічного управління, судів та інших органів і, як наслідок, підвищення рівня довіри громадян і суспільства до органів та інститутів публічного управління: прискорення поширення інформації про діяльність суб'єктів владних повноважень, підвищення рівня доступності такої інформації тощо; 3) зниження рівня корумпованості серед службовців та посадових осіб, включаючи суддів: виключення у деяких випадках безпосереднього контакту зі службовцями та автоматизація прийняття окремих публічно-управлінських рішень; 4) зменшення кількості помилок, що можуть допускатися у розрахунках, оцінках, плануванні та інших управлінських процесах людиною, через автоматизацію деяких управлінських функцій; 5) забезпечення економії ресурсів (часу, коштів, кадрів тощо), як із боку органів публічного управління, так і з боку громадян, суб'єктів господарювання [100, с. 168].

Однак, незважаючи на беззаперечні переваги електронного урядування, деякі науковці цілком справедливо вказують на певні загрози, які можуть виникнути у процесі застосування цифрових технологій у праві. Так, О.М. Ємельяненко зазначає, що переоцінювати значення та роль новітніх засобів телекомунікації у демократичному процесі не треба, оскільки

інфокомунікаційні технології не обов'язково є інструментом демократії. В обґрунтування своєї позиції науковець наводить такі аргументи: 1) завдяки цифровим технологіям влада здобуває нові можливості для контролю над суспільством; 2) держава не обов'язково стане більш відкритою [24, с. 10].

Для подолання означених негативних наслідків мають діяти певні гарантії захисту персональних даних щодо осіб від несанкціонованого їх використання як органами та посадовими особами суб'єктів публічно-владних повноважень, так і третіми особами. До них, зокрема, можна віднести: законодавче визначення прав особи у сфері захисту персональних; закріплення повноважень суб'єктів публічно-владних повноважень у сфері використання персональних даних; встановлення юридичної відповідальності за порушення у цій сфері тощо.

Окрім того, варто згадати про таку небезпеку, що несуть у собі цифрові технології, як кіберзлочинність. Негативними наслідками вчинення злочинів у даній сфері можуть бути: блокування роботи органів публічного управління, інших установ надання публічних послуг; інформаційні війни та інформаційне шпигунство тощо.

Як приклад можна навести: параліч цивільно-правових відносин в Україні, який стався у 2013 р. через блокування електронних реєстрів Міністерства юстиції приватними компаніями, яке фактично призвело до повного призупинення усіх громадсько-цивільних відносин у державі [106]; блокування офіційних Інтернет-ресурсів та інформаційно-комунікаційних систем органів публічного управління (Кабінету Міністрів України, низки міністерств, Національного банку України та ін.), а також електронних платіжних систем у червні 2017 р. внаслідок ураження вірусом інформаційних ресурсів органів публічної влади [107].

Дані приклади засвідчують необхідність суворого дотримання умов інформаційної та кібербезпеки, освоєння нових засобів захисту інформації в інформаційно-комунікативних системах тощо. Крім того, як указують деякі науковці на основі дослідження зарубіжного досвіду функціонування системи

електронного урядування, важливою є практика проведення постійних програм підвищення комп'ютерної грамотності як населення, так і державних службовців, яка здійснюється через спеціальні урядові програми з метою навчання чиновників роботі з персональними комп'ютерами та Інтернетом, запровадження у навчальну програму під час підготовки чиновників у вищих навчальних закладах курсу з оволодіння новими інформаційними технологіями [108, с. 182].

Підвищення комп'ютерної та інформаційної грамотності, насамперед серед громадян, частково сприятиме подоланню так званої цифрової нерівності, тобто нерівного доступу окремих груп осіб до інформаційно-комп'ютерних технологій. Із цього приводу у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи щодо розвитку електронного урядування зазначається, що система електронного урядування має прагнути подолати цифрову нерівність, адаптуючи технології так, щоб зробити їх доступними для всіх груп користувачів незалежно від будь-яких індивідуальних, соціальних або культурних характеристик чи географічного місцезнаходження [109].

При цьому підвищення комп'ютерної грамотності населення та службовців має відбуватися разом із розвитком інформаційно-комунікативної культури, що передбачає оволодіння навиками роботи з інформацією, її адекватне сприйняття, отримання знань щодо можливостей використання відповідної інформації, дотримання обмежень етичного та правового характеру, що існують у цій сфері.

Однією з головних перешкод на шляху впровадження надання населенню електронних адміністративних послуг в Україні як одного з напрямів застосування цифрових технологій у публічному управлінні, на думку Д. В. Спасібова, є також низький рівень розвитку електронного документообігу в органах державної влади та місцевого самоврядування [36, с. 201].

Необхідно погодитися з даним зауваженням, оскільки, попри повсюдне запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, на законодавчому рівні залишаються неурегульованими деякі питання,

пов'язані з визначенням статусу електронного документа, який містить публічно-владне рішення.

Окрім того, однією з умов ефективного використання цифрових технологій у праві є формування єдиної інформаційно-комунікативної системи, яка об'єднає всі основні публічно-управлінські сервіси, що сприятиме уніфікації правил та порядку їх використання.

Таким чином, основним призначенням (роллю) цифрових технологій у праві є підвищення ефективності всіх видів та напрямів юридичної діяльності за основними показниками, зокрема щодо: рівня довіри громадян до органів публічної влади; рівня відкритості та прозорості їх діяльності; ступеню залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень; зниження рівня корумпованості органів публічної влади. При цьому конкретне значення залежить від виду цифрової технології, яка застосовується у праві.

Виступаючи багатогранним соціальним явищем, право має різні прояви, виконує низку важливих функцій, тому застосування у ньому цифрових технологій здійснюється у різноманітних напрямках. Особливого значення при цьому набуває запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, судочинства, інші види діяльності.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» передбачається впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління (е-урядування), охорону здоров'я (е-охорона здоров'я), культуру (е-культура), освіту (е-освіта), науку (е-наука), охорону навколишнього середовища (е-екологія), бізнес (е-комерція) [4]. Окрім того, у Законі України «Про Національну програму інформатизації» додатково вказується на інформатизацію таких сфер, як національна безпека та оборона держави, пріоритетні галузі економіки [2].

Отже, національними стратегічними актами запланований поступовий процес запровадження цифрових технологій у всі основні галузі суспільної діяльності, у тому числі види юридичної діяльності, серед яких пріоритетність

надається державному управлінню, правоохоронній та правозахисній діяльності тощо.

Деякі науковці для позначення процесу інформатизації юридичної діяльності застосовують поняття «цифрова юстиція», під якою розуміють особливий вид правоохоронної та правозастосовної діяльності щодо забезпечення реалізації цифрових прав людини, основною формою якого є фіксація судових процесів із використанням цифрових засобів, оптичних приладів та електронної техніки, надання та розгляд доказів, свідчень й інших фактів, що можуть мати значення під час розгляду юридичної справи, за допомогою високих технологій [67, с. 149].

Водночас аналіз даного визначення дає змогу зробити висновок, що науковець дещо обмежує зміст поняття «цифрова юстиція», фактично включаючи до нього лише електронне правосуддя (судочинство). Між тим основними напрямками застосування цифрових технологій у праві відповідно до його ключових сфер є: електронне урядування; електронний суд; електронні юридичні послуги (консультації); електронний адвокат; електронна демократія тощо. Крім того, певне відношення до інформатизації сфери публічного управління та права мають також електронна освіта, електронна медицина, електронна культура, електронна комерція та ін.

У науковій літературі вирізняють декілька видів цифрових технологій у праві. При цьому єдиного наукового концептуального підходу у цій сфері не вироблено.

Так, М.П. Ільницький зазначає, що застосування цифрових технологій у системі публічного управління має охоплювати щонайменше чотири сфери: надання державних послуг громадянам та організаціям; доступ до інформації стосовно діяльності органів публічного управління; запровадження внутрішнього електронного документообігу в межах окремо взятого органу публічної влади; взаємодія, у тому числі електронна, між органами публічної влади [25, с. 24].

Для реалізації кожного з означених завдань застосовують різні види цифрових технологій. Наприклад, для забезпечення доступу до інформації стосовно діяльності органів публічного управління використовуються державні електронні реєстри, інформаційно-аналітичні пошукові системи тощо.

Зарубіжними науковцями визначаються декілька груп цифрових технологій залежно від їх призначення. Перша група включає технології, орієнтовані на полегшення управлінської роботи (найпростіші комп'ютерні програми). Друга категорія цифрових технологій включає у себе системні рішення, спрямовані на підтримку та обслуговування процесу управління (інформаційно-аналітичні пошукові системи, електронні реєстри тощо). Третя категорія включає технології, які підтримують або навіть замінюють людину під час виконання основних завдань у публічному управлінні або іншій юридичній діяльності (спеціальні комп'ютерні програми, інформаційно-комунікативні системи тощо). Також виділяють технології майбутнього (засновані на штучному інтелекті), які в перспективі будуть використовувати для реалізації більш складних управлінських функцій замість людини [110].

На підставі аналізу законів України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111], «Про електронні документи та електронний документообіг» [112], «Про захист персональних даних» [113], «Про доступ до публічної інформації» [114], «Про адміністративні послуги» [115], «Про електронну комерцію» [78], «Про електронні довірчі послуги» [116], «Про електронні комунікації» [117] та ін. можна виділити такі основні види цифрових технологій у праві: «електронна форма представлення інформації», «електронний цифровий підпис», «інформаційна (автоматизована) система», «інформаційно-телекомунікаційна система», «інформаційна система загального доступу», «інформаційний ресурс», «телекомунікаційна мережа» та ін.

Для упорядкування різних видів цифрових технологій у праві необхідно розробити їх класифікацію, причому найбільш практичне значення матиме

такий критерій, як мета застосування відповідної технології (збирання, обробка, зберігання інформації тощо).

За цим критерієм необхідно розрізняти такі види відповідних технологій: державні електронні реєстри (Єдиний реєстр судових рішень, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів тощо); інформаційно-комунікаційні системи (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система); інформаційно-пошукові аналітичні правові системи (інформаційно-правова система «Ліга: Закон», правова систем «МЕГА-НАУ» тощо); інформаційні (автоматизовані) системи (Єдиний державний портал адміністративних послуг; Єдина судова інформаційна (автоматизована) система тощо); електронні комп'ютерні мережі офіційних вебсайтів державних органів та органів місцевого самоврядування (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України тощо) [96].

Окрім того, за сферою застосування цифрових технологій слід виділити ті, що використовуються у зовнішньоуправлінській діяльності та забезпечують взаємодію між різними суб'єктами: державними органами та громадянами, юридичними особами, органами між собою (ця група включає всі вищеперераховані технології), та ті, що застосовуються для управління внутрішньоорганізаційними процесами (автоматизоване робоче місце, програми управління кадрами, бухгалтерськими звітами тощо).

Проаналізуємо стан адміністративно-правового регулювання застосування цих видів цифрових технологій у різних напрямках юридичної діяльності.

Так, система електронного урядування визначається як сукупність інтегрованих в адміністративні процедури інформаційно-телекомунікаційних технологій, які забезпечують надання органами державної влади інформаційних та адміністративних послуг, здійснення транзакцій та взаємодію суб'єктів адміністративно-правових відносин [18, с. 18].

Адміністративно-правові засади функціонування системи електронного урядування в Україні визначаються законами України «Про звернення

громадян» [118], «Про електронні документи та електронний документо-обіг» [112], «Про Регламент Верховної Ради України» [119], «Про доступ до публічної інформації» [114], «Про адміністративні послуги» [115], «Про Кабінет Міністрів України» [120], «Про електронні довірчі послуги» [116] та ін.

У цих законах регламентовано такі елементи системи електронного урядування: надання адміністративних послуги в електронній формі через Єдиний державний портал адміністративних послуг, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування; подання та розгляд електронної петиції до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування; звернення громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування в електронній формі; отримання публічної інформації через інформаційно-комунікаційні системи та електронні ресурси; надання доступу до інформаційних ресурсів суб'єктів публічного управління тощо. Крім того, необхідно згадати про такий елемент електронного урядування, як надання доступу до нормативно-правових актів у Єдиному державному реєстрі нормативно-правових актів у порядку, визначеному Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним» [121].

Для організації електронного урядування застосовуються інформаційно-телекомунікаційні системи, інформаційні (автоматизовані) системи, телекомунікаційні мережі та ін.

У Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» інформаційна (автоматизована) система визначається як організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів. Своєю чергою, інформаційно-телекомунікаційна система – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [111]. Отже, ці системи, по суті, становлять основу

інфраструктури електронного урядування, тобто є засобами, необхідними для функціонування системи електронного урядування.

Вище було розглянуто елементи електронного урядування, які охоплюють зовнішньоуправлінську діяльність органів публічного управління. У внутрішньоорганізаційному процесі застосування цифрових технологій дає змогу автоматизувати деякі управлінські функції завдяки так званому автоматизованому робочому місцю. Механізм його використання визначається Порядком роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 11 листопада 2014 р. [122].

Свої особливості має система електронного суду. У науковій літературі зазначається, що серед найбільш важливих систем, що впроваджуються в більшості судів світу, є такі: система електронного діловодства; система аудіо- та відеозапису і протоколювання; відеоконференцсистема; система анонімного допиту свідка; система публікації записів або трансляції судових засідань на Інтернет-порталі [49].

В Україні «електронний суд» – це підсистема в системі Єдиної судової інформаційної системи України, призначена для забезпечення своєчасного отримання учасниками судового процесу повісток та повідомлень про розгляд судових справ та процесуальних документів, ухвалених під час розгляду справ [39].

Система електронного суду функціонує на основі законів України «Про доступ до судових рішень» [123], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» [124], «Про судоустрій і статус суддів» [125], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» [126], наказу Державної судової адміністрації «Про затвердження Тимчасового регламенту надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження» [127] тощо.

У цих нормативно-правових актах визначаються такі елементи електронного суду: доступ до ЄДРСР; участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції; оприлюднення публічної інформації про суд, час і місце розгляду справи на офіційному вебпорталі судової влади України; визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи Єдиною судовою інформаційною (автоматизованою) системою; обмін електронними документами між судом та учасниками судового процесу тощо.

Внутрішньоорганізаційні управлінські процеси здійснюються в судах відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. [128].

Із цього приводу варто зауважити, що 3 жовтня 2017 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», у якому передбачено запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) [129]. Отже, дана система фактично поєднає всі види цифрових технологій, що застосовуються в судах, в єдину.

Крім розглянутих напрямів застосування цифрових технологій у праві, необхідно також зазначити, що окремі елементи інформатизації присутні нині в освіті та науці [130], системі оподаткування та адмініструванні податків [131], нотаріальній діяльності [132] тощо.

Також триває наукова дискусія щодо можливості запровадження цифрових технологій у таких сферах діяльності, як охорона здоров'я; електронна демократія, яка передбачатиме не тільки доступ до найважливішої інформації уряду, отримання електронних адміністративних послуг [59, с. 207–208], а й такі її форми, як проведення електронних референдумів та виборів, зборів міського населення та ін., електронні юридичні консультації та адвокатські послуги [133] тощо.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Основним призначенням (роллю) цифрових технологій у праві є підвищення ефективності різних видів юридичної діяльності за всіма основними показниками, зокрема щодо: рівня довіри громадян до органів публічної влади; рівня відкритості та прозорості їхньої діяльності; ступеню залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень; рівня корумпованості органів публічної влади. Рівень розвитку інформаційних технологій із кожним роком усе більше впливає на перебування в міжнародних рейтингах розвитку.

Значення цифрових технологій у праві полягає у: 1) демократизації сфери публічного управління; 2) забезпеченні відкритості та прозорості діяльності суб'єктів публічного управління і, як наслідок, підвищенні рівня довіри громадян і суспільства до органів та інститутів публічного управління; 3) зниженні рівня корумпованості серед службовців та посадових осіб органів публічного управління; 4) зменшенні кількості помилок, що можуть допускатися службовцями у процесі їхньої діяльності, через автоматизацію деяких управлінських процесів; 5) забезпеченні економії ресурсів (часу, коштів, кадрів тощо); 6) створенні точної та прозорої статистичної інформації, що, своєю чергою, створює передумови для більш якісного аналізу.

2. Негативні наслідки впровадження цифрових технологій у право можуть бути пов'язані з такими загрозами та ризиками: 1) несанкціонованим використанням інформації, передусім персональних даних, що зберігається в інформаційно-комунікативних системах, інформаційних ресурсах та базах даних органів публічного управління, тобто виникнення загрози порушення прав та інтересів людини та громадянина, інтересів суб'єктів господарювання; 2) кіберзлочинністю, внаслідок якої може блокуватися робота органів публічного управління, матимуть місце витoki інформації, що містить державну таємницю або іншу конфіденційну інформацію; можливість інших видів несанкціонованого зовнішнього втручання у роботу системи; 3) на міжнародному глобальному – інформаційними війнами та інформаційним шпигунством; 4) можливістю ушкодження системи вірусами, внаслідок чого

може бути втрачена або пошкоджена інформаційна база; 5) можливістю виникнення спорів стосовно права власності на інформацію, що формується та зберігається у системі, тощо.

3. Основними умовами, за наявності яких цифрові технології спроможні забезпечити реальне підвищення ефективності юридичної діяльності, є:

- 1) закріплення на законодавчому рівні реальних гарантій захисту персональних даних;
- 2) дотримання умов інформаційної та кібербезпеки, освоєння нових засобів захисту інформації в інформаційно-комунікативних системах;
- 3) підвищення комп'ютерної, інформаційної грамотності та культури громадян, службовців, посадових осіб;
- 4) подолання цифрової нерівності, а також формування належної інфраструктури для функціонування системи електронного урядування;
- 5) законодавче врегулювання електронного документообігу в органах публічно-владного управління;
- 6) формування єдиної інформаційно-комунікативної системи, яка об'єднає всі основні публічно-управлінські сервіси.

4. Основними напрямками застосування цифрових технологій у праві є: електронне урядування (публічне управління); електронний суд; електронні юридичні послуги (консультації); електронний адвокат; електронна демократія.

Цифрові технології у праві можна класифікувати за такими критеріями:

- 1) залежно від мети застосування: державні електронні реєстри; інформаційно-комунікаційні системи; інформаційно-пошукові аналітичні правові системи; інформаційні (автоматизовані) системи; електронні комп'ютерні мережі офіційних вебсайтів державних органів та органів місцевого самоврядування тощо;
- 2) залежно від сфери застосування: цифрові технології, що використовуються у зовнішньоуправлінській та внутрішньоорганізаційній діяльності (автоматизоване робоче місце, комп'ютерні програми тощо).

1.3. Генеза становлення та розвитку цифрових технологій у праві

Процес формування цифрових технологій у праві пройшов декілька історичних етапів. Причому основні тенденції та напрями розвитку цифрових технологій в юридичній діяльності в Україні перебувають у безпосередньому зв'язку з відповідними світовими процесами. Одним із визначальних чинників, який мав суттєвий вплив на історико-правові засади формування цифрових технологій у праві, став розвиток власне самих технологій, а також характер і особливості їх запровадження в різні сфери людської діяльності.

У науковій літературі зазначається, що розвиток технічних засобів протягом кількох мільйонів років зумовлював постійне вдосконалення інформаційних технологій. Тому виокремлюють кілька етапів їхнього розвитку:

- 1) «ручна» інформаційна технологія (панувала до другої половини XIX ст.) – оброблення інформації здійснювалося вручну, за допомогою пера, рахівниці, бухгалтерських книг, а зв'язок забезпечувався пересиланням листів і пакетів;
- 2) «механічна» інформаційна технологія розпочалася з винайденням друкарської машинки та телефону, модернізацією системи поштового зв'язку. Така технологія стала базою формування організаційних структур в економіці;
- 3) «електрична» інформаційна технологія (зародилася у 1940–1950-х роках) ґрунтувалася на широкому використанні електричних друкарських машинок, копіювальних машин, портативних диктофонів і т. ін. [88, с. 9].

Таким чином, саме з останнім етапом (виникненням електронних технологій) можна пов'язати початок формування цифрових технологій спочатку у повсякденній діяльності, побуті, пізніше – підприємстві, а згодом – у праві.

Традиційно перехід суспільства від механічних технологій до цифрових інформаційних вважається переходом від індустріального до інформаційного суспільства.

Саме поняття «інформаційне суспільство» почало використовуватися у другій половині XX ст. Науковці відзначають, що «інформаційне

суспільство» виражає ідею нової фази в історичному розвитку передових країн, тобто не прихід «постіндустріального» суспільства, а створення нового соціального зразка, що є результатом «другої індустріальної революції», яка переважно ґрунтується на мікроелектронній технології [67, с. 20].

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі існує безліч концепцій та теорій, присвячених висвітленню проблеми виникнення та розвитку інформаційного суспільства, описанню основних його ідей та положень, визначенню перспектив подальшого розвитку.

Зокрема, поняття інформаційного суспільства розглядається у таких аспектах: 1) технічному; 2) інформаційному, заснованому на знаннях про розвиток інформації; 3) економічному, згідно з яким інформаційне суспільство розглядається як потужний інструмент розвитку та спеціалізації виробництва; 4) просторовому, який визначає особливості розвитку інформаційного суспільства в межах однієї держави й масштабах усього світу; 5) соціально-культурному, який акцентує увагу на різноманітних соціальних, психологічних та міжособистісних перетвореннях [134, с. 126].

Із погляду правової науки розвиток інформаційного суспільства у цілому та формування цифрових технологій у праві зокрема слід розглядати в контексті становлення інформаційного права. Такий висновок ґрунтується на тому, що об'єктом регулювання цієї галузі права виступають інформаційні правовідносини, тобто відносини у сфері використання та обігу інформації. Своєю чергою, призначенням цифрових технологій є власне створення, накопичення, обробка, передача інформації. Отже, процес формування цифрових технологій у праві тісно пов'язаний з історією розвитку інформаційного та суміжних галузей права [135, с. 45].

О.М. Селезнєва виділяє такі історичні етапи розвитку інформаційного права: 1) донауковий – виникнення інформаційної діяльності, однак відсутність її правового та науково-методичного забезпечення; 2) початково-нормативний – період закріплення інформаційних прав на конституційному рівні; 3) початково-науковий етап – період визначення категорії

«інформація» новою наукою, що виникає у суспільстві, – кібернетикою; 4) етап невизначеності – період визнання у наукових колах існування певної низки інформаційних відносин, що потребують нормативної регламентації, проте тривають наукові дискусії з приводу найоптимальнішого варіанту проведення такої регламентації; 5) етап активної трансформації інститутів інформаційного права в умовах інформаційного суспільства та забезпечення їх нормативної регламентації; 6) сучасний етап – закріплення терміна «інформаційне право» та продовження наукових досліджень інформаційно-правової тематики [66, с. 252-53].

Отже, логічним продовженням процесу становлення інформаційного суспільства стало впровадження новітніх інформаційних технологій у сферу публічного управління та інші види юридичної діяльності. При цьому супутнім явищем у цьому процесі стала поява та розвиток нової галузі права – інформаційного права, яка регламентує в тому числі правовідносини, що виникають у зв'язку із застосуванням цифрових технологій у суспільній діяльності.

Питання про необхідність запровадження цифрових технологій у право постало разом із масовим поширенням відповідних технологій у сферу економіки, підприємництва, інші галузі людської діяльності.

Так, у 1994 р. ЄС, усвідомлюючи важливість цифрових технологій для розвитку економіки й усього суспільства, здійснив низку заходів для запуску програми розбудови інформаційного суспільства. Першим офіційним документом, що підтверджує інтерес ЄС до питань інформаційного суспільства, був звіт Мартіна Бангемана та ін. Він містить рекомендації щодо зміцнення позиції ЄС у технологічній гонці на міжнародній арені. План дій «Шлях Європи до інформаційного суспільства» було схвалено та оголошено Європейською Комісією, який було обговорено на засіданні Ради з питань інформаційного суспільства [136, с. 215].

В Україні початок формування інформаційного суспільства і, відповідно, запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління та інші

види юридичної діяльності розпочався на початку 90-х років, тобто з деяким відставанням від світового процесу інформатизації.

Тому одним із перших законодавчих актів, які були прийняті державою після проголошення незалежності, став Закон України «Про інформацію» [137], а згодом було прийнято ще один важливий акт у цій сфері – Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111].

Таким чином, було закладено правові основи розвитку інформаційних правовідносин у державі: визначено основні поняття, у тому числі поняття «інформація», виокремлено різні види інформації та регламентовано їх правовий режим, сформульовано основні принципи інформаційних правовідносин та державної інформаційної політики, закріплено основні інформаційні права громадян та гарантії їх захисту тощо. Крім того, було визначено суб'єктів інформаційних правовідносин, у число яких включено спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації, а також закріплено його повноваження у сфері захисту інформації. Відповідний орган було створено у 1995 р. – ним стало Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України [138].

Отже, на перших етапах розвитку інформаційних правовідносин та формування інформаційного права в Україні першочерговими заходами були створення правової та організаційної основи для утвердження інформаційної незалежності та забезпечення інформаційної безпеки держави.

Однак конкретні кроки у напрямі запровадження цифрових технологій у публічне управління були зроблені державою у 1998 р., коли було прийнято закони України «Про Національну програму інформатизації» [2] та «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [139]. Завданням законодавства про Національну програму інформатизації визначено створення правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних засад регулювання процесу формування та виконання цієї Програми та окремих її завдань (проектів).

Перехід від індустріального до інформаційного суспільства супроводжувався не тільки правовими та організаційно-технічними змінами, а й передусім трансформацією ідеології нової форми існування суспільних відносин, що не могло не зустріти певного супротиву з боку суспільства. Отримання громадської підтримки вимагало проведення державою широкомасштабних заходів, спрямованих не тільки на доведення нової ідеології до відома громадян, а й на створення відповідних умов для практичного її втілення. Зокрема, виникла потреба у нових спеціалістах у сфері застосування цифрових технологій, перепідготовки діючого штату службовців, а також виділення значних матеріальних ресурсів на впровадження відповідних технологій та наукових розробок у сфері їх використання.

Між тим, незважаючи на дещо уповільнені темпи запровадження інформаційних технологій у публічне управління та інші сфери суспільної діяльності, держава продовжувала здійснювати поступові кроки у напрямі інформатизації основних сфер юридичної діяльності.

Так, через декілька місяців після прийняття Закону України «Про Національну програму інформатизації», було розпочато адміністративну реформу на основі Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженої Указом Президента України № 810/98 від 22 липня 1998 р.

Характерно, що адміністративна реформа мала здійснюватися у кількох напрямках, одним з яких визначалося наукове та інформаційне забезпечення системи державного управління, формування механізмів наукового та інформаційного моніторингу її функціонування [140].

Конкретні строки реалізації завдань, закріплених у даній Концепції, не визначалися, однак на практиці процес їх виконання затягнувся на досить тривалий період. Для цього було прийнято низку важливих законів, а також концептуальних документів.

Зокрема, у квітні 1999 р. набув чинності Закон України «Про обов'язковий примірник документів» [141], який визначив загальні принципи державної

політики у сфері поповнення національного інформаційного фонду України обов'язковим примірником документів.

У 2000 р. розпочався процес запровадження інформаційної мережі Інтернет. В Указі Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [142] до пріоритетних напрямів державної інформаційної політики було віднесено: розвиток національного складника глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів.

У 2001 році розпочав роботу вебсайт Верховної Ради України, який, відповідно до Положення про вебсайт Верховної Ради України у глобальній інформаційній мережі Інтернет, затвердженого Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 24 травня 2001 р. № 462 [143] (втратило чинність у травні 2015 р. [144]) визнавався офіційним джерелом інформації Верховної Ради України.

Постановою Кабінету Міністрів України № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 р. визначався порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади з метою підвищення ефективності та прозорості діяльності цих органів шляхом упровадження та використання сучасних інформаційних технологій для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються у державі [145].

Пізніше, у 2002 р. утворено Національну систему конфіденційного зв'язку [146] як сукупність спеціальних телекомунікаційних систем (мереж) подвійного призначення, які за допомогою криптографічних та/або технічних засобів забезпечують обмін інформацією з обмеженим доступом, окрім інформації, що становить державну таємницю в інтересах органів державної

влади та органів місцевого самоврядування, створюють належні умови для їх взаємодії в мирний час та у разі введення надзвичайного і воєнного стану

Отже, на першому (початковому) етапі, який тривав із 1992 р. до 2002 р., було закладено правові, організаційно-технічні та деякі інституційні основи для впровадження цифрових технологій у право. Основною метою даного етапу стало становлення інформаційної незалежності та забезпечення інформаційної безпеки як невід'ємного складника національної безпеки України [135, с. 46].

Початок наступного етапу запровадження цифрових технологій у право розпочався у 2003 р. та був пов'язаний із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» від 24 лютого 2003 р. № 208 [147], якою передбачалося створення Єдиного вебпорталу органів виконавчої влади, яка мала стати центральною частиною електронної інформаційної системи «Електронний уряд», та була призначена для інтеграції вебсайтів, електронних інформаційних систем та ресурсів органів виконавчої влади і надання інформаційних та інших послуг із використанням мережі Інтернет.

Таким чином, перехід на новий етап розвитку цифрових технологій у праві був зумовлений розробленням нової стратегії впровадження цифрових технологій у публічне управління. Зокрема, на зміну дещо розрізненим діям влади, у яких був відсутній єдиний та цілісний підхід, прийшло усвідомлення щодо необхідності розроблення інтегрованої концепції інформатизації сфери публічного управління.

Одним із перших заходів, спрямованих на запровадження електронної інформаційної системи «Електронний уряд», було визначення видів адміністративних послуг, які могли надаватися з її використанням. Так, Наказом Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 15 серпня 2003 р. № 149 було затверджено Перелік і Порядок надання інформаційних та інших послуг із використанням електронної інформаційної системи «Електронний уряд» [148]. До системи таких послуг були віднесені: соціальний захист, правову допомогу громадянам, включаючи судочинство та нотаріат, тощо.

У травні 2003 р. було розроблено Концепцію формування системи національних електронних інформаційних ресурсів [149], у якій зазначалося, що ефективне державне управління національними ресурсами є важливою умовою забезпечення інформаційної безпеки держави та реалізації державної політики у сфері інформатизації. Окрім того, формування системи національних ресурсів було визначено одним з основних завдань Національної програми інформатизації.

У цей же період приймаються важливі закони «Про електронні документи та електронний документообіг» [112], «Про електронний цифровий підпис» [150] (на сьогодні втратив чинність на підставі Закону України «Про електронні довірчі послуги» [116]), які визначили правові основи електронного документообігу, врегулювали порядок формування та використання електронних документів, у тому числі із застосуванням електронного цифрового підпису. Прийняття цих законів дало змогу визначити правовий статус електронного документа, упорядкувати процес електронного документообігу в органах публічного управління.

У 2003 р. також прийнято Закон України «Про основи національної безпеки» [151], у якому інформаційна безпека визнавалася невід’ємним складником національної безпеки.

Необхідно зазначити, що розвиток цифрових технологій у досліджуваний період в Україні проходив в умовах глобального світового процесу інформатизації.

Зокрема, у грудні 2003 р. питання створення глобального інформаційного суспільства було підняте на вищий міждержавний рівень у межах проведення I стадії Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства. На цьому міжнародному форумі лідери 161 держави світу підписали два стратегічні документи – «Декларація принципів» [81] і «План дій» [152], які визначили напрями подальшого розвитку інформаційного суспільства на всіх рівнях, а також визнали необхідність розроблення і реалізації національних стратегій його розвитку в кожній конкретній країні [153, с. 186].

У Декларації принципів побудови інформаційного суспільства [81] акцентувалася увага держав на необхідності формування належної інформаційної і комунікаційної інфраструктури як фундаменту відкритого для всіх інформаційного суспільства; забезпеченні доступу до інформації і знань широкого загалу громадян, а також зміцненні довіри і безпеки під час використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Під впливом світового процесу формування інформаційного суспільства в Україні розпочалося створення перших державних електронних реєстрів та інших елементів інформаційної інфраструктури.

Зокрема, у 2004 р. утворено електронний реєстр речових прав на нерухоме майно та їх обмежень [154]; у 2006 р. – електронний реєстр судових рішень [123], у 2007 р. – електронний реєстр виборців [155]; у 2009 р. – державна інформаційна система реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування [156]; у 2011 р. – електронний державний земельний кадастр [157] тощо.

Як можна побачити, процес створення електронних державних реєстрів затягнувся на декількох років, його не можна вважати завершеним і сьогодні. Така ситуація частково пояснюється таким: по-перше, для створення та забезпечення належного функціонування відповідних реєстрів необхідні були відповідні організаційно-технічні умови; по-друге, потрібне було відповідне правове та інституційне забезпечення. Крім того, поява нових електронних реєстрів зумовлюється постійним суспільним розвитком, що генерує необхідність виникнення нових видів суспільних правовідносин [158, с. 54].

Що стосується формування інших елементів інформаційної інфраструктури, то в 2006 р. було створено новий орган – Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України відповідно до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [159].

Створення даного органу мало велике значення передусім для підвищення ефективності захисту державних інформаційних ресурсів, забезпечення захисту інформаційних прав громадян тощо.

У 2007 р. Законом України було затверджено основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. [3; 160], на виконання якого розроблено План заходів із виконання завдань, передбачених у Законі [161].

У цих актах узагальнювалися основні проблеми, що виникли в Україні на шляху формування інформаційного суспільства, зокрема: відсутність координації зусиль державного і приватного секторів економіки з метою ефективного використання наявних ресурсів; недостатня ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у соціально-економічну сферу, зокрема у сільське господарство, тощо.

На встановлений строк було заплановано реалізацію таких стратегічних завдань: забезпечення державної підтримки нових «електронних» секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо); створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля; збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування; державна підтримка використання новітніх інформаційних технологій засобами масової інформації тощо.

Оцінюючи стан реалізації цих завдань на кінець 2020 р., можна зробити висновок, що деякі з них досі не виконані (наприклад, повноцінне запровадження інформаційних технологій у судочинство, освіту, культуру тощо).

Пізніше, у 2010 р., було прийнято нову Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [92], якою запроваджувалося нове поняття «електронне урядування», що визначалося як особлива форма організації державного управління, складником якої є електронний уряд. Фактично з прийняттям цієї Концепції було суттєво розширено сферу застосування цифрових технологій. Зокрема, передбачалося організацію надання послуг в електронній формі в усіх сферах суспільного життя; освоєння технологій інтерактивної взаємодії органів

державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянами і суб'єктами господарювання; створення єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо.

Велике значення для подальшого розвитку цифрових технологій мало вдосконалення заходів захисту інформації. У зв'язку із цим у 2009 р. приймається Доктрина інформаційної безпеки України [162] (втратив чинність у червні 2014 р. [163]), у якій передбачалося три головні напрями інформаційного захисту: 1) інформаційно-психологічний, зокрема щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення сприятливого психологічного клімату в національному інформаційному просторі; 2) технологічний розвиток, зокрема щодо розбудови та інноваційного оновлення національних інформаційних ресурсів, упровадження новітніх технологій; 3) захист інформації, зокрема щодо забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації в національних інформаційних ресурсах від кібернетичних атак.

На реалізацію цієї Доктрини було прийнято Закон України «Про захист персональних даних» [113], який і сьогодні регламентує порядок та умови обробки та використання персональних даних особи, закріплює основні гарантії такого захисту.

Таким чином, період із 2003 по 2010 р. характеризувався поступовим розширенням інформаційної інфраструктури, зокрема створенням державних реєстрів у деяких публічних сферах, удосконаленням заходів інформаційної безпеки тощо.

Наступний етап розпочався у 2011 р., коли Україна приєдналася до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», яка була започаткована 20 вересня 2011 р. у рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН восьми країн-засновниць (Бразилія, Сполучені Штати Америки, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Сполучене Королівство) [164], які підписали Декларацію Партнерства [165]. У цій

Декларації держави прийняли на себе такі зобов'язання: підвищувати доступність інформації про діяльність державних органів; підтримувати залучення громадянського суспільства до участі в управлінні державними справами; підвищувати рівень доступу до нових технологій задля забезпечення доступності відкритості та підзвітності тощо.

Із метою реалізації Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» Кабінет Міністрів України Постановою [166] від 13 червня 2012 р. № 671 утворив Координаційну раду з питань реалізації в Україні міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та затвердив Положення про неї.

Пізніше Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 1176-р. було затверджено План дій із упровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014–2015 роках» [167].

Новий План дій із упровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2016–2018 рр. затверджений уже 30 листопада 2016 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 909-р [168]. Цим Планом передбачається: впровадження надання адміністративних послуг в електронній формі, розширення функціональних можливостей Єдиного державного порталу адміністративних послуг із метою надання адміністративних послуг в електронній формі, впровадження єдиної системи електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів, упровадження сучасних засобів електронної ідентифікації фізичних та юридичних осіб.

Повертаючись до подій досліджуваного етапу, слід зазначити, що у цей період продовжився процес створення державних реєстрів. Зокрема, у 2011 р. сформовано Державний реєстр баз персональних даних [169], у 2012 р. – Єдиний державний демографічний реєстр [170], Реєстр громадських об'єднань [171], Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення [172], тощо.

У 2011 р. було прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації» [114], яким запроваджувалася практика систематичного та оперативного оприлюднення інформації про діяльність державних органів,

у тому числі на офіційних вебсайтах у мережі Інтернет, на єдиному державному вебпорталі відкритих даних.

Правові та організаційні засади електронної взаємодії між органами виконавчої влади були визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 р. № 670 «Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади» [173].

Важливим здобутком досліджуваного періоду стало розроблення Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства [174], яка визначила 31 індикатор, зокрема: кількість Інтернет-користувачів у розрахунку на 100 осіб; кількість Інтернет-користувачів широкосмугового доступу в розрахунку на 100 осіб; частка користувачів мобільного Інтернету, відсотків до загальної кількості Інтернет-користувачів тощо.

У травні 2013 р. схвалено нову Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні [4], у якій визначалося мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 р.

Цього ж року Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р було схвалено Концепцію Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 р. [5], у якій визначався порядок запровадження системи надання електронних адміністративних послуг.

На початку 2014 р. у зв'язку з подіями, що відбулися в Криму та на Сході України, перед державою постала необхідність посилити заходи безпеки, у тому числі інформаційної.

У зв'язку із цим Указом Президента України від 1 травня 2014 р. № 449/2014 було затверджено Рішення Ради національної безпеки й оборони України від 28 квітня 2014 р. «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [163],

у якому перед Кабінетом Міністрів України ставилося завдання розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу.

Революція Гідності стала подією, яка завершила перехідний період упровадження цифрових технологій у право. Для досліджуваного періоду (з 2011 р. по 2013 р.) було характерно те, що інформатизація публічного управління відбувалася під впливом міжнародних глобальних процесів (приєднання України до міжнародної Ініціативи «Відкритий Уряд»), на основі чого було розроблено національні стратегії розвитку інформаційного суспільства, однак практичні заходи щодо реалізації відповідних стратегій проводилися недостатньо ефективно, про що свідчить той факт, що заплановані у програмних документах завдання були реалізовані не повною мірою. Між тим у даний період було сформовано декілька електронних реєстрів, утворено електронну систему взаємодії між органами виконавчої влади тощо.

Новий період запровадження цифрових технологій у право розпочався у 2014 р. з підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС, що стало поштовхом для переходу держави на принципово вищий рівень та прискорення темпів інформатизації суспільства.

У липні цього ж року Постановою Верховної Ради України 3 липня 2014 р. № 1565-VII було схвалено Рекомендації парламентських слухань на тему «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» [175], в яких перед Кабінетом Міністрів України поставлено такі завдання: розробити оновлену концепцію державної інформаційної політики України; підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України загальнодержавну програму розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2016–2020 рр.; визначити пріоритетні напрями діяльності органів виконавчої влади з питань становлення і розвитку інформаційного суспільства тощо.

Слід зазначити, що деякі з визначених завдань нині виконані урядом, наприклад: схвалено Концепцію Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 р. [5], а також нову Концепцію розвитку електронного урядування [6] тощо.

Крім того, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1269-р схвалено Концепцію створення Національного контактного центру [176], а Розпорядженням від 2 березня 2016 р. № 182-р затверджено План заходів щодо реалізації Концепції створення Національного контактного центру [177]. Так, створення Національного контактного центру зумовлено метою підвищення рівня організаційних умов для вдосконалення роботи органів державної влади зі зверненнями громадян, зокрема телефонними та електронними, для забезпечення їх оперативного розгляду та вирішення порушених проблем.

Із метою забезпечення реалізації державної політики у сфері інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства у 2014 р. було утворено Державне агентство з питань електронного урядування України [178], яке здійснювало державну реєстрацію електронних інформаційних ресурсів державних органів, органів місцевого самоврядування та інших юридичних осіб публічного права; забезпечувало належне функціонування Єдиного вебпорталу Кабінету Міністрів України з можливістю інтеграції інформаційних ресурсів центральних та місцевих органів виконавчої влади, що розміщені в Інтернеті, тощо. Агентство було згодом реорганізоване у Міністерство цифрової трансформації України [179].

У 2015 р. було запроваджено інститут електронної петиції як форми електронного звернення громадян до органів публічного управління [180], а в 2016 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606 затверджено «Положення про електронну взаємодію державних електронних інформаційних ресурсів» [181]. Система електронної взаємодії державних

електронних інформаційних ресурсів призначена для автоматизації та технологічного забезпечення обміну електронними даними між суб'єктами владних повноважень із державних електронних інформаційних ресурсів під час надання адміністративних послуг та здійснення інших повноважень відповідно до покладених на них завдань шляхом використання сервіс-орієнтованої архітектури.

Після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС виникла необхідність у приведенні національних стандартів, технічних регламентів та інших норм у відповідність до вимог європейських стандартів.

У зв'язку із цим було створено деякі нові електронні державні реєстри, зокрема: Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади» [182], Єдиний реєстр досудових розслідувань [183], Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань [184] тощо.

Також на виконання Угоди про асоціацію України з ЄС у 2015 р. було розроблено проекти Білих книг державної політики: Електронна взаємодія [185], Електронні послуги [186], Концепція електронної ідентифікації України [187]. У цих документах указується на необхідність приведення інтерфейсів деяких інформаційно-комунікативних систем, заходів щодо захисту інформації у таких системах у відповідність до міжнародних стандартів, а також зазначається, що потребує оптимізації організація надання адміністративних послуг у електронній формі з метою розширення їх спектру, скорочення необхідних для цього документів, зменшення часу тощо. Означене має стати перспективою подальшої інтеграції цифрових технологій у право.

У лютому 2016 р. відбулася ще одна важлива подія – Україна приєдналася до Декларації відкритого парламенту [188], а Розпорядженням Голови Верховної Ради України було затверджено План дій із реалізації Декларації відкритості парламенту [189]. У цьому Плані передбачається забезпечити зручність в користуванні та пошуку, обробці даних на вебресурсах Верховної Ради України, а також створити умови для можливості коментувати

законопроекти, які зареєстровані у Верховній Раді України та є предметом громадського обговорення (з використанням, зокрема, WEB-інтерфейсу та новітніх ІТ-засобів).

У березні 2016 р. було прийнято Постанову Верховної Ради України «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» [190], у якій указується на необхідність розробити та схвалити стратегію переходу до електронного парламентаризму, включаючи середньострокову стратегію інформаційних та комунікаційних технологій (на 3–5 років).

Новим витком розвитку цифрових технологій у праві стала схвалена Президентом України ініціатива «Держава у смартфоні» [191]. Для реалізації цього проекту главою держави підписано Указ «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» [192], яким на Кабінет Міністрів України покладено завдання, зокрема за результатами аудиту функціонування національних електронних інформаційних ресурсів, ужити заходів, спрямованих на: уніфікацію нормативних засад функціонування національних електронних інформаційних ресурсів тощо.

У вересні 2019 р. Державне агентство з питань електронного урядування України реорганізовано у Міністерство цифрової трансформації України [193]. Основними завданнями Мінцифри, відповідно до Положення «Про Міністерство цифрової трансформації України», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856, є формування та реалізація державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства та ін. [194].

Отже, Президентом України в черговий раз наголошено на важливості такого напрямку суспільного та державного розвитку, як запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління.

У грудні 2020 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1556-р схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [195], в якій заплановано здійснювати заходи щодо використання можливостей штучного інтелекту у таких галузях, як освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правосуддя.

Підводячи підсумки історико-правових умов формування цифрових технологій у праві, необхідно погодитися з В.О. Даніл'яном, який стверджує, що процес трансформації українського суспільства – складний і тривалий. Для подальшого провадження процесу інформатизації суспільства Україні необхідно використовувати весь накопичений світовий досвід щодо формування інформаційного суспільства та державного врегулювання національних інформаційних процесів, адаптуючи його до українських реалій, насамперед менталітету українського народу і нинішнього стану нашої економіки [196].

Як показовий приклад можна навести те, що відмінною рисою більшості зарубіжних програм інформатизації суспільства є те, що всі напрями – електронна комерція, електронний уряд, електронний бізнес та ін. – розглядаються не як самостійні ізольовані сфери діяльності, а як інтегроване середовище, що являє собою фундамент для переходу до інформаційного суспільства [197]. У зв'язку із цим важливим є об'єднання зусиль влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства у напрямі формування єдиної концепції інформатизації України.

Таким чином, за результатами проведеного історико-правового аналізу проблеми запровадження цифрових технологій у право можна сформулювати такі висновки.

1. Історико-правовий процес розвитку цифрових технологій у праві України характеризується важливими тенденціями, що проявилися у межах певних історичних етапів, зокрема:

1) початковий етап (1992–2002 рр.) розпочався з прийняттям Закону України «Про інформацію», який заклав правові основи формування

інформаційного права в державі. Здобутками цього періоду слід уважати: розроблення понятійного апарату; створення організаційно-технічних та деяких інституційних основ для впровадження цифрових технологій у право (створено Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України тощо); закріплення основних інформаційних прав фізичних та юридичних осіб та гарантій їх забезпечення; розроблення Національної програми інформатизації; створення деяких електронних інформаційних ресурсів органів влади (вебсайт Верховної Ради України тощо);

2) етап інтеграції (2003–2010 рр.) – його початок пов'язаний із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд». У цей період: поступово розширюється інформаційна інфраструктура, створюються державні реєстри у деяких публічних сферах (Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та їх обмежень, Державний реєстр виборців); удосконалюються заходи інформаційної безпеки; визначаються види адміністративних послуг, які можуть надаватися в електронній формі; розробляється перша Концепція розвитку інформаційного суспільства;

3) перехідний етап (2011–2013 рр.) – приєднання України до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Даний період ознаменувався такими досягненнями: утворено Координаційну раду з питань реалізації в Україні міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та розроблено декілька планів щодо реалізації цієї Ініціативи; сформовано декілька електронних реєстрів (Реєстр громадських об'єднань, Державний реєстр баз персональних даних); утворено електронну систему взаємодії між органами виконавчої влади; активізується процес прийняття національних стратегічних актів у сфері розвитку інформаційного суспільства; сформовано Національну систему індикаторів розвитку інформаційного суспільства;

4) сучасний етап (з 2014 р.) – початок пов'язаний з укладенням Угоди про асоціацію України з ЄС. Здобутками цього періоду стали: утворення Державного агентства з питань електронного урядування та згодом його

реорганізація у Міністерство цифрової трансформації України; запровадження нових форм надання електронних адміністративних послуг (електронні петиції тощо); формування системи взаємодії електронних інформаційних ресурсів; продовження розбудови інформаційної інфраструктури (створено Єдиний реєстр досудових розслідувань, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань тощо); посилення заходів інформаційної безпеки; поступове приведення стандартів у сфері технічного захисту інформації та інформаційних ресурсів у відповідність до європейських стандартів; приєднання України до Декларації «Відкритий парламент».

2. Основні тенденції історико-правового процесу розвитку цифрових технологій у праві: 1) на перших етапах першочерговими завданнями було становлення інформаційної незалежності та забезпечення інформаційної безпеки як невід’ємного складника національної безпеки України, формування понятійного апарату, переорієнтація ідеології індустріального суспільства на інформаційне; 2) перехідний етап пов’язаний зі створенням науково-технічної бази для запровадження цифрових технологій, підготовкою та навчанням спеціалістів у цій сфері, спеціальною підготовкою і перепідготовкою службовців та інших осіб, наділених публічно-владними повноваженнями, для освоєння нових знань у сфері використання цифрових технологій у юридичній діяльності; 3) у подальшому на зміну розрізненим діям влади приходить інтегрований підхід, у межах якого розробляється єдина концепція інформатизації сфери публічного управління; 4) на сучасному етапі інформатизація публічного управління та інших видів юридичної діяльності відбувається під впливом міжнародних глобальних процесів, на основі чого розробляються національні стратегії розвитку інформаційного суспільства, стратегії гарантування захисту інформаційних прав громадян та забезпечення інформаційної безпеки, а також активного запровадження нових видів цифрових технологій у юридичну діяльність.

3. Інформаційне суспільство в ідеалі має стати синонімом справедливому та правовому суспільству. У зв'язку із цим перспективами подальшого розвитку цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності мають стати: 1) запровадження окремих елементів електронної демократії (електронні вибори, референдуми), електронних юридичних послуг, у тому числі адвокатських, електронної освіти, електронної охорони навколишнього середовища, електронної системи охорони здоров'я та їх законодавче врегулювання; 2) удосконалення електронних адміністративних послуг шляхом розширення їх видів, оптимізації строків надання та зменшення бюрократичного навантаження на отримувачів таких послуг; 3) інтеграція національних електронних ресурсів в єдину електронну систему, у тому числі у міжнародних масштабах; 4) приведення стандартів інформаційної безпеки та якості інтерфейсів деяких інформаційно-комунікативних систем у відповідність до європейських норм; 5) підвищення гарантій захисту інформаційних прав громадян у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві.

1.4. Характеристика законодавства у сфері регулювання цифрових технологій

Процес запровадження цифрових технологій у право супроводжується прийняттям відповідних законодавчих актів, якими регламентуються умови та порядок їх застосування в тих чи інших видах юридичної діяльності. Нині прийнято цілу систему таких актів, які, зокрема, визначають правові засади електронного документообігу, функціонування інформаційно-комунікативних систем у сфері публічного управління, електронних державних реєстрів тощо. Однак деякі сфери та напрями застосування цифрових технологій у праві залишаються неврегульованими, відповідно, їх впровадження у ці сфери потребує подальшого розвитку.

У зв'язку із цим та для визначення поточного стану адміністративно-правового регулювання цифрових технологій необхідно провести аналіз законодавства у цій сфері.

Передусім варто зауважити, що в умовах міжнародних глобальних процесів інформатизації суспільства і посилення ролі міжнародних організацій та інших наднаціональних утворень щодо визначення напрямів розвитку цифрових технологій, для України важливим є приведення національних стандартів у цій сфері у відповідність до міжнародних норм. Цього вимагає не тільки підвищення ефективності та прискорення темпів інформатизації сфери публічного управління, а й зміцнення міжнародного статусу України. Тому у системі законодавства, яке регулює цифрові технології у праві, особливе значення мають міжнародні договори.

Досліджуючи міжнародні документи у сфері визначення статусу цифрових технологій у праві, необхідно виходити з того, що становлення міжнародного права тісно пов'язане з розвитком основних прав людини. Тому не випадково, що прийняття перших міжнародних документів, які регламентували інформаційну сферу публічного управління, у тому числі застосування цифрових технологій, було зумовлене необхідністю захисту прав людини в нових умовах формування інформаційного суспільства.

Так, одним із перших міжнародних документів у досліджуваній сфері стала Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р. Метою цієї Конвенції визначено забезпечення на території кожної держави для кожної особи, незалежно від її громадянства або місця проживання, дотримання її прав й основоположних свобод, зокрема її права на недоторканість приватного життя, у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, що її стосуються. При цьому термін «персональні дані», згідно з Конвенцією, означає будь-яку інформацію, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною [198].

У 2001 р. до цієї Конвенції було прийнято Додатковий протокол, у якому вказувалося на обов'язок держав визначити один чи більше органів нагляду, відповідальних за забезпечення дотримання заходів, які передбачено її внутрішньодержавним правом і які втілюють принципи, викладені в главах II і III Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [199].

Слід зазначити, що Україна ратифікувала цю Конвенцію та Додатковий протокол до неї лише 6 липня 2010 р. із певними застереженнями. Зокрема, у Законі України «Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних» зазначається, що Україна не буде застосовувати цю Конвенцію до персональних даних, які обробляються фізичними особами виключно для непрофесійних особистих чи побутових потреб [200].

Після ратифікації цієї Конвенції в Україні було прийнято Закон України «Про захист персональних даних» [113], у положеннях якого знайшли своє втілення основні принципи та стандарти захисту персональних даних громадян у процесі їх обробки.

Поправки до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, що дає змогу приєднатися до Європейського Співтовариства, прийняті 15 червня 1999 р. У цьому документі було зроблене застереження про те, що положення Конвенції застосовуватимуться також до інформації, яка стосується груп осіб, асоціацій, фондаций, компаній, корпорацій та будь-яких інших установ, що безпосередньо чи опосередковано складаються з окремих осіб незалежно від того, чи мають такі установи правосуб'єктність юридичної особи, чи ні, а також до файлів персональних даних, які не піддаються автоматизованій обробці [201].

Останнє застереження фактично розширювало сферу захисту персональних даних, до якої тепер належали не тільки персональні дані, які

обробляються в автоматизованому порядку, а й також із використанням будь-якого іншого способу обробки [202, с. 4].

Окрім Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, протоколу та поправок до неї, важливим міжнародним документом у досліджуваній сфері стала Віденська декларація і Програма дій, прийнята 25 червня 1993 р. на Всесвітній конференції з прав людини [203]. У цьому міжнародному акті було підкреслено важливу роль швидкого обміну інформацією між державами, державними та неурядовими організаціями у сфері забезпечення захисту прав людини.

Конкретні заходи щодо забезпечення захисту прав осіб в умовах глобального процесу інформатизації у документі не наводилися, однак порушення цієї проблеми на вищому міжнародному рівні не могло не привернути увагу держав та міжнародних організацій до посталої проблеми та спонукати міжнародне співтовариство до пошуку її рішення.

Пізніше, у 1995 р., вже на рівні ЄС було прийнято Директиву 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європи «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних», у якій на держави-члени було покладено зобов'язання під час використання персональних даних: (а) обробляти їх чесно і законно; (б) збирати для встановлених, чітких і законних цілей і надалі не обробляти у спосіб, несумісний із цими цілями; (с) забезпечувати достовірність, відповідність і достатність відносно цілей, заради яких вони збираються і/або надалі обробляються тощо [204].

Україна не є учасником цієї Конвенції, однак окремі її положення все ж таки відображенні у Законі України «Про захист персональних даних», зокрема, у ст. ст. 6–7, де визначаються загальні та особливі умови обробки персональних даних.

Доступність цифрових технологій для широкого загалу населення, а також відкритість інформаційно-телекомунікаційних систем є однією з умов

запровадження відповідних технологій у сферу публічного управління та їх поширення в інші види діяльності.

Тому в 1997 р. Радою Європи винесено Резолюцію № 1 «Вплив нових комунікаційних технологій на права людини і демократичні цінності», в якій наголошувалося на необхідності вжиття державами-учасниками таких заходів: 1) розробити рамки доступу населення до комунікаційних мереж та нових комунікаційних й інформаційних служб на універсальній основі; 2) визначити на національному, регіональному або місцевому рівні основні служби, особливо у сфері інформації, освіти і культури, до яких повинні мати доступ усі приватні особи; 3) розвивати підготовку громадськості в справі вивчення, розуміння і використання нових комунікаційних та інформаційних служб [205].

У 2000 р. було прийнято один із фундаментальних міжнародних документів у сфері розвитку інформаційного суспільства – Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства ООН [80]. У Хартії визначалися основні вигоди для всіх держав від розбудови інформаційного суспільства та було розроблено рекомендації щодо: продовження сприяння розвитку конкуренції та відкриттю ринків для інформаційної технології і телекомунікаційної продукції і послуг; захисту прав інтелектуальної власності на інформаційні технології; підтвердження зобов'язання урядів використовувати тільки ліцензоване програмне забезпечення тощо.

Із метою формулювання основних принципів розбудови інформаційного суспільства у грудні 2003 р. ООН прийняла черговий міжнародний документ – Декларацію принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» [81]. У Декларації йшлося про те, що інформаційно-телекомунікаційні технології слід розглядати як інструмент досягнення глобальних міжнародних цілей, а не як самоціль, оскільки цифрові технології здатні стати потужним інструментом підвищення продуктивності, економічного зростання, створення нових робочих місць і розширення можливостей працевлаштування та ін.[147; 149].

Подальший розвиток міжнародного права у сфері регулювання цифрових технологій був зумовлений проблемою, яка виникла та набула особливої актуальності у міру поширення таких технологій у різні сфери суспільної діяльності, – інформаційна безпека.

На вирішення даної проблеми спрямована дія Резолюції 60/45 «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки», прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН від 8 грудня 2005 р. У Резолюції пропонувалося об'єднати зусилля держав щодо вирішення питань інформаційної безпеки шляхом узагальнення та обміну інформацією щодо: 1) загальної оцінки проблем інформаційної безпеки; 2) зусиль, які вживаються на національному рівні для зміцнення інформаційної безпеки та сприяння міжнародній співпраці у цій галузі; 3) можливих заходів, які б могли бути прийняті міжнародною спільнотою для зміцнення інформаційної безпеки на глобальному рівні [206].

Ще одним міжнародним документом, який необхідно згадати у межах даного дослідження, є Рекомендації СОМ (2010) 245 «Цифровий порядок денний для Європи» [207]. У даному документі узагальнено проблеми, які виникли у більшості держав, а також на європейському та міжнародному рівнях на шляху до впровадження цифрових технологій у різні сфери суспільної та державної діяльності, та визначено найбільш перспективні напрями подальшого розвитку цифрових технологій.

Слід зазначити, що Україною не ратифіковано більшість із цих міжнародних конвенцій та рекомендацій, тому вони не створювали зобов'язань для України щодо реалізації визначених у них завдань. Однак із підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС [9] ситуація докорінно змінилася. Окрім реалізації завдань щодо сприяння широкому доступу до цифрових технологій, забезпеченню інформаційної безпеки та запровадженню технологій у публічне управління та інші сфери суспільної діяльності, перед державою постало зобов'язання щодо виконання інших вимог, визначених в Угоді.

Зокрема, до них належать: забезпечення належного рівня захисту персональних даних відповідно до найвищих європейських та міжнародних стандартів; адаптація та застосування технічних регламентів, стандартів і робіт з оцінки відповідності, які визначені в Угоді про технічні бар'єри у торгівлі [208]; розширення можливостей електронної торгівлі; забезпечення інтеграції національної електронної платіжної системи до єдиної електронної системи; посилення заходів захисту прав, що виникають з інтелектуальної власності, тощо.

Таким чином, дія міжнародних договорів, у яких урегульоване питання використання цифрових технологій у праві, спрямована, головним чином, на:

- 1) забезпечення захисту прав та свобод людини у зв'язку із застосуванням цифрових технологій у публічному управлінні та інших сферах суспільної діяльності (права на збереження конфіденційності у зв'язку з обробкою персональних даних);
- 2) забезпечення інформаційної безпеки у зв'язку з використанням цифрових технологій (захищеність інформації в інформаційно-комунікаційних системах, недопущення порушення морально-етичних засад під час розповсюдження інформації у таких системах);
- 3) створення умов для забезпечення доступності цифрових технологій для широкого загалу населення та використання можливостей відповідних технологій, у тому числі для досягнення цілей відкритості влади, залучення громадян до участі в управлінні державними справами, інших цілей в інтересах людини, суспільства та миру [202, с. 9].

Переходячи до аналізу національного законодавства у сфері регулювання цифрових технологій у праві, з метою їх систематизації доцільно виокремити декілька груп нормативних актів: 1) акти, які визначають поняття та види цифрових технологій, фундаментальні принципи їх використання у праві; 2) акти, в яких закріплено основні права громадян, інших фізичних і юридичних осіб, гарантії їх захисту у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві; 3) акти, в яких визначено законодавчі засади забезпечення інформаційної безпеки у сфері використання цифрових технологій; 4) акти, що

регламентують порядок використання цифрових технологій у зовнішньо-управлінській діяльності суб'єктів публічних повноважень; 5) акти, що визначають порядок використання цифрових технологій у внутрішньо-організаційній діяльності суб'єктів публічних повноважень.

До першої групи нормативно-правових актів слід віднести: Податковий кодекс України [131], Цивільний кодекс України [209], закони України «Про інформацію» [137], «Про Національну програму інформатизації» [2], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [139], «Про обов'язковий примірник документів» [141], «Про автомобільний транспорт» [210], «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [211], «Про обіг векселів в Україні» [212], «Про електронні документи та електронний документообіг» [112], «Про електронну комерцію» [78], «Про електронні довірчі послуги» [116] тощо; Постанову Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» [213]; Концепцію галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи [214] тощо.

У наведених актах визначено такі поняття: «автоматизована система обліку», «адреса мережі Інтернет», «банківський автомат самообслуговування», «документ», «домен», «еквайринг», «електрозв'язок», «електронна адреса», «електронна ідентифікація», «електронний документ», «електронний кабінет», «електронний платіжний засіб», «Інтернет», «інформатизація», «інформаційна система», «інформаційна безпека телекомунікаційних мереж», «інформаційна технологія», «інформаційний продукт», «інформація», «ресурси телекомунікаційних мереж», «телекомунікаційна мережа», «телекомунікаційна послуга», «технічна помилка», «технічний адміністратор електронного кабінету» [215, с. 78] тощо.

Значення деяких із цих понять не визначене, а інші поняття потребують уточнення та уніфікації з правовими категоріями ЄС. Наприклад, у Законі України «Про електронні комунікації» електронна комунікаційна мережа загального користування визначена, як електронна комунікаційна мережа,

доступ до якої відкритий для всіх кінцевих користувачів послуг [117]. Водночас в Угоді про асоціацію України з ЄС застосовується поняття «публічна комунікаційна мережа», яка означає електронну комунікаційну мережу, котра повністю або переважно використовується для надання доступних для населення електронних комунікаційних послуг [9]. Тобто необхідне узгодження даних та інших подібних понять та приведення їх у відповідність із тими, що закріплені в документах ЄС.

Окрім того, визначення деяких понять наведено у декількох законодавчих актах. Так, у ст. 200 Цивільного кодексу України [209] та ст. 1 Закону України «Про інформацію» [137] містяться аналогічні визначення поняття «інформація» як будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. При цьому поняття «персональні дані» визначено у Законі України «Про захист персональних даних» [113].

Наведені поняття перебувають між собою у системному зв'язку, але їх визначення у різних законодавчих актах значно ускладнює можливість простеження такого зв'язку, а також узгодженого та однакового застосування відповідних понять у законах та юридичній практиці. Тому доцільним було б зосередити всі основні поняття у даній сфері в одному законодавчому акті. У багатьох країнах ЄС (Великобританії, Естонії, Німеччині та ін.) проблема уніфікації та систематизації понять у сфері застосування цифрових технологій у публічному управлінні вирішена шляхом прийняття єдиного Закону про електронні комунікації, у якому наводяться їх визначення [108].

В Україні з метою уніфікації основних термінів та понять у грудні 2020 року прийнято Закон України «Про електронні комунікації» [117], у якому міститься визначення більшості понять у галузі цифрових технологій.

До актів, у яких закріплено основні права громадян, інших фізичних та юридичних осіб, належать: Конституція України [216], Цивільний кодекс України [209], закони України «Про інформацію» [137], «Про авторське право

і суміжні права» [79], «Про звернення громадян» [118], «Про захист персональних даних» [113], «Про доступ до публічної інформації» [114] тощо.

Аналіз цих актів дає змогу констатувати, що у досліджуваній сфері громадяни, інші фізичні особи мають право на: недоторканність особистого і сімейного життя; на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; інформацію, що означає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів; доступ до своїх персональних даних; захист персональних даних під час їх обробки; звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі в електронній формі, тощо.

До прав фізичних та юридичних осіб у сфері використання цифрових технологій та обігу інформації належать: право на доступ до публічної інформації, у тому числі про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування; право на захист авторських та суміжних прав тощо.

Слід указати на той факт, що серйозною прогалиною поточного стану правового регулювання цифрових технологій у праві залишається недостатній рівень гарантування захисту персональних даних та неврегульованість прав громадян, інших фізичних осіб у мережі Інтернет, зокрема у процесі придбання товарів та послуг, здійснення розрахунків за допомогою електронних платіжних систем тощо.

До актів, у яких визначено законодавчі засади забезпечення інформаційної безпеки у сфері використання цифрових технологій, можна віднести: Кодекс України про адміністративні правопорушення [217], Кримінальний кодекс України [218], Цивільний кодекс України [209], закони України «Про державну таємницю» [219], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111], «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» [146], «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [159], «Про національну безпеку України» [220] тощо; укази Президента України «Про Рішення Ради національної безпеки і оборони

України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [163], «Про Положення про технічний захист інформації в Україні» [221]; Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні» [222] тощо.

На підставі аналізу цих актів можна зробити висновок, що основними засобами забезпечення інформаційної безпеки в державі є: 1) закріплення заборони щодо обробки персональних даних без прямої та однозначної згоди суб'єкта персональних даних; 2) визначення спеціальних суб'єктів, уповноважених забезпечувати захист інформаційної безпеки в державі (Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служба безпеки України та ін.); 3) визначення порядку віднесення інформації до конфіденційної та іншої інформації з обмеженим доступом та встановлення спеціального режиму її обігу; 4) технічний захист інформації (криптографічний захист тощо); 5) зобов'язання власників інформаційно-комунікаційних систем забезпечувати захист інформації у цих системах шляхом утворення служб захисту інформації або призначення осіб, на яких покладається забезпечення захисту інформації; 6) забезпечення державного захисту авторських прав; 7) ужиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України; 8) закріплення юридичної, зокрема адміністративної, відповідальності у Кодексі України про адміністративні правопорушення за порушення інформаційного законодавства та встановленого порядку використання цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах суспільної діяльності: адміністративній (за порушення Правил охорони електричних мереж (ст. 99), порушення умов і правил, що регламентують діяльність у сфері телекомунікацій та користування радіочастотним ресурсом України, передбачену ліцензіями, дозволами (ст. 145), порушення Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг (ст. 148-1) тощо), кримінальній (за порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176), порушення

недоторканності приватного життя (ст. 182), несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361) [217] тощо).

Найбільш чисельну групу становлять акти, що регламентують порядок використання цифрових технологій у зовнішньоуправлінській діяльності суб'єктів публічних повноважень [215, с. 80], тому для їх систематизації доцільно виокремити такі підгрупи цих актів.

До першої підгрупи слід віднести закони України, в яких визначено зобов'язання суб'єктів публічно-владних повноважень, пов'язаних із використанням цифрових технологій у їхній діяльності: Податковий кодекс України [131], «Про нотаріат» [132], «Про місцеві державні адміністрації» [223], «Про доступ до судових рішень» [123], «Про Регламент Верховної Ради України» [119], «Про центральні органи виконавчої влади» [224], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» [124], «Про адміністративні послуги» [115], «Про Кабінет Міністрів України» [120], «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» [180], «Про виконавче провадження» [225], «Про судоустрій і статус суддів» [125], «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [226], «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [129] тощо.

Зокрема, у Верховній Раді України застосовуються такі види цифрових технологій: офіційний вебсайт Верховної Ради України, електронна система реєстрації народних депутатів, електронна система в залі засідань, електронна система для голосування, електронні інформаційні бюлетені, електронна комп'ютерна мережа для реєстрації законопроектів, електронний реєстр нормативно-правових актів [119]. У діяльності Кабінету Міністрів України запроваджено такі види цифрових технологій: офіційний вебсайт Кабінету

Міністрів України, бази даних електронної комп'ютерної мережі уряду, Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів [120]. Інші органи виконавчої влади також використовують переважно офіційні вебсайти для оприлюднення прийнятих актів та залучення громадськості до їх обговорення [224].

Більш широка система цифрових технологій застосовується у судовій системі, зокрема: офіційні вебсайти судів та офіційний вебсайт судової влади, відеоконференції, зв'язок, Єдина судова інформаційна (автоматизована) система, ЄДРСР тощо [125].

У виконавчому провадженні застосовуються: автоматизована система виконавчого провадження для реєстрації виконавчих документів, документів виконавчого провадження, фіксування виконавчих дій; єдиний реєстр боржників та ін. [225].

У наведених вище законодавчих актах регламентуються загальні правові та організаційні засади застосування відповідних технологій у публічному управлінні, судочинстві та інших видах юридичної діяльності, але порядок їх використання деталізується в інших актах, як правило, підзаконних.

Тому до другої підгрупи слід віднести такі акти: Розпорядження Голови Верховної Ради України «Про вебресурси Верховної Ради України» [144], Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» [227], постанови Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [145], «Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їхніми посадовими особами, і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [228], «Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи «Урядовий контактний центр» [229], «Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади» [173], «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу

адміністративних послуг» [230], «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» [231], «Про затвердження Положення Міністерство цифрової трансформації України» [194], «Про затвердження Положення про електронну взаємодію державних електронних інформаційних ресурсів» [181], «Деякі питання підготовки проектів актів законодавства в електронній формі» [232], Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси [130], Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [233], Наказ Державної судової адміністрації «Про затвердження Тимчасового регламенту надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження» [127] тощо.

Аналізуючи положення цих актів, можна зробити висновок, що в них, як правило, визначаються такі процедурні питання: 1) порядок доступу до інформаційних систем та інформаційних ресурсів (ідентифікація, верифікація користувачів); 2) порядок та строки наповнення інформаційних ресурсів відповідною інформацією (відповідальні за це особи, строки, зміст та форма наповнення, порядок присвоєння ідентифікаційного номера тощо); 3) вимоги до захисту інформації, яка обробляється або зберігається за допомогою відповідних технологій, тощо.

Ще одну підгрупу актів, які визначають правові засади застосування цифрових технологій у зовнішньоуправлінській діяльності суб'єктів публічних повноважень, становлять ті, що регламентують порядок ведення різних видів державних реєстрів. Це, зокрема: Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [170]; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним» [121], «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» [126], «Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських

об'єднань» [171]; накази Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян» [234], «Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру нотаріусів» [235], «Про затвердження Положення про Спадковий реєстр» [236], «Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» [172], «Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади» [182], «Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи» [184]; Наказ Генерального прокурора України «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» [183] тощо.

Порядок ведення електронного державного реєстру передбачає визначення: 1) органів та посадових осіб, уповноважених вносити в них записи, зміни та доповнення; 2) переліку документів, на підставі яких можливе внесення записів до реєстру; 3) форми реєстрації та переліку відомостей, які заносяться у відповідний реєстр; 4) порядку надання виписок із реєстру тощо.

Таким чином, адміністративне законодавство України у сфері регулювання застосування цифрових технологій у зовнішньоуправлінській діяльності визначає: порядок застосування єдиних державних реєстрів; правові засади електронного документообігу у публічному управлінні, вимоги до електронного документу; порядок застосування інформаційних (автоматизованих) та інформаційно-комунікаційних систему у діяльності судів, органів публічного управління тощо.

При цьому слід зазначити, що одним із суттєвих недоліків сучасного стану правового регулювання у досліджуваній сфері є розрізненість нормативно-правових актів та подекуди відсутність уніфікованого підходу у визначенні процедур застосування тих чи інших видів цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності.

У цьому контексті доцільно звернутися до зарубіжного досвіду. Наприклад, в Естонії у червні 2001 р. було створено Інтернет-портал «Сьогодні вирішую я» (Tana otsustan mina), за допомогою якого будь-який житель республіки може взяти участь в управлінні державою – висловити свою думку про поточні процеси в країні, запропонувати поправки до законопроектів тощо. У Сінгапурі розроблено систему обслуговування громадян e-citizen, яка об'єднує всі електронні операції. Для громадян та організацій портал надає доступ до електронних форм податкових та інших платежів, а також до системи електронних державних закупівель. Тут можна зареєструвати товарний знак або патент, одержати інформацію про різні урядові програми підтримки і розвитку бізнесу тощо [237, с. 101–102]. Подібні об'єднані системи функціонують також в інших зарубіжних державах (Великобританії, Німеччині тощо) [108, с. 54].

Ще однією проблемою є непорядкованість правовідносин, які складаються у мережі Інтернет, що призводить до недостатньо ефективного захисту персональних даних та інших інформаційних прав осіб, які користуються електронними послугами, у тому числі адміністративними, через мережу Інтернет.

О.М. Кісілевич-Чорнойван, досліджуючи зарубіжний досвід, указує, що у більшості цивілізованих країн Інтернет-інформація регулюється тими самими законами, що й інші види інформації. Особливості ж Інтернет-інформації беруться до уваги лише для її зберігання (щоб можна було подати позов до суду з якимись доказами). Для регулювання обігу такої інформації, як правило, утворюється спеціальний орган. Наприклад, у США деякими питаннями Інтернету займається Департамент зі зв'язків зі ЗМІ, Департамент політичного планування, Федеральна комісія зв'язку та ін. [238, с. 141].

Останню групу актів становлять ті, що визначають порядок використання цифрових технологій у внутрішньоорганізаційній діяльності суб'єктів публічних повноважень. До них належать: Розпорядження Голови Верховної Ради України «Про затвердження Положення про порядок роботи у Верховній Раді України з проектами законів, постанов, інших актів Верховної Ради

України» [239]; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України» [240], «Про затвердження вимог до підготовки технологічної картки адміністративної послуги» [241]; накази Міністерства юстиції України «Деякі питання щодо визначення адміністратора Єдиних та Державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України» [242], «Про затвердження Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації» [243], «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» [244], «Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» [122]; Рішення Ради суддів України «Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду» [128] тощо.

У цих актах визначається порядок здійснення внутрішнього документообігу, у тому числі в електронній формі, процедури керування автоматизованим робочим місцем, формування електронних документів тощо. При цьому в усіх державних органах, інших суб'єктах надання публічних послуг зберігається практика здійснення «подвійного» документообігу та архівування – на паперових носіях та в електронній формі. В умовах сьогоденних реалій така практика певним чином є виправданою вимогами безпеки та необхідністю збереження інформації, однак у подальшому має бути здійснений поступовий перехід до електронного діловодства.

На підставі проведеного вище аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання цифрових технологій у праві можна зробити такі висновки.

1. Дія міжнародних договорів, у яких урегульоване питання використання цифрових технологій у праві, спрямована, головним чином, на: 1) забезпечення захисту прав та свобод людини у зв'язку із застосуванням цифрових технологій у публічному управлінні та інших сферах суспільної діяльності (права на збереження конфіденційності у зв'язку з обробкою персональних даних);

2) забезпечення інформаційної безпеки у зв'язку з використанням цифрових технологій (захищеність інформації в інформаційно-комунікаційних системах, недопущення порушення морально-етичних засад під час розповсюдження інформації у таких системах); 3) створення умов для забезпечення доступності цифрових технологій для широкого загалу населення та використання можливостей відповідних технологій, у тому числі для досягнення цілей відкритості влади, залучення громадян до участі в управлінні державними справами, інших цілей в інтересах людини, суспільства та миру.

2. Систему національного законодавства у сфері регулювання цифрових технологій у праві становлять такі групи актів: 1) акти, які визначають поняття та види цифрових технологій, фундаментальні принципи їх використання у праві; 2) акти, в яких закріплено основні права громадян, інших фізичних і юридичних осіб, гарантії їх захисту у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві; 3) акти, в яких визначено законодавчі засади забезпечення інформаційної безпеки у сфері використання цифрових технологій; 4) акти, що регламентують порядок використання цифрових технологій у зовнішньо-управлінській діяльності суб'єктів публічних повноважень; 5) акти, що визначають порядок використання цифрових технологій у внутрішньо-організаційній діяльності суб'єктів публічних повноважень.

3. Основними недоліками сучасного стану правового регулювання цифрових технологій у праві є: 1) неузгодженість основних понять та категорій між собою та з нормами ЄС, їх розрізненість у значній кількості нормативно-правових актів; 2) недостатній рівень гарантування захисту персональних даних та нерегульованість прав громадян, інших фізичних осіб у мережі Інтернет; 3) розрізненість нормативно-правових актів та відсутність уніфікованого підходу до визначення процедур застосування тих чи інших видів цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності.

4. З метою усунення наведених вище недоліків можна запропонувати: 1) максимально зосередити визначення основних понять у цій сфері в єдиному акті та уніфікувати їх із відповідними термінами, які застосовуються

у документах ЄС; уточнити визначення деяких понять, зокрема таких, як «цифрові технології», «інформаційна безпека застосування цифрових технологій», «цифрова нерівність» тощо; 2) у Законі України «Про захист персональних даних» регламентувати гарантії захисту персональних даних громадян у мережі Інтернет; 3) уніфікувати порядок використання цифрових технологій кожного виду у праві шляхом розроблення єдиних правил. Для реалізації наведених пропозицій необхідно кодифікувати інформаційне законодавство, узгодити його положення між собою та з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Висновки до розділу 1

1. Цифрові технології у праві – це законодавчо урегульована єдина система засобів та прийомів збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів та їх проєктів в електронній формі за допомогою комп'ютерної техніки, Інтернет-застосунків, автоматизованих систем, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, організовану на всіх рівнях та в усіх основних сферах публічного управління, інших видах юридичної діяльності, яка дає змогу підвищити ефективність відповідної діяльності.

2. Інтенсивний розвиток таких елементів інформаційного суспільства, як електронні демократія, урядування, уряд та суд, зумовлюють сучасну потребу в поглибленні наукового пошуку щодо формування нової концепції цифрових технологій у праві та вдосконалення нормативних засад їх використання в юридичній практиці. У зв'язку із цим запропоновано вдосконалення визначення таких категорій.

Електронне урядування – це форма організації публічного управління, характеризується застосуванням цифрових технологій на кожному рівні та етапі такого управління. Електронний уряд є більш вузьким поняттям, яке

означає інфраструктурне забезпечення електронного урядування, тобто систему взаємозв'язків між інститутами публічного управління, юридичними та фізичними особами, засновану на використанні цифрових технологій.

Електронна демократія – це інструмент, за допомогою якого використання форм прямого народовладдя стає доступнішим для широкого загалу громадян завдяки застосуванню можливостей цифрових технологій. До елементів електронної демократії належать: електронні петиції, звернення до суб'єктів владних повноважень в електронній формі, електронне голосування тощо.

Електронний парламент – це форма організації діяльності органу законодавчої влади, яка заснована на застосуванні цифрових технологій, що дає змогу здійснювати його взаємодію з іншими суб'єктами владних повноважень, фізичними та юридичними особами, здійснювати законопроектну та законотворчу роботу.

Електронний суд – комплексна система організації судової влади, заснована на забезпеченні внутрішнього та зовнішнього обміну інформацією за допомогою цифрових технологій як між судом та учасниками судового процесу, так і між судами, між судами та суб'єктами, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням правосуддя, та іншими державними органами, а також формування та зберігання судової документації, включаючи судові рішення, ведення судової статистики, оприлюднення відповідних документів.

3. Основним призначенням (роллю) цифрових технологій у праві є підвищення ефективності різних видів юридичної діяльності за всіма основними показниками, зокрема щодо: рівня довіри громадян до суб'єктів владних повноважень; рівня відкритості та прозорості їхньої діяльності; ступеню залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень. Рівень розвитку інформаційних технологій із кожним роком усе більше впливає на перебування в міжнародних рейтингах розвитку.

Значення цифрових технологій у праві полягає у: 1) демократизації сфери публічного управління; 2) забезпеченні відкритості та прозорості діяльності

суб'єктів владних повноважень і, як наслідок, підвищенні рівня довіри громадян і суспільства до суб'єктів владних повноважень; 3) зниженні рівня поширення корупції серед службовців та посадових осіб органів публічного управління; 4) зменшенні кількості помилок, що можуть допускатися службовцями у процесі їхньої діяльності, через автоматизацію процесів здійснення керівництва; 5) забезпеченні економії ресурсів (часу, коштів, кадрів тощо); 6) створенні точної та прозорої статистичної інформації, що, своєю чергою, створює передумови для більш якісного аналізу.

4. Основними напрямками застосування цифрових технологій у праві є: електронне урядування; електронний суд; електронні юридичні послуги (консультації); електронний адвокат; електронна демократія.

Цифрові технології у праві можна класифікувати за такими критеріями: 1) залежно від мети застосування: державні електронні реєстри; інформаційно-комунікаційні системи; інформаційно-пошукові аналітичні правові системи; інформаційні (автоматизовані) системи; електронні комп'ютерні мережі офіційних вебсайтів органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо; 2) залежно від сфери застосування: цифрові технології, що використовуються у внутрішньоорганізаційній та зовнішньоуправлінській діяльності (автоматизоване робоче місце, комп'ютерні програми тощо).

5. Історико-правовий процес розвитку цифрових технологій у праві України характеризується важливими тенденціями, що проявилися у межах певних історичних етапів, зокрема:

1) початковий етап (1992–2002 рр.) розпочався з прийняттям Закону України «Про інформацію», який заклав правові основи формування інформаційного права в державі. Здобутками цього періоду слід уважати: розроблення понятійного апарату; створення організаційно-технічних та деяких інституційних основ для впровадження цифрових технологій у право (створено Національне агентство з питань інформатизації при Президенті України тощо); закріплення основних інформаційних прав фізичних та юридичних осіб та гарантій їх забезпечення; розроблення Національної програми

інформатизації; створення деяких електронних інформаційних ресурсів органів влади (вебсайт Верховної Ради України тощо);

2) етап інтеграції (2003–2010 рр.) – його початок пов’язаний із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд». У цей період: поступово розширюється інформаційна інфраструктура, створюються державні реєстри у деяких публічних сферах (Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та їх обмежень, Державний реєстр виборців); удосконалюються заходи інформаційної безпеки; визначаються види адміністративних послуг, які можуть надаватися в електронній формі; розробляється перша Концепція розвитку інформаційного суспільства;

3) перехідний етап (2011–2013 рр.) – приєднання України до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Даний період ознаменувався такими досягненнями: утворено Координаційну раду з питань реалізації в Україні міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та розроблено декілька планів щодо реалізації цієї Ініціативи; сформовано декілька електронних реєстрів (Реєстр громадських об’єднань, Державний реєстр баз персональних даних); утворено електронну систему взаємодії між органами виконавчої влади; активізується процес прийняття національних стратегічних актів у сфері розвитку інформаційного суспільства; сформовано Національну систему індикаторів розвитку інформаційного суспільства;

4) сучасний етап (з 2014 р.) – початок пов’язаний з укладенням Угоди про асоціацію України з ЄС. Здобутками цього періоду стали: утворення Державного агентства з питань електронного урядування та згодом його реорганізація у Міністерство цифрової трансформації України; запровадження нових форм надання електронних адміністративних послуг (електронні петиції тощо); формування системи взаємодії електронних інформаційних ресурсів; продовження розбудови інформаційної інфраструктури (створено Єдиний реєстр досудових розслідувань, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та

громадських формувань тощо); посилення заходів інформаційної безпеки; поступове приведення стандартів у сфері технічного захисту інформації та інформаційних ресурсів у відповідність до європейських стандартів; приєднання України до Декларації «Відкритий парламент».

6. Інформаційне суспільство в ідеалі має стати синонімом справедливому та правовому суспільству. У зв'язку із цим перспективами подальшого розвитку цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності мають стати: 1) запровадження окремих елементів електронної демократії (електронні вибори, референдуми), електронних юридичних послуг, електронної освіти, електронної охорони здоров'я тощо та їх законодавче регулювання; 2) удосконалення електронних адміністративних послуг шляхом розширення їх видів, оптимізації строків надання та зменшення бюрократичного навантаження на отримувачів таких послуг; 3) інтеграція національних електронних ресурсів в єдину електронну систему, у тому числі у міжнародних масштабах; 4) приведення стандартів інформаційної безпеки та якості інтерфейсів деяких інформаційно-комунікативних систем у відповідність до європейських норм; 5) підвищення гарантій захисту інформаційних прав громадян у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві.

7. Систему національного законодавства у сфері регулювання цифрових технологій у праві становлять такі групи актів: 1) акти, які визначають поняття та види цифрових технологій, фундаментальні принципи їх використання у праві; 2) акти, в яких закріплено основні права громадян, інших фізичних і юридичних осіб, гарантії їх захисту у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві; 3) акти, в яких визначено законодавчі засади забезпечення інформаційної безпеки у сфері використання цифрових технологій; 4) акти, що регламентують порядок використання цифрових технологій у зовнішньо-управлінській діяльності суб'єктів владних повноважень; 5) акти, що визначають порядок використання цифрових технологій у внутрішньо-організаційній діяльності суб'єктів владних повноважень.

8. Основними недоліками сучасного стану правового регулювання цифрових технологій у праві є: 1) неузгодженість основних понять та категорій між собою та з нормами ЄС, їх розрізненість у значній кількості нормативно-правових актів; 2) недостатній рівень гарантування захисту персональних даних та неврегульованість прав громадян, інших фізичних та юридичних осіб у мережі Інтернет; 3) розрізненість нормативно-правових актів та відсутність уніфікованого підходу до визначення процедур застосування тих чи інших видів цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності.

РОЗДІЛ 2.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Доктринальні підходи до розумінні електронного урядування в Україні

Електронне урядування як особлива форма організації публічного управління, що ґрунтується на впровадженні цифрових технологій у всі основні сфери управлінської та правової діяльності, є одним з основних елементів інформаційного суспільства. Отже, досліджуючи застосування цифрових технологій у праві, неможливо оминати увагою широке коло питань, пов'язаних із визначенням поняття та особливостей організації електронного урядування в Україні.

Актуальність зазначеної наукової проблеми зумовлена також і тим, що тенденцією останніх років є активізація процесу застосування цифрових технологій у діяльності органів публічного управління. Водночас справедливо зауважити, що такий процес із позиції правового та організаційного забезпечення залишається дещо непослідовним, позбавленим єдності стандартів та норм інформаційної безпеки, програмного забезпечення тощо, таким, що характеризується недосконалістю нормативно-правового регулювання, недостатністю фінансування у сфері розроблення та апробації цифрових технологій, відсутністю комплексної та злагодженої державної політики у цій сфері. Означене на практиці створює низку проблемних моментів та призводить до гальмування процесу формування інформаційного суспільства, переходу до нової форми організації публічного управління [245, с. 32].

Поряд із цим слід зазначити, що запровадження електронного урядування є потребою сьогодення, оскільки така форма організації публічного управління покликана забезпечити підвищення ефективності, відкритості (доступності) та

прозорості (транспарентності) діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, про що йдеться, зокрема, у Концепції розвитку електронного урядування в Україні [6].

Разом із тим слід зазначити, що досягнення вказаних цілей потребує не лише запровадження цифрових технологій у сфері публічного управління, оскільки у такому разі йдеться про уряд он-лайн (електронний уряд) як поняття, яке слід відрізнити від електронного урядування.

Із цього приводу варто погодитися з думкою науковців, які акцентують увагу на необхідності відрізнити урядування, що обладнане електронним інтерфейсом (уряд on-line), від електронного урядування, оскільки прозорість структур публічного управління не досягається простим підключенням до мережі Інтернет або створенням інформаційного web-сайту. Вчений справедливо вказує, що організація електронного урядування потребує глибшої перебудови традиційних форм функціонування, характеризується прозорістю управління, моніторингом, контролем над виконавчою дисципліною, прийнятими рішеннями тощо [246, с. 23–24].

Окрім того, як зазначається деякими зарубіжними авторами, електронне урядування – це набагато більше, ніж інструмент поліпшення співвідношення витрат та якості у сфері державних послуг, оскільки запровадження електронного урядування не має на меті лише автоматизацію існуючих процедур. Електронне урядування – це зміна способу здійснення управління в усіх основних сферах суспільних відносин, це інструмент реформ та інструмент для трансформації публічної влади [247, с. 41].

Таким чином, електронне урядування необхідно розглядати не лише у контексті запровадження цифрових технологій, завдяки чому забезпечується розширення можливостей у діяльність органів публічного управління, а й утворення таких інформаційно-комунікативних зв'язків між різними елементами управління, суб'єктами та об'єктами управління, які

в організованій сукупності утворюють нову форму здійснення публічного управління.

У зв'язку із цим деякі науковці стверджують, що електронне урядування має безпосередній зв'язок із концепцією «належного урядування», що виражається у тому, що впровадження електронного урядування є цілеспрямованим та скоординованим застосуванням інформаційно-комунікативних технологій для більш ефективної та належної реалізації функцій держави [25, с. 4].

Слід погодитися з наведеною точкою зору, оскільки зв'язок, на який вказано вище, зумовлений, головним чином, тим, що електронне урядування спрямоване на дотримання таких основних засад здійснення публічної влади, як відкритість (доступність) діяльності органів публічної влади, доступність та оперативність надання адміністративних послуг, точність та прозорість (транспарентність) статистичної інформації тощо.

Водночас концепція «належного урядування», поняття та зміст якої сформульовано у низці рішень ЄСПЛ, означає таке:

1) на державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок;

2) у разі якщо йдеться про питання загального інтересу, зокрема якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб [248];

3) ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються. Будь-яка інша позиція була б рівнозначною, *inter alia*, санкціонуванню неналежного розподілу обмежених державних ресурсів, що саме по собі суперечило б загальним інтересам [249; 250; 251].

Обґрунтовуючи безпосередній зв'язок між концепцією «належного урядування» та електронним урядуванням, необхідно також звернути увагу на

принципи, на реалізацію яких спрямовано Концепцію розвитку електронного урядування в Україні, зокрема: цифровий за замовчуванням – забезпечення будь-якої діяльності органів влади передбачає електронну форму реалізації як пріоритетну; одноразове введення інформації – реалізація підходу, за якого фізичні та юридичні особи лише один раз подають інформацію до органів влади; сумісність за замовчуванням; доступність та залучення громадян; відкритість та прозорість; довіра та безпека [6].

Отже, дотримання вказаних принципів є однією з основних умов, за яких електронне урядування матиме спрямованість на реалізацію концепції «належного урядування», формування принципово нової моделі публічного управління.

Питання електронного урядування в останні декілька років становлять значний науково-теоретичний та практичний інтерес. Правова наука також намагається дати пояснення сутності поняття «електронне урядування», віднайти спосіб інтеграції цифрових технологій у право, визначити найбільш ефективні механізми правового регулювання електронного урядування. У зв'язку із цим охарактеризуємо основні наукові концепції до розуміння поняття електронного урядування у праві [252, с. 203].

Так, на думку А.В. Мезенцева, електронне урядування – це новітня інтерактивна система державного управління, в основі якої закладені принципи відкритості, прозорості та підзвітності й яка за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує ефективну взаємодію громадян, неурядових організацій з органами державної влади [253, с. 68].

П.С. Клімушин та А.О. Серенко вказують, що концепція електронного урядування сформувалася у західних країнах виходячи з розуміння держави як постачальника послуг, де інформаційні технології повинні працювати на інтереси широких верств, забезпечуючи надання послуг громадянам і організаціям із боку держави [27, с. 26]. Інші науковці вважають, що електронне урядування – це спосіб організації державної влади за допомогою

Інтернет-мереж, що забезпечують роботу служб у режимі реального часу і спрощують спілкування громадян з офіційними установами [254, с. 236].

При цьому, на думку В.В. Марченка, предмет електронного урядування в органах виконавчої влади – це адміністративно-правові відносини суб'єктів електронного урядування в органах виконавчої влади, які виникають, розвиваються і припиняються за безпосереднього надання/отримання ними електронних послуг, а також здійснення інших функцій і завдань органів виконавчої влади в процесі виробництва внутрішньої і зовнішньої владно-розпорядчої діяльності з використанням інтегрованої інформаційної системи електронного управління [255, с. 86].

Незважаючи на наявність різноманітних варіантів визначення досліджуваного поняття, запропонованих науковцями, всі вони переважно зводяться до того, що останнє є формою організації державної (публічної влади) із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, що дає змогу зробити процес управління більш прозорим та відкритим, а участь у цьому процесі – більш доступною, що відповідає широкій концепції електронного урядування. Саме такий підхід застосовано у Концепції розвитку електронного урядування в Україні [6].

Отже, з погляду правової науки електронне урядування розглядається у декількох аспектах: 1) форма організації публічного управління за допомогою інтеграції держави, органів державної влади та місцевого самоврядування у цифровий простір; 2) спосіб надання публічних послуг суб'єктами владних повноважень суб'єктам приватного права (суб'єктам господарювання, їхнім асоціаціям, інститутам громадянського суспільства, їхнім об'єднанням, громадянам, іноземцям та особам без громадянства); 3) форма організації публічної комунікації суб'єктів владних повноважень із суб'єктами приватного права; 4) діяльність уряду та інших органів влади, інтегрована у мережу Інтернет [245, с. 33].

Деякі науковці застосовують як більш вузьке порівняно з поняттям «електронне урядування» поняття «електронний уряд» (електронна форма уряду).

Приміром, Л.О. Левченко та А.В. Ткаченко зазначають, що суттю електронної форми уряду є об'єднання за допомогою Інтернет-технологій усіх міністерств і відомств у єдиний комплекс із вищим ступенем інтегрування внутрішніх процесів (документообіг) і єдиним інтерфейсом (вікном взаємодії) із громадянином (користувачем) [256, с. 45].

Із цього приводу необхідно зазначити, що в англomовній інтерпретації вживаються обидва поняття: «електронний уряд» (e-government) та «електронне урядування» (e-governance).

На це, зокрема, звертають увагу Л.І. Лойко та І.Х. Хоть, які з посиланням на англійського вченого Томаса Рілі зазначають, що електронне урядування стосується поглядів, концепцій та питань навколо функцій уряду, тоді як електронний уряд має зв'язок зі специфічними політичними структурами уряду, які впроваджують такі концепції на практиці [257, с. 473].

Отже, в основі розмежування понять «електронне урядування» та «електронний уряд» є, власне, відмінність значень таких категорій, як «уряд» та «урядування».

Зокрема, досліджуючи дану проблему, І.Є. Погребняк зазначає, що поняття government можна визначити як уряд, заснований на спрямованій, горизонтальній взаємодії, співробітництві між бізнесом, громадянами та представниками, які управляють ним унаслідок переданого мандата довіри, при цьому громадяни і бізнес беруть безпосередню участь у прийнятті загальнозначущих рішень і житті суспільства у цілому [258, с. 27–28].

Із цього приводу у зарубіжній літературі вказується, що електронний уряд необхідно відрізнити від електронного урядування, оскільки останнє відображає те, яким чином уряди виконують свої функції виходячи з точки зору таких критеріїв, як задоволення суспільних очікувань, ефективність прийняття управлінських рішень. Електронний уряд також не слід ототожнювати

з Інтернет-управлінням, яке стосується адміністрування та регулювання діяльності у мережі Інтернет [259, с. 3].

Тож, виходячи з наведеного, можна дійти висновку про те, що електронний уряд слід розглядати як спосіб функціонування державного органу, діяльність якого інтегрована в Інтернет-простір та який за допомогою цифрових технологій функціонує у режимі постійної взаємодії як усередині системи (між її окремими елементами), так і ззовні (з іншими органами, урядовими та неурядовими організаціями, громадянами), тобто електронний уряд є елементом електронного урядування.

Своєю чергою, електронне урядування – це форма організації публічного управління на всіх його етапах та у всіх видах, процес здійснення публічної влади за допомогою інтегрованих у систему органів публічного управління цифрових технологій, поєднаних в єдину мережу.

Електронне урядування як особлива форма публічного управління складається з декількох елементів. При цьому, визначаючи структуру електронного урядування, слід виходити зі змісту поняття «публічне управління», яке лежить в основі поняття «урядування».

Із цього приводу більшість науковців [260, с. 63; 261, с. 13; 262, с. 11–12; 263, с. 69] погоджується з тим, що поняття «публічне управління» не є тотожним поняттю «державне управління», хоча їх взаємозв'язок є беззаперечним. Причому поява поняття «публічне управління» (англ. – public management) пов'язана з новим етапом суспільного та державного розвитку, під час переходу на який держава почала позиціонуватися, головним чином, як надавач адміністративних (управлінських) послуг, гарант захисту прав та свобод людини та громадянина.

Обґрунтовуючи відмінність цих двох понять, К.І. Тихий зазначає, що трактування державного управління як владного впливу держави на суспільну систему є найкращою ілюстрацією того, як в Україні сприймається та розуміється значення терміну «державне управління». Ключовим аспектом

державного управління є держава, тоді як ключовим аспектом публічного управління є народ [264].

Свою чергою, О.А. Мельниченко вважає, що публічне управління слід тлумачити як відкритий (у межах власних і делегованих повноважень) вплив наділених владою інституцій на взаємовідносини між державою, місцевим самоврядуванням, бізнесом і населенням задля узгодження їхніх інтересів і максимізації вигід [265, с. 6].

Слід погодитися з тим, що поняття «публічне управління» є більш широким порівняно з поняттям «державне управління», оскільки охоплює сферу управління, що здійснюється державою не лише в особі її органів, а й іншими суб'єктами публічно-владних повноважень (органами місцевого самоврядування, органами та особами, що надають публічні послуги, тощо).

Таким чином, публічне управління характеризується тим, що, справляючи управлінський вплив на всі основні сфери суспільних правовідносин, забезпечується оптимальний баланс публічних та приватних інтересів, досягається високий рівень ефективності прийняття управлінських рішень завдяки, зокрема, участі суб'єктів громадянського суспільства в прийнятті таких рішень.

Окрім того, публічне управління доцільно розглядати як інформаційну систему, що об'єднує соціальні та психічні системи в систему вищого порядку, що дає змогу їй функціонувати більш раціонально й ефективно завдяки розширенню діапазону можливостей з усіма його ризиками [266, с. 213].

Досліджуючи результати цього Саміту, Р.В. Войтович та П.В. Ворона дійшли висновку, що основний зміст обговорення зводився до того, що нова модель публічного управління має передбачати менше управління, а більше урядування, що означає включеність усіх у процес вироблення дієвих політик, рішень, де б головним мірилом успіху та результативності публічного управління стало благополуччя людей [267, с. 42].

Тобто поняття «державне управління» та «публічне управління» («урядування») мають різний зміст, що, головним чином, зумовлений цільовою

спрямованістю, а також різною системою засобів та методів, що при цьому використовуються органами управління.

Питання імплементації цифрових технологій у публічне управління є предметом дослідження низки науковців [268, с. 145; 269, с. 124], які стверджують, що така імплементація призводить до появи більш колективних форм прийняття рішень і демократії шляхом упровадження нових інструментів, а саме: е-ініціатива, е-консультації, е-голосування, е-звернення, е-референдум, е-вибори, е-підрахунок голосів, е-агітація тощо.

Як особлива форма публічного управління електронне урядування у своїй структурі включає елементи, які дають змогу здійснювати ефективне управління на різних рівнях суспільних відносин та етапах управління.

Так, у науковій літературі висловлюється думка, що електронне урядування має включати такий мінімальний склад елементів: інформування громадськості про діяльність органів державної влади; надання онлайн-послуг, консультацій; залучення громадян до прийняття рішень органами державної влади; громадський контроль над діяльністю органів державної влади [19, с. 4].

Є.В. Косяненко вважає, що важливими елементами електронного урядування є громадський контроль, консультації з громадськістю, інформування, е-голосування. Зокрема, зазначається, що популярним та простим у застосуванні є висловлення громадської думки в режимі онлайн через форуми, портали громадського обговорення, соціальні мережі, в Інтернет-виданнях тощо [270, с. 42].

Інші вчені стверджують, що електронне урядування повинно вдосконалити взаємодію між органами влади, бізнесом та громадянами у таких основних сферах: економічний розвиток – сегмент «уряд – бізнес»; ефективність роботи управлінського апарату – сегмент «уряд – уряд»; якість життя громадян – сегмент «уряд – громадянин» [271, с. 137].

Також висловлюється думка про існування трьох основних сфер, де алгоритми цифрових технологій застосовуватимуться найактивніше:

а) держава, яка формує політику та пріоритети, державні замовлення, залучення інвестицій та фінансування проєктів, використання технологій у публічних сервісах, формування політики відкритих даних тощо;

б) бізнес, який завдяки гнучкості, якісному менеджменту і високій швидкості впровадження може розбудовувати машинне навчання, IoT, AR/VR, робототехніку;

в) державно-приватне партнерство, яке експерти вважають найбільш оптимальним варіантом формування нової індустрії. Тут йдеться про розвиток технологій, освоєння космічного простору, смарт-міста, нову енергетику і транспорт [272].

Водночас необхідно також зважати на те, що не менш важливою є сфера публічного контролю, яка включає можливість уряду збирати та оцінювати (здійснювати моніторинг) інформацію про суб'єктів приватного права у тих галузях, у яких, відповідно до законодавства, ці суб'єкти мають обов'язок звітувати перед державою за свою діяльність (податковий, фінансовий, архітектурно-будівельний контроль тощо). Таким чином, електронне урядування здійснюється:

1) на урядовому рівні, що включає, зокрема, електронний документообіг, електронний інформаційний обмін між органами влади та всередині кожного із цих органів;

2) на рівні правовідносин між органами влади та суб'єктами господарювання, їхніми асоціаціями, інститутами громадянського суспільства, що включає: надання електронних адміністративних послуг, оприлюднення інформації за допомогою електронних інформаційних ресурсів тощо;

3) на рівні правовідносин між органами влади та громадянами, іноземцями та особами без громадянства, що включає: надання електронних адміністративних послуг, участь у прийнятті управлінських рішень за допомогою електронних засобів, оприлюднення інформації за допомогою електронних інформаційних ресурсів тощо.

Так, у 2019 р. за ініціативою глави держави було започатковано проєкт «Держава в смартфоні», ключовими аспектами якого є розвиток інструментів електронної держави та демократії, цифрових інфраструктур, цифрової ідентифікації, кібербезпеки, систематизація державних реєстрів, електронного народовладдя (електронних соціологічних опитувань і навіть виборів) [191].

На підставі аналізу Концепції розвитку електронного урядування в Україні [6] можна виділити такі елементи електронного урядування: електронні інформаційні ресурси; електронний документообіг; електронні послуги; електронна інформаційна взаємодія; електронні засоби безпосередньої демократії.

Запровадження електронного урядування в Україні потребує, крім іншого, належного законодавчого регулювання як процесу впровадження, так і організації електронного урядування та кожного з його елементів.

У цьому зв'язку слід погодитися з думкою науковців, які підкреслюють, що цеглиною інформаційного суспільства є право на інформацію, тобто право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб [273, с. 20].

Таким чином, характеризуючи правове регулювання електронного урядування, передусім слід звернутися до законодавчої основи права на інформацію як базису всієї системи електронного урядування.

Зокрема, Конституція України гарантує кожному: право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях із відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (ч. 3 ст. 32); право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2 ст. 34); закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними (ч. 2 ст. 57) тощо.

Як зазначається у Рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012 [274], однією з гарантій реалізації конституційних прав на

вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке, згідно зі статтею 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [114], забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних вебсайтах у мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити.

Окрім того, Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначається, що перелік наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, вимоги до формату і структури таких наборів даних, періодичність їх оновлення визначаються Кабінетом Міністрів України. При цьому до такого переліку Кабінет Міністрів України обов'язково включає інформацію, доступ до якої у формі відкритих даних передбачено законом.

На виконання цієї вимоги Закону Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 затверджено Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних [275].

Відповідно до п. 10 вказаного Положення, визначено, що доступ до оприлюднених наборів даних надається за допомогою інтерфейсу прикладного програмування, якщо відповідний набір даних містить великий обсяг інформації та часто оновлюється (щотижня або частіше). Вимоги до інтерфейсу прикладного програмування визначаються держателем Єдиного державного вебпорталу відкритих даних.

Окрім того, Положенням про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, закріплено вимоги до структури набору даних, що підлягають оприлюдненню, а також вимоги до інтерфейсу прикладного програмування.

Зобов'язання Кабінету Міністрів України забезпечувати оприлюднення офіційної інформації, зокрема актів, що приймаються урядом, надання інформації за інформаційними запитами фізичних та юридичних осіб визначено статтями 47, 50, 52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [120].

Окремі аспекти застосування цифрових технологій у діяльності уряду визначено у Постанові Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950 «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» [276].

Зокрема, аналіз Регламенту Кабінету Міністрів України дає підстави виокремити такі сфери застосування цифрових технологій у діяльності уряду: 1) внутрішній документообіг та обмін електронними документами з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, урядовими організаціями (§ 12); 2) фіксація засідань уряду, урядового комітету, голосування та підрахунку голосів (§ 25, § 28⁶); 3) оприлюднення актів уряду на Єдиному вебпорталі органів виконавчої влади (§ 31); 4) підготовка та прийняття актів уряду (§ 32, § 34); 5) проведення погодження та консультації з відповідними органами, громадського обговорення, проведення правової експертизи актів, що приймаються урядом (§ 37, § 42) [277], тощо.

Разом із тим слід зазначити, що в деяких галузях діяльності Кабінету Міністрів України зберігається письмова форма відображення, зокрема це стосується: виконання доручень парламенту та глави держави, обміну документами за результатами такого (§ 94); підготовки відповідей і матеріалів у зв'язку з проведенням «години запитань до Уряду» (§ 128) тощо.

При цьому слід також зазначити, що в уряді у тестовому режимі запроваджено погодження проєктів нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України в електронній формі, що, за інформацією деяких членів уряду, значно підвищило ефективність цього важливого процесу й вплинуло на швидкість прийняття рішень [278].

У діяльності органів виконавчої влади, відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [224], урегульоване застосування цифрових технологій у сфері реєстрації актів нормативно-правового характеру міністерств, оприлюднення актів, що приймаються органами виконавчої влади (ч. 6 ст. 15, ч. 4 ст. 23).

Важливим елементом е-урядування є електронна система взаємодії органів публічної влади та громадян.

Деякі науковці зазначають, що систему взаємодії органів публічної влади і громадян становлять механізми взаємодії (включаючи інструменти такої взаємодії) та інфраструктура взаємодії. Під механізмами взаємодії розуміються конкретні форми, комунікаційні зв'язки, що впливають певним чином на процеси ухвалення управлінських рішень. Одним із найбільш впливових є інформаційний механізм взаємодії. Процес взаємодії громадян і відповідних органів пов'язаний насамперед з обміном інформацією [279].

Процес взаємодії органів публічної влади та громадян забезпечується, крім іншого, за допомогою Єдиного державного вебпорталу відкритих даних.

Для електронної взаємодії між органами виконавчої влади запроваджено спеціальну систему, розробником якої є Державне підприємство «Державний центр інформаційних ресурсів України».

Зокрема, система електронної взаємодії органів виконавчої влади призначена для автоматизації процесів створення, відправлення, передавання, одержання, оброблення, використання, зберігання, знищення електронних документів та копій паперових документів в електронному вигляді з використанням електронного цифрового підпису, які не містять інформацію з обмеженим доступом, та контролю над виконанням актів, протокольних рішень Кабінету Міністрів України та інших документів [280].

Правовою основою функціонування вказаної системи є: закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» [112], Постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності» [281], Наказ Міністерства юстиції України від 1 листопада 2012 р. № 1600/5 «Про затвердження Порядку роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису» [282] тощо.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 55 затверджено, зокрема, Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними

документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну, яка визначає такі основні питання: порядок проходження електронного документа з моменту його створення, відправлення або одержання до моменту передавання до архіву установи; засади організації документування управлінської інформації в електронній формі для установ, які тимчасово створюють документи у паперовій формі, тощо [281].

Із метою подальшої цифровізації сфери державного управління в Україні запускають фонд стартапів, за кошти якого надаватимуть державну підтримку розробникам програмних продуктів [283].

У внутрішньоуправлінській діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування також запроваджено (повністю або частково) деякі елементи електронного урядування, що стосуються, зокрема, кадрового обліку [284], бухгалтерського обліку та фінансової звітності [285], статистичної звітності [286] тощо.

Активний процес запровадження системи електронного урядування має місце й у зовнішньоуправлінській діяльності суб'єктів владних повноважень.

Так, відповідно до ст. 6 Закону України «Про адміністративні послуги», суб'єкти надання адміністративних послуг зобов'язані, крім іншого, забезпечити створення та функціонування вебсайтів, на яких розміщується інформація про порядок надання відповідних адміністративних послуг, режим доступу до приміщення, в якому здійснюється прийом суб'єктів звернень, наявність сполучення громадського транспорту, під'їзних шляхів та місць паркування.

Окрім того, вказаним Законом передбачено можливість отримання суб'єктами надання адміністративної послуги документів або інформації без участі суб'єкта звернення на підставі поданих відомостей у заяві, у тому числі шляхом доступу до інформаційних систем або баз даних інших суб'єктів надання адміністративних послуг, підприємств, установ або організацій, що належать до сфери їх управління, або через систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів [115].

Слід також зауважити, що окремі види адміністративних послуг можуть надаватися повною мірою (від початку – звернення до завершення – отримання послуги) за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, що відповідає високому рівню інтерактивності. Обов'язковою умовою при цьому є наявність цифрового підпису в отримувача послуги.

Однією з функцій публічного управління є здійснення державного контролю (нагляду) над діяльністю суб'єктів господарювання. З метою забезпечення прозорості виконання зазначеної функції органами державної влади та їхніми посадовими особами запроваджено інтегровану автоматизовану систему державного нагляду (контролю).

Система призначена для: збереження та систематизації відомостей про заходи державного нагляду (контролю); автоматизованого виявлення суб'єктів господарювання, які на відповідний плановий період включені до річних планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) одночасно кількох органів державного нагляду (контролю), та формування проекту плану здійснення комплексних заходів державного нагляду (контролю) на плановий період [287].

Починаючи з 2016 р. в Україні у сфері публічного управління також запроваджено електронну систему закупівель [288], електронну систему реалізації арештованого майна (проведення публічних торгів) [289] тощо. З 2018–2019 рр. розпочато роботу над запровадженням сервісів «е-пенсія» [290], «електронний диплом» [291], «е-квиток» [292], «е-земля» [293] тощо.

Загалом за п'ять років (починаючи з 2019 р.) Міністерство цифрової трансформації України планує всі види адміністративних послуг перевести в електронну форму [294].

Таким чином, законодавством України регламентовано порядок застосування цифрових технологій в окремих сферах публічного управління, як у внутрішньоуправлінській, так і зовнішньоуправлінській діяльності. Разом із тим у деяких із цих сфер, особливо на місцевому рівні, інтеграція цифрових технологій залишається незначною та не відповідає вимогам сучасності.

Зокрема, як справедливо зазначає В.О. Коновалов, функціонування системи електронного урядування на місцевому рівні значною мірою залежить від організації інформаційних представництв, можливості взаємодії їх із різними інформаційними структурами суспільства і безпосередньо з конкретними громадянами, адже від повноти взаємодії всіх суспільних структур, громадян і влади, зрештою, залежить оптимальність прийнятих рішень, а отже, й ефективність їхньої реалізації [30, с. 4].

Деякі науковці вказують, що для успішного запровадження системи електронного урядування на місцевому рівні орган публічної влади місцевого рівня першочергово повинен розробити організаційно-правовий механізм державного управління електронним урядуванням стратегічного рівня. Децентралізацію у сфері електронного урядування В.Л. Коновал рекомендує завершити на обласному (регіональному) рівні, оскільки децентралізація до районного рівня збільшує розмір видатків, які необхідно буде залучити на запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій базової інфраструктури [295, с. 767].

Безпосереднім виконанням завдань, зокрема щодо забезпечення функціонування системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, займається Державне підприємство «Державний центр інформаційних ресурсів України» (ДП «Держінформресурс»), яке належить до сфери його управління та відповідно до Статуту підприємства є провідною науково-технічною установою Агентства, метою діяльності якого є задоволення потреб держави і суспільства в розвитку й упровадженні новітніх інформаційних технологій в Україні, створення системи національних інформаційних ресурсів шляхом систематичного здійснення науково-дослідної, виробничої та іншої господарської діяльності [296, с. 83].

Разом із тим, незважаючи на певні здобутки у сфері запровадження цифрових технологій у публічному управлінні, слід зауважити, що в Україні електронне урядування нині знаходиться на початковому етапі становлення,

оскільки процес інтеграції ускладнюється багатьма чинниками організаційного, правового та матеріально-технічного характеру.

Визначаючи способи та першочергові завдання, вирішення яких необхідне для подальшого запровадження системи електронного урядування в Україні, науковці висловлюють різні міркування із цього приводу.

Так, А.М. Колосок для прискорення запровадження системи електронного урядування на державному рівні пропонує: сформувати єдину політику щодо запровадження електронного урядування; визначити стратегічні пріоритети розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; забезпечити інтероперабельність наявних державних програмних комплексів між собою та із запроваджуваною системою е-урядування тощо [93, с. 420].

Д.В. Спасібов вважає, що модернізація системи публічного управління з урахуванням запровадження технологій е-урядування повинна здійснюватися за ключовими принципами, а саме: принципом клієнтських відносин між громадянами й органами влади, принципом конкретності адміністративних послуг, принципом мережевої побудови системи управління, принципом оптимізації технологічного ланцюжка надання адміністративних послуг, принципом незалежного оцінювання якості адміністративних послуг [297, с. 6].

Представники Американської торговельної палати ключовими проблемами у розвитку інформаційних технологій в основних публічних сферах в Україні назвали оподаткування ІТ-галузі, доступ до інфраструктури, а також законодавчу базу [298].

Таким чином, пропонуємо ранжування проблем, які стоять на заваді планомірній та ефективній інтеграції цифрових технологій у сферу публічного управління, здійснити за такими групами:

1) відсутність комплексної державної політики та детальної стратегії розбудови інформаційного суспільства і розвитку електронного урядування. Зокрема, незважаючи на прийняття цілої низки програм (концепцій, стратегій) у цій сфері [3; 4; 5; 3; 299], на разі відсутній комплексний та послідовний план їх реалізації з огляду на необхідність прийняття узгодження нормативно-

правового регулювання, інституційного, організаційного та матеріально-технічного забезпечення відповідного процесу;

2) недостатність обсягів фінансування заходів інформатизації органів публічної влади, нерозробленість державних та регіональних програм підтримки проєктів у сфері розвитку інформаційних технологій;

3) неурегульованість законодавчими актами деяких питань електронного урядування, непослідовність прийняття нормативно-правових актів у даній сфері.

В.В. Марченко також зазначає, що механізм упровадження електронного урядування в Україні характеризується відсутністю обґрунтованого й системного впливу держави, хаотичним і спонтанним його впровадженням і водночас без урахування думки громадськості та міжнародних тенденцій із цього приводу. У зв'язку із цим науковець вважає, що підхід до формування механізму впровадження електронного урядування в Україні має бути комбінованим і базуватися на моделі соціального партнерства з поміркованим системним правовим регулюванням із боку держави [300, с. 42].

Окрім того, деякі науковці справедливо зауважують, що основна складність реалізації проєктів у сфері електронного урядування полягає в організації процесу прийняття відповідних стандартів та узгодження архітектури інтегрованих додатків різних організацій і відомств. Зокрема, як зазначають П.С. Клімушин та А.О. Серенок, проєкти електронного уряду передбачають такі типи стандартів: стандарти даних, стандарти міжвідомчого обміну інформацією, стандарти метаданих і пошуку інформації, стандарти безпеки [27, с. 50].

Із цього приводу Г.О. Комарницька та С.Є. Береза також указують на несформованість єдиної інфраструктури міжвідомчого обміну даними в електронній формі, що призводить до того, що відомості в державних інформаційно-аналітичних системах недоступні іншим органам державної влади та органам місцевого самоврядування для їх використання. Використання нестандартизованих форматів даних, протоколів обміну і відсутність єдиних

класифікаторів, довідників, а також доступу до них обмежують можливість застосування автоматизованих засобів пошуку та аналітичної обробки інформації [301, с. 11].

Відсутність єдиних стандартів у сфері інформатизації органів публічного управління призводить до ситуації, за якої повний перехід на систему електронної взаємодії між органами публічного управління, інтеграцію адміністративних послуг в онлайн-простір стає неможливим та створює загрозу несанкціонованого витоку інформації.

Ще однією суттєвою проблемою, на яку звертає увагу, зокрема, В.П. Пархоменко та яка, головним чином, стосується місцевого самоврядування, є недостатній рівень інформатизації невеликих міст, сіл та селищ, що перешкоджає повноцінному запровадженню електронного урядування на місцевому рівні. Для вирішення зазначеної проблеми науковець пропонує виконання низки послідовних дій: створення і забезпечення розвитку інформаційно-аналітичних, обчислювальних і автоматизованих систем, центрів і мереж; формування комплексу інформаційних технологій для збору, зберігання, аналізу та обробки інформації про соціально-економічний стан певної території тощо [33, с. 5].

Необхідно погодитися з тим, що запровадження системи електронного урядування на місцевому рівні потребує розроблення відповідних регіональних програм з урахуванням особливостей кожного регіону, його потреб та рівня інформатизації. При цьому першочерговим завданням має стати подолання так званої «цифрової нерівності» [302, с. 24].

Визначаючи шляхи вирішення наведених вище проблемних питань запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, слід звернутися до вивчення позитивного досвіду деяких зарубіжних країни.

Приміром, у США почали працювати над інформаційною політикою держави, завдяки чому було створено нові об'єднання, які згодом трансформувалися в корпорації, котрі розробляли нові програми та проводили науково-дослідні роботи для подальшого розвитку інформаційних технологій.

На початку формування інформаційної політики держава не втручалася у розроблення нових програм, технологій та інформатизації економіки; не здійснювалося фінансування об'єднання (корпорації); таке фінансування покладалося на структури бізнесу. Лише пізніше відбулося перше фінансування приватного сектору економіки та програмного забезпечення державою [303, с. 57].

Такий підхід дав змогу на перших етапах здійснити суттєву економію бюджетних коштів за рахунок залучення до виконання державних завдань інформатизації приватних інвесторів, а в подальшому запроваджено державну підтримку підприємств, залучених до сфери розвитку цифрових технологій.

Окрім того, як свідчить досвід США, процеси створення електронного уряду багато в чому розпочиналися волею державних адміністративних органів. Водночас спроби обмежитися лише діяльністю означених органів, не залучаючи до цих процесів інститути громадянського суспільства, здебільшого залишалися невдалими [304, с. 12].

У деяких державах віднайшли ефективний спосіб забезпечення інтеграції системи електронного урядування протягом незначного проміжку часу. Приміром, у Данії прийнято Закон про обов'язкове електронне самообслуговування, у якому поставлено за мету письмового спілкування між громадянами та державним сектором перевести в електронний вигляд [305, с. 143].

Досить корисним для України може виявитися досвід деяких зарубіжних держав, у яких запроваджено систему «Відкрите місто», що включає такі елементи: громадський бюджет; систему електронних закупівель; електронні петиції; відкритість комунальних підприємств тощо. У деяких містах України (Вінниця, Львів, Київ та ін.) запроваджено деякі елементи системи «Відкрите місто» [306, с. 14–15; 307, с. 51–52].

Отже, проведене у даному підрозділі дослідження, дає підстави зробити такі висновки.

1. Виникнення та розвиток електронного урядування як особливої форми публічного управління пов'язані з новим етапом суспільного та державного розвитку, за переходу на який держава позиціонується, головним чином, як надавач адміністративних (управлінських) послуг, гарант захисту прав та свобод людини та громадянина; це принципово нова ідеологія у сфері публічного управління, за якої забезпечується оптимальний баланс публічних та приватних інтересів, досягається високий рівень ефективності прийняття управлінських рішень завдяки, зокрема, участі суб'єктів громадянського суспільства в прийнятті таких рішень.

2. Електронне урядування необхідно розглядати у широкому та вузькому значеннях. У першому розумінні електронне урядування визначено, як форму організації публічного управління, що ґрунтується на запровадженні цифрових технологій та завдяки чому забезпечується розширення можливостей діяльності органів публічного управління та участі громадян у такому управлінні. У широкому розумінні електронне урядування також включає утворення таких інформаційно-комунікативних зв'язків між різними елементами управління, суб'єктами та об'єктами управління, які в організованій сукупності утворюють нову форму здійснення публічного управління, що, зокрема, ґрунтується на європейських принципах належного урядування.

3. Необхідно розмежовувати поняття «електронне урядування» та «електронний уряд», поклавши в основу цього розмежування власне відмінність значень таких категорій, як «уряд» та «урядування». Електронний уряд слід розглядати як спосіб функціонування державного органу, діяльність якого інтегрована в Інтернет-простір та який за допомогою цифрових технологій функціонує у режимі постійної взаємодії як усередині системи (між її окремими елементами), так і ззовні (з іншими органами, урядовими та неурядовими організаціями, громадянами), тобто електронний уряд є елементом електронного урядування.

4. Електронне урядування здійснюється: 1) на урядовому рівні, що включає, зокрема, електронний документообіг, електронний інформаційний

обмін між органами публічного управління та всередині кожного із цих органів; 2) на рівні правовідносин між урядом та суб'єктами господарської діяльності, урядовими та неурядовими організаціями, іншими юридичними особами, що включає: надання електронних адміністративних послуг, оприлюднення інформації за допомогою електронних інформаційних ресурсів тощо; 3) на рівні правовідносин між урядом та громадянами, іншими фізичними особами, що включає: надання електронних адміністративних послуг, участь у прийнятті управлінських рішень за допомогою електронних засобів, оприлюднення інформації за допомогою електронних інформаційних ресурсів тощо.

5. Проблемними аспектами у сфері запровадження електронного урядування в Україні є: 1) відсутність комплексної державної політики та детальної стратегії розбудови інформаційного суспільства і розвитку електронного урядування; 2) недостатність обсягів фінансування заходів інформатизації органів публічної влади та недостатня ефективність їх використання; 3) неврегульованість законодавчими актами деяких питань електронного урядування, непослідовність прийняття нормативно-правових актів у даній сфері; 4) відсутність єдиних стандартів та норм у сфері інформатизації органів публічного управління.

2.2. Особливості надання адміністративних електронних послуг

Суб'єкти публічного управління реалізують свої повноваження із застосуванням цифрових технологій за допомогою визначеної системи дій, яка становить окремий вид публічної діяльності. Якщо йдеться про зовнішньоуправлінські повноваження, то найбільш поширеним видом такої діяльності є надання адміністративних послуг.

У ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» адміністративна послуга визначається як результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи,

спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [115].

Деякі науковці вважають, що адміністративну послугу можна розглядати у двох аспектах: а) як публічно-владну діяльність адміністративного органу, спрямовану на забезпечення (юридичне оформлення) умов для реалізації прав фізичної або юридичної особи, яка здійснюється за заявою цієї особи; б) як результат публічно-владної діяльності адміністративного органу, спрямованої на забезпечення (юридичне оформлення) умов для реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи, яка здійснювалася за заявою особи [308, с. 9].

Тобто адміністративна послуга характеризується тим, що: по-перше, така послуга завжди є результатом публічно-владної діяльності відповідних суб'єктів; по-друге, її цільовою спрямованістю є створення умов (юридичне оформлення) для реалізації прав фізичної або юридичної особи; по-третє, така послуга завжди надається за заявою особи, яка потребує (виявила намір) реалізації відповідного права [309, с. 196]. Отже, фактично адміністративна послуга – це вольовий двосторонній акт отримувача та надавача послуги, у якому одна зі сторін реалізує свої права, а інша – сприяє (забезпечує) такій реалізації.

Основними характеристиками адміністративної послуги є оперативність, якість, доступність та зручність її надання, що залежить від декількох чинників: з одного боку, від повноти та достовірності вхідної інформації, необхідної для прийняття рішення про надання послуги, з іншого – від навантаження надавача послуг, встановленого законодавством допустимого граничного терміну надання послуги (відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про адміністративні послуги», не більше 30 календарних днів).

Отже, необхідно погодитися з думкою В.В. Єжунінова з приводу того, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології можуть найкращим чином сприяти розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади у електронному вигляді [23, с. 34]. Тобто результатом

надання адміністративних послуг із застосуванням цифрових технологій стає електронна послуга.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» електронна послуга визначається як адміністративна та інша публічна послуга, що надається суб'єкту звернення в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем [310]. При цьому у ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» [116] поняття «електронна послуга» сформульовано як будь-яка послуга, що надається через інформаційно-телекомунікаційну систему. Тобто зміст відповідного поняття було дещо розширено, оскільки електронною є не лише адміністративна, а й будь-яка інша послуга, яка надається із застосуванням цифрових технологій.

Можливість отримання адміністративних послуг в електронній формі передбачена ст. 9 вказаного Закону України «Про адміністративні послуги». Зокрема, зазначається, що такі послуги надаються через Єдиний державний портал адміністративних послуг, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування [115].

Слід зазначити, що у світовій практиці загальноприйнятим є підхід, відповідно до якого електронні послуги залежно від рівня інтерактивності можуть проходити чотири етапи розвитку [311, с. 80]. Зокрема, науковці виокремлюють такі етапи: інформативний; одностороння інтерактивність (можливість отримання окремих послуг онлайн типу форми звернення через електронну пошту); двостороння інтерактивність (передбачає наявність форми ідентифікації громадян та дає можливість для початку отримання адміністративної послуги он-лайн); трансакційна інтерактивність (надає можливість отримати будь-яку послугу он-лайн, для застосування обов'язково необхідна наявність електронного цифрового підпису) [27, с. 37–38].

Справедливо зауважити, що більшість адміністративних послуг, які надаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, знаходиться на 1–3-му рівнях інтерактивності. Тобто за допомогою доступних сервісів можна, приміром, отримати інформацію за запитом від органів державної влади або місцевого самоврядування, подати в електронній формі заяву для отримання послуги, здійснювати відстеження етапу, на якому перебуває виконання послуги. Разом із тим лише деякі електронні послуги, які надаються в Україні, мають четвертий рівень інтегрованості, що відповідає можливості отримати відповідну послугу від початку (починаючи зі звернення отримувача послуги) до закінчення (потрібного результату) через онлайн-сервіси. Деякі адміністративні послуги у силу своїх особливостей досить проблематично повністю інтегрувати в онлайн-простір. Однак головною причиною такої ситуації залишається недостатній рівень інформатизації сфери публічного управління.

На це, зокрема, звертають увагу деякі науковці. Так, А.О. Серенок вважає, що сучасний етап розвитку Інтернет-представництв органів влади в Україні характеризується тим, що на державному та регіональному рівнях існує багато вебсайтів органів влади, кожний з яких створювався свого часу для виконання своїх вузьковідомчих завдань. Але важливою, як вважає науковець, є не лише формальна присутність держави в мережі Інтернет, а й передусім організація взаємодії влади і суспільства та надання державно-управлінських послуг через Інтернет-представництва органів влади [312, с. 7].

Своєю чергою, С.І. Куценко зазначає, що створення в Україні окремих електронних сервісів, які забезпечуватимуть надання адміністративних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування, є позитивним явищем на початковому етапі реформування системи електронних адміністративних послуг. Однак, як вважає науковець, кінцевою метою їх розвитку має стати інтеграція окремих електронних сервісів надання адміністративних послуг у єдиний державний вебпортал, функції якого

виконуватиме уніфікована і налагоджена система – Єдиний державний портал адміністративних послуг [31, с. 91].

З'ясовуючи поняття та зміст електронних послуг, слід зазначити, що такі послуги надаються за допомогою онлайн-сервісів. У спеціальній науковій літературі вебсервіс (англ. Web service) визначається як програми, що здійснюють якісь корисні або цікаві для користувача дії, доступ до яких здійснюється через мережу Інтернет [313, с. 46].

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 357 «Деякі питання організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» регламентовано, що вебсервіс – це програмний комплекс, що інтегрується до програмного забезпечення державного електронного інформаційного ресурсу постачальника і забезпечує отримання запитів та формування і передавання відповідей за допомогою шлюзів безпечного обміну [314].

Більш загальним є поняття «портал», під яким розуміють сайт, організований як системне багаторівневе об'єднання різних ресурсів та сервісів та який дає користувачеві чітку інформацію, здійснює миттєвий доступ до таких сервісів, як пошукові системи, електронний шопінг, безкоштовна електронна пошта, торгова реклама, електронна розсилка повідомлень, Інтернет-аукціони, чати [313, с. 46]. Тобто портал поєднує різні вебсервіси, надаючи користувачу змогу отримувати безпечний доступ до відповідних ресурсів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. № 1313 затверджено Порядок ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг.

У вказаній Постанові зазначається, що Портал ведеться з метою забезпечення надання адміністративних послуг в електронній формі, доступу суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням Інтернету й є офіційним джерелом інформації про їх надання. При цьому відповідальність за достовірність, повноту і своєчасність

розміщення інформації на Порталі покладено на держателя Порталу, яким є Мінекономрозвитку [230].

Як убачається з інформації, що міститься у розділі «Електронні послуги» Єдиного вебпорталу органів виконавчої влади України [315], громадяни, інші фізичні та юридичні особи мають можливість отримати більше 100 електронних послуг. По категоріях такі послуги надаються, зокрема, у сферах: 1) охорони здоров'я та освіти (5 послуг); 2) безпеки та суду (5 послуг); 3) фінансів та податків (30 послуг); 4) транспорту (10 послуг); 5) підприємництва (31 послуга); 6) громадянства та міграції (8 послуг); 7) земля та екології (21 послуга); 8) будівництва та нерухомості (10 послуг); 9) соціального захисту (10 послуг).

Слід зазначити, що перелік адміністративних послуг, які можуть надаватися в електронній формі через Єдиний державний портал адміністративних послуг, постійно розширюється. Приміром, у 2019 р. з'явилися такі види послуг, як Електронна карта місць надання первинної медичної допомоги (категорія «Охорона здоров'я та освіта»), Муніципальна няня (категорія «Соціальний захист») та ін.

Користувач під час вибору одного з видів електронних послуг потрапляє на електронну сторінку, де міститься: опис послуги, детальна інструкція про те, як отримати вказану послугу, строки надання послуги, органи, які уповноважені надати відповідну послугу (відповідальний орган), система нормативно-правових актів, що регламентують порядок надання адміністративної послуги [309, с. 198]. Далі, слідуючи покроковій інструкції, користувач вводить вхідні дані, заповнює необхідні поля. Результат надання електронної послуги може мати форму: внесення відповідних даних до державних реєстрів (що, як правило, не потребує особистого звернення отримувача до суб'єкта надання послуги) або оформлення документу, за отриманням якого слід звернутися безпосередньо до надавача послуги.

Тобто інтерфейс Єдиного державного порталу адміністративних послуг є достатньо зручним у користуванні, доступним для користувачів, містить необхідну інформацію про відповідну послугу.

Основними функціями Порталу є забезпечення: 1) доступу суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги та про суб'єктів надання адміністративних послуг; 2) доступності для завантаження і заповнення в електронній формі заяв та інших документів, необхідних для отримання адміністративних послуг; 3) можливості подання суб'єктами звернення заяви в електронному вигляді, отримання суб'єктами звернення інформації про хід розгляду їхніх заяв та за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку [316].

Деякі експерти також справедливо зазначають, що переведення адміністративних послуг в електронну форму вирішує два завдання: спрощує процес їх отримання і ліквідує корупційні схеми, пов'язані з їх наданням. На підставі аналізу обсягу надання електронних послуг В. Некрасов у своїй публікації, що розміщена у грудні 2018 р., виокремлює п'ять найбільш поширених послуг, зокрема:

1. Допомога при народженні дитини: потенціал послуги – понад 360 тис. заявників щорічно; скористалися електронною послугою за весь час 23,5 тис. заявників.

2. Прийняття об'єктів будівництва в експлуатацію: потенціал послуги – понад 50 тис. заявників щорічно; скористалися електронною послугою за весь час 6,5 тис. заявників.

3. Узгодження проєктів землеустрою: потенціал послуги – 300 тис. заявників щорічно; скористалися електронною послугою за весь час 268 тис. заявників тощо [317].

Наведені дані свідчать про те, що попит на електронні послуги в Україні з кожним роком зростає, що зумовлює необхідність постійного розширення переліку електронних послуг, а також підвищення рівня інтегрованості адміністративних послуг в онлайн-простір (рівень інтерактивності). Разом із

тим поточний рівень інтегрованості електронних послуг не повною мірою відповідає сьогоденним потребам суспільства.

Аргументуючи вищенаведений висновок, слід звернутися до результатів дослідження аналітиків ООН. Зокрема, для оцінки стану запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління розраховується індекс розвитку онлайн-послуг (OSI), який є одним із компонентів EGDІ (індекс розвитку е-уряду) й являє собою композитний показник використання інформаційно-комунікаційних технологій державами під час надання адміністративних послуг. Він визначається за результатами комплексного дослідження онлайн-присутності всіх 193 держав-членів [318].

Для порівняння слід указати, що з 57 країн із дуже високим рівнем OSI 19 знаходяться в групі з високим EGDІ (Бразилія, Болгарія, Чилі, КНР, Колумбія, Індія, Кувейт, Малайзія, Мексика, Оман, Перу, Філіппіни, Катар, Молдова, Саудівська Аравія, ПАР, Туніс, Туреччина, Узбекистан). У більшості із цих країн спостерігаються досить високі індекси людського капіталу (НСІ (індекс людино-комп'ютерної взаємодії) від 0,5484 до 0,8339), але телекомунікаційна інфраструктура розвинена нерівномірно (ТІІ (індекс розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури) від 0,2009 до 0,7394), у результаті чого показники EGDІ гірше, незважаючи на відносно високі рівні онлайн-обслуговування [319].

У 2020 р. перші місця посіли Естонія, Південна Корея, США, Японія та Нова Зеландія. При цьому Україна отримала 46 місце зі 193 країн, піднявши свій рейтинг на 29 позицій [320].

Таким чином, у світових рейтингах за показником індексу електронної участі Україна займає середні позиції.

Разом із тим у 2019 р. встановлено, що адміністративними послугами в режимі онлайн користувалися лише 5% респондентів, опитаних у рамках дослідження щодо оцінки населенням України якості надання адміністративних послуг [321]. При цьому вже у 2020 р. ця цифра збільшилась, що в основному зумовлено застосуванням карантинних заходів внаслідок поширення пандемії

COVID-19. Наприклад, за інформацією Міністра цифрової трансформації України, у 2020 р. за допомогою додатку «Дія» було зареєстровано 50% приватних підприємців, у той час, як у 2019 р. таких було лише 4–6% [322].

Першочерговим завданням на шляху до розвитку електронних послуг називають необхідність розширення доступу населення до високошвидкісного Інтернету. Зокрема, зазначається, що приблизно 60–70% українських сіл, а це близько 10 млн жителів України, не мають доступу до широкосмугових Інтернет-каналів [323].

Приміром, як зауважують деякі науковці, до адміністративних послуг, які мають високий потенціал для їх повної інтеграції в онлайн-простір, є послуги, що надаються органами Державної фіскальної служби. Зокрема, як відзначає Я. Бугрімова, в Україні, 60% контактів із податковою здійснюється оф-лайн (уточнено автором – О.О., offline або «за межами Інтернету») через центри обслуговування платників, а десять основних адміністративних послуг, що надаються Державною фіскальною службою, становлять 90% завантаженості центрів обслуговування платників податків [324].

Однією з вагомих причин, які гальмують розвиток електронних послуг в Україні, є те, що законодавство у цій сфері нині перебуває у стані становлення, оскільки потребує приведення у відповідність до нових суспільних вимог з урахуванням, зокрема, європейських стандартів.

Так, у жовтні 2017 р. було прийнято Закон України «Про електронні довірчі послуги», котрий набув чинності 7 листопада 2018 р. [116], який, на думку деяких науковців, не просто відкриває можливість для всіх публічних органів створити систему е-урядування та запустити онлайн-сервіси, а й робить це їхнім обов'язком [325].

Разом із набранням чинності цим Законом утратив чинність Закон України «Про електронний цифровий підпис» [150], який у 2003 р. було прийнято з метою гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС, а саме з Директивою 1999/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 1999 р. про рамки Співтовариства для електронних цифрових

підписів. Окрім того, вказаним Законом було внесено зміни та доповнення до законів України «Про електронні документи та електронний документо-обіг» [112], «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [159].

Як зазначається у Пояснювальній записці до проєкту закону «Про електронні довірчі послуги», стрімкий розвиток суспільних відносин та ринкової економіки зобов'язує постійно переглядати нормативно-правові акти, які забезпечують державне регулювання та контроль над додержанням законодавства у сфері електронного цифрового підпису.

Зокрема, прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги» зумовлене необхідністю:

- 1) створення умов для розвитку та функціонування сфери електронних довірчих послуг;
- 2) забезпечення вільного обігу електронних довірчих послуг в Україні, а також можливості вільного доступу до електронних довірчих послуг постачальниками електронних довірчих послуг, що провадять діяльність в інших державах;
- 3) підвищення рівня довіри громадян до електронних послуг, у тому числі транскордонних;
- 4) забезпечення рівних можливостей для доступу до електронних довірчих послуг, у тому числі для осіб з обмеженими можливостями;
- 5) забезпечення свободи договору у сфері електронних довірчих послуг;
- 6) захисту прав і законних інтересів користувачів електронних довірчих послуг тощо [116].

Разом із тим деякі види електронних послуг можуть надаватися лише за умови ідентифікації отримувача за допомогою електронного цифрового підпису (подання позовної заяви до суду та ін.).

Отже, прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги» [116] зумовлене необхідністю інтеграції основних послуг, включаючи адміністративні, до онлайн-простору, здійснення правового регулювання

надання таких послуг із метою захисту прав та інтересів отримувачів і надавачів таких послуг.

Електронна довірча послуга визначена цим Законом як послуга, що надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг.

До складу електронних довірчих послуг входять:

- створення, перевірка та підтвердження удосконаленого електронного підпису чи печатки;
- формування, перевірка та підтвердження чинності сертифіката електронного підпису чи печатки;
- формування, перевірка та підтвердження чинності сертифіката автентифікації вебсайту;
- формування, перевірка та підтвердження електронної позначки часу;
- реєстрована електронна доставка;
- зберігання вдосконалених електронних підписів, печаток, електронних позначок часу та сертифікатів, пов'язаних із цими послугами.

При цьому користувачами електронних довірчих послуг є підписувачі, створювачі електронних печаток, відправники та отримувачі електронних даних, інші фізичні та юридичні особи, які отримують електронні довірчі послуги у надавачів таких послуг відповідно до вимог цього Закону.

Як слідує зі змісту ст. 17 Закону України «Про електронні довірчі послуги», електронні послуги можуть надаватися як за участі кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, так і без їхньої участі залежно від того, чи потребують паперові аналоги електронних даних відповідно до законодавства власноручного підпису автора відповідного документа. Обов'язкова участь кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг необхідна у разі, якщо такий підпис потребується, а також якщо володільцями інформації, яка застосовується у процесі надання електронної послуги, є органи

державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності.

Отже, надання адміністративних послуг за допомогою онлайн-сервісів потребує залучення кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг. Такі надавачі можуть вибиратися сторонами самостійно з Довірчого списку, який формується відповідно до Наказу Міністерства цифрової трансформації України від 08.07.2020 № 104 «Про затвердження Порядку ведення Довірчого списку» [326].

Закон України «Про електронні довірчі послуги» запровадив також поняття «засіб електронної ідентифікації» як носій інформації, який містить ідентифікаційні дані особи і використовується для автентифікації особи під час надання та/або отримання електронних послуг. Тобто на відміну від Закону України «Про електронний цифровий підпис», який передбачав один легітимний спосіб ідентифікації особи як отримувача електронних послуг – електронний цифровий підпис, чинний Закон розширив засоби електронної ідентифікації, доповнивши їх такими засобами, як, зокрема, електронна автентифікація.

Ідентифікація особи у Законі України «Про довірчі електронні послуги» визначається як процедура використання ідентифікаційних даних особи з документів, створених на матеріальних носіях, та/або електронних даних, у результаті виконання якої забезпечується однозначне встановлення фізичної, юридичної особи або представника юридичної особи [116].

При цьому, згідно з доповненнями, внесеними вказаним Законом, зокрема до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», передбачено, що оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [112].

Так, деякі види електронних послуг можуть надаватися за допомогою інших, ніж електронний цифровий підпис, засобів електронної ідентифікації.

Приміром, отримувачам таких послуг, як оформлення допомоги при народженні дитини, подання заявки на отримання або перерахунок пенсії, деякі послуги, що надаються за допомогою електронного кабінету водія та ін., система пропонує здійснити ідентифікацію за допомогою електронного цифрового підпису, адреси електронної пошти, електронного цифрового посвідчення (водія, пенсійного посвідчення тощо), а також за допомогою таких систем, як BankID, MobileID тощо.

З урахуванням вищезазначеного слід констатувати, що з прийняттям Закону України «Про довірчі електронні послуги» можна очікувати суттєвого вдосконалення процедури надання електронних послуг, оскільки врегульовано такі процедурні питання у цій сфері, як: права та обов'язки користувачів та надавачів електронних довірчих послуг; порядок та засоби здійснення електронної ідентифікації; порядок здійснення нагляду (контролю), у тому числі державного, у сфері надання електронних послуг тощо.

Аналіз положень Закону України «Про електронні довірчі послуги» дає змогу дійти висновку, що довірча послуга передбачає можливість отримання будь-якої адміністративної послуги через онлайн-сервіси, оскільки вказаний Закон не тільки визначає механізм та засоби надання електронних послуг (засоби електронної ідентифікації, електронна печатка та ін.), а й засоби забезпечення інформаційної безпеки у процесі їх надання (нагляд та контроль над дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг).

Відповідно до п. 8 Перехідних та прикінцевих положень Закону України «Про електронні довірчі послуги», Кабінет Міністрів України зобов'язаний протягом року:

- а) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- б) прийняти нормативно-правові акти, передбачені цим Законом;
- в) забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом.

На виконання цих вимог Кабінетом Міністрів України затверджено постанови: від 26 вересня 2018 р. № 775 Про обов'язкові вимоги до Довірчого

списку [327], від 7 листопада 2018 р. № 992 Про вимоги у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг [328], від 18 грудня 2018 р. № 1215 Порядок проведення процедури оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг [329] тощо.

Також із метою розвитку системи електронних послуг Президентом України прийнято Указ «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» [192], яким передбачено вжиття заходів щодо створення Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, на якому, в тому числі з використанням смартфона або планшета, забезпечуватиметься: можливість створення фізичними та юридичними особами електронних кабінетів; отримання особою інформації про себе з національних електронних інформаційних ресурсів, а також можливість перевірки достовірності інформації, наданої іншою особою щодо її зареєстрованого місця проживання тощо.

Окрім необхідності приведення законодавства України у відповідність до європейських стандартів та забезпечення задоволення суспільних потреб у сфері надання електронних послуг через онлайн-сервіси, вдосконалення потребує якість деяких електронних послуг.

Зокрема, як зазначається окремими дослідниками на прикладі моніторингу надання послуг органами Державної фіскальної служби із застосуванням онлайн-сервісів, отримувачі таких послуг не були цілком задоволені результатом наданої послуги [324].

Дійсно, у судовій практиці [330; 331; 332; 333] зустрічаються непоодинокі приклади звернення суб'єктів господарської діяльності до судів із позовними заявами до органів Державної фіскальної служби, у яких просять визнати неправомірними дії відповідних органів щодо проведення перевірки або/та застосування штрафних санкцій унаслідок того, що контролюючий орган помилково/неправильно використав дані, що містяться у Системі

автоматизованого співставлення податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість.

Аналізуючи судові рішення у наведених категоріях справ, можна дійти висновку, що у цих справах сформувалася стійка судова практика щодо визнання електронних документів, електронних баз даних, що містяться в Автоматизованій системі співставлення Інформаційної системи Міністерства доходів і зборів України «Податковий блок» та інших електронних баз даних суми податкового кредиту та податкових зобов'язань з податку на додану вартість, офіційними джерелами податкової інформації, яка може бути використана відповідними органами під час проведення перевірок. Разом із тим існування чисельних судових спорів у вказаній сфері зумовлене, крім іншого, недосконалістю організації та функціонування електронних баз даних органів Державної фіскальної служби.

Вищезначене свідчить, зокрема, про те, що механізм надання електронних послуг в Україні, їх якість та надійність потребують подальшого вдосконалення та приведення у відповідність до європейських та інших міжнародних стандартів не тільки щодо правового регулювання, а й щодо програмного забезпечення та комп'ютерного оснащення діяльності органів публічного управління як надавачів електронних послуг.

У науковій літературі з приводу подальшого розвитку електронних послуг в Україні висловлюється низка пропозицій.

Так, Р.А. Коваль для вирішення завдань інформатизації пропонує додержуватися таких вимог: подальше розширення складу і підвищення якості традиційних послуг зв'язку; впровадження й розвиток нових телекомунікаційних служб (електронна пошта, телефакс тощо); інтеграція всіх існуючих мереж зв'язку і служб у єдине телекомунікаційне середовище на базі цифрових методів передачі та обробки сигналів; створення виділених і накладених регіональних, відомчих, банківських та інших цифрових мереж з інтеграцією обслуговування; взаємний обмін інформацією між інформаційними системами й мережами регіонів України та світового співтовариства [29, с. 13].

На думку інших науковців, основними напрямками розвитку інноваційних сервісів надання адміністративних послуг є: побудова інформаційних онлайн-систем і сервісів національного та регіонального рівнів; підвищення інвестиційної привабливості проєктів розвитку електронного урядування та електронної демократії; популяризація сервісів надання адміністративних послуг серед населення; розвиток ефективної взаємодії між населенням і регіональними органами державної влади та місцевого самоврядування за допомогою електронних сервісів; підвищення рівня доступності для населення інформації про електронні адміністративні послуги тощо [306, с. 201].

О.М. Негрич вважає, що суттєвими перешкодами прискореного розвитку інформаційного суспільства в Україні є низький рівень грамотності населення і державних службовців у сфері інформаційних технологій, відсутність масової інтерактивної взаємодії громадян та організацій із державними органами влади під час надання останніми державних послуг [334, с. 99].

Таким чином, більшість науковців висловлюють думку про те, що величезне значення, особливо на перших етапах становлення електронних послуг, має високий рівень інформатизації органів державної влади та місцевого самоврядування, якісність програмного забезпечення, достовірність інформації, що зберігається в електронних базах даних, та забезпечення безпеки такого зберігання, доступність електронних послуг і зрозумілість механізму їх надання для населення, суб'єктів господарської діяльності, інших фізичних та юридичних осіб.

К.В. Кислюк зазначає також, що практично нереформованими є відносини типу «держава для держави». Документообіг між різними установами дотепер здійснюється переважно в паперовій формі [335, с. 234].

Розроблення окремих пропозицій щодо подальшого розвитку електронних послуг в Україні потребує звернення до зарубіжного досвіду деяких країни у сфері організації та надання електронних послуг.

Зокрема, у США портал електронних адміністративних послуг побудований за принципом «знизу вгору». Оскільки регіональні і місцеві

органи влади до моменту створення федерального порталу вже мали розвинуті системи надання публічних послуг за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, метою такої метасистеми стало формування своєрідної бази метаданих про публічні послуги. Уся інформація на порталі розбита на чотири групи: для громадян, для бізнесу, для держслужбовців і для гостей країни [318, с. 27].

Отже, утворенню єдиного порталу електронних адміністративних послуг у США передував певний період, коли електронні послуги надавалися окремо кожним суб'єктом надання таких послуг, що в подальшому сприяло їх об'єднанню в одну систему. Подібний шлях розвитку електронних послуг мав місце у деяких європейських державах.

Так, у Великобританії діє Gov.uk – єдиний державний інформаційний вебсайт, розроблений Державною цифровою службою з метою створення єдиної точки доступу до всіх публічних послуг. Основною причиною об'єднання раніше діючих постачальників послуг було створення єдиної точки доступу до публічних послуг [318, с. 32].

Узагалі позиція європейських країн полягає у тому, що надання послуг через електронні засоби зв'язку має доповнювати, а не заміняти собою інші канали комунікації. Традиційні шляхи отримання послуг (по телефону, поштою чи шляхом особистого звернення) існуватимуть і надалі, постійно вдосконалюючись, щоб усі громадяни мали кращий доступ до інформації та послуг від своїх урядів [336, с. 66].

У Франції електронний уряд, побудований за принципом управління взаємодії з клієнтами, розвивається прискореними темпами. Державні портали стають усе більш популярними, однак розкриття їхнього потенціалу стримується через недостатню координацію між відомствами. У перспективі розбудови першочергового значення набувають питання забезпечення цифрового національного суверенітету, максимально повного відкриття публічних даних, захист прав Інтернет-користувачів [337, с. 46].

Отже, в європейських державах превалює підхід, відповідно до якого доступність електронних адміністративних послуг забезпечується утворенням єдиного порталу електронних послуг, до якого приєднані всі адміністративні послуги, що надаються різними суб'єктами. При цьому на єдиному порталі можна отримати повну інформацію про адміністративну послугу, умови та порядок її надання, суб'єктів надання та вибрати можливий варіант її отримання – через безпосереднє звернення до суб'єкта надання адміністративної послуги або через онлайн-сервіси.

У деяких європейських державах в єдиний портал об'єднано не лише адміністративні послуги, а й такі сервіси, що забезпечують можливість участі у законотворчому процесі, публічних закупівлях та деяких інших видах публічної діяльності тощо. Приміром, у Німеччині виділяють вісім типів послуг федерального уряду: збирання, обробка та надання загальної та спеціалізованої інформації; консультування; підготовка політичних рішень або законів; взаємодія між відомствами; загальні процедури обробки заяв, що поступають до державних установ; процедури надання сприяння та допомоги (promotion) – надання різних форм фінансової допомоги, грантів студентам, грантів на наукові дослідження тощо; реалізація процедур закупівель (оголошення про тендер та реалізація закупівельних процедур); реалізація функцій нагляду та контролю з боку державних відомств (перевірки тощо) [336, с. 65].

У Данії переведення послуг в електронну форму зосереджено відповідно до чотирьох основних пріоритетів: співробітники повинні мати більше часу для виконання основних завдань; менше реєстрації та спрощення правил; краще надання послуг із соціального забезпечення в різних секторах; державне управління має стати гнучким і послідовним, використовувати цифрові технології та рішення цифрового добробуту, поліпшувати якість управління у державному секторі [338, с. 95].

Досліджуючи зарубіжний досвід деяких європейських держав, Р.М. Матвійчук та С.П. Кандзюба дійшли висновку, що успішному запровадженню електронних послуг сприяють: політична воля перших осіб

держави; належна законодавча підтримка; упровадження ефективних та зручних для населення засобів електронної ідентифікації; забезпечення захисту інформації у процесі надання електронних послуг; ефективна взаємодія держави та ІТ-бізнесу в процесі реалізації організаційних, технологічних і технічних рішень електронних послуг [318, с. 40].

Отже, проведений у даному підрозділі аналіз дає підстави зробити такі висновки.

1. Електронна адміністративна послуга є видом послуги, яка повністю або частково надається за допомогою онлайн-сервісів. Електронна адміністративна послуга характеризується такими ознаками: 1) є результатом публічно-владної діяльності відповідних суб'єктів, яка реалізується за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій; 2) надається за заявою фізичної та юридичної особи, поданою в електронній формі через онлайн-сервіси Єдиного державного порталу адміністративних послуг або інших веб-ресурсів суб'єктів надання адміністративних послуг та спрямованою на юридичне оформлення та/або створення умов для реалізації прав та інтересів фізичної або юридичної особи; 3) завдяки повній або частковій інтеграції адміністративних послуг до онлайн-простору забезпечуються оперативність, доступність, зручність, мобільність отримання адміністративної послуги, а також мінімізуються корупційні ризики у сфері публічного управління, оскільки повністю або частково усувається участь посадових осіб суб'єкта владних повноважень від процесу прийняття рішення про надання або відмову в наданні адміністративної послуги.

2. Адміністративні послуги залежно від рівня інтерактивності можна класифікувати на: 1) адміністративні послуги, які можуть повністю надаватися через онлайн-сервіси (Єдиний державний портал адміністративних послуг або інші онлайн-сервіси надавачів адміністративних послуг), що передбачає можливість: подання заяви в електронній формі, надання інших документів в електронній формі (або інформації про ці документи), здійснення оплати за надання послуги, оформлення та отримання результату адміністративної послуги; 2) адміністративні послуги, які частково надаються через онлайн-

сервіси (у силу їх специфіки або у зв'язку з відсутністю можливостей/бажання отримувачів та/або надавачів послуги повністю здійснювати її надання через онлайн-сервіси), зокрема: отримання інформації за запитом від органів державної влади або органів місцевого самоврядування; подання в електронній формі заяви для отримання послуги або здійснення запису до електронної черги; відстеження етапу, на якому перебуває виконання послуги тощо, однак для остаточного оформлення результату адміністративної послуги є необхідність безпосереднього звернення отримувача послуги до суб'єкта її надання.

3. Із прийняттям Закону України «Про електронні довірчі послуги» можна очікувати суттєвого вдосконалення процедури надання електронних послуг, оскільки вказаним Законом урегульовано механізм надання електронної довірчої послуги як виду посередницької послуги із забезпеченням дотримання інформаційної безпеки, надійності, якості, оперативності, високого рівня інтерактивності адміністративних електронних послуг. При цьому довірча послуга є особливим видом посередницької послуги, суб'єктом надання якої виступає кваліфікований надавач електронних довірчих послуг, що включений спеціально уповноваженим органом до Довірчого списку та з яким отримувач послуги укладає договір, надається з метою забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів шляхом створення, перевірки, підтвердження та/або зберігання засобів ідентифікації особи, електронної позначки часу, здійснення електронної доставки тощо.

4. Головними умовами забезпечення ефективної організації адміністративних послуг через онлайн-сервіси є: 1) наявність можливостей (доступність) та бажання (зрозумілість, інформованість) отримувачів послуг (фізичних та юридичних осіб) отримувати відповідні послуги через онлайн-сервіси, належна інформатизація більшої (переважної) частини населення держави; 2) належна оснащеність органів державної влади та місцевого самоврядування, інших суб'єктів надання адміністративних послуг, інформаційно-комунікаційними технологіями, програмним забезпеченням, що

відповідає єдиним стандартам якості, має достатні технічні характеристики; 3) забезпечення безпеки зберігання персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах надавачів адміністративних послуг, контроль над достовірністю інформації, що міститься у таких базах даних; 4) налагодження взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими суб'єктами надання адміністративних послуг, що передбачає доступ відповідних суб'єктів до баз даних, сумісність інформаційно-комунікаційних систем різних суб'єктів надання адміністративних послуг (інтероперабельність), що дає можливість для їх онлайн-взаємодії; 5) наявність законодавчої бази, що регламентує механізм надання адміністративних послуг через онлайн-сервіси.

5. На підставі дослідження зарубіжного досвіду можна рекомендувати такі заходи щодо вдосконалення організації та надання електронних послуг в Україні: 1) стимулювання та заохочення (податкові пільги, державна допомога тощо) господарської діяльності у сфері проведення наукових досліджень, розроблення та апробації; 2) забезпечення доступності електронних послуг шляхом створення єдиного порталу електронних послуг, до якого приєднано всі адміністративні послуги, що надаються суб'єктами публічного управління; 3) підвищення інформаційної наповненості єдиного порталу електронних адміністративних послуг, зокрема відображення повної інформації про адміністративну послугу, умови та порядок її надання, суб'єктів надання, можливий варіант її отримання – через безпосереднє звернення до суб'єкта надання адміністративної послуги або через онлайн-сервіси; 4) інтеграція до єдиного порталу не лише адміністративних послуг, а й таких сервісів, що забезпечують можливість участі у законотворчому процесі, публічних закупівлях та деяких інших видах публічної діяльності тощо.

2.3. Правове регулювання електронної форми правових актів

Правотворчість є однією з основних форм діяльності органів публічного управління. Формально визначеним результатом правотворчої діяльності є правовий акт, який має різні форми вираження та існування. При цьому в умовах організації системи електронного урядування виникає можливість прийняття, зберігання та застосування правових актів в електронній формі. Електронна форма правового акта передбачає формування електронного документу або фіксацію інформації в іншій електронній формі з дотриманням установлених законодавством загальноприйнятих вимог до правового акта.

Дослідження особливостей, пов'язаних з електронною формою правових актів, зумовлює передусім необхідність визначити власне поняття «правовий акт».

Зокрема, у науковій літературі правотворчість розглядається як складне соціальне явище, що має одночасно правову та управлінську природу, а також є однією з форм державного управління синтезуючого, цілеспрямованого, свідомо-прогностичного характеру [339, с. 196].

Традиційно вважається, що у системі понять «правотворчість», «нормотворчість», «законотворчість», які поширені у науковому обігу, саме «правотворчість» є більш широким поняттям, оскільки охоплює процес створення всіх форм права: законів, підзаконних актів, правових звичаїв і судових прецедентів [340, с. 13]. Тобто продуктом (результатом) правотворчості є широка система правових актів, які, однак, не обмежуються нормативно-правовими актами.

У зв'язку із цим у спеціальній науковій літературі превалює підхід, відповідно до якого поняття «правовий акт» є родовим по відношенню до таких понять, як «нормативно-правовий акт», «рішення», «закон» тощо, тобто перелічені акти є різновидами правового акта. При цьому стосовно системи характерних ознак правового акта науковцями висловлюються різні точки зору.

Як зазначає із цього приводу О.Г. Мурашин, публічне та офіційне визначення в Конституції України таких понять, як «правовий акт», «нормативно-правовий акт», «акт», «рішення», відсутнє. На підставі системного аналізу положень Конституції та законів України науковець дійшов висновку, що поняття акта як правового документа є родовим поняттям, оскільки воно містить у собі такий різновид, як нормативні правові акти, що установлюють, змінюють і скасовують правові норми [341, с. 11].

О.М. Коморний вважає, що правовим актом є здійснене у певному порядку волевиявлення уповноваженого суб'єкта, що встановлює, змінює, скасовує норми права; зупиняє, пролонгує або припиняє дію цих норм; або встановлює, змінює чи припиняє конкретні правові відносини, результати якого (нормативні, індивідуальні правові приписи та ін.) у необхідних випадках фіксуються в документальній формі [342, с. 210].

Тобто науковець акцентує увагу на тому, що акт є правовим у тому разі, якщо його прийнято у результаті правотворчої діяльності та його дія спрямована на прийняття, зміну або припинення норми права або на встановлення, зміну або припинення правовідносин на основні правових норм. Разом із тим слід звернути увагу, що зазначений підхід видається не досить повним, оскільки у ньому не враховано такий аспект правотворчості, як роз'яснення (тлумачення) норми права, результатом якого є прийняття акта-тлумачення. Віднесення останнього до правових актів зумовлене тим, що акт-тлумачення, якщо він прийнятий уповноваженим органом, містить обов'язкові положення про те, як розуміти та застосовувати правову норму, тобто має всі основні ознаки правового акта.

У формально-юридичному значенні правовий акт є різновидом документа, отже, для нього характерні передусім такі загальні властивості, як документальне фіксування інформації, офіційно визначене закріплення відповідного рішення у документах установлених зразків. Однак, окрім того, правовий акт наділений і специфічними ознаками, головною серед яких є коло

суб'єктів, що правомочні готувати і приймати правові акти, а саме носії владних функцій і повноважень [343, с. 709].

Своєю чергою, І.А. Сердюк, провівши аналіз наукових концепцій щодо визначення поняття та ознак правового акта, дійшов висновку, що правовий акт за своєю зовнішньою формою виразу (способом об'єктивації у зовнішньому світі) може бути не лише письмовим документом, а й мати вербальну (словесну) форму або ж бути актом-дією (конклюдентна форма), що узгоджується із широким підходом до розуміння поняття «правовий акт» [344, с. 154].

У даному разі йдеться про необхідність розмежування двох груп актів – документу та дії, які позначають різні за своєю правовою природою явища. Правовий акт-документ є закріпленим у письмовій або іншій (у тому числі електронній) формі результатом публічно-управлінської діяльності. При цьому правовий акт-дія виражається у конклюдентній формі як певна воляова, як правило, активна дія відповідних суб'єктів (мітинги, демонстрації, інші форми активної громадянської ініціативи або ініціативи суб'єкта владних повноважень, виражені у формі дії, тощо). Отже, говорячи про електронну форму правового акта, мається на увазі саме акт-документ.

Разом із тим І.А. Сердюк не погоджується повною мірою з тим, що кожний правовий акт має загальнообов'язковий характер, на що вказує більшість науковців. В обґрунтування такої думки науковець зазначає, що загальнообов'язковим характером наділяються лише ті правові акти, що містять норми права та правила їх розуміння (нормативно-правові та інтерпретаційно-правові акти), а не забезпечують індивідуальне регулювання поведінки суб'єктів правовідносин (правозастосовні акти). Тому, на думку вченого, доречніше говорити не про загальнообов'язковий, а формально-обов'язковий характер правових актів, що є результатом діяльності органів публічної влади, їхніх службових і посадових осіб [344, с. 154].

Погоджуючись із наведеною точкою зору, слід зазначити, що певною мірою така думка знайшла своє підтвердження у положеннях КАС України,

в якому розмежовано поняття «нормативно-правовий акт» та «індивідуальний акт». При цьому обидва види правових актів розглядаються у розумінні акта-документа, прийнятого суб'єктом публічно-владних повноважень.

Зокрема, відповідно до ст. 4 КАС України, нормативно-правовий акт – акт управління (рішення) суб'єкта владних повноважень, який установлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин і який розрахований на довгострокове та неодноразове застосування; індивідуальний акт – акт (рішення) суб'єкта владних повноважень, виданий (прийняте) на виконання владних управлінських функцій або в порядку надання адміністративних послуг, який стосується прав або інтересів визначеної в акті особи або осіб та дія якого вичерпується його виконанням або має визначений строк [345].

Поняття деяких видів правових актів неодноразово були предметом тлумачення Конституційного Суду України. Так, із метою роз'яснення понять «рішення» та «акт», які вживаються у статті 91 Конституції України, Конституційний Суд України ухвалив Рішення від 14 жовтня 2003 р. № 16-рп/2003 [346], в якому зазначив, що під терміном «акти», який уживається у статті 91 Конституції України, треба розуміти рішення Верховної Ради України з питань, віднесених до її компетенції, тобто документи, що приймаються визначеною Конституцією України кількістю голосів народних депутатів України у формі законів, постанов тощо; під терміном «рішення» Верховної Ради України, який уживається в частині другій статті 84 Конституції України, треба розуміти результати волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції.

Конституційний Суд України також зазначив, що з положень частини другої статті 84, статті 91 Конституції України випливає, що терміни «рішення» і «акти» – це взаємозв'язані правові категорії, які співвідносяться між собою як зміст і форма.

В іншому Рішенні від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 [347] Конституційний Суд України розмежовує нормативні та ненормативні акти. До нормативних

належать акти, які встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а ненормативні акти передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово і після реалізації вичерпують свою дію.

Отже, правовий акт може носити нормативний або індивідуальний характер залежно від того, на яке коло суб'єктів поширюється дія відповідного акта, а також від того, чи спрямована дія такого акта на встановлення, зміну або припинення норми права для всіх суб'єктів правовідносин (нормативно-правовий акт) або на регулювання правовідносин, що виникають між конкретними учасниками, або поведінки конкретних суб'єктів (індивідуальний акт). При цьому суб'єктом прийняття правового акта завжди є орган, наділений публічно-владними повноваженнями, його посадова чи службова особа або ж такий акт може прийматися безпосередньо (у формі народної правотворчості) або за участі (у встановлених випадках – обов'язкової) народом, територіальними громадами.

З огляду на проведений вище аналіз можна зробити проміжні висновки:

1) правовий акт у формально-юридичному розумінні – це особливий вид документа, який приймається суб'єктами публічно-владних повноважень (у тому числі безпосередньо або за участі народу та територіальної громади) у результаті правотворчості та який спрямований на встановлення, зміну чи припинення норми права (нормативно-правовий акт), встановлення, зміну або припинення правовідносин чи регулювання поведінки конкретного суб'єкта (правовий акт індивідуальної дії) або роз'яснення норми права (акт тлумачення);

2) головною властивістю правового акта є його офіційний та правовий характер, тобто у правовому акті здійснюється документальне фіксування волі народу або суб'єктів владних повноважень у встановленій формі та визначеному порядку, з дотриманням визначених вимог до реквізитів, стилю та мови викладення, структурних елементів, можливості його ідентифікації за

відповідними реквізитами, а також із дотриманням вимог щодо реєстрації у державних інформаційних ресурсах, оприлюднення у встановлених законодавством випадках та порядку;

3) правові акти можна класифікувати за певними критеріями, зокрема: формою, тобто способу формування (зовнішнього вираження) та зберігання правового акта (електронні, письмові); змістом (нормативно-правові, індивідуальні акти та акти-тлумачення); суб'єктами прийняття (народ України або територіальна громада, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, інші суб'єкти публічно-владних повноважень). При цьому кожний із визначених видів правових актів, своєю чергою, може бути класифікованим на певні підвиди. Наприклад, нормативно-правові акти за критерієм юридичної сили поділяються на закони та підзаконні нормативно-правові акти.

У науковій літературі зазначається, що серед чисельних принципів правотворчості (гуманізм, демократизм, законність тощо), одним із ключових є принцип динамізму, який орієнтує правотворчість на створення стабільної системи правових актів, яка б при цьому була здатна до подальшого розвитку відповідно до загальних тенденцій і потреб розвитку суспільства і держави [348, с. 57].

Визначаючи сутність згаданого принципу, більшість учених акцентує увагу на поступовому розвитку саме змісту та системи правових актів, що спрямовано на підвищення їхнього регулюючого впливу, тобто вдосконалення правового регулювання суспільних правовідносин. Однак в аспекті дослідження проблеми електронного урядування не велике значення має також і розвиток форми правового акта.

Із цього приводу необхідно зазначити, що донедавна вважалося, що правовий акт — це завжди письмовий документ певного роду, який володіє особливою формою вираження інформації [341, с. 12]. Разом із тим в умовах поступового запровадження системи електронного урядування допустимою формою існування правового акта є електронна форма.

Розглядаючи правовий акт у формально-юридичному значенні як документ встановленої форми, можна вказати на те, що електронній формі правового акта властиві відповідні ознаки електронного документа.

Статтею 1 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено, що електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [112]. Аналогічне визначення поняття «електронний документ» міститься у Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111].

У Наказі Міністерства фінансів України від 06 червня 2017 р. № 557 «Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами» поняття електронного документа визначено як документ, який створений в електронній формі з дотриманням вимог законів щодо електронного документообігу та електронного цифрового підпису, складення та/або подання та/або надіслання якого передбачається Податковим кодексом України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на підставі та на виконання Кодексу, та/або пов'язане з реалізацією прав та обов'язків платника та/або контролюючих органів згідно з нормами Кодексу, та подається у форматі (стандарті), затвердженому в установленому законодавством порядку [349].

На підставі аналізу наведених правових норм можна дійти висновку, що ключовою характеристикою правового акта в електронній формі є спосіб створення, представлення та зберігання інформації, що здійснюється за допомогою цифрових технологій.

У Законі України «Про електронну комерцію» електронна форма представлення інформації визначається як спосіб документування інформації, що означає створення, запис, передачу або збереження інформації у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних або інших засобів, здатних до відтворення, передачі чи зберігання інформації. Електронною формою представлення

інформації вважається документування інформації, що дає змогу її відтворювати у візуальній формі, придатній для сприйняття людиною [78].

Тобто електронний документ утворюється у результаті фіксації та зберігання інформації в особливій формі на електронних носіях, може неодноразово відтворюватися за допомогою цифрових технологій у доступній для сприйняття людиною формі.

Досліджуючи питання електронного документообігу, О.В. Синєокий застосовує поняття «інформаційний продукт», під яким пропонує розуміти: а) документовану інформацію, що підготовлена і призначена для задоволення потреб користувача; б) об'єктивно закріплену на носії інформацію, підготовлену для споживання, автоматизованого оброблення та поширення за допомогою мереж передавання даних; в) результат інформаційної діяльності, процес матеріалізації створюваної продукції [67, с. 77].

Отже, правовий акт за вказаними ознаками можна віднести до інформаційного продукту, електронна форма якого передбачає прийняття (оформлення) правового акта у відповідній формі, його реєстрацію в інформаційних ресурсах, набуття ним юридичної сили та його застосування.

Запровадження системи електронного документообігу у публічному управлінні, як зазначають деякі науковці, спрямоване на оптимізацію прийняття управлінських рішень, контролю над їх виконанням; скорочення термінів підготовки та руху документів; уніфікацію каналів зв'язку суб'єктів документообігу; економію ресурсів та часу, затраченого на створення документа в паперовій формі; автоматизацію та пришвидшення інформаційно-обмінних процесів; розширення перспектив удосконалення інших інформаційних технологій [350, с. 38].

Отже, досліджуючи електронну форму правового акта, необхідно акцентувати увагу на таких аспектах: 1) проходження основних етапів розроблення та прийняття правових актів в електронній формі; 2) оформлення правового акта в електронній формі та набуття ним юридичної сили (чинності); 3) реєстрація правового акта в державних інформаційних системах; 4) порядок

зберігання правового акта в електронній формі, його застосування, відтворення, статус відтворених копій правового акта.

Так, порядок прийняття правових актів (проходження основних етапів розроблення проєкту правового акта) в електронній формі визначається, зокрема, законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» [112], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111], «Про Кабінет Міністрів України» [120], «Про Регламент Верховної Ради України» [119]; постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» [276], «Деякі питання документування управлінської діяльності» [281], «Про затвердження Правил підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України» [240]; Розпорядженням Голови Верховної Ради України «Про Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України» [351] тощо.

Слід зазначити, що у жовтні 2019 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо запровадження електронного документообігу, пов'язаного із законодавчим процесом» [352], яким встановлено, що стосовно законопроектів, включених до порядку денного сесії Верховної Ради, Апарат Верховної Ради та головний комітет в єдиній автоматизованій системі ведуть справу законопроекту у формі електронних документів.

На думку авторів законопроекту, зазначені зміни до Регламенту дадуть змогу зекономити кошти, що витрачаються на друк супровідної документації, а також сприятимуть поліпшенню екологічної ситуації [353].

Крім того, ст. 7 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» доповнено частиною п'ятою згідно із Законом № 469-IX від 16.01.2020 [354], в якій введено поняття «Еталонний електронний текст», яким вважається текст акта, прийнятого Верховною Радою, що зберігається у формі комп'ютерного файлу, цілісність якого забезпечується за допомогою спеціальних засобів захисту інформації.

Розділом 3 Розпорядження Голови Верховної Ради України «Про Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України» [351] регламентовано порядок документування законотворчої діяльності парламенту, у тому числі в електронній формі.

Як слідує з аналізу п. п. 3.1.1, 3.1.2, 3.2.2 та ін. вищезазначеного Розпорядження, оригіналами проєктів актів Верховної Ради України, порівняних таблиць та інших документів, які відповідно до Регламенту Верховної Ради України формуються та включаються до Справи законопроекту, а також прийнятих актів, вважається їхні паперові форми, що містять усі реквізити, візування та підписи уповноважених осіб. При цьому в електронній формі утворюються копії відповідних документів, до оформлення яких також висуваються певні вимоги.

Прийняття та оформлення актів (у тому числі проєктів) Уряду із застосуванням електронної форми здійснюється дещо в іншому порядку.

Зокрема, § 4 Регламенту Кабінету Міністрів України передбачено, що проєкти актів Кабінету Міністрів України, внесені на його розгляд, реєструються Секретаріатом Кабінету Міністрів України. Зареєстровані проєкти актів Кабінету Міністрів України вносяться до бази даних електронної комп'ютерної мережі. Їх оприлюднення на офіційному вебсайті Кабінету Міністрів України здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [276].

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 351 «Деякі питання підготовки проєктів актів законодавства в електронній формі» [232] було внесено зміни до інших нормативно-правових актів Уряду, зокрема Регламенту Кабінету Міністрів України, відповідно до яких встановлено, що оригінали проєктів та вже прийнятих актів Кабінету Міністрів України формуватися, крім письмової, також в електронній формі.

Так, відповідно до п. 1 § 11 Регламенту Кабінету Міністрів України, власноручний підпис використовується у разі підписання (візування) оригіналу документа у паперовій формі, електронний цифровий підпис – у разі

підписання (візування) оригіналу документа в електронній формі. У разі засвідчення відповідності електронної копії документа оригіналу застосовується спеціально призначений для таких цілей електронний цифровий підпис (електронна печатка) [232].

Своєю чергою, після внесення змін до § 32 Регламенту Кабінету Міністрів України було визначено види актів, проекти яких можуть готуватися лише в електронній формі. Зокрема, передбачено, що акт та матеріали до нього готуються в електронній формі із застосуванням електронного цифрового підпису, крім випадків наявності обґрунтованих підстав для їх підготовки у паперовій формі, зокрема: підготовки проекту акта, який містить інформацію з обмеженим доступом; неможливості застосування матеріалів до відповідного проекту акта як оригіналів в електронній формі згідно з вимогами законодавства; підготовки проекту акта з питань, пов'язаних із запобіганням виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідацією їхніх наслідків, або з інших питань, пов'язаних із виникненням загрози життю та/або здоров'ю населення, а також із невідкладних питань щодо проведення антитерористичної операції та обороноздатності держави.

Підготовка та прийняття правових актів іншими суб'єктами публічно-владних повноважень може здійснюватися як у письмовій, так і в електронній формі.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 55 затверджено Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну [232]. Відповідно до п. 2 цієї Інструкції, документообіг здійснюється із застосуванням електронного цифрового підпису, електронної печатки та електронної позначки часу, крім випадків наявності обґрунтованих підстав для документування управлінської інформації у паперовій формі, якими визнаються: документи, що містять інформацію з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом; електронні документи, що не можуть бути застосовані як оригінал

згідно з вимогами закону; документи, вимога щодо опрацювання яких у паперовій формі встановлена актами Кабінету Міністрів України.

Вказаною Типовою інструкцією також сформульовано значення таких понять, як: «бланк електронного документа (бланк)» (уніфікована форма електронного документа установи або її структурного підрозділу з відповідними реквізитами та полями постійної і змінної інформації); «витяг» (засвідчена копія частини тексту електронного документа, який містить певний обсяг інформації або запису реєстру); «електронна копія електронного документа» (візуальне подання електронного документа в електронній формі без електронних цифрових підписів, якими його було завізовано та/або підписано, відповідність та правовий статус якої засвідчено електронною печаткою); «електронна копія оригіналу паперового документа (фотокопія)» (візуальне подання паперового документа в електронній формі, отримане шляхом сканування (фотографування) паперового документа, відповідність оригіналу та правовий статус якого засвідчено електронною печаткою установи) [281] тощо.

Таким чином, закони та інші нормативно-правові акти Верховної Ради України розробляються та приймаються у письмовій формі зі створенням електронних копій, правові акти органів виконавчої влади та інших суб'єктів публічно-владних повноважень переважно розробляються та приймаються в електронній формі за винятком тих, щодо яких прямо встановлена письмова форма.

Що стосується набуття чинності (юридичної сили) правовим актом у письмовій або електронній формі, то, як правило, цьому передують їх державна реєстрація.

Положенням про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731 [355], встановлено, що на державну реєстрацію подаються нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими на це суб'єктами нормотворення в електронній (через систему

електронної взаємодії органів виконавчої влади) або паперовій формі в порядку, визначеному Мін'юстом.

У січні 2019 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 56 «Деякі питання цифрового розвитку» затверджено Засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, а також внесено низку змін та доповнень до чинних актів Уряду, у тому числі Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади [356].

Цією Постановою, зокрема, запроваджено поняття «цифрова експертиза» актів Кабінету Міністрів України, яка здійснюється Державним агентством із питань електронного урядування з метою виявлення у ньому положень, що не узгоджуються із засадами реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, зокрема перешкоджають створенню сучасних електронних форм взаємодії та доступності для громадян і суб'єктів господарювання переваг і можливостей цифрових технологій [356].

Окрім реєстрації, нормативно-правові акти підлягають обов'язковому оприлюдненню у порядку та спосіб, встановлені Законом.

Зокрема, відповідно до ч. 2 та ч. 5 ст. 139 Регламенту Верховної Ради України, крім офіційного підписання Головою Верховної Ради України, постанови та інші акти Верховної Ради не пізніше наступного дня після їх підписання передаються Апаратом Верховної Ради для опублікування в газетах «Голос України» та «Відомості Верховної Ради України». Крім опублікування, закони, постанови та інші акти Верховної Ради також доводяться до відома населення шляхом їх оприлюднення на офіційному вебсайті Верховної Ради [119].

Акти Кабінету Міністрів України підлягають обов'язковому оприлюдненню відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». Крім того, проекти нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України оприлюднюються на офіційних вебсайтах розробників у порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації», крім

випадків виникнення надзвичайних ситуацій та інших невідкладних випадків, передбачених законом, коли такі проєкти актів оприлюднюються негайно після їх підготовки [114].

Порядок оприлюднення нормативно-правових актів визначається Указом Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 р. № 503/97 [227].

Вище було досліджено особливості електронної форми нормативно-правових актів. Водночас слід зазначити, що в Україні поступово запроваджується система електронного обігу деяких видів індивідуальних правових актів.

Приміром, така система запроваджена у сфері державного контролю (нагляду) відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про Порядок функціонування інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю), внесення відомостей до неї та строки розміщення цих відомостей» [287].

У разі прийняття контролюючим органом індивідуального акта за результатом перевірки (припис, протокол, постанова тощо) або у процесі її здійснення (план, направлення тощо) оригіналом такого акта вважається примірник у письмовій формі, а до інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду заносяться відомості про відповідний акт, а його електронна копія також може направлятися адресату. При цьому вимоги до електронної форми правових актів містяться, зокрема, у Наказі Міністерства юстиції України від 1 листопада 2012 р. № 1600/5 «Про затвердження Порядку роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису» [282], Наказі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20 жовтня 2011 р. № 1207 «Про вимоги до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади. Формат електронного повідомлення» [357] та ін.

Ще одним питанням, яке належить розглянути у межах даного дослідження, є порядок зберігання правового акта в електронній формі, його застосування, відтворення, а також статус відтворених копій правового акта.

Так, правові акти в електронній формі зберігаються у відповідних електронних інформаційних ресурсах. Документи постійного та тривалого (понад 10 років) зберігання створюються одночасно в паперовій та електронній формах [282].

Із цього приводу Е.Е. Аблякимов зазначає, що специфіка державних електронних інформаційних ресурсів визначається такими характеристиками, як форма представлення інформації та форма власності цих ресурсів, на підставі чого науковець визначає державні електронні інформаційні системи як упорядковані масиви даних та електронних документів в інформаційно-телекомунікаційних системах, держателями чи розпорядниками яких є органи державної влади або державні підприємства, установи та організації [18, с. 8].

Наказом Міністерства юстиції України від 11 листопада 2014 р. № 1886/5 затверджено Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» [122].

Порядок підтвердження юридичної сили правового акта в електронній формі визначений у законодавстві України, що регулює порядок електронного документообігу.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», у разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

Статтею 8 вказаного Закону передбачено, що юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Водночас електронний документ не може бути застосовано як оригінал: 1) свідоцтва про право на спадщину; 2) документа, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику,

крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів; 3) в інших випадках, передбачених законом [112].

Отже, Законом передбачено, що правовий акт в електронній формі має таку ж юридичну силу, як і в письмовій формі, крім випадків, якщо обов'язкова письмова форма правового акта прямо встановлена законодавством або якщо оригінал такого акта може бути утворено лише в одному примірнику (крім випадків існування централізованого сховища оригіналів таких актів). Водночас на практиці постає необхідність визначення статусу такого сховища, порядку передання та зберігання у ньому правових актів.

Також у контексті законодавчого припису стосовно того, що кожен з екземплярів правового акта в електронній формі вважається оригіналом, слушною видається пропозиція В.П. Писаренко щодо необхідності закріплення у законодавстві України процедури ідентифікації електронного документа, його автора, дійсності, наявності електронного цифрового підпису з будь-якого з існуючих екземплярів, а також процедури виявлення будь-яким учасником системи електронного документообігу того, що якийсь примірник електронного документа вже був використаний або є недійсним [358, с. 101].

Підводячи підсумок проведеної частини дослідження, слід зазначити, що за останні декілька років в Україні було прийнято значну кількість нормативно-правових актів у сфері регулювання особливостей створення, зберігання, реєстрації, застосування правових актів в електронній формі. Разом із тим деякі питання практичної реалізації положень указаних актів залишаються невирішеними, зокрема внаслідок того, що комп'ютерно-програмне забезпечення окремих органів публічного управління є недостатнім, що перешкоджає їх участі у системі електронного документообігу.

Водночас слід указати й на окремі прогалини законодавства у досліджуваній сфері.

Так, однією з фундаментальних є проблема відсутності єдиного закону, в якому, по-перше, були б систематизовано всі види нормативно-правових актів; по-друге, було б урегульовано процедуру їх прийняття, оприлюднення та

набрання ними законної сили, а також скасування, припинення або відновлення чинності тощо.

Деякі науковці неодноразово вказували на необхідність прийняття єдиного Закону «Про нормативно-правові акти», яким було б урегульовано наведені вище питання [359; 360; 361]. При цьому проєкт закону України «Про нормативно-правові акти» [362], який внесено на розгляд Верховної Ради України ще в 2010 р., залишається неприйнятим.

Прийняття зазначеного Закону є необхідним також у контексті вирішення проблеми прийняття, набрання чинності, застосування та скасування правових актів в електронній формі, оскільки Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначає загальні засади електронного документообігу, однак у ньому не враховано особливості такого виду документа, як правовий акт (особливий порядок прийняття, набрання чинності, оприлюднення, державної реєстрації тощо).

Заслуговує на увагу також пропозиція щодо внесення доповнення до статті 57 Конституції України положенням про те, що нормативні акти органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, окрім актів Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України, підлягають державній реєстрації в порядку, встановленому законом, що дасть змогу зняти існуюче питання стосовно необхідності (відсутності необхідності) державної реєстрації нормативних актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів правотворчості [359].

Важливою проблемою у сфері обігу правових актів в електронній формі є забезпечення захисту інформації, що міститься у відповідних актах, під час їх обігу або зберігання в інформаційно-комунікаційних системах. Сьогодні дане питання частково врегульовано Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Зокрема, ст. ст. 5–7 цього Закону передбачено, що власник системи забезпечує захист інформації

в системі в порядку та на умовах, визначених у договорі, який укладається ним із володільцем інформації, якщо інше не передбачено законом.

Окрім того, регламентовано, що власник системи, яка використовується для обробки інформації з іншої системи, забезпечує захист такої інформації в порядку та на умовах, що визначаються договором, який укладається між власниками систем, якщо інше не встановлено законодавством [111].

Таким чином, питання захисту під час електронного обігу правових актів здійснюється у договірному порядку на підставі угоди, що укладається між власником (розробником, суб'єктом прийняття) акта та власником системи. Отже, вибір системи, у якій здійснюватиметься обіг та/або зберігання правового акта в електронній формі, є правом розробника (суб'єкта прийняття) відповідного правового акта, що здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про публічні закупівлі» (конкурентний діалог) [363].

Як зазначають деякі науковці, до вирішення проблеми захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах необхідно підходити комплексно, що передбачає забезпечення технічного, криптографічного, правового захисту інформації [364, с. 57].

12 серпня 2009 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 869 затверджено загальні вимоги до програмних продуктів, які закуповуються та створюються на замовлення державних органів [365], відповідно до яких, зокрема, технічне завдання на створення програмного продукту складається з урахуванням вимог державних, галузевих і чинних в Україні міжнародних стандартів, норм та регламентів і містить технічні, якісні, функціональні характеристики та перелік робіт, необхідних для створення програмного продукту.

У результаті проведеного у даному підрозділі дослідження можна зробити такі висновки.

1. Сьогодні в Україні спостерігається поступовий перехід до електронної форми документообігу, у тому числі у сфері правотворчості. Разом із тим, зважаючи на перехідний етап розвитку цифрових технологій у праві,

характерною особливістю сучасного етапу є одночасне формування правових актів у письмовій та електронній формах, з яких оригіналом слугує письмова (паперова) форма. У законодавстві України застосовано підхід, відповідно якого визначаються ті види правових актів, оригінал яких не може існувати в електронній формі, тоді як усі інші можуть прийматися в електронній формі та існувати у цій формі як оригінал. У зв'язку із цим необхідно розрізняти оригінал правового акта в електронній формі, електронну копію правового акта у письмовій формі та електронну копію оригіналу електронного правового акта.

2. Оригінали законів та інших нормативно-правових актів Верховної Ради України, відповідно до законодавства, існують у письмовій формі, а в електронній формі утворюються копії; оригінали правових актів Уряду та інших суб'єктів публічно-владних повноважень можуть існувати в електронній формі, крім тих актів, щодо яких встановлено виняток (передбачено, які види актів мають обов'язково прийматися у письмовій формі). Усі види правових актів підлягають обов'язковій реєстрації, їхні електронні копії зберігаються у державних інформаційних ресурсах. Правові акти нормативно-правового характеру, крім того, підлягають обов'язковому оприлюдненню в офіційних засобах масової інформації, а також на вебресурсах відповідних органів публічно-владних повноважень.

3. Головними недоліками законодавства у сфері регулювання прийняття, обігу, зберігання, застосування, набрання юридичної сили та втрати чинності правових актів в електронній формі є: 1) розрізненість та чисельність правових норм у зазначеній сфері, відсутність єдиного закону, в якому були б зосереджені норми, що регулюють питання прийняття та зберігання правових актів, у тому числі в електронній формі; 2) неврегульованість питання забезпечення захисту інформації, що міститься в правовому акті в електронній формі, який зберігається в інформаційно-комунікаційних системах (окрім загальних питань щодо покладення відповідальності за інформаційну безпеку на власника системи); 3) неврегульованість питання про централізоване сховище оригіналів правових актів в електронній формі; 4) неврегульованість

питання щодо прийняття та юридичної сили правових актів ненормативного характеру в електронній формі.

4. Для усунення вищезазначених прогалин необхідно: 1) прийняти Закон України «Про нормативно-правові акти», у якому, крім іншого, визначити питання електронного обігу правових актів; 2) визначити у Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» спеціальні питання забезпечення захисту інформації, що міститься у відповідних системах, у частині, що стосується зберігання та обігу правових актів в електронній формі; 3) розробити та прийняти нормативно-правовий акт, яким визначити статус централізованого сховища оригіналів правових актів; 4) у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», інших законах, що регулюють повноваження органів публічно-владних повноважень у сфері прийняття індивідуальних актів, передбачити можливість їх прийняття в електронній формі.

2.4. Адміністративно-правова характеристика інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні

До сфери публічного управління належить широка система правовідносин, більшість з яких зазнає поступової трансформації у зв'язку з розвитком та інтеграцією цифрових технологій у публічне управління. Отже, система електронного урядування охоплює не тільки надання адміністративних електронних послуг, прийняття правових актів в електронній формі, а й інші сфери публічного управління, зокрема електронний парламент, електронний уряд, електронну демократію, електронну медицину та освіту тощо. При цьому зазначені елементи електронного урядування не існують ізольовано, а є взаємопов'язаними складниками єдиної системи, за допомогою якої реалізуються як внутрішньоуправлінські, так і зовнішньоуправлінські функції публічного управління.

Передусім необхідно вказати на ініціативу Президента України «Держава в смартфоні». Передбачається, що зазначений сервіс поєднуватиме у собі всі елементи електронного урядування та електронні публічні послуги [366], тобто стане єдиним цілісним порталом, за допомогою якого кожна особа матиме можливість отримати будь-яку публічну послугу он-лайн, відстежувати найважливіші події в житті суспільства та держави, приймати участь в обговоренні проєктів актів, що приймаються органами державної влади, тощо.

Принагідно зазначити, що в Європейській Комісії готують міжнародний проєкт допомоги Україні розміром 25 млн євро на розвиток цифрової економіки та електронного уряду [367].

Разом із тим поки проєкт «Держава в смартфоні» знаходиться на початковому етапі реалізації, деякі його майбутні складники вже запроваджені та функціонують як самостійні електронні сервіси у публічному управлінні.

Так, електронний парламент є особливою формою організації та роботи Верховної Ради України із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, за допомогою яких, зокрема, автоматизуються деякі процеси щодо прийняття управлінських рішень, підвищується ефективність законопроектної роботи.

На підставі аналізу положень Регламенту Верховної Ради України [119], Положення про Апарат Верховної Ради України, затвердженого Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 25 серпня 2011 р. № 769 [368] можна вказати на те, що в Україні сьогодні оформлено такі елементи електронного парламенту в Україні: офіційний вебсайт Верховної Ради України та офіційні вебсайти Голови Верховної Ради України, комітетів парламенту; інтегрований банк даних, що забезпечує законопроектну та правозастосовну діяльність, розроблення проєктів рішень із питань, пов'язаних із законодавчою діяльністю Верховної Ради України; комп'ютеризовану інформаційну систему колективного користування, що охоплює законотворчий процес (включає електронну систему підрахунку голосів під час голосування;

електронну систему реєстрації депутатів тощо); інформаційне табло електронної системи в залі засідань; електронні інформаційні бюлетені Верховної Ради України тощо.

При цьому перелік автоматизованих систем інформаційно-технологічного забезпечення діяльності Верховної Ради України було затверджено Розпорядженням Голови Верховної Ради України № 663 від 1 липня 2003 р. [369]. До цього переліку, зокрема, включено такі автоматизовані системи: «Контроль проходження законопроектів»; «Проходження законопроектів у структурних підрозділах Апарату»; «Комп'ютерна технологія інтегрованої обробки текстів законопроектів для підготовки до розгляду Верховною Радою України («ЗАКОНОТВОРЕЦЬ») (порівняльні таблиці до проектів законодавчих актів)» тощо.

Нині чинною є Програма інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012–2017 рр., затверджена Постановою Верховної Ради України від 5 липня 2012 р. № 5096-VI [370], відповідно до якої пріоритетним завданням Програми є створення інтегрованої електронної інформаційно-аналітичної системи «Електронний парламент» та її центральних підсистем: «Електронний офіс народного депутата України»; «Електронний комітет»; «Електронна погоджувальна рада»; «Електронна бібліотека та архів» тощо.

Одним із нововведень у діяльності е-парламенту є запровадження так званого електронного помічника народного депутата. Головними його завданнями є автоматизація частини функцій народного депутата, оптимізація робочих процесів, налагодження робочих зв'язків між нардепами, комітетами та службами Верховної Ради України [371].

А.В. Немировський та О.М. Андрєєва зазначають, що все більшої популярності набирає такий вид комунікації, як електронна взаємодія, що здійснюється через офіційний вебсайт Верховної Ради України шляхом надсилання електронних листів депутатам, керівництву Апарату

Верховної Ради України, головам та заступникам комітетів Верховної Ради України [372, с. 7].

На відміну від системи «Електронний парламент» питання організації і функціонування системи «Електронний уряд (Кабінет Міністрів України)» наразі не розроблено на рівні концепції або програми. При цьому окремі питання функціонування електронного Уряду (Кабінету Міністрів України) визначено Законом України «Про Кабінет Міністрів України» [120], Регламентом Кабінету Міністрів України [276]. З аналізу наведених правових актів можна зробити висновок, що до системи «Електронний уряд» включено: офіційний вебсайт Кабінету Міністрів України, бази даних електронної комп'ютерної мережі, системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, електронна пошта Уряду.

Елементи системи електронного Уряду призначені для підвищення ефективності роботи членів уряду та їх взаємодії з органами виконавчої влади, іншими відомствами, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Приміром, за допомогою системи електронної взаємодії здійснюється обмін електронними документами та інформацією між учасниками системи. При цьому станом на кінець 2020 р. налічувався 2917 користувачів Системи електронної взаємодії органів виконавчої влади [373].

Слід зазначити, що інформаційні системи утворені також у деяких центральних органах виконавчої влади, зокрема Міністерстві внутрішніх справ України [374], Міністерстві фінансів України [375], Державній митній службі України [376] та ін.

Для автоматизації деяких процесів у сфері управління людськими ресурсами в органах виконавчої влади Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах та затверджено план заходів щодо її реалізації [377].

На думку деяких науковців, ці процеси мають активізуватися, зважаючи на те, що трансформація державного управління в публічне – це безповоротний процес у демократичному суспільстві, про що свідчить світовий досвід. І для досягнення європейських стандартів демократичного управління у роботі вітчизняних органів влади мають передусім реалізуватися принципи відкритості, прозорості, партисипативності та субсидіарності [378].

Таким чином, можна дійти висновку, що запровадження інформаційних систем та інших програмних продуктів у діяльності Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших органів публічно-владних повноважень, зокрема для автоматизації внутрішньоуправлінських процесів, підвищення їх ефективності та оперативності, відбувається нерівномірно та непослідовно.

Разом із тим, як показує практика деяких європейських країн, запровадження єдиних інформаційних систем у діяльність органів публічного управління сприяє не тільки підвищенню прозорості та відкритості у їх взаємовідносинах із громадянами та суб'єктами господарської діяльності, а й значно оптимізує внутрішньоуправлінські процеси, які супроводжують роботу відповідних органів.

Наприклад, в Австрійському е-парламенті високу ефективність демонструє E-Law – система управління законодавчими ініціативами, що дає змогу відслідкувати рух законопроекту від подачі урядом до засвідчення його електронним підписом. У пакет законопроекту також входять усі супровідні документи: заключення профільного комітету, фінансова експертиза, аналітичні записки, рекомендації експертів тощо [379].

У діяльності парламенту в Канаді запроваджено технологічну систему супроводу законопроектів canada.ca, що так само дає змогу відслідковувати рух законопроекту від його реєстрації, розгляду комітетом і Палатою общин до підписання та дає можливість ознайомитися з усіма супровідними документами [379].

Показовим є приклад ефективного запровадження програмних продуктів у внутрішньоуправлінську діяльність уряду в Естонії. У цій державі оперативність роботи Кабінету міністрів зумовлена повною автоматизацією процесу прийняття урядових рішень. Контроль здійснюється за допомогою п'яти головних ІТ-інструментів: е-Кабінет та е-Консультація, X-Road, Центр обміну електронними документами і Цифрова ідентифікація. Е-Кабінет – закрита система, призначена для сесій уряду; е-Консультація – відкрита для громадськості система, за допомогою якої здійснюється обіг електронних документів та проєктів документів уряду, які доступні у відкритому режимі; X-Road забезпечує обмін даними між ІТ-системами окремих міністерств та відомств, підпорядкованих уряду [380].

Отже, визначаючи подальший розвиток систем «електронний парламент» та «електронний уряд» в Україні, у тому числі з урахуванням позитивного досвіду деяких зарубіжних держав, слід указати на необхідність поєднання різних функціональних елементів системи та формування єдиної автоматизованої системи забезпечення діяльності органів публічного управління. При цьому ефективна автоматизована система, призначена для вирішення завдань внутрішньоуправлінської діяльності Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади, має відповідати таким основним вимогам: 1) ураховувати усі основні завдання та функції парламенту, народного депутата, комітетів, депутатських груп та фракцій, членів Уряду, органів виконавчої влади, які покладаються на вказаних суб'єктів та виконуються ними у робочому режимі, а також функції управління (керівництво, моніторинг, контроль, прийняття управлінських рішень тощо) та надавати можливість автоматизувати основні з них (у перспективі всі, крім тих, які за своєю специфікою не можуть бути автоматизовані); 2) поєднувати основні елементи в єдину інтегровану систему, яка дає можливість контролювати всі процеси, що відбуваються у парламенті, Уряді, органах виконавчої влади; 3) мати високий рівень інтерактивності, що передбачає не

тільки можливість отримання інформації із системи, а й можливість управляти системою (маючи відповідний рівень доступу).

Ще одним елементом електронного урядування є електронна демократія (е-демократія), яку можна розглядати як альтернативний засіб прямої (безпосередньої) демократії, що забезпечує участь громадян в управлінні державними справами та здійсненні місцевого самоврядування.

У науковій літературі питанню електронної демократії та перспективам її запровадження в Україні присвячено чимало наукових робіт, серед яких слід виділити праці таких учених, як: А.А. Барікова [381], С.О. Бойчун [51], О.С. Бухтатий [21], Н.В. Грицяк [382], О.О. Золотар [383], С.Г. Соловйов [59], В.В. Тенюк [384] та ін.

Так, П.В. Куфтирєв, досліджуючи роль та значення електронної демократії у сучасному суспільстві, дійшов висновку, що е-демократія є гібридом наявних форм реалізації волевиявлення суверенного носія влади – народу. Вчений зазначає, що е-демократія не тільки гібридизує пряму і репрезентативну форми, а й може бути повністю агрегована у наявні сучасні концепції демократії [60, с. 148].

Електронна демократія розглядається деякими науковцями як особлива форма демократії, яка включає у себе, крім інших, елементи безпосередньої і представницької демократії, котрі засновані на використанні цифрових технологій [385, с. 118].

Інші вважають, що електронна демократія – це політична форма суспільно-владних правовідносин в інформаційному суспільстві, що дає змогу поєднати суб'єктів волевиявлення демократичних перетворень у процесі прийняття суспільних рішень, долаючи часові та просторові обмеження за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [386, с. 52].

Таким чином, е-демократія може бути дієвим інструментом прямої комунікації народу (громадян) з органами публічного управління, за допомогою якої забезпечується безпосередня участь громадян у прийнятті

управлінських рішень, включаючи участь у правотворчому процесі як на місцевому, так і на державному рівнях.

М. Бучин, досліджуючи різні підходи до трактування е-демократії, дійшов висновку, що їй притаманні такі невід’ємні ознаки та особливості: 1) електронна демократія неможлива без розвитку інформаційного суспільства та інформаційно-комунікативних технологій; 2) електронна демократія сприяє реалізації конституційних прав та свобод громадян; 3) електронна демократія робить більш прозорим процес здійснення державного управління; 4) електронна демократія дає змогу громадянам активніше залучатися до здійснення народовладдя тощо [387, с. 269].

Визначаючи сутність електронної демократії, С.Г. Соловійов зазначає, що е-демократія зумовлена таким: інформаційно-комунікативні технології дають змогу мати доступ до найважливішої інформації органів публічного управління; за допомогою інформаційно-телекомунікаційної системи можуть створюватися необхідні зв’язки між громадськістю та владою для обговорення політичних питань і формування відчуття спільності серед електорату; за допомогою цифрових технологій операційні та організаційні витрати можуть знижуватися, а громадянське суспільство посилюватися [59].

Електронна демократія та її різні категорії можуть утілюватися у життя через чисельні інструменти: е-голосування, е-участь, е-консультації, е-посередництво, е-ініціативи, е-петиції, е-компанії, е-опитування тощо [384, с. 214].

При цьому причинами виникнення е-демократії називають зростання ролі інформації та інформованості населення для функціонування демократичної держави. Отже, постійна вимога становлення е-демократії – необхідність постійного зворотного зв’язку законності та демократії [388, с. 18].

Необхідно зазначити, що хоча е-демократія в Україні тільки-но почала втілюватися у практичній діяльності більшості органів публічного управління, однак деякі її інструменти вже показали свою ефективність на практиці.

Так, 27 травня 2015 р. до Закону України «Про звернення громадян» було внесено зміни, якими запроваджено електронні звернення та електронні

петиції [180]. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону України «Про звернення громадян», особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому ст. 23¹ цього Закону [118].

Порядок подання та розгляду електронної петиції у Верховній Раді України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України визначається відповідно главою 36-1 Регламенту Верховної Ради України [119], Указом Президента України «Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України» [389], Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України» [390]. Порядок розгляду електронних петицій в органах місцевого самоврядування визначається рішенням відповідної ради.

За інформацією, оприлюдненою громадським об'єднанням «Громадський простір», громадяни можуть подати е-петиції на офіційних вебсайтах: Президента України – <https://petition.president.gov.ua/>; Верховної Ради України – <https://itd.rada.gov.ua/services/Petitions/>; Кабінету Міністрів України <https://petition.kmu.gov.ua/> та органів місцевого самоврядування. А також через онлайн-платформи, такі як: «Розумне місто» (101 громада) – <https://rozumnemisto.org/project>; вебсайти об'єднаних громад України (814 громад) – <https://gromada.org.ua/>; «Мій Голос» (до будь-якого органу влади чи ОМС) – <https://miygoslos.org.ua/> [391].

До інших інструментів електронної демократії, які запровадженні відповідно до законодавства України, є також проведення консультацій із громадськістю, громадських слухань та обговорень проєктів правових актів органів публічного управління. Зазначена форма електронної двосторонньої взаємодії громадськості з відповідними органами передбачена як на регіональному (місцевому), так і на державному рівнях.

Зокрема, Регламентом Верховної Ради України (ст. 236) та Регламентом Кабінету Міністрів України (§ 42) передбачено обов'язковість проведення

попереднього обговорення проєктів правових актів, які стосуються прав та обов'язків громадян, а також проєктів, які передбачають надання пільг, переваг окремим суб'єктам господарювання, делегування функцій, повноважень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, зокрема організаціям недержавної форми власності. Процедуру проведення громадських слухань та обговорення проєктів правових актів в органах місцевого самоврядування визначено Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 13) [392].

Положення про порядок проведення громадських слухань передбачені також ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [392].

При цьому недотримання процедури врахування громадської думки під час прийняття регуляторних актів може бути підставою для визнання протиправними та касування відповідного акта органу державної влади або місцевого самоврядування, про що свідчить, зокрема, стала судова практика в адміністративних спорах про оскарження регуляторних актів [393; 394; 395].

Рекомендована процедура проведення консультацій із громадськістю визначена у Постанові Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Зокрема, у п. 5 Постанови зазначається, що інформація, пов'язана з організацією та проведенням консультацій із громадськістю, оприлюднюється у спеціально створеній рубриці «Консультації з громадськістю» офіційного вебсайту органу виконавчої влади. Органи виконавчої влади щороку складають орієнтовний план проведення консультацій із громадськістю [396].

Видається за необхідне також доповнити ст. 236 Регламенту Верховної Ради України, ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та § 42 Регламенту Кабінету Міністрів України положенням про те, що громадські консультації та обговорення проєктів правових актів здійснюються шляхом розміщення відповідного проєкту на офіційному вебсайті розробника акта, щодо якого в установленій формі громадяни можуть подавати свої зауваження, заперечення та пропозиції. Звіт про їх

розгляд, врахування/неврахування також розміщується на офіційному сайті відповідного органу.

Таким чином, відповідно до законодавства України сформовані та успішно використовуються такі інструменти електронної демократії, як: електронні петиції, електронні звернення, участь у громадських слуханнях та обговореннях проєктів актів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, проєктів регуляторних актів через засоби електронної взаємодії (електронна пошта, форма зворотного зв'язку на офіційних вебсайтах органів публічного управління тощо).

Разом із тим одним із перспективних інструментів е-демократії, який наразі залишається не врегульованим національним законодавством України, є здійснення народного волевиявлення за допомогою електронного голосування.

З даного приводу ще у 2006 р. Венеціанською комісією було розроблено Кодекс належної практики на референдумах [397], у якому акцентовано увагу на можливості електронного голосування та голосування за дорученням. Електронне голосування, як зазначається у Кодексі, допускається за умови, якщо воно відповідає критеріям безпечності, надійності, ефективності й відкритості для незалежної перевірки, прозорості [398, с. 188].

Сьогодні система електронного голосування запроваджена та успішно функціонує у таких державах, як Бельгія, Естонія, Німеччина, Франція, Швейцарія [381, с. 22-26]. Разом із тим деякі держави, зокрема, Литва, тимчасово відмовляються від ідеї введення онлайн-голосування на виборах через зростаючі загрози кібератак і втручання у вибори з боку інших країн. Так, у 2018 р. уряд Литви схвалив законопроект про створення системи онлайн-голосування та направив його на розгляд до парламенту, але в подальшому ця ініціатива була тимчасово відкликана з вищенаведених причин [399].

Як зазначається у науковій літературі, загалом у світі електронне голосування застосовується у таких формах: голосування на виборчих дільницях за допомогою спеціально встановленого обладнання; голосування за

допомогою пересувних електронних урн; голосування за допомогою комп'ютера, приєднаного до мережі Інтернет; дистанційне електронне голосування за допомогою мобільного телефона або комунікатора [400, с. 20].

Приміром, е-голосування через мережу Інтернет дає змогу голосувати поза межами виборчих дільниць, що з часом зменшує загальну вартість упровадження такої системи, забезпечення та управління виборчим процесом. Також це сприяє швидшому підрахунку голосів і визначенню остаточних результатів виборів [401, с. 11].

В Україні також мали місце деякі спроби запровадити систему електронного голосування. Зокрема, у червні 2012 р. на розгляд Верховної Ради України було подано проєкт Концепції запровадження системи електронного голосування в Україні, у якій зазначалося, що метою цієї Концепції є розроблення надійної та захищеної від несанкціонованих втручань електронної системи голосування, враховуючи наявність таких характеристик: а) стійкість від хакерських атак; б) виключення можливості перепрограмувань під час проведення голосувань; в) одночасне здійснення підрахунків і візуалізації інформації тощо [402].

Проєкт указаної Концепції знято з розгляду. При цьому у чинній Концепції розвитку електронного урядування в Україні лише побіжно згадується про необхідність розвитку та запровадження інформаційної системи проведення виборчого процесу в електронній формі [6].

Отже, зважаючи на перспективність системи електронного голосування, яка може застосовуватися не тільки у виборчому процесі, а й у таких сферах, як загальнодержавний та місцевий референдуми, загальні збори членів територіальної громади, громадські ініціативи тощо, необхідно поновити вирішення питання щодо інтеграції системи електронного голосування в Україні.

При цьому слід урахувати Висновки Ради Європи стосовно електронного голосування, у яких вказується, що система електронного голосування повинна забезпечити таємницю голосування, тобто ніколи не

пов'язувати особу виборця з його вибором, а також належний захист від шахрайства; інтерфейс системи повинен бути зрозумілим і не заплутаним; виборець повинен мати можливість змінити свій вибір, перш ніж подати виборчий бюлетень, повинен знати, коли його бюлетень був поданий, а також отримати підтвердження голосування [403, с. 84].

Таким чином, подальший розвиток е-демократії в Україні має відбуватися у напрямі розширення можливостей системи е-демократії, запровадження нових та підвищення ефективності існуючих інструментів, які забезпечують функціонування системи.

Із цього приводу варто зазначити, що у межах реалізації проєкту «Держава в смартфоні» планується, зокрема, й запровадження е-голосування за допомогою ID-картки [404]. Smart-ID – це безкоштовний мобільний додаток для ідентифікації особи, за допомогою якого користувачі можуть забезпечити безпечний доступ до облікових записів банків або інших електронних послуг, а також для підписання документів [405].

О.Є. Бухтатий акцентує увагу на тому, що під час розроблення й упровадження системи публічних комунікацій та електронної демократії необхідно зважати на релевантні чинники суспільного розвитку, зокрема: політичну волю уряду і державних діячів; розвинене громадянське суспільство; високий рівень довіри і відкритості; on-line і off-line-просування електронної демократії, ґрунтованого на стратегії, мета якої – збільшення рівня обізнаності та максимізація розуміння суспільством її суті; широку участь, у кількісному й якісному сенсі, у процесах електронної демократії, зокрема доступ для осіб з особливими потребами і для тих, хто живе в найменше розвинутих або віддалених регіонах (електронне підключення) [21, с. 116-117].

Своєю чергою, С.О. Бойчун вважає, що підвищення ефективності електронної демократії визначається рівнем стандартизації офіційних контактів та програмних продуктів, за допомогою яких реалізується відповідна система [57, с. 11].

Отже, розвиток е-демократії в Україні має ґрунтуватися на засадах: забезпечення максимального захисту інформації, обіг якої здійснюється у системі, включаючи персональні дані користувачів системи; створення єдиних стандартів та зрозумілих інтерфейсів (архітектурних рішень), які б відповідали (узгоджувалися) європейським стандартам; доступності інструментів е-демократії для громадян України, включаючи мешканців невеликих міст, селищ та сіл тощо.

Розглядаючи питання щодо інших елементів електронного урядування, необхідно згадати про такі з них, як електронна медицина (електронна система охорони здоров'я), електронна освіта та наука, електронна економіка та ін. Окрім того, прогресивного розвитку застосування цифрових технологій зазнає у таких сферах публічного управління, як використання природних ресурсів, енергетики, комунального господарства, правоохоронній сфері тощо.

На початковому етапі інтеграції інформаційних технологій у сферу охорони здоров'я Міністерством охорони здоров'я здійснювалося формування Всеукраїнського електронного реєстру персональних даних пацієнтів, що давало б змогу централізовано забезпечувати контроль їх збереження та відмовитися від паперових медичних карток. При цьому у приватних медичних закладах інтерактивні Web-портали вже активно застосовувалися у практичній діяльності, що давало можливість записатися на прийом до лікаря, отримати консультацію он-лайн, роздрукувати результати обстежень [406, с. 94–95].

Легітимація електронної системи охорони здоров'я в Україні мала місце із прийняттям Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», що одночасно припадало на початок медичної реформи. Зокрема, електронна система охорони здоров'я визначається у Законі як інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує автоматизацію ведення обліку медичних послуг та управління медичною інформацією шляхом створення, розміщення, оприлюднення та обміну інформацією, даними і документами в електронному вигляді, до складу якої входять центральна база даних та електронні медичні інформаційні системи, між якими забезпечено

автоматичний обмін інформацією, даними та документами через відкритий програмний інтерфейс (API) [407].

Окремі елементи електронної системи охорони здоров'я, а саме система обміну медичною інформацією, у тестовому режимі було запроваджено у діяльність Міністерства охорони здоров'я України, а також на добровільних началах – закладів охорони здоров'я [408]. У подальшому, 25 квітня 2018 р., Постановою Кабінету Міністрів України № 411 було затверджено Порядок функціонування електронної системи охорони здоров'я [409], після чого розпочався активний процес запровадження елементів відповідної системи у медичних закладах та установах, що здійснюють управління сферою охорони здоров'я.

Нині основними можливостями електронної системи охорони здоров'я, яка пропонується розробниками [410], є такі: запис до електронної черги; реєстр пацієнтів; реєстр призначень; облік послуг; управління кадрами; амбулаторні дослідження тощо.

У перспективі запровадження електронної системи охорони здоров'я у діяльності закладів охорони здоров'я та установ, що здійснюють управління сферою охорони здоров'я, передбачає перехід на електронну систему медичного документообігу, можливість отримання медичних консультацій та запис на прийом до лікаря за допомогою засобів електронного зв'язку тощо.

Загалом зміст «е-охорони здоров'я» включає такі складники, як: а) громадське здоров'я, забезпечення якого є обов'язком держави і полягає у запобіганні і протидії захворюванню населення; б) охорона здоров'я, спрямована на окремих пацієнтів і лікування [411].

Деякі фахівці зазначають, що для повноцінного запровадження системи потрібно забезпечити її стійкість до будь-яких несанкціонованих дій, а саме: відповідальність учасників за збереження персональних даних пацієнтів і лікарів; медичні дані зберігаються окремо від персональних даних пацієнтів, що не уможлиблює їх ідентифікацію; у системі відсутнє місце, де знаходиться критичний обсяг персональних медичних даних, які можуть бути

несанкціоновано вилучені та використані; кожний користувач має доступ виключно до тої інформації, яка відповідає його функціональним обов'язкам, та несе за неї персональну відповідальність [412].

Стосовно системи електронної освіти та науки необхідно зазначити, що її запровадження почалось зі створення у 2011 р. Єдиної державної електронної бази з питань освіти [413], складовими частинами якої є первинні дані, що містяться у державній інформаційно-виробничій системі для інформаційного та документарного забезпечення фізичних і юридичних осіб даними з питань освіти, створеній відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 841 «Про створення та впровадження державної інформаційно-виробничої системи в галузі освіти» [414] (втратила чинність).

Положення про Єдину державну електронну базу з питань освіти було затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 8 червня 2018 р. № 620. Відповідно до цього Положення, ЄДЕБО є інтегрованою інформаційно-телекомунікаційною системою, технічні засоби якої перебувають у межах території України, яка складається з комплексу автоматизованих робочих місць, об'єднаних в єдину інформаційну систему захищеними каналами зв'язку з використанням технології віддаленого доступу, має підключення до мереж зв'язку загального користування з розмежуванням прав доступу, забезпечує захист від порушень цілісності інформації, забезпечує різні види доступності (блокування) відкритої інформації та інформації з обмеженим доступом, вимогу щодо захисту якої встановлено законами [415].

Обов'язковими складниками ЄДЕБО є Реєстр суб'єктів освітньої діяльності, Реєстр документів про освіту, Реєстр сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання та Реєстр студентських (учнівських) квитків [415].

Система електронної освіти дає можливість користувачам: отримати інформацію про зареєстровані заклади освіти державної та приватної форм власності; перевірити дійсність учнівських та студентських квитків та документів про освіту (дипломів, сертифікатів зовнішнього незалежного

оцінювання); зареєструватися для проходження незалежного зовнішнього оцінювання; зареєструватися для вступу до вищих навчальних закладів тощо.

Менш розвинутою сьогодні є система е-науки, яка включає лише окремі елементи, зокрема: офіційні інформаційні ресурси, які дають змогу користувачу отримати інформацію про заклади науки та освіти, наукові розробки, документи, прийняті закладами науки та освіти; електронні підручники та електронні наукові видання, наукові праці в електронній формі.

Запровадження цифрової економіки передбачено Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та плану заходів щодо її реалізації [416], схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Проведення структурних реформ у національній економіці передбачено також Концепцією забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [417], схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р.

Зокрема, відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та плану заходів щодо її реалізації, поняття «цифрова економіка» означає діяльність, у якій основними засобами (чинниками) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані, як числові, так і текстові.

При цьому основними цілями цифрового розвитку в даній сфері є: прискорення економічного зростання та залучення інвестицій; трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні; технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв; доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу; реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва.

Отже, формування цифрової економіки передбачає не лише запровадження цифрових технологій у процес публічного управління сферою економіки, а й важливою є модернізація промислового виробництва із застосуванням

інноваційних технологій, унаслідок якої має відбутися перехід до нового способу виробництва [416].

Слід також зазначити, що нині відбувається активна модернізація інфраструктури соціальних послуг у різних сферах публічного управління, зокрема шляхом створення інформаційної бази соціальних послуг, єдиного вікна надання соціальних послуг тощо, відповідно до Стратегії реформування системи надання соціальних послуг [418], схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 556-р, Національної стратегії у сфері прав людини [419], затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, та ін.

Так, станом на кінець 2020 р. запроваджено цифрові технології, які успішно функціонують у таких сферах, як відкрите довкілля [420], публічна кадастрова карта [421], відкриті геологічні карти [422] тощо.

Отже, на підставі проведеного у даному підрозділі науково-правового аналізу можна зробити такі висновки.

1. Сьогодні інтеграція єдиних інформаційно-телекомунікаційних технологій у діяльності органів публічного управління перебуває на початковому етапі свого становлення, оскільки запровадження у діяльності Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, судових та інших органів публічно-владних повноважень технологій для автоматизації внутрішньоуправлінських процесів, підвищення їх ефективності та оперативності відбувається нерівномірно та непослідовно; у судах, місцевих органах державної влади деяких регіонів інформаційно-телекомунікаційні системи функціонують у пробному режимі, що не дає змоги повністю перейти в електронну форму та автоматизувати управлінські процеси.

В окремих випадках інтеграція програмних продуктів у діяльність органів публічного управління потребує належного законодавчого забезпечення, в інших – навпаки, урегулювання функціонування певної інформаційної системи у законодавстві не завжди супроводжується фактичною можливістю її

застосування відповідним органом через її відсутність або неготовність програми до експлуатації.

2. Електронна демократія як один з елементів системи електронного урядування є дієвим інструментом прямої комунікації народу (громадян) з органами публічного управління, за допомогою якого забезпечується безпосередня участь громадян у прийнятті управлінських рішень, включаючи участь у правотворчому процесі як на місцевому, так і на державному рівнях; це альтернативний засіб прямої (безпосередньої) демократії, що забезпечує участь громадян в управлінні державними справами та здійсненні місцевого самоврядування. Сьогодні в Україні сформовано та успішно використовуються такі інструменти електронної демократії: електронні петиції, електронні звернення, участь у громадських слуханнях та обговореннях проєктів актів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, проєктів регуляторних актів через засоби електронної взаємодії (електронна пошта, форма зворотного зв'язку на офіційних вебсайтах органів публічного управління тощо).

3. Перспективами розвитку електронної демократії в Україні є розширення можливостей системи, запровадження нових та підвищення ефективності існуючих інструментів, які забезпечують функціонування системи, зокрема: 1) запровадження системи електронного голосування, яка може застосовуватися у виборчому процесі, загальнодержавному та місцевому референдумах, проведенні загальних зборів членів територіальної громади, поданні громадських ініціатив тощо. Для цього необхідно поновити вирішення питання щодо інтеграції системи електронного голосування в Україні, розробити концепцію, у якій передбачити такі найбільш важливі засади електронного голосування: забезпечення максимального захисту інформації, обіг якої здійснюється у системі, включаючи персональні дані користувачів системи; створення єдиних стандартів та зрозумілих інтерфейсів (архітектурних рішень), які б відповідали (узгоджувалися) європейським стандартам; доступність інструментів е-демократії для громадян України,

включаючи мешканців невеликих міст, селищ та сіл тощо; 2) доповнити ст. 236 Регламенту Верховної Ради України, ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та § 42 Регламенту Кабінету Міністрів України положенням про те, що громадські консультації та обговорення проєктів правових актів здійснюються шляхом розміщення відповідного проєкту на офіційному вебсайті розробника акта, щодо якого в установленій формі громадяни можуть подавати свої зауваження, заперечення та пропозиції. Звіт про їх розгляд, врахування/неврахування також розміщується на офіційному сайті відповідного органу.

4. Пріоритетними елементами системи електронного урядування у найбільш важливих соціальних сферах є електронна система охорони здоров'я, електронна система освіти та науки, цифрова економіка, електронне довкілля тощо, запровадження яких покликане: зробити відкритою для громадськості публічну інформацію, зокрема щодо стану довкілля, напрямів та обсягів використання публічних коштів, розпорядження землями, стан розроблення та використання надр тощо; автоматизувати деякі управлінські процеси відповідними сферами (кадри, моніторинг, фінанси, звітність); перейти на електронну систему документообігу у закладах освіти, науки, охорони здоров'я; забезпечити можливість отримання послуг користувачами системи у відповідних сферах через онлайн-сервіси, включаючи перевірку дійсності документів, реєстрацію в електронній черзі тощо.

Висновки до розділу 2

1. Електронне урядування необхідно розглядати у широкому та вузькому значеннях. У першому розумінні електронне урядування визначено, як форму організації публічного управління, що ґрунтується на запровадженні цифрових технологій та завдяки чому забезпечується розширення можливостей діяльності органів публічного управління та участі громадян у такому управлінні.

У широкому розумінні електронне урядування також включає утворення таких інформаційно-комунікативних зв'язків між різними елементами управління, суб'єктами та об'єктами управління, які в організованій сукупності утворюють нову форму здійснення публічного управління, що, зокрема, ґрунтується на європейських принципах належного урядування.

2. Необхідно розмежовувати поняття «електронне урядування» та «електронний уряд», поклавши в основу цього розмежування власне відмінність значень таких категорій, як «уряд» та «урядування». Електронний уряд слід розглядати як спосіб функціонування державного органу, діяльність якого інтегрована в Інтернет-простір та який за допомогою цифрових технологій функціонує у режимі постійної взаємодії як усередині системи (між її окремими елементами), так і ззовні (з іншими органами, урядовими та неурядовими організаціями, громадянами), тобто електронний уряд є елементом електронного урядування.

3. Проблемними аспектами у сфері запровадження електронного урядування в Україні є: 1) відсутність комплексної державної політики та детальної стратегії розбудови інформаційного суспільства і розвитку електронного урядування; 2) недостатність обсягів фінансування заходів інформатизації суб'єктів владних повноважень та недостатня ефективність їх використання; 3) неврегульованість законодавчими актами деяких питань електронного урядування, непослідовність прийняття нормативно-правових актів у даній сфері; 4) відсутність єдиних стандартів та норм у сфері інформатизації суб'єктів владних повноважень.

4. Електронна адміністративна послуга є видом послуги, яка повністю або частково надається за допомогою онлайн-сервісів. Електронна адміністративна послуга характеризується такими ознаками: 1) є результатом публічно-владної діяльності відповідних суб'єктів, яка реалізується за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій; 2) надається за заявою фізичної та юридичної особи, поданою в електронній формі через онлайн-сервіси Єдиного державного порталу адміністративних послуг або інших веб-ресурсів суб'єктів надання

адміністративних послуг та спрямованою на юридичне оформлення та/або створення умов для реалізації прав та інтересів фізичної або юридичної особи;

3) завдяки повній або частковій інтеграції адміністративних послуг до онлайн-простору забезпечуються оперативність, доступність, зручність, мобільність отримання адміністративної послуги, а також мінімізуються корупційні ризики у сфері публічного управління, оскільки повністю або частково усувається участь посадових осіб суб'єкта владних повноважень від процесу прийняття рішення про надання або відмову в наданні адміністративної послуги.

5. Адміністративні послуги залежно від рівня інтерактивності можна класифікувати на: 1) адміністративні послуги, які можуть повністю надаватися через онлайн-сервіси (Єдиний державний портал адміністративних послуг або інші онлайн-сервіси надавачів адміністративних послуг), що передбачає можливість: подання заяви в електронній формі, надання інших документів в електронній формі (або інформації про ці документи), здійснення оплати за надання послуги, оформлення та отримання результату адміністративної послуги; 2) адміністративні послуги, які частково надаються через онлайн-сервіси (у силу їх специфіки або у зв'язку з відсутністю можливостей/бажання отримувачів та/або надавачів послуги повністю здійснювати її надання через онлайн-сервіси), зокрема: отримання інформації за запитом від органів державної влади або органів місцевого самоврядування; подання в електронній формі заяви для отримання послуги або здійснення запису до електронної черги; відстеження етапу, на якому перебуває виконання послуги тощо, однак для остаточного оформлення результату адміністративної послуги є необхідність безпосереднього звернення отримувача послуги до суб'єкта її надання.

6. Головними умовами забезпечення ефективної організації адміністративних послуг через онлайн-сервіси є: 1) наявність можливостей (доступність) та бажання (зрозумілість, інформованість) отримувачів послуг (фізичних та юридичних осіб) отримувати відповідні послуги через онлайн-сервіси, належна інформатизація більшої (переважної) частини населення

держави; 2) належна оснащеність органів державної влади та місцевого самоврядування, інших суб'єктів надання адміністративних послуг, інформаційно-комунікаційними технологіями, програмним забезпеченням, що відповідає єдиним стандартам якості, має достатні технічні характеристики; 3) забезпечення безпеки зберігання персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах надавачів адміністративних послуг, контроль над достовірністю інформації, що міститься у таких базах даних; 4) налагодження взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими суб'єктами надання адміністративних послуг, що передбачає доступ відповідних суб'єктів до баз даних, сумісність інформаційно-комунікаційних систем різних суб'єктів надання адміністративних послуг (інтероперабельність), що дає можливість для їх онлайн-взаємодії; 5) наявність законодавчої бази, що регламентує механізм надання адміністративних послуг через онлайн-сервіси.

7. Оригінали законів та інших актів Верховної Ради України, відповідно до законодавства, існують у письмовій формі, а в електронній формі утворюються копії; оригінали правових актів Уряду та інших суб'єктів владних повноважень можуть існувати в електронній формі, крім тих актів, щодо яких встановлено виняток (передбачено, які види актів мають обов'язково прийматися у письмовій формі). Усі види правових актів підлягають обов'язковій реєстрації, їхні електронні копії зберігаються у державних інформаційних ресурсах. Правові акти нормативно-правового характеру, крім того, підлягають обов'язковому оприлюдненню в офіційних засобах масової інформації, а також на вебресурсах відповідних суб'єктів владних повноважень.

8. Головними недоліками законодавства у сфері регулювання прийняття, обігу, зберігання, застосування, набрання юридичної сили та втрати чинності правових актів в електронній формі є: 1) розрізненість та чисельність правових норм у зазначеній сфері, відсутність єдиного закону, в якому були б зосереджені норми, що регулюють питання прийняття та зберігання правових актів, у тому числі в електронній формі; 2) неврегульованість питання

забезпечення захисту інформації, що міститься в правовому акті в електронній формі, який зберігається в інформаційно-комунікаційних системах (окрім загальних питань щодо покладення відповідальності за інформаційну безпеку на власника системи); 3) неврегульованість питання про централізоване сховище оригіналів правових актів в електронній формі; 4) неврегульованість питання щодо прийняття та юридичної сили правових актів ненормативного характеру в електронній формі.

9. Електронна демократія як один з елементів системи електронного урядування є дієвим інструментом прямої комунікації народу (громадян) із суб'єктами владних повноважень, за допомогою якого забезпечується безпосередня участь громадян у прийнятті управлінських рішень, включаючи участь у правотворчому процесі як на місцевому, так і на державному рівні; це альтернативний засіб прямої (безпосередньої) демократії, що забезпечує участь громадян в справах державного та регіонального значення та здійсненні місцевого самоврядування; наразі в Україні сформовано та успішно використовуються такі інструменти електронної демократії: електронні петиції, електронні звернення, участь у громадських слуханнях та обговореннях проєктів актів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, проєктів регуляторних актів через засоби електронної взаємодії (електронна пошта, форма зворотного зв'язку на офіційних вебсайтах суб'єктів владних повноважень тощо).

РОЗДІЛ 3.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОЧИНСТВІ

3.1. Адміністративно-правові засади організації електронного судочинства

Відповідно до ст. 129 Конституції України [216] та ст. ст. 5-15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [125], основними засадами судочинства є: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; доступність правосуддя для кожної особи тощо. Низка міжнародних актів також закріплює основоположні вимоги та стандарти забезпечення доступності, ефективності, інформаційної прозорості правосуддя [423].

Значною мірою забезпеченню реалізації міжнародних та національних засад судочинства сприяє запровадження в Україні електронного судочинства (правосуддя), яке є одним із напрямів застосування цифрових технологій у праві та одним з елементів системи електронного урядування. Разом із тим система електронного судочинства (правосуддя) характеризується певним рівнем відособленості від інших елементів електронного урядування, що зумовлено незалежністю судової влади та її особливим правовим статусом у системі поділу державної влади.

Із цього приводу необхідно погодитися з думкою О.В. Бринцева, який присвятив монографію проблемам запровадження інформаційних технологій в судочинстві України, стосовно того, що поряд з іншими сервісами державних владних та управлінських послуг електронне правосуддя є одним з елементів електронної демократії, яка впроваджується з метою забезпечення доступності, підзвітності, ефективності зворотного зв'язку, інклюзивності, прозорості в діяльності органів державної влади [39, с. 5].

Запровадження та забезпечення належного функціонування системи електронного судочинства (правосуддя) є потребою інформаційного суспільства, звичайною вимогою сьогодення, яка нині є невід'ємною від понять «справедливе», «ефективне» та «доступне» правосуддя.

Деякі зарубіжні науковці із цього приводу зазначають, що електронне правосуддя є життєво важливою політикою та настільки ж важливим інструментом для модернізації та поліпшення надання правосуддя в Європі, чи то на національному, чи на наднаціональному або транскордонному рівні [424].

На важливість та необхідність прискорення процесу запровадження системи електронного судочинства (правосуддя) в Україні неодноразово наголошували вітчизняні науковці, а також самі судді.

Приміром, секретар Великої Палати Верховного Суду В. Князева на одній із конференцій, присвячених проблемі запровадження е-правосуддя, наголосила на тому, що сьогодні громадянське суспільство вже не може існувати без цифрових технологій. Тож завдяки індустріальній революції Україна має можливість стати однією з провідних країн у сфері розвитку цифрових технологій, для чого необхідно створити сприятливі умови для цього [425].

У Рекомендаціях Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб зазначено, що сучасні інформаційні технології стали незамінним засобом у сфері здійснення правосуддя і що вони, таким чином, сприяють ефективному управлінню державою, яке необхідне для нормального функціонування демократії. При цьому значн кількість європейських держав здійснює реорганізацію чи заміну як систем адміністративно-організаційної підтримки судів, так і комп'ютеризованих систем юридичної інформації [426].

Міжнародними інституціями із цього приводу наголошується, що доступ до правосуддя для всіх є частиною забезпечення справедливості в суспільстві. Забезпечення цього права стало одним із завдань, визначених Глобальними цілями сталого розвитку та Порядку денного у сфері сталого розвитку,

ухвалених Резолюцією Генасамблеї ООН у 2015 р. В основі прогресивних практик знаходиться принцип людиноцентризму, тобто потреби людини [427].

Окрім того, у грудні 2018 р. Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи (СЕРЕЈ) ухвалено Європейську хартію етики про використання штучного інтелекту в судових системах та їх оточенні [428], в якій наголошується, що використання інформаційних технологій та інструментів у судових системах має на меті підвищення ефективності та якості правосуддя, і їх слід заохочувати. Однак це повинно здійснюватися відповідально, дотримуючись основних прав людей, закріплених Європейською конвенцією про права людини та Конвенцією про захист персональних даних, та відповідно до таких принципів: 1) застосування цифрових технологій та інструментів, заснованих на їх використанні, у судочинстві має бути сумісним з основними правами людини; 2) запобігання розвитку або посиленню будь-якої дискримінації між окремими особами або групами осіб під час застосування відповідних інструментів; 3) здійснення обробки судових рішень та судових даних із використанням лише сертифікованих та безпечних механізмів; 4) забезпечення безпечного технологічного середовища для зберігання судових даних в інформаційних системах; 5) застосування допустимих та зрозумілих методів обробки судових даних із можливістю проведення зовнішнього аудиту таких методів.

Також слід зазначити, що 13–14 червня 2019 р. відбулося 32-е пленарне засідання Європейської комісії з питань ефективності правосуддя Ради Європи, на якому було прийнято Інструментарій для імплементації Керівних принципів електронного правосуддя [429].

При цьому, як зазначають міжнародні експерти, запровадження електронного судочинства є важливим у контексті підвищення доступу до правосуддя, що гарантовано Конвенцією, оскільки доступність – це не лише фізичний доступ до суду, а для ефективного вирішення правових проблем громадяни потребують швидкого і зручного доступу до судових послуг не

тільки в приміщенні суду. А судам для цього необхідно мати ефективні електронні інструменти управління проходженням справ [430].

Отже, значна увага, яка приділяється питанню запровадження та поширення цифрових технологій у сферу судочинства, свідчить про актуальність та важливість даного питання для подальшого розвитку судової системи.

Певні кроки на шляху інтеграції цифрових технологій у сферу судочинства зроблено й в Україні. Так, Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 рр., затверджена Радою суддів України 11 грудня 2014 р. [431], серед стратегічних питань, вирішення яких має пріоритетне значення для розвитку судової системи, визначає такі, як забезпечення доступу до правосуддя та використання інноваційних технологій і поліпшення судового процесу.

Окрім того, за словами деяких суддів Великої Палати Верховного Суду, створення спеціального програмного продукту для налагодження роботи аналітично-пошукового департаменту Верховного Суду відповідно до сучасних вимог є вкрай необхідним, оскільки сьогодні вся робота щодо здійснення правового пошуку та аналізу наявних правових позицій виконується суддею самотійно, у ручному режимі, що значно впливає на якість судових рішень [432].

Таким чином, не викликає сумнівів той факт, що запровадження системи електронного судочинства (правосуддя) є викликом сьогодення, потребою подальшого розвитку судової системи, забезпечення ефективності здійснення судочинства в інформаційному суспільстві.

Слід також погодитися з науковцями, які відзначають, що необхідність запровадження у публічне управління у цілому та судочинство зокрема новітніх інформаційних технологій зумовлюють певні чинники, а саме: адаптація національної економічної системи до європейських умов є об'єктивним процесом, що прискорюється завдяки Угоді про асоціацію між Україною та ЄС; стан соціальної системи та оновлення її розшарування за

економічними, ідеологічними, географічними ознаками; ліберальна філософія трансформації державної участі (втручання) у вищезазначені процеси, реформування державного управління у публічне з метою зменшення негативного впливу наслідків командно-адміністративної економіки на розвиток соціуму [433, с. 159].

Отже, стає очевидним, що стан розвитку цифрових технологій та їх інтеграції у систему національного судочинства, так само як і інші сфери публічного управління, зумовлює міжнародне становище України, визначає її рівень у міжнародних рейтингах.

Питанням запровадження в Україні системи електронного судочинства (правосуддя) присвячено чимало наукових робіт, у яких висвітлюються різні точки зору з приводу визначення поняття, структури, значення, переваг щодо ефективності, оперативності, відкритості та інших можливостей, які надає система електронного судочинства порівняно з традиційною роботою судів.

При цьому необхідно зауважити, що у науковій літературі для позначення процесів інтеграції цифрових технологій у судочинство застосовують різні терміни, зокрема: «електронний суд» [434; 435], «електронне правосуддя» [44; 45; 433], «електронне судочинство» [436; 437] та ін. Отже, перш за все необхідно визначити зміст та співвідношення вказаних понять.

Очевидно, що змістовна відмінність понять «електронне правосуддя» та «електронне судочинство» ґрунтується на різності значень таких категорій, як «судочинство» та «правосуддя». Аналізуючи положення Конституції України [216], Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [125], можна дійти висновку, що категорія «правосуддя», як правило, застосовується для позначення завдань здійснення судочинства та результату реалізації судової влади, які мають відповідати певним критеріям, зокрема таким, як справедливість, верховенство права тощо. Своєю чергою, поняття «судочинство» означає процесуальну форму реалізації правосуддя, яке може здійснюватися шляхом розгляду та вирішення адміністративних (адміністративне судочинство), господарських (господарське судочинство),

кримінальних (кримінальне судочинство), цивільних (цивільне судочинство) справ.

В.В Решота, провівши категоріально-етимологічний аналіз понять «правосуддя» та «судочинство», дійшов висновку, що перше з них слід розглядати як основне завдання органів судової влади, які повинні встановити істину у справі, прийняти обґрунтоване і неупереджене рішення, справедливо вирішити спір, захистити права, свободи і законні інтереси людини. Правосуддя реалізується завдяки його процесуальній формі – судочинству, яке здійснюється судами під час розгляду і вирішення кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справ [438, с. 124].

Із цього приводу В.С. Бігун, І.Й. Бойко та ін. зазначають, що етимологічне та термінологічне значення поняття «правосуддя» слугує смисловим дороговказом, спрямованим на осмислення явищ, позначених терміном «правосуддя», зокрема й у зв'язку з термінами «право» (правовий), «справедливість» (справедливий), «суд» (судити) [439, с. 14].

Тобто поняття «правосуддя» вказує на діяльність суддів, у якій у визначених законом випадках народ може приймати безпосередню участь через присяжних та яка зумовлюється вольовим характером прийняття судового рішення на засадах верховенства права, законності, обґрунтованості, справедливості, безсторонності [440, с. 9-10] тощо.

У Словнику української мови поняття «правосуддя» визначається у декількох значеннях, зокрема як: 1) суд, судова діяльність держави; юстиція; 2) розгляд судових справ; судочинство; 3) справедливий суд [441, с. 509]. «Судочинство» визначається як діяльність судових органів, пов'язана з розглядом кримінальних, цивільних, інших справ; судовий процес [442, с. 829].

Таким чином, можна дійти висновку, що поняття «правосуддя» та «судочинство» є тотожними в одному зі своїх значень. При цьому, зважаючи на те, що судочинство, відповідно до Конституції та законів України, має здійснюватися на засадах верховенства права та відповідати іншим основоположним принципам, то очевидним є те, що судочинство

є процесуальною формою здійснення правосуддя. На цій підставі слід констатувати, що поняття «електронне правосуддя» та «електронне судочинство» є тотожними та, як показує аналіз наукових робіт, присвячених висвітленню питань запровадження інформаційних технологій у судочинстві [44; 433; 437], у науковому обігу ці поняття вживаються в однаковому значенні.

Деякі науковці вважають, що поняття «електронне судочинство» можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. Зокрема, у широкому розумінні електронне судочинство – це сукупність різних автоматизованих інформаційних систем: сервісів, що надають можливість для здійснення публікації судових рішень, ведення «електронної справи» і доступу сторін до матеріалів «електронної справи», що дає змогу вивести на принципово новий якісний рівень взаємодію суду, учасників процесу та інших зацікавлених осіб. У вузькому розумінні електронне судочинство – це можливість суду та інших учасників судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що безпосередньо впливають на початок і хід судового процесу (наприклад, такі дії, як подача до суду документів в електронній формі або участь у судовому засіданні за допомогою системи відеоконференц-зв'язку) [443, с. 27].

Отже, електронне судочинство є комплексним поняттям, яке означає особливу форму організації судової влади, що заснована на застосуванні цифрових технологій та спрямована на підвищення ефективності, досягнення оперативності, забезпечення доступності правосуддя, а також автоматизацію деяких внутрішньоуправлінських та зовнішньоуправлінських процесів із метою забезпечення реалізації своєї головної функції – здійснення правосуддя на засадах верховенства права, справедливості, відкритості та прозорості, доступності тощо.

Стосовно поняття «електронний суд», то під час його визначення слід виходити з того, що «суд» означає установу судової влади або склад суддів (судді), на який покладається реалізація правосуддя, отже, електронний суд

є елементом електронного судочинства (правосуддя), у межах якого забезпечується розгляд та вирішення судової справи (спору) за допомогою відповідних інформаційних технологій. При цьому, як слідує зі змісту Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи [214], електронний суд є однією з підсистем Єдиної судової інформаційної системи.

У згаданій Концепції запроваджено поняття «Єдина судова інформаційна система України», яким позначається процес створення єдиного інформаційного простору судової системи. Вказане поняття також уживається законодавцем у новому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 15) [125].

Указана система уособлює кінцевий результат запровадження цифрових технологій у судочинстві, досягнення якого стане можливим завдяки інтеграції всіх елементів (підсистем) системи електронного судочинства (правосуддя).

На підставі наведеного можна зробити висновок, що електронне судочинство – система, яка має відповідати ознакам єдності та цілісності, тобто забезпечувати виконання органами судової влади своїх функцій за допомогою застосування цифрових технологій, але разом із тим ця система складається з окремих елементів (у тому числі одним із них є електронний суд), які можуть функціонувати як самостійно, так і в системі з іншими [440, с. 9-10].

Водночас деякі науковці безпідставно ототожнюють поняття «електронний суд» та «електронне судочинство (правосуддя)», що призводить до звуження змісту останнього поняття.

Приміром, І.Ю. Кирвель під електронним судочинством розуміє державну діяльність, що здійснюється судом щодо розгляду та вирішення справ із використанням інформаційно-комунікаційних технологій у процесуальній формі [444, с. 335].

Подібний підхід застосовано О.М. Овчаренком, який до складників електронного правосуддя відносить: розроблення й упровадження в судах систем електронного документообігу, технології відеоконференції та

sms-інформування учасників судового розгляду, доступ до текстів судових рішень через єдиний державний реєстр судових рішень, онлайн-трансляцію окремих судових засідань [445].

Інші вчені виокремлюють такі елементи електронного судочинства: подання позовних заяв та інших документів в електронному вигляді; розподіл позовних заяв за допомогою електронної програми, в якій ураховуються графік роботи суддів, їх завантаженість, спеціалізація та інші чинники; здійснення аудіо- та відеозапису судових засідань; проведення судових засідань за допомогою відеоконференц-зв'язку; отримання електронною поштою інформації про зміни у конкретній судовій справі; перегляд судових актів в електронному вигляді тощо [446].

Науковці фактично виокремлюють елементи (інструменти) лише однієї з підсистем електронного судочинства, а саме електронного суду. Разом із тим, зважаючи на комплексний характер системи електронного судочинства, у її структурі слід виділити також інші елементи, що дають змогу автоматизувати деякі внутрішньоуправлінські та зовнішньоуправлінські функції (судова практика, судова статистика тощо).

У продовження теми слід указати на те, що в науковому обігу знедавна застосовується ще одне поняття – «кіберправосуддя», яке у зарубіжній літературі визначається як упровадження технології в систему правосуддя, або через надання судових послуг в електронному вигляді, або через використання електронних приладів у судових залах, або для інших цілей вирішення судових спорів [447]. Однією з найважливіших цілей кіберсправедливості є розширення доступу до правосуддя через зменшення витрат, пов'язаних зі здійсненням правосуддя, а також зменшення навантаження на суддів та судову систему загалом [448].

Вітчизняні науковці визначають кіберправосуддя як упровадження нових практик як із боку розробників нових технологій, так і з боку користувачів таких технологій, що сукупно забезпечують якість послуг, які надаються судами [449, с. 25].

Інші вчені підкреслюють, що поняття «кіберправосуддя» є досить широким та загальним, оскільки ним позначається багато механізмів, процесів, пов'язаних з інтеграцією технологій, як у процес здійснення судочинства, так і в позасудові (досудові) механізми врегулювання спорів [450, с. 163].

Таким чином, поняття «кіберправосуддя» є найбільш широким із дослідженої системи суміжних понять «електронне правосуддя», «електронний суд», «електронне судочинство», оскільки на відміну від цих понять виходить за межі судового процесу та включає всі механізми та процеси запровадження цифрових технологій у сферу вирішення спорів як у судовому, так і позасудовому порядку.

У національній судовій системі результатом запровадження технологій у судочинство є створення та повноцінне функціонування ЄСІТС.

ЄСІТС, відповідно до Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, має включати 15 підсистем, зокрема: 1) Судове діловодство та документообіг; 2) Розподіл судових справ; 3) Судова статистика; 4) Судова практика; 5) Електронна бібліотека суду; 6) Кадри; 7) Аналітика; 8) Матеріально-технічне забезпечення; 9) Законодавство та право; 10) Протоколювання та звукозапис судового процесу; 11) Відеоконференц-зв'язок; 12) Єдиний державний реєстр судових рішень та ін. [214].

При цьому у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., що схвалена Указом Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 р., до складових елементів системи електронного судочинства віднесено: 1) інформаційну систему електронного менеджменту, у тому числі систему електронного документообігу, та відстеження руху справ у межах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, електронних повідомлень, електронних викликів; 2) електронний розгляд справ (у деяких випадках); 3) аудіо- та відеофіксацію засідань тощо [431].

Таким чином, можна дійти висновку, що система електронного судочинства (правосуддя) складається з елементів, які умовно слід поділити на три групи: 1) ті, що забезпечують взаємодію суду та учасників судового процесу (електронний суд), тобто спрямовані безпосередньо на здійснення судочинства та пов'язаних із ним процесів (подання позовної заяви, апеляційної, касаційної скарг в електронній формі, відстеження ходу розгляду справи у мережі Інтернет, направлення судових повісток, повідомлень засобами електронного зв'язку, участь у розгляді справи у режимі відеоконференції, доступ до судових рішень в ЄДРСР тощо); 2) ті, що забезпечують взаємодію судів між собою, а також суду з іншими органами публічного управління (система електронного документообігу, доступ до державних реєстрів, отримання та перевірка дійсності електронних доказів тощо); 3) ті, що забезпечують організацію внутрішніх управлінських процесів (електронна система аналізу судової практики, електронна система судової статистики, електронні архіви, електронна бібліотека суду тощо) [451, с. 15].

Разом із тим деякі науковці зауважують, що система електронного судочинства у перспективі може значно розширити свої можливості, зокрема забезпечити автоматизацію самого процесу прийняття деяких видів судових рішень. Приміром, в Аргентині у 2017 р. було апробовано програмний додаток Prometea, за допомогою якого можливо приблизно за 10 секунд винести й оформити судові рішення за низкою категорій цивільних і адміністративних справ. У ході моніторингу результатів роботи вказаного додатку виявилось, що місцевими суддями були підтверджені 100% таких рішень, прийнятих за останній рік за допомогою такого додатку [452].

Указане є свідченням того, що більшість видів аналітичної діяльності, що заснована на багатократному повторюванні подібних операцій із застосуванням певної системи алгоритмів та/або яка не потребує нестандартного (творчого, креативного) підходу, можуть бути автоматизовані за допомогою новітніх технологій. Не є винятком і діяльність, що пов'язана зі здійсненням правосуддя.

Водночас необхідно зважати на те, що сучасні цифрові технології хоча й значно полегшують (автоматизують) процес реалізації деяких функцій судочинства, однак повністю замінити людину в такій сфері діяльності, як юриспруденція, не можуть, що пов'язано з винятковою здатністю людини до застосування творчого підходу, вмінням знаходити нестандартні шляхи вирішення складних питань, на які штучний інтелект не спроможний. Але справедливим є застереження деяких науковців із приводу того, що вміння алгоритмів обробляти таку надзвичайну кількість даних, яка недосяжна для людини, здатне суттєво поліпшити якість та швидкість прийняття рішень фахівцем (у тому числі судових) [453].

Отже, система електронного судочинства надає низку можливостей та переваг порівняно з традиційною системою судочинства, які виражаються, передусім:

1) для учасників судового процесу у можливості: подавати заяви та скарги, інші процесуальні документи в електронній формі, тобто з будь-якого місця, де є технічна можливість та доступ до ПК та Інтернету, приймати участь у судовому процесі у режимі відеоконференції, відстежувати рух справи через вебресурси судової влади, сплачувати судовий збір за допомогою системи електронних платежів, отримувати та направляти до суду процесуальні документи за допомогою засобів електронного зв'язку, мати доступ до судових рішень у відповідних реєстрах, подавати до суду докази в електронній формі тощо;

2) для суддів у можливості: отримувати доступ до нормативно-правових актів, судової практики, аналітичних матеріалів, автоматизувати деякі моніторингові процеси з аналізу судової практики та актів законодавства, отримувати і перевіряти справжність доказів в електронній формі, перевіряти інформацію, що міститься у державних реєстрах, підписувати судові рішення за допомогою цифрового підпису тощо;

3) для працівників апарату судів та органів забезпечення системи правосуддя у можливості: автоматизації деяких управлінських процесів

(статистична звітність тощо), формуванні судових справ, процесуальних документів в електронній формі, здійснення електронного документообігу не тільки у межах суду, а й з іншими органами публічного управління, учасниками судового процесу тощо [454, с. 68].

Крім того, запровадження системи електронного судочинства сприяє суттєвій економії коштів державного бюджету і приватних осіб, спрощенню й помісному пришвидшенню судового розгляду, автоматизації й стандартизації процесів діловодства у суді та підвищенню якості відправлення правосуддя у кінцевому підсумку [445].

Однак, незважаючи на суттєві переваги системи електронного судочинства, більшість науковців звертає увагу на певні ризики та проблемні моменти, що виникають (можуть виникнути) у процесі запровадження цифрових технологій у судочинстві.

Приміром, Н.В. Кушакова-Костицька вказує на досить високий ризик втрати юридично важливої інформації, відсутність «комп'ютерної грамотності» на рівні кваліфікованих користувачів, у суддів і співробітників апарату судів (що становить серйозну проблему для людей особливо старшого покоління); розроблення та введення в експлуатацію (що в наших умовах ще більш складна справа) відповідного програмного забезпечення; необхідне технічне оснащення судів [44, с. 105].

Означену думку підтримують й інші науковці, які вважають, що запровадження електронного правосуддя ставить більше питань, аніж дає відповідей. Зокрема, Р. А. Абрамович зазначає, що крім проблеми захищеності системи, з'являється питання щодо зберігання значних баз даних та можливості доступу до них із плином часу. Особливо гостро зазначене питання, як уважає вчений, постає в контексті того, хто саме буде розпорядником указаних баз даних, а також як забезпечуватиметься захист не лише від стороннього втручання, а й щодо можливого зловживання правами власне розпорядником, оскільки інформація, що надається суду та зберігається в електронній системі,

може належати до комерційної таємниці, тобто виникають серйозні загрози захищеності такої інформації [455, с. 15].

Дійсно, проблема забезпечення інформаційної безпеки безпосередньо пов'язана з регулюванням питання щодо визначення власників (розпорядників) інформаційно-телекомунікаційної системи, у якій зберігається відповідна інформація, тобто визначення та здійснення контролю над станом інформаційної безпеки. Так, спеціальний Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111] прийнято ще в 1994 р. На виконання положень указанного Закону суб'єкти публічно-владних повноважень приймають відповідні підзаконні акти, у яких визначають порядок, особливості захисту інформації, розпорядниками, власниками або користувачами якої є вказані суб'єкти. На разі подібного нормативного акта, у якому б визначалися засади захисту інформації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, не розроблено.

Разом із тим із позитивного боку необхідно відзначити внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої системи документообігу в адміністративних судах [456]. У 2017 р. Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 376-1, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду. Встановлено також, що від початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи до вказаної статті будуть внесені зміни, у результаті чого кримінальна відповідальність буде застосовуватися за незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя [129].

Р. Норкус вважає, що впровадження новітніх інформаційних технологій у судовий процес не зменшило навантаження на суди, оскільки технології створюють умови для звернення до судів тих осіб, які, можливо, не зробили б цього в разі відсутності відповідних технологічних полегшень. Виправданим такий процес модернізації можна вважати з двох підстав: можливість

більш активного захисту прав особи, значне підвищення рівня довіри до судів [457, с. 95].

Отже, очікувані ризики та проблеми, зумовлені запровадженням системи електронного судочинства, мають бути передбачені та максимально мінімізовані ще на етапі планування запровадження системи та на етапі її функціонування у тестовому режимі, зокрема шляхом здійснення відповідних правових (прийняття нормативно-правових актів про заходи інформаційної безпеки, порядок роботи окремих елементів системи тощо), організаційних (визначення механізму функціонування певних елементів системи), інформаційних (визначення потреб, на задоволення яких спрямована дія окремих елементів системи та їх взаємоузгодження) заходів. Однак безперечним є те, що будь-які ризики не можуть і не повинні гальмувати процес запровадження цифрових технологій у діяльність судової влади, оскільки переваги від запровадження системи електронного судочинства абсолютно переважають над можливими ризиками та тимчасовими труднощами перехідного етапу.

Визначаючи стан запровадження системи електронного судочинства в Україні, необхідно зауважити, що на кінець 2020 р. ця система не інтегрована повною мірою, хоча окремі її елементи вже успішно функціонують починаючи з 2005–2010 рр.

Фактичні кроки на шляху до запровадження окремих елементів системи електронного судочинства були здійснені у грудні 2005 р. шляхом прийняття Закону України «Про доступ до судових рішень» [123]. Цим Законом передбачалося створення Єдиного державного реєстру судових рішень як автоматизованої системи збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень. Отже, на перших етапах запровадження системи електронного судочинства пріоритетне значення мало підвищення відкритості та інформаційної доступності до правосуддя, судових рішень.

Пізніше, у 2010 р., запроваджено автоматизовану систему документообігу в судах [128], яка передбачала: автоматизацію діловодства в судах та органів системи правосуддя; реєстрацію вхідної та вихідної кореспонденції, документів, судових справ у порядку їх надходження та фіксування етапів руху інформаційних ресурсів; викладення (формування) оригіналів електронних судових рішень; збереження інформаційних ресурсів в електронному архіві та їх автоматизоване надсилання до ЄДРСР; об'єктивний та неупереджений розподіл судових справ за допомогою модуля автоматизованого розподілу в судах тощо.

У жовтні 2011 р. в Україні започатковано проєкт Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя», одним із пріоритетних завдань якого стало укріплення спроможності суддівського самоврядування та судових адміністративних органів. Діяльність включає допомогу державним органам у розробленні відповідної організаційної структури та політики щодо підтримки інформаційних технологій, їх закупівлі та модернізації, збору та аналізу статистичних даних у судах, підтримку процесу продовження автоматизації судів України [458, с. 33]. У 2016 р. запрацювала Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в Україні [459].

Із 17 червня 2013 р. у всіх місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції запроваджено систему обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу в частині надсилання судом таким учасникам процесуальних документів в електронному вигляді паралельно з документами у паперовому вигляді [460] (згідно з Наказом Державної судової адміністрації України від 31 травня 2013 р. № 72 «Про реалізацію проєкту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» [461], який утратив чинність на підставі Наказу Державної судової адміністрації № 227 від 07 листопада 2016 р. [127]).

Цього ж року розроблено Концепцію галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи [214], в якій була

здійснена спроба комплексно підійти до вирішення проблеми інформатизації та матеріально-технічного забезпечення роботи судів.

До 17 червня 2013 р. вказаний порядок було запроваджено у 15 судах загальної юрисдикції. З 1 жовтня 2013 р. у всіх місцевих та апеляційних загальних судах визначено порядок надсилання судами учасникам судового процесу та кримінального провадження текстів судових повісток у вигляді sms-повідомлень (згідно з Наказом Державної судової адміністрації України № 119 від 20 вересня 2013 р. «Про реалізацію проєкту щодо надсилання судами sms-повідомлень учасникам судового процесу у місцевих та апеляційних загальних судах») [462].

Таким чином, до початку поточного етапу судової реформи в Україні (2005–2014 рр.) було запроваджено (повністю або частково) такі елементи системи електронного судочинства, як: ЄДРСР; електронний документообіг в судах; система надсилання судом учасникам процесуальних документів в електронному вигляді; система автоматизованого розподілу справ між суддями; автоматизована система фіксації судового процесу та деякі інші.

Новим поштовхом у процесі інтеграції системи електронного судочинства стало здійснення судової реформи у 2014–2017 рр. Майже на початку цього етапу реформування судової влади, 20 травня 2015 р., Указом Президента України № 276/2015 схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. [431]. Цього ж року рішенням Ради суддів України № 74 від 22 липня 2015 р. визначено модельні суди щодо поетапного запровадження інструментів «електронного правосуддя» в діяльності судів України [463].

4 квітня 2016 р. Господарський суд Харківської області вперше відкрив провадження за позовною заявою, яка надійшла до суду каналами електронного зв'язку і котра була підписана електронним цифровим підписом [464].

Важливим кроком на шляху здійснення судової реформи у цілому та запровадження системи електронного судочинства зокрема стало внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) [465] та прийняття нової редакції

процесуальних кодексів [129] і нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [125].

Зокрема, у новій редакції процесуальних кодексів передбачено функціонування у судах ЄСІТС, яка забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу й участь учасників судового процесу в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

При цьому, відповідно до Перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [129], передбачається, що ЄСІТС починає функціонувати через 90 днів зі дня опублікування Державною судовою адміністрацією України у газеті «Голос України» та на вебпорталі судової влади України оголошення про створення і забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Отже, сьогодні законодавством України хоча й передбачено повну інтеграцію системи електронного судочинства, всіх її складових елементів у діяльність національної судової системи, однак на практиці все ще залишається невирішеною низка питань організаційного, матеріально-технічного, кадрового та іншого забезпечення роботи електронного суду та окремих його елементів, що зумовлює відкладення початку функціонування системи електронного судочинства повною мірою.

На це, зокрема, звертають увагу деякі науковці, зазначаючи, що запровадження в Україні системи електронного судочинства перебуває у процесі становлення, оскільки практично реалізується лише незначна частина елементів цієї системи [466].

Стосовно практики застосування ЄСІТС у суддів та інших працівників судової системи виникають питання щодо алгоритму дій у разі знеструмлення, коли електронний суд може надовго припинити функціонування, то як

відбуватиметься авторозподіл справ та підписання рішення трьома суддями одночасно [467].

Також у деяких практиків виникає питання стосовно порядку питання доказів, оскільки електронний суд прийматиме докази лише в електронній формі. По-перше, виникає проблема зі значними обсягами документів, які, можливо, потребуватимуть сканування. Другою є проблема підробки, оскільки підробити документ за допомогою графічних і текстових редакторів може більшість комп'ютерних користувачів, та пов'язана із цим проблема перевірки судом справжності поданих доказів. Досить серйозною проблемою переходу на електронну форму можуть бути високі вимоги до технічного оснащення та цифрової освіченості, оскільки нині навіть забезпечити проведення відеоконференції можуть лише деякі суди [468].

Стосовно електронних доказів висловлюється думка про необхідність регламентації е-доказування на законодавчому рівні. Приміром, в одній зі справ, що стосувалася долі біженця, вирішальним став саме е-доказ – відеозапис виступу представників влади країни його походження, на якому посадовці прямо погрожували і йому, і членам його родини [469].

Окрім того, Законом України «Про Державний бюджет на 2020 рік» [470] повністю не задоволено потребу в коштах на поточні видатки на забезпечення роботи інформаційних систем судової влади (ЄДРСР, Єдиний державний реєстр виконавчих документів, забезпечення функціонування відеоконференц-зв'язку, офіційного вебпорталу «Судова влада України» тощо). Також заслуговує на увагу той факт, що в 2020 р. взагалі не профінансовано видатки розвитку, зокрема на створення (удосконалення, запровадження) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) [471]. Аналогічна ситуація щодо виділення бюджетних коштів на запровадження ЄСІТС зберіглась у 2021 році [472].

Отже, відсутність належного фінансування заходів із переходу судів до використання цифрових технологій, невідповідність повною мірою програмної платформи вимогам безпеки та практичності та інші недоліки системи

призводять до уповільнення процесу запровадження електронного судочинства та відтерміновує дату початку функціонування Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи. Разом із тим саме інформатизація судів є однією з необхідних умов належного функціонування електронного судочинства. При цьому, за оперативними даними Державної судової адміністрації України, станом на початок 2019 р. забезпеченість місцевих та апеляційних судів технічними засобами фіксації становить 4 880 одиниць, або 83% від штатної чисельності суддів, та дає змогу здійснювати звукозапис у всіх наявних залах судового засідання (3 117 залів) [473, с. 7].

Водночас необхідно враховувати, що інформатизація судів не обмежується лише забезпеченням судів комп'ютерною технікою, встановленням необхідних програм, але також має на меті забезпечення синергії між різними складовими частинами електронного правосуддя та її користувачами [474, с. 119]. Це означає, що для забезпечення повноцінного та ефективного функціонування системи електронного судочинства (правосуддя) є необхідність в утворенні єдиного інформаційного простору, забезпеченні сумісності різних елементів системи, а також урахування потреб користувачів системи (суддів, учасників судового процесу, працівників апарату судів та інших органів забезпечення діяльності органів правосуддя).

Загалом, як зазначається у Рекомендаціях Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи, державам-членам для надання громадянам судових та інших юридичних послуг із використанням новітніх технологій для забезпечення повноцінного функціонування системи електронного судочинства слід розробити й погодити методики щодо таких питань: електронні платежі; електронні підписи; безпека системи; стандарти [475].

Визначаючи питання організації та функціонування електронного судочинства в Україні та подальші перспективи його розвитку, доцільно звернутися до зарубіжного досвіду у цій сфері.

Так, у науковій літературі зазначається, що залежно від рівня технічного розвитку можна виділити країни, у яких подача документів до суду

здійснюється в обов'язковому порядку в електронній формі та застосовується під час розгляду всіх справ (Сінгапур); країни, де електронна форма подачі документів до суду застосовується всюди, але на добровільних засадах (Ізраїль, США, Австралія), а також країни, у яких подача документів в електронній формі можлива в деяких судах (Англія, Канада, Німеччина) [435, с. 84].

Слід зазначити, що система електронного судочинства у різних державах відрізняється рівнем інтегрованості та функціональними можливостями системи до виконання конкретних операцій.

Приміром, у Великобританії у 2013 р. уряд представив програму реформування системи правосуддя під назвою *Swift and Sure Justice* («Правосуддя швидке і невідворотне»), в основу якої покладено максимальне оцифрування судового процесу, або віддалене засідання суду в режимі телеконференції. Перший «віртуальний суд» пройшов у мировому суді Бірмінгема – найбільш завантаженому в країні, і був визнаний удалим [476].

Досить цікавим є досвід австрійського електронного правосуддя, який характеризується поступовим переходом до системи електронного судочинства (правосуддя). Починаючи з 1994 р. система поступово стала відкритою для інших користувачів, включаючи органи публічного права та певні організації. Для користування системою необхідне встановлення спеціального програмного забезпечення, підключення до мережі Інтернет та до банківської системи [477, с. 141].

Із метою стимулювання використання системи в Австрії, як зазначають деякі зарубіжні науковці, були внесені зміни до закону, що регулює судові збори, зменшуючи їх у разі звернення до суду в електронній формі. При цьому до можливостей системи належать: подання заяв, інших процесуальних документів в електронній формі, автоматичне підтвердження їх отримання, сплата судового збору, який розраховується автоматично, подання доказів в електронній формі, отримання судового рішення та інших документів від суду тощо [477, с. 141].

У Франції під час запровадження системи електронного судочинства значна увага приділялася питанням ефективності та безпеки. Так, Вищий адміністративний суд країни веде постійний моніторинг стану надійності використовуваних технічних засобів [478, с. 30].

Слід також зазначити, що одним із лідерів у використанні технологій безпаперового документообігу в судочинстві є Фінляндія. Результатом роботи системи є повністю електронний документообіг. Однак важливим є той факт, що суди практично не займаються скануванням, оскільки документи надходять до судів уже в електронному вигляді [479].

Необхідно зауважити, що система електронного судочинства успішно функціонує не лише в європейських країнах, а й в інших державах світу.

Ще однією державою, у якій успішно функціонує система електронного судочинства, є Фінляндія. У цій державі система «електронне правосуддя» включає в себе: звернення до суду в електронній формі, управління справою за допомогою інформаційних технологій, цифровий запис ходу розгляду справи, застосування відеоконференцій, безпечну електронну пошту, календар судових засідань. На стадії судового розгляду в електронному вигляді сторонам можуть направлятися рішення суду, заочні рішення суду, затверджені мирові угоди [480, с. 21].

Разом із тим слід зауважити, що в жодній із держав не відбулося моментального переведення судової системи в електронну форму. Приміром, Німеччині від пілотного законопроєкту до ідеального функціонування системи електронного правосуддя у цивільних судах знадобилося 10 років, а Італії впровадити систему електронного документообігу та передачі процесуальних документів удалося не з першого разу. Коли з'ясувалося, що перша версія програми не дала очікуваних результатів, її впровадження зупинили і лише після ретельного доопрацювання створили новий, досконалий продукт [479].

Таким чином, проведене у даному підрозділі дослідження дає підстави дійти таких висновків.

1. У науковому середовищі для позначення процесу інтеграції цифрових технологій у судочинство вживаються поняття «електронне судочинство», «електронне правосуддя», «електронний суд». Відмінність між ними зумовлена розмежуванням понять «судочинство», «правосуддя» та «суд».

Категорія «правосуддя», як правило, застосовується для позначення завдань здійснення судочинства та результату реалізації судової влади, які мають відповідати певним критеріям, зокрема таким, як справедливість, верховенство права тощо. Своєю чергою, поняття «судочинство» означає процесуальну форму реалізації правосуддя, яке може здійснюватися шляхом розгляду та вирішення адміністративних (адміністративне судочинство), господарських (господарське судочинство), кримінальних (кримінальне судочинство), цивільних (цивільне судочинство) справ, тобто судочинство є процесуальною формою здійснення правосуддя. Поняття «суд» означає установу судової влади або склад суддів (судді), на який покладається реалізація правосуддя, отже, електронний суд є елементом електронного судочинства (правосуддя), у межах якого забезпечується розгляд та вирішення судової справи (спору) за допомогою відповідних інформаційних технологій.

2. Поняття «електронне судочинство» та «електронний суд» співвідносяться так: «електронне судочинство є комплексним поняттям, яке означає особливу форму організації судової влади, що заснована на застосуванні цифрових технологій та спрямована на підвищення доступності, швидкості, високої ефективності правосуддя, а також автоматизацію деяких внутрішньоуправлінських та зовнішньоуправлінських процесів з метою забезпечення реалізації своєї головної функції – здійснення правосуддя на засадах верховенства права, справедливості, відкритості, доступності тощо.

Електронний суд є елементом електронного судочинства, у межах якого забезпечуються розгляд та вирішення судової справи за допомогою відповідних інформаційних технологій.

Запровадження в Україні електронного судочинства, яке є одним із напрямів застосування цифрових технологій у праві та одним з елементів

системи електронного урядування, значною мірою сприяє забезпеченню реалізації міжнародних та національних засад судочинства. Разом із тим система електронного судочинства (правосуддя) характеризується певним рівнем відособленості від інших елементів електронного урядування, що зумовлено незалежністю судової влади та її особливим правовим статусом у системі поділу державної влади.

3. Електронне судочинство – це єдина, цілісна та комплексна інформаційно-телекомунікаційна система, інтегрована в діяльність судів, органів забезпечення системи правосуддя за допомогою застосування цифрових технологій, складається з окремих елементів, які можуть функціонувати як самостійно, так і в системі з іншими [481, с. 19-20].

До елементів (підсистем) електронного судочинства належать: 1) елементи, що забезпечують комунікацію між різними судами, судом, учасниками судового процесу, іншими користувачами системи (Електронний суд): електронний кабінет, електронний підпис, офіційна електронна пошта для подання учасниками процесу заяв, інших процесуальних дій, а також отримання судових повісток, повідомлень засобами електронного зв'язку; офіційні вебсайти та інші інформаційні ресурси судової влади, що дають змогу відстежувати хід розгляду справи, отримувати інформацію про дату та місце розгляду справи; ЄДРСР для вільного доступу до судових рішень; засоби відеоконференцзв'язку; 2) елементи для комунікації суду з іншими судами, органами забезпечення системи правосуддя: система електронного документообігу; офіційні електронні засоби зв'язку; 3) елементи, що забезпечують організацію внутрішніх управлінських процесів: електронна система судової статистики; електронні архіви та електронна бібліотека суду тощо.

4. У роботі судів та органів системи забезпечення правосуддя використовуються такі елементи електронного судочинства: ЄДРСР, система автоматизованого розподілу справ між суддями, автоматизована система фіксації судового процесу, система внутрішнього автоматизованого

електронного документообігу, судова статистика, інформаційні ресурси Судової влади, які дають доступ до списку судових справ, призначених до розгляду, стан розгляду справи та ін. Підсистеми, які дають змогу подавати позовні заяви, інші процесуальні документи, надсилати судові рішення засобами електронного зв'язку, формувати судову справу в електронній формі, формувати та підписувати судові рішення за допомогою електронного підпису, подавати та перевіряти чинність електронних доказів та ін., запроваджені частково та функціонують в окремих судах у тестовому режимі.

5. Перевагами системи електронного судочинства є: а) відкритість діяльності у сфері здійснення правосуддя, що виражається у створенні умов для вільного доступу кожної особи до судових рішень, інформації про суд та суддів, інших учасників судового процесу, графік розгляду справ та іншої інформації, що дає можливість здійснювати громадський контроль над діяльністю судової влади, проводити моніторинг судових рішень. Як результат, запровадження електронного судочинства є одним з інструментів запобігання корупції в судовій системі та ускладнює можливість уникнення відповідальності за прийняття неправосудних рішень [482, с. 266–269]; б) оперативність та економія ресурсів, що зумовлюється автоматизацією деяких процесів у ході розгляду та вирішення справи (економія часу), зменшенням витрат на пересилання судової кореспонденції та витрат на оформлення судових рішень у паперовій формі (економія коштів) тощо; в) зручність та підвищення доступності до правосуддя, що передбачає можливість звернення до суду, прийняття участі у розгляді справи, оплати судового збору, отримання судового рішення в електронній формі (як оригіналу) у будь-який час та з будь-якого місця за наявності відповідних технічних можливостей та доступу до мережі Інтернет; г) точність інформації, що міститься у процесуальних документах, можливість уникнення технічних, статистичних, арифметичних та інших помилок під час їх формування тощо.

6. Чинниками, що уповільнюють процес запровадження системи електронного судочинства, є: 1) організаційна, правова, матеріально-технічна

неготовність до запровадження всіх елементів системи електронного (відсутність належного комп'ютерного та програмного забезпечення); 2) недостатня уніфікованість інформаційного простору органів судової влади, інших органів публічного управління (несумісність різних елементів системи, відсутність єдиних стандартизованих форм шаблонів документів тощо); 3) неповне врахування ключових потреб користувачів системи (суддів, учасників судового процесу, працівників апарату судів та інших органів забезпечення діяльності органів правосуддя), тобто недостатня функціональна спроможність деяких підсистем.

Загрозами та ризиками, що викликані функціонуванням системи електронного судочинства, є: 1) ризик несанкціонованого витоку інформації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або несанкціонованого втручання в роботу системи; 2) залежність системи від безперебійної роботи електромережі, мережі Інтернет, комп'ютерного обладнання та програм; 3) залежність системи від законодавчих змін та неможливість оперативного доопрацювання вже функціонуючої системи у разі поспішності внесення таких змін.

7. Подальший розвиток системи електронного судочинства, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері, має здійснюватися у таких напрямках: 1) необхідним є перехідний етап, під час якого функціонуватимуть паралельно система електронного та традиційного правосуддя (стосовно тих елементів, які наразі не запроваджено повною мірою); поступовий перехід до обов'язкової системи електронного судочинства у міру готовності як самої системи до експлуатації, так і користувачів: проведення постійного моніторингу потреб користувачів системи, ранжування проблем, що виникають у ході її експлуатації, тощо; 2) застосування комплексного підходу до запровадження системи електронного судочинства в Україні, зокрема шляхом забезпечення сумісності та пов'язаності різних елементів цієї системи між собою та з іншими елементами електронного урядування; 3) прийняття нормативно-правових актів про заходи забезпечення інформаційної безпеки,

зокрема про захист інформації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі.

3.2. Правова характеристика Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи

Створення ЄСІТС передбачено Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [129]. Ця система характеризується широкими функціональними можливостями та в перспективі дає змогу перенести більшість етапів процесу здійснення судочинства, а також функцій з обслуговування діяльності щодо здійснення правосуддя в електронну форму, автоматизувати деякі аналітичні, моніторингові, статистичні та інші операції.

Виходячи з аналізу ст. 18 КАС України, ст. 6 ГПК України, ст. 14 ЦПК України у редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [129], можна дійти висновку, що ЄСІТС після початку її функціонування має забезпечити такі основні можливості, як: 1) реєстрація позовних та інших заяв, скарг та інших визначених законом процесуальних документів, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду; 2) визначення судді або колегії суддів (судді-доповідача) для розгляду конкретної справи; 3) забезпечення обміну документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу й участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції; 4) направлення судом рішень та інших процесуальних документів учасникам судового процесу на їхні

офіційні електронні адреси, вчинення інших процесуальних дій в електронній формі; 5) розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі.

Разом із тим функціональні можливості ЄСІТС не обмежуються тими, що визначені у наведених вище статтях процесуальних кодексів, а також включають інші операційні елементи (інструменти), які в сукупності утворюють єдину систему електронного судочинства.

Приміром, у ч. 3 ст. 11 КАС України [345] зазначено, що інформація щодо суду, який розглядає справу, учасників справи та предмета позову, дати надходження позовної заяви (скарги) або будь-якої іншої заяви або клопотання у справі, у тому числі особи, яка подала таку заяву, вжитих заходів забезпечення позову та (або) доказів, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання, руху справи з одного суду до іншого, є відкритою та підлягає невідкладному оприлюдненню на офіційному вебпорталі судової влади України в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. Подібні положення містяться у ч. 3 ст. 9 ГПК України [483] та ч. 3 ст. 8 ЦПК України [484].

Ураховуючи, що в преамбулі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [125] зазначено, що зі дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у тексті Закону слова «Єдина судова інформаційна (автоматизована) система», «автоматизована система» у всіх відмінках будуть замінені словами «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система» у відповідному відмінку, можна дійти висновку, що складові елементи автоматизованих систем, що нині застосовуються у судах та органах системи забезпечення правосуддя, будуть включені до ЄСІТС.

Це такі системи, як офіційні вебресурси судової влади, ЄДРСР, єдина автоматизована система електронного документообігу в судах та органах системи забезпечення правосуддя тощо.

Окрім того, впроваджувана система, як зазначено у проєкті положення «Про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему» (станом на кінець 2020 р. не затверджено та повернуто на доопрацювання), має містити

такі процесуальні інструменти електронного правосуддя: можливість подати до суду або до інших органів судової влади документи, довіреності, ордери, письмові та електронні докази цілком в електронній формі за допомогою мережі Інтернет; можливість приймати участь у судовому засіданні дистанційно в режимі відеоконференц-зв'язку за допомогою комп'ютера з надійним підключенням до мережі та web-камерою, тощо.

Таким чином, запровадження повномасштабного функціонування ЄСІТС покликано забезпечити перехід України до системи електронного судочинства та поступове заміщення традиційної (паперової) системи правосуддя, що відповідатиме європейським нормам та стандартам та виведе державу на новий рівень здійснення правосуддя [485].

Як зазначає із цього приводу М.О. Гетманцев, масштабний характер функціонування теоретично змодельованої ЄСІТС підтверджує той факт, що до її складу має увійти і ЄДРСР, і система автоматизованого арешту коштів у рамках виконавчого провадження, а адміністратор ЄСІТС матиме доступ до інформації Єдиного державного демографічного реєстру: положення відповідного змісту мають доповнити текст законів України «Про доступ до судових рішень», «Про виконавче провадження» і «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [486, с. 182].

Тобто вказана система об'єднає у тому числі ті сервіси та інструменти, які безпосередньо або опосередковано пов'язані зі здійсненням судочинства, виконанням судових рішень, та забезпечуватиме доступ до деяких державних реєстрів, що надасть змогу користувачам системи отримувати та/або перевіряти офіційну інформацію, що міститься у таких реєстрах, у тому числі з метою подання електронних доказів у справі.

Визначаючи правовий статус ЄСІТС, необхідно визначити склад користувачів системи та порядок отримання до неї доступу. При цьому слід розрізняти внутрішніх та зовнішніх користувачів. До перших належать, насамперед, судді, працівники апарату судів, працівники органів забезпечення

правосуддя. Їх рівень доступу до ЄСІТС та її окремих підсистем визначається відповідно до посадових прав, визначених системою персоніфікації (ідентифікації) за допомогою електронного підпису та/або інших електронних засобів ідентифікації.

Разом із тим А.В. Погорілецька та М.О. Богатирьова, досліджуючи організаційно-правові аспекти функціонування системи документообігу суду, зазначають, що на базі наявних програмних платформ неможливо забезпечити доступ до документів в електронній формі через відсутність політики персоніфікації і розмежування користувачів через облікові записи відповідно до диференційованих прав доступу користувачів. Є проблеми щодо прозорого застосування автоматизованої системи документообігу системи суду в питаннях призначення суддів для розгляду судових справ, де враховується принцип черговості і завантаженості [487, с. 248].

Деякими суддями Великої Палати Верховного Суду на основі аналізу функціональних можливостей ЄСІТС наводяться такі її недоліки: відсутність календаря судді (паперові переліки), втім, ці відомості вносяться до програми і на їх базі можна сформувати перелік судових засідань; незручна форма діловодства (дуже подібна до Excel, немає версії, адаптованої під суддівські потреби, майже немає пошуку, немає менеджера завдань); можливість перегляду лише основних документів по справі; відсутність віддаленого доступу для судді (неможливо підписати чи переглянути документи поза офісом) [488, с. 20-21].

Означене свідчить про те, що програмна платформа ЄСІТС потребує доопрацювання з урахуванням особливостей усіх етапів здійснення судочинства, а також усіх обслуговуючих (допоміжних) процесів, оскільки від цього залежить безпека інформації, що утворюється та/або зберігається у системі.

У цьому контексті необхідно згадати Рекомендації Res (2001) 2 щодо рентабельності розроблення й зміни конструкції судових і юридичних інформаційних систем, у яких указується на важливість того, щоб в основі

стратегії розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій у юридичному секторі лежало розуміння особливих обставин, умов і завдань розгляданого сектору. Таким чином, наприклад, стратегія розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій у судах має ретельно враховувати особливі вимоги й очікування судової системи; порядок прийняття рішень слід також ґрунтувати на чітких принципах і цілях, які належним чином відбивають ці вимоги й очікування [489].

Стосовно зовнішніх користувачів, до яких, передусім, відносяться учасники судового процесу, органи державної влади та місцевого самоврядування, інші суб'єкти, то їхні можливості користування сервісами та інструментами ЄСІТС залежать від реєстрації у системі. Характерно, що, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [129], користувачі ЄСІТС поділяються на тих, чия реєстрація у системі є обов'язковою, і тих, що за своїм бажанням можуть зареєструватися добровільно.

До першої групи належать: адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, судові експерти, державні органи та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки. Інші особи реєструються в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в добровільному порядку.

Реєстрація відбувається шляхом занесення офіційної електронної адреси в ЄСІТС. У разі відповідності та повноти внесення користувачем інформації до форми реєстрації, підсистемою автоматично генерується адреса електронної пошти користувача [490]. При цьому реєстрація офіційної електронної адреси здійснюється за допомогою електронного підпису, який слід отримати в Акредитованому центрі сертифікації ключів. Після такої реєстрації користувач фактично створює власний електронний кабінет в ЄСІТС, із якого здійснює участь у судочинстві за допомогою електронних засобів.

На офіційному вебсайті судової влади розміщено детальну покрокову інструкцію здійснення реєстрації користувачів в ЄСІТС, рекомендовано всім учасникам судового процесу пройти таку реєстрацію (навіть тим, які, відповідно до процесуальних кодексів, мають право у добровільному порядку реєструватися у системі) та повідомлено про знижену ставку судового збору для зареєстрованих користувачів, які подають позовні заяви, апеляційні та касаційні скарги та інші процесуальні документи через ЄСІТС з установленням коефіцієнту зниження 0,8 [491].

Зокрема, для реєстрації необхідно увійти у систему за допомогою електронного ключа (отриманого в Акредитованому центрі сертифікації ключів) за електронною адресою: <https://cabinet.court.gov.ua>, ввести у відповідні поля прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, реєстраційний номер облікової картки платника податків, номер телефону, електронну адресу.

Зареєстровані користувачі системи отримують такі можливості та переваги: судові рішення та виконавчі документи видаються та використовуються в електронній формі; розмежування комунікації між учасником справи та судом за таким принципом: учасники, що мають офіційну електронну адресу (зареєстрували власний електронний кабінет у «Судовій хмарі»), направляють та отримують від суду інформацію та документи виключно в електронній формі, а інші особи – у паперовій; передбачається участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції; встановлено два види такої участі: поза приміщенням суду та в приміщенні суду тощо [492].

Необхідно погодитися з думкою науковців, які вказують, що переваги електронного способу подання заяв очевидні: 1) відпадає можливість залишення заяви без руху; 2) особа може подати позовну заяву, не виходячи з дому або не відволікаючись від роботи; 3) особа без перешкод та не витрачаючи часу може сплатити судовий збір у необхідному обсязі; 4) особа одразу після реєстрації та розподілу справи може дізнатися номер справи та суддю, що розглядатиме цю справу [434, с. 56].

Також у законодавстві визначено, що особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в ЄСІТС, подають процесуальні та інші документи, письмові та електронні докази, вчиняють інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи з використанням власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» (утратив чинність), якщо інше не визначено цим Кодексом [129].

Особливості використання електронного цифрового підпису в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі визначаються Положенням про ЄСІТС [129].

Слід зазначити, що зовнішні користувачі ЄСІТС фактично отримують повноцінний доступ до однієї з підсистем, а саме до підсистеми «Електронний суд». Разом із тим такий доступ дає змогу не тільки приймати участь у судовому процесі за допомогою електронних засобів, подавати та отримувати процесуальні документи в електронній формі, а й користуватися іншими інструментами. Приміром, користувачі ЄСІТС отримують доступ до підсистем «Судова практика», «Статистика» тощо.

Деякі науковці зазначають, що запровадження підсистеми «Судова практика» та забезпечення її повною та сучасною інформацією дадуть змогу всім особам, які виявляють інтерес до судової практики, отримати узагальнену інформацію про всі судові рішення, а також про нові судові рішення. Розвиток цієї підсистеми, на думку науковців, сприятиме єдності судової практики (узагальненню судової практики і підтримці процесу прийняття судових рішень суддею в межах єдиних підходів до використання положень законодавства), дасть змогу законодавцям аналізувати практику застосування законів, полегшить наукові дослідження у сфері судової практики, а також отримати інформацію у статистичних цілях [493, с. 75].

Важливим є й те, що ЄСІТС надає можливість постійного доступу до всіх матеріалів справи (а не лише судових рішень), скорочує час на пересилання

документів, що сприяє відсутності затримок, пов'язаних із пересиланням справи між судами різних інстанцій, дає змогу брати участь у режимі відеоконференції без відвідування суду, автоматично направляє накази до Єдиного державного реєстру виконавчих документів [494].

Окрім того, слід наголосити на таких перевагах для користувачів системи: після внесення змін до ст. 4 Закону «Про судовий збір» під час звернення до суду через ЄСІТС застосовуватиметься коефіцієнт 0,8 для зниження розміру судового збору [495]; надсилаючи до суду документи в електронній формі, учасник справи не зобов'язаний надавати докази їх направлення іншим учасникам [496]; сплачувати судовий збір, використовуючи онлайн-системи, банкомати для приймання платежів, Інтернет-банкінг [497] тощо.

Отже, користувачі системи отримують низку переваг та можливостей порівняно з іншими учасниками судового процесу. Однак відсутність належного регулювання організації та функціонування ЄСІТС, а також відстрочення її фактичного запровадження роблять недоступними більшість сервісів цієї системи [498].

Правові питання функціонування ЄСІТС мають визначатися Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, яке затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України та після консультацій із Радою суддів України. Станом на кінець 2020 р. таке положення не прийняте.

1 грудня 2018 р. в газеті «Голос України» та на офіційному вебпорталі «Судова влада України» опубліковано оголошення про початок функціонування ЄСІТС з 1 березня 2019 р. [499], однак у зв'язку з прийняттям Вищою радою правосуддя рішення «Про повернення на доопрацювання проєкту Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему» № 624/0/15-19 від 18 лютого 2019 р. [500] вказане оголошення було відкликано згідно з повідомленням, розміщеним 1 березня 2019 р. в газеті «Голос України» (№ 42 (7048) від 1 березня 2019 р.) [501].

У повідомленні, зокрема, йдеться про те, що, відповідно до рішення Вищої ради правосуддя від 28 лютого 2019 р. № 624/0/15-19 та враховуючи результати обговорення з судами, іншими органами та установами системи правосуддя, прийнято рішення про відтермінування початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Нині, як зазначається у тому ж повідомленні, продовжено експлуатацію ЄСІТС у тестовому режимі у складі таких підсистем (модулів): Єдиний контакт-центр судової влади України; Єдина підсистема управління фінансово-господарськими процесами; Офіційна електронна адреса (Електронний кабінет); Офіційний вебпортал «Судова влада України»; Єдиний державний реєстр судових рішень; Електронний суд; Автоматизований розподіл; Судова статистика [501].

Разом із тим, відповідно до статей 152, 153 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пункту 2.3 Рішення Ради суддів України від 12.04.2018 № 16 та вимог Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого Рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30 (зі змінами і доповненнями) [128], та з метою забезпечення обміну електронними документами між судами та учасниками судового процесу, Наказом Державної судової адміністрації України «Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах» від 22.12.2018 № 628 було запроваджено тестовий режим експлуатації підсистеми «Електронний суд» у всіх місцевих та апеляційних судах України (пілотних судах) [502]. Місцеві та апеляційні суди у ході тестового режиму експлуатації підсистеми «Електронний суд» повинні керуватися вимогами Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого Рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30 (зі змінами і доповненнями), у частині функціонування підсистеми електронного суду (п. 2) [128].

Наказом Державної судової адміністрації України від 26.04.2019 «Про внесення змін до Наказу Державної судової адміністрації України від

22.12.2018 № 628» та відповідно до статті 153 Закону України «Про судоустрій і статус судів», ураховуючи Лист Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 19.04.2019 № 1082/0/58-19 України, було введено тестову експлуатацію підсистеми «Електронний су» у Касаційному адміністративному суді з 02.05.2019 [503].

Таким чином, після публікації та відкликання ДСА України оголошення про створення та забезпечення функціонування ЄСІТС зміни, передбачені Законом № 2147-VIII, пов'язані з початком функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, не набули чинності.

Слід зазначити, що на розгляд Президенту України передано Стратегію сталого розвитку судової системи на найближчі п'ять років [504], в якій підкреслюється необхідність якнайшвидшого розвитку електронного судочинства, зокрема запровадження можливості розгляду в режимі онлайн певних категорій справ, а також удосконалення інститутів альтернативного вирішення спорів.

Крім того, у Річній національній програмі під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік заплановано упровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи з кінцевим терміном виконання до 2025 р. [505].

У проєкті постанови Верховної Ради України «Про схвалення Концепції першочергових заходів із подальшого здійснення судової реформи в Україні» визначено першочергові заходи щодо запровадження в Україні електронного судочинства. Зокрема, з урахуванням Основних рекомендацій щодо впровадження електронної демократії CM/Res (2009) 1 KM PE державам-членам від 18 лютого 2009 р. [98] та Рекомендацій Res (2001) 3 KM PE державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій» від 28 лютого 2001 р. [475], вказується на необхідність забезпечення можливості: 1) відкриття провадження за допомогою електронних засобів; 2) здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу; 3) одержання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової

інформаційної системи; 4) одержання інформації про результати провадження в електронній формі тощо [506].

Своєчасне незапровадження ЄСІТС стало предметом адміністративного позову, який у справі № 9901/74/20 було подано фізичною особою до Вищої ради правосуддя. Позивач наголошував, що така протиправна, на його думку, бездіяльність підриває авторитет правосуддя. Водночас Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду ухвалою від 14 квітня 2020 року відмовив у відкритті провадження у справі, керуючись положенням п. 1 ч. 1 ст. 170 КАС України, за яким суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі, якщо позов не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства [507]. 28 квітня 2020 р. позивач звернувся з апеляційною скаргою на ухвалу Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2020 р., проте постановою Великої Палати Верховного Суду від 16 вересня 2020 р. ця ухвала була залишена без змін [508].

На сьогодні у відповідних судах, у тому числі КАС у складі Верховного Суду, запроваджено та продовжено тестову експлуатацію окремих підсистем та модулів ЄСІТС, підключення до яких здійснюється поступово, згідно з окремими наказами ДСА України. Тестування підсистеми «Електронний суд» уже здійснюється у всіх місцевих та апеляційних судах, а також у Касаційному адміністративному суді.

До розроблення та затвердження у встановленому порядку положення про ЄСІТС чинними залишається Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. № 30 та погоджене Державною судовою адміністрацією 26 листопада 2010 р. у редакції Рішення Ради суддів України від 2 березня 2018 р. № 17 [128], а також Тимчасовий порядок обміну офіційними електронними документами, затверджений наказом Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2016 р. № 231 [509].

Разом із тим, за інформацією державного підприємства «Інформаційні судові системи» (є адміністратором ЄСІТС та інших автоматизованих систем,

що використовуються у судах), за час функціонування ЄСІТС у тестовому режимі неодноразово виникали проблеми через відсутність необхідних шаблонів заяв. Користувачі підсистеми «Електронний суд» (переважно адвокати) часто надають свої пропозиції й надсилають відповідні шаблони заяв до державного підприємства «Інформаційні судові системи» [510].

Приміром, як зазначають деякі дослідники, система ще не дає змоги здійснювати повноцінне судочинство, адже заяву про виправлення у рішенні (ухвалі) описок чи арифметичних помилок, заяву про повернення судового збору, заяву про роз'яснення рішення (ухвали) суду, заяву про розгляд справи за відсутності особи, клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції тощо зареєструвати у підсистемі «Електронний суд» поки що неможливо [511, с. 35].

Таким чином, ті підсистеми ЄСІТС, які функціонують у тестовому режимі, не можуть забезпечити повний перехід вітчизняної системи судочинства до її електронної форми, оскільки відсутні деякі організаційні та правові умови.

При цьому виникає суперечлива ситуація, про яку йдеться у Рішенні Ради суддів України від 19 листопада 2018 р. № 79, а саме: повноцінне тестування підсистеми «Електронний суд» передбачає функціонування програмного продукту в реальних умовах експлуатації та навантаження із залученням усіх користувачів [512]. Разом із тим тестування підсистеми можливе лише за наявності законодавчо закріпленого обов'язку щодо прийняття відповідних документів в електронній формі, а за його відсутності повноцінне тестування системи неможливе. Водночас запуск роботи ЄСІТС без попереднього практичного тестування всіх її компонентів (для чого й передбачено тестовий режим роботи системи) неможливий (небезпечний), оскільки в процесі функціонування системи можуть виявитися проблемні моменти, усунення яких потребуватиме тимчасового зупинення роботи ЄСІТС.

Отже, слід погодитися з думкою деяких науковців, які зауважують, що електронне судочинство до моменту запровадження ЄСІТС не має особливої новизни або зручності для сторін. Також воно мало впливає на прискорення

розгляду справи в суді, бо дає змогу сторонам затягувати слухання через маніпуляції з письмовими доказами як спосіб зловживання процесуальним правом [513, с. 12].

Визначаючи недоліки окремих елементів (підсистем) ЄСІТС та причини їх виникнення, необхідно зазначити, що передусім такі недоліки пов'язані з технічними, правовими та організаційними аспектами забезпечення функціонування ЄСІТС.

Так, одним із найбільш поширених проблемних питань, що виникають під час тестування ЄСІТС, є ідентифікація електронного підпису, за допомогою якого підписуються позовні заяви, інші процесуальні документи, які надсилаються до суду в електронній формі через підсистему «Електронний суд».

Про це, зокрема, зазначається дослідниками, які вказують на те, що у судів виникають труднощі з ідентифікацією електронного цифрового підпису фізичної або юридичної особи; ідентифікацією електронних адрес сторін для впевненості в тому, що кореспонденція суду дійде саме до адресата, а не до іншої особи; забезпеченням можливості учасникам процесу ознайомитися з матеріалами електронної справи [511, с. 35].

Аргументуючи наявність указанного недоліку системи ідентифікації електронного підпису, слід ще раз звернутися до статистичних показників судової практики. Так, у низці ухвал про відмову у прийнятті/залишення без руху заяв, поданих до суду в електронній формі, вказується як на додаткову причину відмови у прийнятті (залишенні без руху) на неможливість ідентифікації електронного підпису особи [514; 515].

Зокрема, в ухвалі про залишення без руху позовної заяви судом зазначено, що у роздрукованому повідомленні з електронної пошти вбачається, що підпис документу здійснено позивачем, однак у графі «перевірка електронного підпису» зазначено: «невірний цифровий підпис, виникла помилка під час розбору чи формування даних (пошкоджені дані чи невірний формат)» [514].

Причиною такої ситуації, як зазначають деякі дослідники, може бути те, що використання ключів саме по собі не вирішує питання ідентифікації підписувача. Хоча кореспондент бачить, що документу присвоєно конкретний підпис, він не завжди може бути впевнений у тому, що особистий ключ не було перехоплено або навіть що відкритий ключ від самого початку не було створено зловмисником із метою видачі себе за підписувача [516].

Досліджуючи питання ідентифікації електронних документів, А.Ю. Каламайко пропонує під час подання електронного документа, який підписано кваліфікованим електронним підписом, запровадити в дію презумпцію достовірності заяви, зробленої у цьому документі. Така презумпція може бути спростована лише фактами, які обґрунтовують серйозні сумніви в тому, що заяву зроблено власником електронного підпису [517, с. 109].

У цьому контексті також слід зауважити, що, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [129], особи, які зареєстровані як користувачі ЄСІТС, подають документи в електронній формі з використанням власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Разом із тим указаний Закон утратив свою чинність 5 жовтня 2017 р. із прийняттям Закону України «Про електронні довірчі послуги» [116], у якому, зокрема, відсутнє поняття «електронний цифровий підпис». Натомість це поняття трансформоване у більш широке – «електронний підпис». Отже, є потреба у приведенні положень процесуальних кодексів у відповідність до вимог нового законодавства, оскільки в останньому розширено систему засобів електронної ідентифікації.

При цьому важливою умовою подання процесуальних документів в електронній формі є їх подання саме через підсистему «Електронний суд» [518]. До такого висновку, зокрема, дійшов Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у Постанові від 6 серпня 2019 р. у справі

№ 2340/4648/18, зазначивши, що подати документ через систему «Електронний суд» без використання власного електронного підпису неможливо [519]. Тобто будь-який документ, що подається через цю підсистему, вважається таким, що підписаний електронний підписом.

Окрім того, в аспекті порушеної проблеми необхідно розрізняти подання позовної заяви та інших процесуальних документів, навіть за наявності електронного підпису, через електронну пошту суду та подання відповідних документів через підсистему «Електронний суд» зареєстрованим у цій підсистемі користувачем. Як слідує з аналізу судової практики [520; 521], суди, як правило, не приймають процесуальні документи в електронній формі, навіть якщо вони підписані електронним підписом, подані не через підсистему «Електронний суд». Імовірно, що така ситуація пов'язана саме з вищезазначеними проблемами перевірки справжності електронного підпису.

Одним зі спірних питань перехідного періоду є одночасне існування електронного та паперового документообігу в судах.

Із цього приводу П.В. Цимбал, Л.В. Омельчук та ін. зазначають, що спірним, хоча, можливо, доцільним для перехідного періоду, є невідокремлення паперового документообігу від електронного, суперечності ж можуть призвести до порушень та втрати паперових оригіналів документів під час здійснення судочинства. Наявність законодавчого застереження про те, що реєстрація в ЄСІТС не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі, на думку науковців, може призвести до дуалізму у системі документообігу під час реалізації правосуддя, що створюватиме умови для можливих зловживань із боку зацікавлених осіб [437, с. 153].

Деякі науковці також акцентують увагу на тому, що, відповідно до ст. 160 КАС України (подібні положення містяться у ГПК України та ЦПК України), позовна заява подається у письмовій формі, хоча письмова форма фактично не виключає можливості створення електронного документа, однак те, що законодавець прямо не передбачив такої можливості, як звернення до суду шляхом подання електронного адміністративного позову, лише свідчить про

неготовність публічної влади до реальних перетворень судових процесів за допомогою інформаційних технологій [436, с. 102].

Характерно, що в ЄДРСР станом на кінець 2020 р. міститься більше 1 млн судових документів за пошуком «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система» [522], серед яких переважна більшість – ухвали про залишення без руху/відмову у прийнятті позовних заяв, інших заяв, клопотань, поданих в електронній формі, у тому числі через підсистему «Електронний суд». В основі обґрунтування відмови у прийнятті відповідних заяв в електронній формі лежить та обставина, що ЄСІТС не функціонує. Означене може свідчити про готовність зовнішніх користувачів (учасників судового процесу) до запровадження ЄСІТС, але неготовність судової влади та самої системи до повноцінного функціонування внаслідок цілої низки причин.

Зокрема, у судовій практиці у низці ухвал судді залишають позовні заяви та інші документи, що подаються в електронній формі, без руху, у тому числі з посиланням на недотримання письмової форми заяви [523; 524; 525]. Тобто виникає суперечність між можливістю подання позовної заяви та інших процесуальних документів зареєстрованих у ЄСІТС користувачів в електронній формі та необхідністю дотримання письмової форми відповідних заяв.

Зокрема, на засіданні, яке відбулося 20 вересня 2019 р., Радою суддів було прийнято рішення № 75, у якому, серед іншого, рекомендовано судам: забезпечити виконання вимог Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого Рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30 (у редакції рішення Ради суддів України від 12.04.2018 № 16), та Наказу ДСА України від 22.12.2018 № 628 «Про тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах» (зі змінами і доповненнями); відповідно до вимог Положення про Автоматизовану систему документообігу суду приймати електронні документи як оригінали документів [526].

Характерно, що починаючи із середини 2019 р. у судовій практиці концепція щодо прийняття та розгляду позовних заяв, інших процесуальних

документів, поданих в електронній формі через підсистему «Електронний суд», дещо змінилася [519; 527; 528].

Окрім того, Верховний Суд у постанові від 10 вересня 2019 р. у справі № 640/1374/19 сформулював із цього приводу правову позицію, відповідно до якої альтернативою звернення учасників справи до суду з позовними заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документу через Електронний кабінет [528].

Таким чином, якщо учасник справи зареєстрований у підсистемі «Електронний суд», позовна заява або інший процесуальний документ, скріплений електронним підписом, подається через цю підсистему до суду, в якому запроваджено у тестовому режимі підсистему «Електронний суд», такий суд зобов'язаний прийняти та зареєструвати відповідну заяву, керуючись при цьому Положенням про Автоматизовану систему документообігу суду.

Показово, що ЄСПЛ раніше вже висловлював свою позицію стосовно подання документів до суду в електронній формі на DVD-дисках. Зокрема, у рішенні від 16 липня 2009 р. у справі *Lawyer partners A.S. v. Slovakia* суд визнав порушення державою-учасницею права заявника на доступ до суду та правосуддя, гарантованого статтею 6 Конвенції, під час відмови суду у реєстрації документів компанії-заявника в електронній формі на DVD-дисках з огляду на те, що суд мав у розпорядженні необхідне обладнання для обробки документів, поданих за допомогою електронних пристроїв [529]. Означена позиція ЄСПЛ свідчить про те, що запровадження електронного судочинства є однією з важливих гарантій реалізації принципу доступності правосуддя.

Повертаючись до інших проблемних аспектів запровадження ЄСІТС, слід зазначити, що у відповідних статтях процесуальних кодексів також зазначено, що у разі неможливості розгляду справи судом в електронній формі з технічних

причин більше п'яти днів, що може перешкодити розгляду справи у строки, встановлені цим Кодексом, справа розглядається за матеріалами в паперовій формі, для чого матеріали справи невідкладно переводяться в паперову форму у порядку, встановленому Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему [129].

Зі змісту вказаної норми закону слідує, що одночасно з матеріалами справи в електронній формі мають формуватися матеріали справи у письмовій формі, тобто фактично у перехідний період виявляється неможливим повний перехід на систему електронного судочинства. Отже, у подальшому, після початку функціонування ЄСІТС, виникне потреба у внесенні змін до процесуальних кодексів шляхом виключення норми про обов'язкову письмову форму заяв, матеріалів справи. При цьому може бути передбачена письмова форма звернення до суду як альтернативний, однак не обов'язковий варіант.

У цьому зв'язку слід також указати про спірні питання, що виникають у процесі переведення справ, які раніше були сформовані у письмовій формі, в електронну форму.

Так, у процесуальних кодексах зазначається, що процесуальні та інші документи і докази у паперовій формі не пізніше трьох днів зі дня їх надходження до суду переводяться в електронну форму та долучаються до матеріалів електронної судової справи в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Процесуальні та інші документи і докази в паперовій формі зберігаються в додатку до справи в суді першої інстанції та за необхідності можуть бути оглянуті учасниками справи чи судом першої інстанції або витребувані судом апеляційної чи касаційної інстанції після надходження до них відповідної апеляційної чи касаційної скарги [129].

Разом із тим з аналізу вказаної правової норми вбачається, що переведенню в електронну форму підлягають ті документи, що надійшли до суду у паперовій формі після запровадження ЄСІТС.

Тобто нормативного обов'язку такого сканування нині не існує, оскільки перехідними положеннями нової редакції процесуальних кодексів прямо передбачено, що справи, розгляд яких розпочато та не завершено за матеріалами у паперовій формі до початку функціонування ЄСІТС, продовжують розглядатися за матеріалами у паперовій формі. За наявності технічної можливості такі справи можуть розглядатися за матеріалами в електронній формі [512].

При цьому Листом Державної судової адміністрації України № 15-22252/18 від 2 листопада 2018 р. «Про сканування матеріалів судових справ» визначено такий порядок сканування справ: один документ – сканування в один файл, тобто позовна заява з додатками або обвинувальний акт із матеріалами кримінального провадження, що є його додатком, скануються в один файл; заяви та додатки до них, що надійшли до суду вперше, сканують невідкладно; матеріали, які надходять до справ, що перебувають у провадженні, скануються невідкладно після завершення поточної процедури сканування матеріалів у межах справи або тому справи (якщо справа складається з двох або більше томів); матеріали справ, що знаходяться у провадженні, які отримані судом раніше, скануються у зворотному хронологічному порядку (першою сканується остання за датою надходження справа, другою – передостання і т. д.) [530].

Таким чином, згідно із цим Листом, матеріали справ, що знаходяться у провадженні судів на момент запровадження ЄСІТС, також потребуватимуть сканування (переведення в електронну форму), однак в останню чергу – після сканування матеріалів, які надходять до суду вперше.

До Ради суддів України надійшли звернення від голів судів, суддів та їх зборів, зміст яких зводився до того, що на момент надходження до судів згаданого Листа Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь, по областях у судах було відсутнє достатнє методичне, матеріально-технічне та кадрове забезпечення для виконання поставлених завдань. База

сканування є невиправдано широкою та не відповідає вимогам процесуального законодавства, яке набере чинності одночасно з початком роботи ЄСІТС [531].

Із метою вирішення порушених головами судів та суддями питань 1 листопада 2018 р. відбулося засідання Ради суддів України, за результатами якого було вирішено зменшити базу сканування, про що Державна судова адміністрація України листом повідомила про суди всіх рівнів та юрисдикції. Зокрема, зазначено, що скануванню підлягають лише ті справи, які мають такі ознаки одночасно: перебувають у провадженні суду або надходять до суду після 1 листопада 2018 р., підлягають оскарженню, винесення остаточного рішення по справі не відбудеться або строк оскарження такого рішення не сплине до 1 січня 2019 р. Крім того, цим же листом повідомлено, що сканування судових справ необхідно здійснювати поступово, залежно від можливостей суду щодо наявного технічного та іншого забезпечення [512].

Разом із тим питання про порядок (період) та черговість сканування матеріалів справ потребує більш ґрунтовного вирішення, що стане можливим лише після затвердження Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, оскільки саме цим положенням має бути визначено підстави та порядок застосування ЄСІТС під час розгляду, вирішення справ та оформлення за їх наслідками судових процесуальних документів, якщо такий розгляд розпочався до початку функціонування ЄСІТС.

Ще одним проблемним питанням, яке потребує вирішення у сфері запровадження ЄСІТС, є узгодження (забезпечення сумісності) цієї системи з іншими інформаційно-комунікаційними системами органів публічного управління, що забезпечить можливість обміну документами в електронній формі органів судової влади з іншими суб'єктами публічно-владних повноважень [498, с. 27].

Такий обмін здійснюється відповідно до Тимчасового порядку обміну офіційними електронними документами [509] та потребує сумісності систем, між якими відбувається обмін електронними документами.

Із приводу цього у Рекомендаціях Res (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції зазначається, що стратегія інформатизації у сфері юстиції має, крім іншого, передбачати таке: поетапну комп'ютеризацію системи судочинства; встановлення інфраструктури засобів зв'язку, включаючи засоби електронної пошти; розроблення стратегії інтеграції з метою уможливлення обміну інформацією між системами; уніфікацію інформації у відповідних межах; встановлення об'єднаної системи збору інформації й статистичного аналізу; встановлення єдиної управлінської інформаційної системи; встановлення єдиних реєстрів внутрішньої інформації; розроблення стандартного програмного забезпечення для баз даних [532].

Несумісність систем, окрім іншого, призводить до проблем, пов'язаних з ідентифікацією особи, на що звертають увагу деякі науковці. Зокрема, зазначається, що для взаємодії громадян і організацій з державними та муніципальними органами використовуються низка систем ідентифікації й аутентифікації, що виключає можливість однозначної ідентифікації однієї особи в різних системах і в результаті призводить до помилок під час надання послуг [478, с. 61].

Отже, забезпечення сумісності ЄСІТС з іншими системами електронного урядування фактично покликане створити технічні умови для можливості безперебійного та певним чином автоматизованого документообігу між судами та іншими суб'єктами владних повноважень.

Порушене вище питання також тісно пов'язане з проблемою забезпечення інформаційної безпеки, зокрема захисту інформації, що генерується, зберігається, пересилається в ЄСІТС. Так, у процесуальних кодексах зазначено, що несанкціоноване втручання в роботу Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та в автоматизований розподіл справ між суддями тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система підлягає захисту із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю [129].

Аналогічні норми містяться у Положенні про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженому Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. № 30 (у редакції Рішення Ради суддів України від 02 березня 2018 р. № 17), яким передбачено, що забезпечення захисту інформаційних ресурсів автоматизованої системи документообігу суду здійснюється шляхом застосування засобів і методів технічного захисту інформації, впровадження організаційних та інженерно-технічних заходів комплексної системи захисту інформації, спрямованих на недопущення блокування інформації, несанкціонованого доступу до неї, її модифікації або спотворення. Забезпечення цілісності та збереження інформаційних ресурсів автоматизованої системи здійснюється шляхом застосування відповідного програмного забезпечення і технічних засобів, комплексів, організаційних заходів [128].

Завдання щодо забезпечення безпеки інформації в ЄСІТС є особливо актуальним в умовах активного запровадження електронного судочинства та потребує комплексного підходу до його вирішення у двох основних напрямках: по-перше, захист інформації, що міститься в ЄСІТС (у тому числі тієї, що подається учасниками процесу для реєстрації у системі), від несанкціонованого доступу, незаконного втручання у роботу системи, що може призвести до витоку (поширення), пошкодження, втрати, підроблення інформації та, як наслідок, до порушення інформаційних прав учасників судового процесу; по-друге, забезпечення безперебійної роботи системи, що необхідне для надійного та ефективного функціонування електронного судочинства, недопущення перебоїв у здійсненні судочинства внаслідок причин технічного характеру.

Як зазначається у науковій літературі, системний (комплексний) підхід до забезпечення інформаційної безпеки передбачає: 1) правову та наукову (доктринальну) основи; 2) об'єктно-суб'єктний склад, тобто об'єкти інформаційної безпеки, а також систему органів (підрозділів), що здійснюють

забезпечення; 3) політику інформаційної безпеки; 4) засоби і способи забезпечення інформаційної безпеки [533, с. 25].

Так, у Доктрині інформаційної безпеки України констатується неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічного наративу, недостатній рівень медіакультури суспільства [534].

У Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи йдеться про необхідність розроблення нормативно-методичної бази заходів безпеки інформаційно-телекомунікаційної системи судів та завершення створення базових ділянок та комплексних систем захисту інформації з підтвердженою відповідністю для захищеної обробки інформації ЄСІТС місцевими та апеляційними судами [214].

Отже, для створення умов інформаційної захищеності ЄСІТС потребують розроблення нормативні та методичні акти, у яких слід визначити (у розвиток положень процесуальних кодексів) засоби, методи, напрями забезпечення інформаційної безпеки, порядок та умови їх використання.

При цьому необхідно погодитися з думкою В.А. Раци про те, що інформаційна безпека у суді є складно структурованим і багатоаспектним явищем; характеризуючи та розкриваючи різні боки цього явища, слід зазначити, що воно базується на таких, але не виключно, властивостях і вимогах до інформації, як надійність, достовірність і доступність; на регламентованій поведінці суб'єктів судової діяльності, яка залежно від процесуального чи адміністративного статусу останніх може виражатися у створенні та забезпеченні необхідних умов захисту судової інформації [535, с. 172–173].

Для реалізації комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки ЄСІТС, передусім, необхідно: ввести у нормативний обіг поняття «судова інформація» та визначити його зміст, розробити ранжування судової інформації за критерієм її відкритості та доступності; визначити систему

органів та відповідальних осіб за стан забезпечення інформаційної безпеки у судочинстві; сформулювати показники, за якими визначається стан захищеності інформації в ЄСІТС, тощо [536, с. 44].

Також необхідним є розширення функціональних можливостей ЄСІТС, про що зазначають судді та інші працівники судової системи.

Зокрема, однією з основних потреб, які виникають у повсякденній роботі судді, є проведення аналітично-правової роботи не тільки щодо правових актів, а й правових позицій, сформульованих Верховним Судом та Великою Палатою Верховного Суду. У зв'язку із цим виникає необхідність розширення функціональних можливостей ЄСІТС за рахунок такого інструменту, як аналіз правових позицій Верховного Суду.

Так, міжнародні експерти рекомендують створити ефективну та сучасну базу важливих судових рішень Верховного Суду, в якій легко можна було б знайти необхідну правову позицію. Така база слугуватиме орієнтиром для суддів нижчих інстанцій, забезпечить єдність судової практики та допоможе позивачам ще до звернення до суду розуміти, якого рішення Верховного Суду, зважаючи на висловлені ним раніше правові позиції, можна очікувати і чи взагалі буде відкрите касаційне провадження у справі [537]. Створення такого інструмента в ЄСІТС також важливе з огляду на нові «фільтри», які передбачено у процесуальному законодавстві, щодо відкриття касаційного провадження або вирішення питання для передачі справи на розгляд до Великої Палати Верховного Суду.

На підставі проведеного у даному підрозділі науково-правового аналізу можна зробити такі висновки.

1. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система – це комплексна уніфікована автоматизована програма, яка характеризується широкими функціональними можливостями та дає змогу перенести більшість операцій у процесі здійснення судочинства, а також операцій з обслуговування діяльності щодо здійснення правосуддя в електронну форму, автоматизувати

деякі аналітичні, моніторингові, статистичні та інші операції, підвищити ефективність процесу розгляду та вирішення спору в суді.

Указана система об'єднає у тому числі ті сервіси та інструменти, які безпосередньо або опосередковано пов'язані зі здійсненням судочинства, виконанням судових рішень, та забезпечуватиме доступ до деяких державних реєстрів, що дасть змогу користувачам системи отримувати та/або перевіряти офіційну інформацію, що міститься у таких реєстрах, у тому числі з метою подання електронних доказів у справі.

Запровадження ЄСІТС покликано забезпечити перехід України до системи електронного судочинства та поступове заміщення традиційної (паперової) системи правосуддя, що відповідатиме європейським нормам та стандартам і виведе державу на новий рівень здійснення правосуддя.

2. ЄСІТС має складну структуру та включає елементи (підсистеми), які дають змогу:

а) внутрішнім користувачам (суддям, працівникам апарату судів, працівникам органів забезпечення системи правосуддя): приймати, формувати та перевіряти матеріали справи в електронній формі, проводити розгляд справи за матеріалами в електронній формі, формувати та підписувати судові рішення в електронній формі (здійснювати управління розглядом справи в автоматизованому режимі); приймати участь в автоматизованому електронному документообігу; здійснювати автоматизований розподіл справ; здійснювати автоматизовану аудіофіксацію та протоколювання судового засідання; здійснювати інформаційний обмін; мати змогу контролювати управління фінансово-господарськими процесами; висвітлювати інформацію про діяльність суду, судові засідання, час місце розгляду справи, склад суду, аналітичну, статистичну та іншу інформацію за допомогою розміщення відповідної інформації на офіційних вебресурсах судової влади, офіційно оприлюднювати судові рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень; здійснювати автоматизований моніторинг статистичної інформації, судової практики тощо;

б) зовнішнім користувачам: подавати позовні заяви, інші документи та матеріали справи в електронній формі; приймати участь у розгляді справи у режимі відеоконференції; отримувати процесуальні документи, повідомлення та судові повістки в електронній формі; мати відкритий та вільний доступ до судових рішень, іншої інформації про суд, до статистичної, аналітичної інформації, ознайомлюватися з матеріалами справи в електронній формі; сплачувати судовий збір за допомогою он-лайн платіжних систем тощо.

3. Однією з проблем перехідного періоду у сфері запровадження системи електронного судочинства є одночасне існування електронного та паперового документообігу в судах та інших органах системи правосуддя, що зумовлено неможливістю запуску роботи ЄСІТС без попереднього практичного тестування всіх її компонентів (для чого й передбачено тестовий режим роботи системи) за одночасної відсутності нормативного обов'язку щодо здійснення такого тестування (про що свідчать судова статистика та кількість ухвал про відмову у прийнятті заяв, поданих в електронній формі). У межах цієї проблеми також виникає необхідність вирішення питання про порядок (період) та черговість сканування матеріалів справ потребує більш ґрунтовного вирішення, що стане можливим лише після затвердження Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, оскільки саме цим Положенням має бути визначено підстави та порядок застосування ЄСІТС під час розгляду, вирішення справ та оформлення за їх наслідками судових процесуальних документів, якщо такий розгляд розпочався до початку функціонування ЄСІТС.

4. Проблемними питаннями перехідного періоду у сфері запровадження ЄСІТС є: а) невідповідність програмної платформи ЄСІТС особливостям усіх етапів здійснення судочинства, а також усім обслуговуючим (допоміжним) процесам (відсутність необхідних шаблонів заяв, судових рішень, перебої у роботі програми тощо); б) складнощі ідентифікації ЕЦП, за допомогою якого підписуються позовні заяви, інші процесуальні документи, які надсилаються до суду в електронній формі через підсистему «Електронний суд»; в) одночасне існування електронного та паперового документообігу в судах, що зумовлює

виникнення суперечності між можливістю подання позовної заяви та інших процесуальних документів зареєстрованих у ЄСІТС користувачів в електронній формі та необхідністю дотримання письмової форми відповідних заяв; г) неврегульованість питання переведення справ, які раніше були сформовані у письмовій формі, в електронну форму.

5. Запровадження ЄСІТС потребує нагального вирішення питання забезпечення інформаційної безпеки, зокрема захисту інформації, що генерується, зберігається, пересилається в ЄСІТС. Інформаційний захист ЄСІТС має відбуватися у двох основних напрямках: 1) захист інформації, що міститься в ЄСІТС (у тому числі тієї, що подається учасниками процесу для реєстрації у системі), від несанкціонованого доступу, незаконного втручання у роботу системи, що може призвести до витоку (поширення), пошкодження, втрати, підроблення інформації та, як наслідок, до порушення інформаційних прав учасників судового процесу; 2) забезпечення безперебійної роботи системи, що необхідно для надійного та ефективного функціонування електронного судочинства, недопущення перебоїв у здійсненні судочинства внаслідок причин технічного характеру.

Для реалізації комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки ЄСІТС, передусім, необхідно: ввести у нормативний обіг поняття «судова інформація» та визначити його зміст, розробити ранжування судової інформації за критерієм її відкритості та доступності; визначити систему органів та відповідальних осіб за стан забезпечення інформаційної безпеки у судочинстві; сформулювати показники, за якими визначається стан захищеності інформації в ЄСІТС, тощо.

6. Напрямами подальшого розвитку ЄСІТС є: 1) приведення положень процесуальних кодексів (у якому міститься посилання на Закон України «Про електронний цифровий підпис», який утратив чинність) у відповідність до вимог нового законодавства, оскільки в останньому розширено систему засобів електронної ідентифікації; 2) внесення змін до процесуальних кодексів шляхом виключення норми про обов'язкову письмову форму заяв, матеріалів справи;

при цьому може бути передбачено письмову форму звернення до суду як альтернативний, однак не обов'язковий варіант; 3) узгодження (забезпечення сумісності) ЄСІТС з іншими інформаційно-комунікаційними системами органів публічного управління, що забезпечить можливість обміну документами в електронній формі органів судової влади з іншими суб'єктами публічно-владних повноважень; 4) розширення функціональних можливостей ЄСІТС, зокрема шляхом запровадження інструментів для аналізу правових позицій, відстежування рішень, у яких має місце відступлення від правової позиції, сформульованої Верховним Судом та Великою Палатою Верховного Суду.

3.3. Організація окремих елементів електронного судочинства в Україні

Електронне судочинство як елемент електронного урядування є багатогранною та багатопрофільною системою, у складі якої передбачено утворення та функціонування низки підсистем, що відповідають за ту чи іншу сферу судочинства чи процедуру його забезпечення. Так, одним з елементів (підсистем) ЄСІТС є Електронний суд, за допомогою якого забезпечується здійснення судочинства із застосуванням цифрових технологій, що, зокрема, передбачає можливість подання позовних заяв, інших процесуальних документів, матеріалів справи, тобто звернення до суду в електронній формі, отримання судових повідомлень та рішень через засоби електронного зв'язку, а також реалізацію інших можливостей, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням судочинства. Тобто підсистема «Електронний суд» є базовою в ЄСІТС, оскільки на її основі вибудовуються інші елементи системи електронного судочинства.

Питання, що присвячені висвітленню поняття, значення, структури, а також проблемам запровадження підсистеми «Електронний суд», становлять значний науковий інтерес. Серед науковців, чії дослідження присвячено цій

проблематиці, слід виділити таких, як: Ю.Є. Атаманова, А.П. Гетьман, В.С. Мілаш [538], О.В. Бринцев [39], О. Вовк [539], Т.В. Голобородько, О.Д. Дубіна [540], М. Гуляєв [541], І. Котович [542], В.Д. Куценко [543], О.М. Маліневський [544], В.М. Пекарчук [435], Н.С. Пугачова, С.В. Тищенко, В.П. Якобчук [545], І.Ю. Татулич [546], С.Л. Тишківський [547] та ін.

Так, на думку О.В. Бринцева, електронний суд як елемент інформаційного суспільства – це самостійна унікальна форма судового процесу, заснованого на новітніх інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі [39, с. 25].

Ключовою особливістю підсистеми «Електронний суд», на яку звертає увагу науковець, є те, що вказана підсистема передбачає не просто інтеграцію цифрових технологій у сферу здійснення судочинства, а й надає можливість забезпечити повний цикл розгляду справи у судах усіх юрисдикцій та інстанцій [548, с. 103].

Разом із тим деякі науковці вважають, що сервіси електронного суду повинні бути спрямовані на полегшення й спрощення процесу судочинства, але використання інформаційних технологій у судовому процесі не є абсолютним, оскільки може бути порушено право громадян на доступ до правосуддя. Вчені відзначають, що варто застосовувати принцип диспозитивності, необхідність дотримання якого передбачає, що електронна комунікація є зручним доповненням, але аж ніяк абсолютною альтернативою звичній судовій процедурі [435, с. 86].

Така позиція є цілком обґрунтованою, оскільки позбавлення права особи звертатися до суду з позовом або подавати заяви, клопотання та інші процесуальні документи у паперовій формі (через канцелярію суду, засобами поштового зв'язку або під час судового засідання) може розцінюватися на сучасному етапі як обмеження доступу до правосуддя, гарантованого ст. 55 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Інші науковці зазначають, що електронний суд – це автоматизована система, яка дає змогу його зареєстрованому учаснику направляти в електронному вигляді позовну заяву та додані до неї документи, інші процесуальні документи по справі, здійснювати обмін документами в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу, а також забезпечувати фіксування судового процесу й участь сторін у судовому засіданні в режимі відеоконференції, а також надсилення судових повісток та судових повідомлень [547].

Іншими словами, підсистема «Електронний суд» призначена, головним чином, для надання доступу зовнішнім користувачам – учасниками справи до правосуддя із застосуванням цифрових технологій, що включає можливість не тільки звернення до суду в електронній формі та отримання відповідних процесуальних документів від суду засобами електронного зв'язку (у тому числі оригіналів), а й участі у розгляді справи через відеоконференц-зв'язок, відстеження ходу розгляду справи тощо.

Не випадково, що в англomовній інтерпретації поняття «електронний суд» застосовується у значенні Electronic Filing System (EFS), що означає «електронна система подачі». Зокрема, у державах, де функціонує така система (США, Сінгапур, деякі країни Європи), суди виконують функції незалежного сертифікаційного центру: після реєстрації видають користувачеві смарт-карту, що містить цифровий сертифікат, використовуючи який користувач отримує доступ до EFS і може користуватися наданими системою послугами [535, с. 84].

Поняття «електронний суд» у науковому обігу є досить поширеним та в окремих випадках безпідставно ототожнюється з поняттям «електронне судочинство».

Так, на думку деяких науковців, термін «електронний суд» можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. У вузькому розумінні А.П. Гетьман, Ю.Є. Атаманова та ін. «електронний суд» визначають як підсистему в системі Єдиної судової інформаційної системи України, призначену для забезпечення своєчасного отримання учасниками судового

процесу повісток та повідомлень про розгляд судових справ та процесуальних документів, ухвалених під час розгляду справ. У широкому розумінні фактично поняття «електронний суд» ототожнюється з поняттям «електронне судочинство» [538, с. 325].

Подібної позиції дотримується В.Д. Куценко, який вважає, що у широкому розумінні електронний суд – це складова частина інформаційного суспільства, відносно самостійна унікальна форма адміністративної судової діяльності й юридичного процесу, заснованого на інформаційних технологіях з елементами штучного інтелекту, що забезпечують повний цикл руху документації та розгляду судової справи в електронному форматі, носить легальну юридичну природу. Електронний суд у вузькому розумінні, на думку науковця, – це електронна платформа судової гілки влади, яка дає змогу подавати документи в електронній формі, здійснювати електронне обслуговування документів у процесі судового розгляду та відслідковувати судову справу через Інтернет [543, с. 7].

Таким чином, має місце ототожнення поняття «електронний суд» (у широкому значенні) з поняттям «електронне судочинство», що є концептуально та юридично невірним підходом, оскільки, як було з'ясовано раніше, нормативне значення системи електронного судочинства включає, але не обмежується підсистемою «Електронний суд» [548, с. 104]. Отже, слід чітко розмежовувати вказані поняття на науковому та законодавчому рівнях.

Незважаючи на те що підсистема «Електронний суд» є складником більш широкої системи електронного судочинства, однак і вона характеризується складною структурою та складається з окремих елементів.

Так, відповідно до Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, передбачалося, що основними складниками підсистеми «Електронний суд» є: 1) забезпечення повної комп'ютеризації процесів судового діловодства, формування єдиного електронного архіву судових документів; 2) забезпечення відкритого доступу учасників судового процесу до інформації шляхом створення відповідних

online-сервісів у мережі Інтернет та встановлення в приміщеннях суду інформаційно-довідкових кіосків; 3) упровадження системи електронної відправки та прийому процесуальних документів із застосуванням електронного цифрового підпису; 4) налагодження системи електронного обміну з базами даних інших державних органів та установ [214].

У проєкті (доопрацьованому після повернення Рішенням Вищої ради правосуддя № 624/0/15-19 від 28 лютого 2019 р.) положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему було визначено, що Електронний суд – це модуль ЄСІТС, що забезпечує можливість користувачам у передбачених законодавством випадках створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні документи до суду, органів суддівського самоврядування та забезпечення або до інших учасників судового процесу, які зареєстрували свої офіційні електронні адреси, а також можливість отримувати від них інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші процесуальні документи [549].

Своєю чергою 7 листопада 2019 р. Наказом Державної судової адміністрації № 1096 затверджено Концепцію побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, відповідно до якої до ЄСІТС входять:

1) у складі захищеного середовища ЄСІТС:

Електронний кабінет внутрішнього користувача ЄСІТС;

ЄДРСР (захищена підсистема, де зберігається інформація в повному обсязі, включаючи інформацію з обмеженим доступом);

Єдиний державний реєстр виконавчих документів (захищена підсистема, де зберігається інформація в повному обсязі, включаючи інформацію з обмеженим доступом);

2) у складі відкритого середовища ЄСІТС:

Електронний кабінет зовнішнього користувача ЄСІТС;

ЄДРСР (відкрита підсистема із знеособленими даними);

Єдиний державний реєстр виконавчих документів (доступ авторизованих користувачів до виконавчих документів через електронний кабінет зовнішнього користувача ЄСІТС) [550].

Підсистема «Електронний суд» функціонує у відкритому середовищі ЄСІТС та забезпечує захищений обмін документами судових справ з учасниками судового процесу через Електронний кабінет зовнішнього користувача. Розроблена підсистема «Електронний суд» потребує доопрацювання, інтеграції з іншими підсистемами ЄСІТС, у тому числі з урахуванням необхідності реєстрації офіційних електронних адрес, розмежування прав доступу на перегляд судових документів [550].

Отже, зі змісту наведеного визначення слідує, що підсистема (модуль) «Електронний суд» дає змогу здійснювати електронний обмін документами між судом, іншими органами судової системи та учасниками судового процесу, що має забезпечити зручність, оперативність, економію часу та ресурсів у процесі розгляду та вирішення справи у суді.

Як зазначають деякі дослідники, очевидно, що розширення можливостей здійснення судочинства із застосуванням інформаційних технологій (зокрема, вчинення всіх процесуальних дій через засоби електронного зв'язку з відповідними механізмами ідентифікації та безпеки) можна визнати виправданим рішенням. Це створить умови для наближення українського судочинства до загальносвітових тенденцій удосконалення процесуальної форми відправлення правосуддя [539].

Необхідно погодитись з думкою про те, що проєкт «Електронний суд» спрямований на оптимізацію таких важливих аспектів судочинства, як забезпечення права на судовий розгляд, дотримання процесуальних строків розгляду справ, зменшення розміру судових витрат, гласність і відкритість тощо [40, с. 56].

За статистичною інформацією, яку оприлюднено у відкритих джерелах, станом на березень 2019 р. було зареєстровано 16 844 користувачі підсистеми «Електронний суд», через яку подано 4 587 електронних документів, з яких

прийнято та зареєстровано 3 254 та відмовлено у реєстрації по 867 документах [551]. Однак уже станом на середину червня 2019 р. зареєстровано 21 927 користувачів, з яких 20 895 – фізичні та 1 032 – юридичні особи [552].

На середину 2020 р. зареєстрованих користувачів системи «Електронний суд» було більше 43 тис [553].

Отже, спостерігаються швидкі темпи підключення та активності користувачів у підсистемі «Електронний суд». Разом із тим на практиці роботу підсистеми «Електронний суд» станом на кінець 2020 р. у повному обсязі ще не розпочато, але є доступ до окремих її елементів; введення в експлуатацію підсистеми може призвести до затримок у роботі ресурсу, пов'язаних з оформленням цифрового підпису численною кількістю юристів [541].

Одночасно з наведеними тимчасовими складнощами, пов'язаними з тестуванням та запровадженням підсистеми «Електронний суд», необхідно враховувати її можливості та переваги, які, безперечно, виправдовують незручності, пов'язані з перехідним етапом.

Науковці відзначають, що до переваг користування системою «Електронний суд» слід віднести: можливість дистанційної подачі всіх процесуальних документів; можливість відслідковувати стан надходження та реєстрації документа в суді; можливість сплати судового збору в режимі онлайн (здійснюється засобами кабінету під час формування відповідного документа для суду); можливість ознайомлення з матеріалами справи тощо [541].

Також важливими можливостями Електронного суду є систематизація та узагальнення судової практики, що дозволить оперативно шукати правові позиції по відповідній категорії справ [554].

Зарубіжні вчені зазначають, що система «Електронний суд» передусім спрямована на задоволення інформаційних потреб користувачів системи, зокрема, за допомогою цієї системи учасники можуть: 1) отримати конкретну інформацію (або завірену інформацію/документи) з папки справ або через надіслання SMS-повідомлень; 2) отримувати постійний (безперервний) доступ

до інформації стосовно того, як суд та окремі судді вирішують конкретні питання, пов'язані з розглядом та вирішенням справи; 3) отримати доступ до вебсторінки, на якій відображається вся відповідна інформація, що стосується справи, наприклад сторони та адвокати, просування справи, подані нові документи, дати слухання тощо [477].

Отже, формування системи електронного судочинства в державі передбачає передусім запровадження головного її елементу – електронного суду, за допомогою якого здійснюється налагодження комунікації між учасниками процесу та органами судової влади з використанням цифрових технологій [555, с. 6–7]. Тому відправною точкою у процесі запровадження підсистеми «Електронний суд» є забезпечення зручності, доступності та зрозумілості для користувачів інтерфейсу платформи, врахування всіх потреб, що можуть виникнути під час звернення до суду або участі у судовому процесі як відповідача третьої особи тощо.

Із цього приводу І.Ю. Татулич зауважує, що побудова підсистеми Електронного суду для реалізації своєї мети повинна виконувати низку завдань, зокрема: 1) надання змоги фізичній або юридичній особі направити до будь-якого суду країни підписаний електронним цифровим підписом документ (апеляційну чи касаційну скаргу) разом із пакетом супутніх документів за допомогою мережі Інтернет; 2) надсилання стороні судового процесу електронної копії процесуального документу або судової повістки засобами електронного зв'язку (e-mail чи SMS); 3) відстеження руху справи у суді в електронному вигляді; оплата судового збору в онлайн-режимі; 4) розроблення та впровадження універсального формату обміну даними, завдяки якому стане можливою передача справ і документів між автоматизованими системами документообігу суду різних розробників, тощо [546, с. 75].

Так, основним сервісом, яким користуватиметься учасник процесу, є Електронний кабінет. Характерно, що даний сервіс надаватиме доступ не тільки до модуля «Електронний суд», а й сервісу пошуку ЄДРСР, моніторингу стадій розгляду судових справ, моніторингу судових засідань по справі (місце,

дата і час), моніторингу нових рішень в ЄДРСР, сервісів Мін'юсту. Частину цих можливостей вже реалізовано, але розрізнено: на сайті судової влади (моніторинг судових засідань), сайті ЄДРСР, сайті Мін'юсту [542, с. 18].

Важливо, що Електронний кабінет зареєстрованого учасника підсистеми «Електронний суд» дає доступ до різних сервісів, включаючи можливість самостійно збирати інформацію з державних реєстрів, відстежувати стан розгляду судової справи [491].

Слід зазначити, що інтерфейс Електронного кабінету підлягав коригуванню декілька разів та в кінцевому підсумку набув вищепри описаного вигляду. Він є досить зрозумілим та доступним, однак його технічні можливості, якість та ефективність зворотного зв'язку може бути перевірено лише на практиці.

У тестовому режимі до підсистеми «Електронний суд» станом на кінець 2020 р. підключено всі місцеві та апеляційні суди. Раніше (з квітня 2017 р.) у частині цих судів уже відбувалася дослідна експлуатація «Електронного суду» [490], а також у Верховному Суді [556].

За інформацією судів було виявлено такі практичні проблеми у користуванні підсистемою, а саме: під час надходження до суду документів неможливо ідентифікувати електронний цифровий підпис фізичної або юридичної особи, який повинен відповідати вимогам акредитованих центрів сертифікації ключів; неможливо також ідентифікувати електронні адреси сторін для впевненості у тому, що кореспонденція суду дійде саме до адресата, а не до іншої особи, а також неможливо впевнитися, що вказані особи (фізичні, юридичні) дійсно існують, а не вигадані позивачем; незрозуміло, яким чином можна перевірити наявність або відсутність у суді аналогічних справ із тими ж сторонами з тих самих підстав тощо [557].

Отже, як засвідчує практика тестування підсистеми «Електронний суд», для повноцінного запровадження модуля в усіх судах необхідно вирішити низку технічних прогалин, а також провести методичне навчання серед працівників системи правосуддя.

Досліджуючи особливості функціонування системи електронного судочинства, необхідно зазначити, що відповідна система призначена також для автоматизації процесів забезпечення судочинства, і це передбачає управління судовими справами та деякі інші обслуговуючі операції, включаючи й організацію управління судами.

Так, однією з важливих підсистем ЄСІТС, спрямованих на управління судовими справами, їх розглядом та вирішенням, є Автоматизована система електронного документообігу (у проєкті положення про ЄСІТС носить назву «Електронне діловодство»).

Електронне діловодство у суді забезпечує автоматизацію деяких процесів управління розглядом судової справи, що є одним з основних управлінських заходів, що використовуються в судах. У спеціальній науковій літературі зазначається, що хоча управління справами пов'язане з первинними процесами в судах, що включає в себе адміністрування суду та інші процеси, які безпосередньо пов'язані з обробкою справ, судове управління пов'язане з вторинними процесами в судах і включає діяльність, наприклад розроблення стратегії, управління персоналом, дослідження та розвиток, технології, фінанси [558].

У Концепції побудови ЄСІСТ автоматизована система діловодства суду визначена як сукупність розрізнених локальних баз даних судів, органів та установ системи правосуддя. Існуюча система підтримує тільки обмін даними діловодства методом обміну пакетами даних між різнорідними системами управління баз даних, установленими в судах, органах та установах системи правосуддя [550].

Із запровадженням ЄСІТС передбачається уніфікація системи електронного документообігу шляхом переведення всієї судової системи на єдину програмну платформу. Однак до початку функціонування ЄСІТС порядок здійснення електронного документообігу в судах визначається Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженим

Рішенням Ради суддів України (у редакції рішення № 71 від 2 березня 2018 р.) [559, с. 89–90].

Електронний документообіг у суді забезпечує автоматизацію процесу управління розглядом справи, починаючи з моменту надходження до суду позовної заяви чи іншого процесуального документа та його реєстрації та закінчуючи направленням справи до архіву [128]. Зокрема, відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу суду, автоматизована система документообігу має такі можливості: реєстрація вхідної і вихідної кореспонденції та етапів її руху; автоматизований розподіл судових справ між суддями; автоматизоване визначення присяжних; внесення до автоматизованої системи дати набрання та втрати судовим рішенням законної сили; надання інформації на вебпорталі тощо [128].

Наведені вище можливості автоматизованої системи документообігу у судах свідчать про те, що вона призначена виключно для внутрішнього документообігу та не передбачає обмін електронними документами між органами судової системи та іншими органами публічного управління, а також учасниками судових справ.

Концепцією побудови ЄСІСТ передбачено, що модуль «автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами» забезпечує можливість автоматизованої взаємодії з державними реєстрами, інформаційними системами та базами даних, володільцями інформації (держателями) яких є: Державна міграційна служба України; Державна казначейська служба України; Міністерство юстиції України; Міністерство внутрішніх справ України; Генеральна прокуратура України; інші особи [550].

При цьому офіційне листування з органами державної влади в електронній формі може здійснюватися з використанням офіційної електронної адреси з розширенням: court.gov.ua.

Зарубіжні науковці зазначають, що офіційна електронна пошта судової влади у більшості країн Європи використовується як неформальний засіб спілкування. Це пояснюється, головним чином, тим, що в багатьох країнах

закон вимагає як офіційної електронної пошти, так і електронного цифрового підпису для офіційної комунікації (наприклад, Бельгія, Франція, Греція, Італія). При цьому у низці країн Європи також успішно апробовано технології створення закритих форумів та дискусійних груп, у яких судді можуть «практично» зустрітися й обговорити законодавство, процедури та справи [560].

Стосовно офіційного електронного листування, то в Україні для надання документу статусу офіційного також необхідне його підписання електронним підписом.

Повертаючись до питання щодо функціональних можливостей підсистеми електронного документообігу в судах, необхідно зазначити, що на практиці дана система показала високу ефективність.

Зокрема, як зазначає генеральний директор Державного підприємства «Інформаційні судові системи», на самому початку для виявлення проблем здійснювалося відстеження за термінами проходження звичайної цивільної справи. Виходячи з вимог чинного ЦПК України, пройти судовий процес швидше ніж за шість місяців у фахівців не вийшло. Причому основну частину витрат часу становили два чинники: робота апарату суду (справу прийняли, зареєстрували, здійснили авторозподіл, передали судді, призначили до розгляду і т. д.), а також пересилання матеріалів поштою [561].

Разом із тим для досягнення високого результату здійснення управління судовими справами важливо встановити правильні операційні можливості автоматизованого робочого місця відповідного працівника суду, за допомогою яких користувач може давати операційні команди, а також забезпечити автоматизовані зв'язки між різними операційними підсистемами.

Приміром, у країнах ЄС за допомогою системи електронного документообігу в судах забезпечується можливість: реєстрації судових справ, створення, модифікації та оновлення відповідних даних про справу та/або її окремі матеріали через інтерфейс користувача; вводити інформацію користувачами, контролювати інформацію в системі та відстежувати поточний

стан справи для поліпшення доступу громадськості. За допомогою підсистем «Подія» і «Планування», які інтегровані у систему автоматизованого електронного документообігу, здійснюється визначення нових випадків прибуття, призначення, крайній термін, резервування судового залу і судді, який очолить розгляд справи [562].

Автоматизація процесу управління судовими справами дає змогу не тільки суттєво спростити управлінський цикл, а й вирішити деякі інші завдання, пов'язані із забезпеченням законності в судовому управлінні, мінімізацією арифметичних, методичних, граматичних помилок, зумовлених так званим «людським фактором», що фактично визначає перехід до нової форми публічного управління в судах.

Як зазначають із цього приводу В.П. Якобчук, С.В. Тищенко та ін., у новій системі публічного управління саме від об'єкта надходить повна інформація про правильне розуміння і виконання «команд» або дані, які свідчать про недоліки в системі управління. На відміну від нових управлінських технологій у традиційному механізмі управління керований об'єкт не тільки неправильно розуміє «команди», наприклад через недостатню кваліфікацію кадрів, а й спотворює зворотні зв'язки, посиляє керуючому суб'єкту неправдиву інформацію, найчастіше це пов'язано з приховуванням недоліків у роботі [545, с. 86].

Тобто усунення безпосереднього контакту між об'єктом та суб'єктом управління фактично сприяє забезпеченню об'єктивності службового контролю та управління, попередженню можливих незаконних засобів впливу суб'єкта на об'єкт тощо.

На практиці стосовно судової діяльності це означає забезпечення послідовного призначення справи до розгляду у черговості надходження позовних заяв, усунення суб'єктивного втручання у процес визначення пріоритетності судової справи у межах встановленого процесуальними кодексами строку розгляду справ тощо.

Таким чином, підсистема електронного діловодства має велике значення для більш ефективного, економного, якісного вирішення завдань управління процесом розгляду справи, підготовки справи до судового розгляду, включаючи підбір необхідної правової бази та судової практики для її вирішення, а також опрацювання результатів судового розгляду та формування первинної судової статистичної інформації. Модуль електронного діловодства є основним стосовно інших підсистем ЄСІТС, зокрема таких, як модуль автоматизованого розподілу, ЄДРСР, «Електронна статистика», «Електронний архів» тощо. Ці підсистеми тісно пов'язані та перетинаються з підсистемою автоматизованого електронного документообігу, оскільки інформація, що формується за допомогою одних модулів, є основою для формування та використання інформації в інших.

У Положенні про автоматизовану систему документообігу суду модуль автоматизованого розподілу визначено як централізований модуль, що забезпечує об'єктивний та неупереджений автоматизований розподіл судових справ у судах загальної юрисдикції між суддями з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження для кожного судді за принципом випадковості та у хронологічному порядку надходження судових справ; об'єктивне та неупереджене визначення присяжних у судах загальної юрисдикції у порядку черговості з урахуванням граничних меж їх зайнятості та в хронологічному порядку надходження судових справ [128].

При цьому у проєкті положення про ЄСІТС автоматизований розподіл визначено як модуль ЄСІТС, що забезпечує об'єктивний і неупереджений централізований автоматизований розподіл судових справ між суддями, визначення присяжних, визначення кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство, розподіл справ у Вищій раді правосуддя та Вищій кваліфікаційній комісії суддів України тощо за принципом випадковості, у хронологічному порядку надходження справ, з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження або у рівній кількості [549].

Тобто можна дійти висновку про те, що після початку функціонування ЄСІТС призначення модулю автоматизованого розподілу буде суттєво розширено, зокрема за рахунок включення до його функціональних завдань також визначення кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство, розподіл справ у Вищій раді правосуддя та Вищій кваліфікаційній комісії суддів України тощо.

Слід зазначити, що низка науковців указує на те, що на практиці можливе маніпулювання автоматизованим розподілом справ між суддями з боку учасників процесу, які фактично здійснюють дії, що можуть бути кваліфіковані як зловживання процесуальними правами. Механізм такого маніпулювання такий: позивач може подати однакові позовні заяви з мінімальним інтервалом у часі з метою розподілу їх автоматизованою системою документообігу різному складу суду, при цьому умисно створюючи умови для залишення позовної заяви без руху, наприклад не сплачуючи ставку судового збору. За таких обставин позивач усуває недоліки в оформленні позовної заяви по справі, що розподілена бажаному складу суду. При цьому в інших справах з аналогічними позовними заявами автоматично постановляється ухвала про повернення позовної заяви після спливу строку для усунення недоліків [563, с. 68; 564, с. 15–16; 565, с. 75; 566, с. 64–65].

Характерно, що у процесуальних кодексах у редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [129] встановлено заборону зловживання процесуальними правами, до яких у тому числі віднесено дії щодо подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) із тим самим предметом та з тих самих підстав або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями.

Разом із тим у новій редакції процесуальних кодексів залишилася норма про те, що Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система не

застосовується для визначення судді (складу колегії суддів, якщо справа розглядається колегіально) для розгляду конкретної справи виключно у разі настання обставин, які об'єктивно унеможливили її функціонування та тривають понад п'ять робочих днів [129].

Тобто фактично законодавством дозволено визначення складу суду без застосування автоматизованого розподілу у разі настання вищезазначених обставин. До того ж слід ураховувати, що зловживання процесуальними правами саме по собі не є підставою для припинення можливого маніпулювання автоматизованим розподілом, оскільки для цього необхідно, щоб суд визнав відповідні дії зловживанням процесуальними правами та застосував до особи процесуальні санкції у формі залишення без розгляду або повернення заяви, скарги.

Таким чином, незважаючи на зазначені вище положення законодавства, а також на встановлення кримінальної відповідальності за втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (складником якої є автоматизована система розподілу; ст. 376-1 КК України [218]), проблема можливого несанкціонованого втручання у роботу підсистеми автоматизованого розподілу залишається неповністю вирішеною.

Однією з підсистем ЄСІТС, яка також функціонує у складі автоматизованої системи електронного документообігу в судах, є ЄДРСР. Правовою основою його функціонування є Закон України «Про доступ до судових рішень», відповідно до ст. 2 якого всі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання [123].

ЄДРСР – державна інформаційна система, що входить до складу Єдиної судової інформаційної системи і забезпечує збирання, облік (реєстрацію), накопичення, зберігання, захист, пошук та перегляд інформаційних ресурсів Реєстру та їх образів [126].

У проєкті положення про ЄСІТС ЄДРСР визначається як модуль ЄСІТС, що забезпечує збирання, облік (реєстрацію), накопичення, оприлюднення,

пошук, перегляд, зберігання та захист судових рішень та окремих думок суддів [549].

Головну мету функціонування ЄДРСР визначено у Законі України «Про доступ до судових рішень», у преамбулі якого зазначено, що цей Закон визначає порядок доступу до судових рішень із метою відкритості діяльності судів; прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства [123].

Як вважають із цього приводу деякі науковці, забезпечення широкого доступу громадян до судових рішень є важливим складником для гарантування їхніх конституційних прав, важливою умовою для підвищення довіри до судів України, а також дієвою формою громадського контролю над законністю та обґрунтованістю судових рішень [567].

Окрім того, які слідує зі змісту Закону України «Про доступ до судових рішень» та із самої суті відкритого доступу до судових рішень (із дотриманням відповідних вимог щодо збереження конфіденційності інформації, яка складає персональні дані, та іншої інформації з обмеженим доступом), ЄДРСР сприяє більш професійній підготовці позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, що у кінцевому підсумку забезпечує не тільки єдність судової практики, а й більш швидкий та оперативний розгляд справи.

Разом із тим необхідно зазначити, що деякі науковці та практикуючі юристи нарікають на певні недоліки у роботі ЄДРСР. Зокрема, Л.М. Москвич акцентує увагу на тому, що практика, що склалася в Україні у зв'язку із забезпеченням права кожного на доступ до судових рішень, свідчить про низку організаційно-правових проблем. Так, через надмірну перевантаженість Реєстру неможливо швидко знайти судові рішення, а через великий потік судових рішень адміністратор Реєстру не справляється зі своєчасною обробкою та розміщенням судового рішення для загального доступу. Таким чином, науковець констатує, що фактично нині Реєстр не справляється з ефективним виконанням своїх функцій, а саме оперативно надавати доступ до судових рішень, постановлених судами загальної юрисдикції; вказана проблема полягає

у самій концепції організації реалізації права кожного на доступ до судових рішень [568, с. 23].

Необхідно погодитися з висловленою точкою зору, оскільки перевантаження системи має бути вирішено за допомогою певних технічних та організаційних заходів, спрямованих, зокрема, на оптимізацію формату судових рішень та інших документів, що містяться в ЄДРСР.

При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що ЄДРСР передбачає також функцію зберігання судових рішень та окремих думок суддів в електронній формі. Отже, необхідно розмежовувати електронні документи, що передаються на зберігання до ЄДРСР та електронного архіву.

Зокрема, у проєкті положення про ЄСІТС передбачається утворення електронного архіву як модуля ЄСІТС, до якого з інших підсистем передаються на зберігання електронні документи (справи, провадження), що підлягають передачі до архіву за строком зберігання [549].

Нині електронний архів є відокремленою частиною бази даних суду або центральної бази даних, що не підлягає редагуванню та містить інформацію про судові справи або документи, які передані до архіву [128].

Ключовою особливістю тут є те, що за чинного Положення про автоматизовану систему документообігу суду до електронного архіву передається інформація про судові справи та документи, які передано до архіву (відповідно до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [569]). Разом із тим після початку функціонування ЄСІТС до електронного архіву будуть передаватися на зберігання безпосередньо судові справи та документи в електронній формі, що були утворені в ЄСІТС або передані до ЄСІТС, та які, відповідно до Закону, підлягають переданню до архіву.

На цій підставі можна зробити висновок, що судові справи в електронній формі та інші електронні документи, крім судових рішень в електронній формі та окремих думок суддів, передаються на зберігання до електронного архіву.

Своєю чергою, судові рішення та окремі думки суддів в електронній формі зберігаються в ЄДРСР.

Ще одним важливим модулем ЄСІТС є Електронна статистика, який у проєкті положення про ЄСІТС визначається як модуль ЄСІТС, що забезпечує автоматизоване формування й оприлюднення офіційних статистичних та оперативних звітів в Електронному кабінеті і на вебпорталі, відповідно до вимог цього положення та Правил користування ЄСІТС, для інформування суддів, керівництва відповідного суду або члена органу суддівського самоврядування та забезпечення, інших осіб відповідно до наданих ним ролей щодо стану здійснення правосуддя і діяльності органів суддівського самоврядування й забезпечення за будь-який період зі дня впровадження ЄСІТС [549].

Із даного визначення слідує, що Електронна статистика призначена передусім для формування та оприлюднення судової статистики (статистичних та оперативних звітів), однак не призначена для їх опрацювання (моніторингу, аналізу). Разом із тим опрацювання та аналіз є невід’ємними складниками статистичної діяльності.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про державну статистику», державна статистична діяльність – сукупність дій, пов’язаних із проведенням державних статистичних спостережень та наданням інформаційних послуг, спрямована на збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації, забезпечення її достовірності, а також удосконалення статистичної методології [570].

При цьому, як зазначають деякі науковці, правильно організований і проведений аналіз судової практики дає змогу: 1) перевірити дотримання норм матеріального та процесуального закону під час розгляду справ і виконання судових рішень; 2) з’ясувати проблемні питання, які виникають під час розгляду різних категорій справ; 3) встановити обсяг і якість роботи судів щодо здійснення ними правосуддя: тривалість судочинства, навантаження на

кожного окремого суддю, тривалість розгляду справ, якість їхнього розгляду, характер судової репресії, застосування тих чи інших видів покарань та ін.[571].

Отже, існує необхідність у вдосконаленні функціональних можливостей підсистеми «Електронна статистика» з тим, щоб надати можливість не тільки формувати та поширювати статистичну інформацію, а й здійснювати її опрацювання.

Однією з підсистем, яка не передбачена чинним Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, але має бути утворена у складі ЄСІТС, є Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами. Це модуль, що забезпечує автоматизовану взаємодію складників ЄСІТС з автоматизованими системами та інформаційними, інформаційно-телекомунікаційними системами інших підприємств, установ та організацій [549].

Зокрема, передбачається, що вказаний модуль забезпечить взаємодію з автоматизованими системами, зокрема, таких органів, як: Державна міграційна служба України; Державна казначейська служба України; Міністерство юстиції України; Міністерство внутрішніх справ України; Генеральна прокуратура України; Національне агентство з питань запобігання корупції; Національне антикорупційне бюро України; Державна фіскальна служба України; Центральна виборча комісія; Національне агентство з питань електронного урядування.

Указана підсистема має забезпечити безпосередній та оперативний інформаційний обмін судів та інших органів системи правосуддя з органами державної влади. Така інформація може використовуватися з різною метою: повідомлення, інформування, витребовування або верифікація (підтвердження достовірності) певної інформації тощо.

У Конвенції побудови ЄСІСТ також визначено, що підсистема «Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами» функціонує у відкритому та захищеному середовищі та здійснює автоматизовану інформаційну взаємодію з іншими автоматизованими,

інформаційними, інформаційно-телекомунікаційними системами державних органів, юридичних осіб, з якими здійснюється обмін інформацією. Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами здійснюється координатором обміну даних, що виконує функцію логічного шлюзу між джерелами даних ЄСІТС та інформаційними системами державних органів України [550].

Розглянуті вище модулі призначені, головним чином, для зовнішніх користувачів та спрямовані на підвищення оперативності, зручності, доступності до правосуддя, забезпечення дотримання таких конституційних засад здійснення правосуддя, як верховенство права, законність, об'єктивність тощо. При цьому варто також указати на функціонування підсистем, пов'язаних зі здійсненням управління кадрами, господарською діяльністю, фінансовим обліком та звітністю у судах та інших органах системи правосуддя. Вказані підсистеми також мають велике значення для забезпечення більш ефективного виконання завдань правосуддя, зокрема у частині належного матеріально-технічного, кадрового, організаційного та іншого забезпечення.

Так, чинним Положенням про автоматизовану систему документообігу суду визначено, що єдина підсистема управління персоналом (обліку кадрів) судової влади – це єдина для всіх судів та органів системи правосуддя підсистема управління персоналом, бухгалтерським та фінансовим обліком, що забезпечує, окрім іншого, передачу необхідних даних до модуля автоматизованого розподілу [128].

У проєкті положення про ЄСІТС Управління персоналом, фінансовим та бухгалтерським обліком – модуль ЄСІТС, що забезпечує автоматизацію в судах і органах судового врядування передбачених законодавством функцій (процесів) із питань управління персоналом, ведення фінансового та бухгалтерського обліку, формування фінансової, бухгалтерської та кадрової звітності [549].

Автоматизація процесів управління кадрами та фінансово-господарською діяльністю у суді та інших органах системи правосуддя забезпечує: облік

кадрів, визначення вакантних посад (у тому числі посади судді), визначення тимчасово відсутніх працівників (у тому числі судді) для їх своєчасної (за необхідності) заміни, автоматичний розрахунок страхового стажу, облік відпусток тощо, а також облік обладнання, устаткування, який перебуває у віданні суду або іншого органу системи правосуддя, тощо.

Насамкінець слід також зазначити, що в межах Єдиної підсистеми управління фінансово-господарськими процесами можуть утворюватися інші модулі, що забезпечують автоматизацію процесів фінансово-господарської діяльності, управління кадрами тощо. Ініціатором їх утворення виступає Державна судова адміністрація України.

Таким чином, за результатами проведеного у даному підрозділі дослідження можна зробити такі висновки.

1. Формування системи електронного судочинства в державі передбачає, передусім, запровадження головного її елементу – електронного суду, за допомогою якого здійснюється налагодження комунікації між учасниками процесу та органами судової влади з використанням цифрових технологій. Тому відправною точкою у процесі запровадження підсистеми «Електронний суд» є забезпечення зручності, доступності та зрозумілості для користувачів інтерфейсу платформи, врахування всіх потреб, що можуть виникнути під час звернення до суду або участі у судовому процесі як відповідача третьої особи тощо.

Електронний суд – це підсистема (модуль) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка характеризується інтегрованою структурою та складається з окремих елементів (електронне діловодство, відеоконференцзв'язок, бази даних суду та органів забезпечення системи правосуддя), які в сукупності дають змогу здійснювати електронний обмін документами між судом, органами системи правосуддя та учасниками судового процесу, брати участь у розгляді справи в режимі відеоконференції, відстежувати хід розгляду справи, ознайомлюватися з матеріалами судової справи в електронній формі та використовувати інші можливості інформаційно-

телекомунікаційної системи з метою забезпечення доступності, швидкості, високої ефективності під час розгляду та вирішення справи в суді.

Підсистема «Електронний суд» із 22 грудня 2018 р. функціонує в тестовому режимі в усіх місцевих та апеляційних судах, а також із квітня 2019 р. у Верховному Суді; до початку функціонування ЄСІТС ця підсистема є елементом автоматизованої системи документообігу суду; після запровадження ЄСІТС підсистема «Електронний суд» буде пов'язана з підсистемою «Електронне діловодство». Це означає, що із цього часу отримані всіма місцевими та апеляційними судами, а також Верховним Судом заяви та інші процесуальні документи через підсистему «Електронний суд» мають реєструватися та розглядатися в установленому порядку.

2. Можливості підсистеми «Електронний суд» для зовнішніх користувачів спрямовані на підвищення оперативності, зручності, доступності до правосуддя, забезпечення дотримання таких конституційних засад здійснення правосуддя, як верховенство права, що досягається, головним чином, через захисні механізми системи від несанкціонованого втручання в її роботу, корегування або знищення інформації (що міститься у судових рішеннях, інших процесуальних документах), а також шляхом забезпечення послідовного призначення справи до розгляду у черговості надходження та реєстрації позовних заяв (скарг), усунення можливості суб'єктивного втручання у процес визначення пріоритетності судової справи у межах встановленого процесуальними кодексами строку її розгляду тощо.

3. Для внутрішніх користувачів (суддів, працівників апарату судів, органів забезпечення системи правосуддя) забезпечується автоматизація процесів управління судовою справою, що гарантує повний цикл проходження справи з моменту надходження та реєстрації позовної заяви та до формування, підписання кінцевого судового рішення та його направлення учасникам справи та до архівів. Автоматизація процесу управління судовими справами дає змогу не тільки суттєво спростити управлінський цикл, а й вирішити деякі інші завдання, пов'язані із забезпеченням законності в судочинстві, мінімізацією

арифметичних, методичних, граматичних помилок, зумовлених так званим «людським фактором», що фактично визначає перехід до нової форми публічного управління в судах.

Автоматизація процесів управління кадрами та фінансово-господарською діяльністю у суді та інших органах системи правосуддя забезпечує: облік кадрів, визначення вакантних посад (у тому числі посади судді), визначення тимчасово відсутніх працівників (у тому числі суддів) для їх своєчасної (за необхідності) заміни, автоматичний розрахунок страхового стажу, облік відпусток тощо, а також облік обладнання, устаткування, яке перебуває у віданні суду або іншого органу системи правосуддя, тощо. Усунення безпосереднього контакту між об'єктом та суб'єктом управління фактично сприяє забезпеченню об'єктивності службового контролю та управління, попередженню можливих незаконних засобів впливу суб'єкта на об'єкт тощо.

4. Іншими складниками системи електронного судочинства є: Електронне діловодство (забезпечує автоматизоване управління процесом розгляду справи, підготовку справи до судового розгляду, включаючи підбір необхідної бази законодавства та судової практики для її вирішення, а також опрацювання результатів судового розгляду та формування первинної судової статистичної інформації); Єдиний державний реєстр судових рішень (забезпечує реалізацію принципів гласності, відкритості та доступності інформації, більш професійну підготовку позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, що у кінцевому підсумку забезпечує не тільки єдність судової практики, а й більш швидкий та оперативний розгляд справи); Автоматизований розподіл (забезпечує випадковий об'єктивний та неупереджений вибір складу суду, включаючи присяжних, а в перспективі – арбітражних керуючих, розподіл справ у Вищій раді правосуддя та Вищій кваліфікаційній комісії суддів з урахуванням спеціалізації та навантаження; забезпечує послідовне призначення справи до розгляду у черговості надходження позовних заяв, сприяє усуненню суб'єктивного втручання у процес визначення пріоритетності судової справи у межах встановленого процесуальними кодексами строку розгляду справ

тощо); Електронна статистика (призначена для накопичення судової статистичної інформації та формування звітів, дає можливість контролювати процес здійснення судочинства); Електронний архів (призначений для зберігання інформації про судові справи та інші процесуальні документи, а в перспективі – для зберігання судових справ в електронній формі та інших електронних документів, окрім судових рішень в електронній формі та окремих думок суддів); Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами (функціонуватиме у перспективі та призначена для забезпечення безпосереднього й оперативного інформаційного обміну між судами та іншими органами системи правосуддя з органами державної влади) тощо. Ці підсистеми тісно пов'язані та перетинаються з підсистемою автоматизованого електронного документообігу, оскільки інформація, що формується за допомогою одних модулів, є основою для формування та використання інформації в інших.

5. Із запровадженням ЄСІТС передбачається уніфікація системи електронного документообігу шляхом переведення всієї судової системи на єдину програмну платформу. Система ЄСІТС порівняно з автоматизованою системою документообігу суду (яка нині функціонує у судах та інших органах системи правосуддя) характеризується більш широкими функціональними можливостями її модулів, зокрема: а) автоматизована система призначена виключно для внутрішнього документообігу та не передбачає обмін електронними документами між органами судової системи та іншими органами публічного управління; із початком роботи ЄСІТС передбачається запровадження модулю «Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами», що дасть змогу здійснювати обмін документами між системами; б) із початком функціонування ЄСІТС модуль автоматизованого розподілу буде суттєво розширено, зокрема за рахунок включення до його функціональних завдань також визначення кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство, розподілу справ у Вищій раді правосуддя та Вищій кваліфікаційній комісії суддів України

тощо; в) Електронний архів після початку роботи ЄСІТС призначатиметься для зберігання безпосередньо судових справ та документів в електронній формі, що були утворені в ЄСІТС або передані до ЄСІТС та які відповідно до Закону підлягають переданню до архіву; за чинної системи до електронного архіву передається інформація про судові справи та документи, які передано до архіву у паперовій формі.

Висновки до розділу 3

1. Поняття «електронне судочинство» та «електронний суд» співвідносяться так: «електронне судочинство є комплексним поняттям, яке означає особливу форму організації судової влади, що заснована на застосуванні цифрових технологій та спрямована на підвищення доступності, швидкості, високої ефективності правосуддя, а також автоматизацію деяких внутрішньоуправлінських та зовнішньоуправлінських процесів з метою забезпечення реалізації своєї головної функції – здійснення правосуддя на засадах верховенства права, справедливості, відкритості, доступності тощо.

2. Електронне судочинство – це єдина, цілісна та комплексна інформаційно-телекомунікаційна система, інтегрована в діяльність судів, інших суб'єктів, які наділені повноваженнями, пов'язаними із забезпеченням здійснення правосуддя, за допомогою застосування цифрових технологій, що складається з окремих елементів, які можуть функціонувати як самостійно, так і в системі з іншими [481, с. 19-20].

3. До елементів (підсистем) електронного судочинства належать:

- 1) елементи, що забезпечують комунікацію між різними судами, судом, учасниками судового процесу, іншими користувачами системи (Електронний суд): електронний кабінет, електронний підпис, офіційна електронна пошта для подання учасниками процесу заяв, інших процесуальних дій, а також отримання судових повісток, повідомлень засобами електронного зв'язку; офіційні вебсайти та інші інформаційні ресурси судової влади, що дають змогу

відстежувати хід розгляду справи, отримувати інформацію про дату та місце розгляду справи; Єдиний державний реєстр судових рішень для вільного доступу до судових рішень; засоби відеоконференцзв'язку; 2) елементи для комунікації суду з іншими судами, органами забезпечення системи правосуддя: система електронного документообігу; офіційні електронні засоби зв'язку; 3) елементи, що забезпечують організацію внутрішніх управлінських процесів: електронна система судової статистики; електронні архіви та електронна бібліотека суду.

4. У роботі судів та органів системи забезпечення правосуддя використовуються такі елементи системи електронного судочинства: Єдиний державний реєстр судових рішень, система автоматизованого розподілу справ між суддями, автоматизована система фіксації судового процесу, система внутрішнього автоматизованого електронного документообігу, судова статистика, інформаційні ресурси Судової влади, які дають доступ до списку судових справ, призначених до розгляду, стан розгляду справи та ін. Підсистеми, які дають змогу подавати позовні заяви, інші процесуальні документи, надсилати судові рішення засобами електронного зв'язку, формувати судову справу в електронній формі, формувати та підписувати судові рішення за допомогою електронного підпису, подавати та перевіряти чинність електронних доказів та ін., запроваджені частково та функціонують в окремих судах у тестовому режимі.

5. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система – це комплексна уніфікована автоматизована програма, яка характеризується широкими функціональними можливостями та дає змогу перенести більшість операцій у процесі здійснення судочинства, а також операцій з обслуговування діяльності щодо здійснення правосуддя в електронну форму, автоматизувати деякі аналітичні, моніторингові, статистичні та інші операції, підвищити ефективність процесу розгляду та вирішення спору в суді.

Указана система об'єднує у тому числі ті онлайн-сервіси та інструменти, які безпосередньо або опосередковано пов'язані зі здійсненням судочинства,

виконанням судових рішень, та забезпечуватиме доступ до деяких державних реєстрів, що дасть змогу користувачам системи отримувати та/або перевіряти офіційну інформацію, що міститься у таких реєстрах, у тому числі з метою подання електронних доказів у справі.

6. ЄСІТС має складну структуру та включає елементи (підсистеми), які дають змогу:

а) внутрішнім користувачам (суддям, працівникам апарату судів, працівникам органів системи забезпечення правосуддя): приймати, формувати та перевіряти матеріали справи в електронній формі, проводити розгляд справи за матеріалами в електронній формі, формувати та підписувати судові рішення в електронній формі (здійснювати управління розглядом справи в автоматизованому режимі); приймати участь в автоматизованому електронному документообігу; здійснювати автоматизований розподіл справ; здійснювати автоматизовану аудіофіксацію та протоколювання судового засідання; здійснювати інформаційний обмін; мати змогу контролювати управління фінансово-господарськими процесами; висвітлювати інформацію про діяльність суду, судові засідання, час місце розгляду справи, склад суду, аналітичну, статистичну та іншу інформацію за допомогою розміщення відповідної інформації на офіційних вебресурсах судової влади, офіційно оприлюднювати судові рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень; здійснювати автоматизований моніторинг статистичної інформації, судової практики тощо;

б) зовнішнім користувачам: подавати позовні заяви, інші документи та матеріали справи в електронній формі; приймати участь у розгляді справи у режимі відеоконференції; отримувати процесуальні документи, повідомлення та судові повістки в електронній формі; мати відкритий та вільний доступ до судових рішень, іншої інформації про суд, до статистичної, аналітичної інформації, ознайомлюватися з матеріалами справи в електронній формі; сплачувати судовий збір за допомогою он-лайн платіжних систем тощо.

7. Запровадження ЄСІТС потребує нагального вирішення питання забезпечення інформаційної безпеки, зокрема захисту інформації, що генерується, зберігається, пересилається в ЄСІТС. Інформаційний захист ЄСІТС має відбуватися у двох основних напрямках: 1) захист інформації, що міститься в ЄСІТС (у тому числі тієї, що подається учасниками процесу для реєстрації у системі), від несанкціонованого доступу, незаконного втручання у роботу системи, що може призвести до витоку (поширення), пошкодження, втрати, підроблення інформації та, як наслідок, до порушення інформаційних прав учасників судового процесу; 2) забезпечення безперебійної роботи системи, що необхідно для надійного та ефективного функціонування електронного судочинства, недопущення перебоїв у здійсненні судочинства внаслідок причин технічного характеру.

8. Електронний суд – це підсистема (модуль) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка характеризується складною структурою та складається з окремих елементів (електронне діловодство, відеоконференц-зв'язок, бази даних суду та інших органів системи правосуддя), які в сукупності дають змогу здійснювати електронний обмін документами між судом, іншими органами системи правосуддя та учасниками судового процесу, суб'єктами владних повноважень, приймати участь у розгляді справи у режимі відеоконференції, відстежувати хід розгляду справи, ознайомлюватися з матеріалами судової справи в електронній формі та використовувати інші можливості телекомунікаційної системи з метою забезпечення зручності, оперативності, економії часу та ресурсів під час розгляду та вирішення справи у суді.

9. Можливості підсистеми «Електронний суд» для зовнішніх користувачів спрямовані на підвищення оперативності, зручності, доступності до правосуддя, забезпечення дотримання таких конституційних засад здійснення правосуддя, як верховенство права, що досягається, головним чином, через захисні механізми системи від несанкціонованого втручання в її роботу, корегування або знищення інформації (що міститься у судових рішеннях, інших

процесуальних документах), а також шляхом забезпечення послідовного призначення справи до розгляду у черговості надходження та реєстрації позовних заяв (скарг), усунення можливості суб'єктивного втручання у процес визначення пріоритетності судової справи у межах встановленого процесуальними кодексами строку її розгляду тощо.

10. Для внутрішніх користувачів (суддів, працівників апарату судів, органів системи забезпечення правосуддя) забезпечується автоматизація процесів управління судовою справою, що гарантує повний цикл проходження справи з моменту надходження та реєстрації позовної заяви та до формування, підписання кінцевого судового рішення та його направлення учасникам справи та до архівів. Автоматизація процесу управління судовими справами дає змогу не тільки суттєво спростити управлінський цикл, а й вирішити деякі інші завдання, пов'язані із забезпеченням законності в судочинстві, мінімізацією арифметичних, методичних, граматичних помилок, зумовлених так званим «людським фактором», що фактично визначає перехід до нової форми публічного управління в судах.

Автоматизація процесів управління кадрами та фінансово-господарською діяльністю у суді та інших органах системи забезпечення правосуддя забезпечує: облік кадрів, визначення вакантних посад (у тому числі посади судді), визначення тимчасово відсутніх працівників (у тому числі суддів) для їх своєчасної (за необхідності) заміни, автоматичний розрахунок страхового стажу, облік відпусток тощо, а також облік обладнання, устаткування, яке перебуває у віданні суду або іншого органу системи правосуддя, тощо. Усунення безпосереднього контакту між об'єктом та суб'єктом управління фактично сприяє забезпеченню об'єктивності службового контролю та управління, попередженню можливих незаконних засобів впливу суб'єкта на об'єкт тощо.

11. Іншими складниками системи електронного судочинства є: Електронне діловодство (забезпечує автоматизоване управління процесом розгляду справи, підготовку справи до судового розгляду, включаючи підбір необхідної бази

законодавства та судової практики для її вирішення, а також опрацювання результатів судового розгляду та формування первинної судової статистичної інформації); Єдиний державний реєстр судових рішень (забезпечує реалізацію принципів гласності, відкритості та доступності інформації, більш професійну підготовку позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, що у кінцевому підсумку забезпечує не тільки єдність судової практики, а й більш швидкий та оперативний розгляд справи); Автоматизований розподіл (забезпечує випадковий об'єктивний та неупереджений вибір складу суду, включаючи присяжних, а в перспективі – арбітражних керуючих, розподіл справ у Вищій раді правосуддя та Вищій кваліфікаційній комісії суддів з урахуванням спеціалізації та навантаження; забезпечує послідовне призначення справи до розгляду у черговості надходження позовних заяв, сприяє усуненню суб'єктивного втручання у процес визначення пріоритетності судової справи у межах встановленого процесуальними кодексами строку розгляду справ тощо); Електронна статистика (призначена для накопичення судової статистичної інформації та формування звітів, дає можливість контролювати процес здійснення судочинства); Електронний архів (призначений для зберігання інформації про судові справи та інші процесуальні документи, а в перспективі – для зберігання судових справ в електронній формі та інших електронних документів, окрім судових рішень в електронній формі та окремих думок суддів); Автоматизована взаємодія з іншими автоматизованими системами (функціонуватиме у перспективі та призначена для забезпечення безпосереднього й оперативного інформаційного обміну між судами та іншими органами системи правосуддя з органами державної влади) тощо. Ці підсистеми тісно пов'язані та перетинаються з підсистемою автоматизованого електронного документообігу, оскільки інформація, що формується за допомогою одних модулів, є основою для формування та використання інформації в інших.

РОЗДІЛ 4.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНШИХ ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВІ

4.1. Адміністративно-правові засади надання послуг електронного юриста/адвоката

Стаття 59 Конституції України гарантує право кожного на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [216]. Як зазначив у своєму Рішенні від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 Конституційний Суд України, важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у ст. 59 Конституції України. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер [572].

Право особи на отримання правової допомоги закріплено також у міжнародно-правових актах. Зокрема, у ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [573] визначено, що держава повинна гарантувати кожному, чиї права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватися судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави. Крім того, ст. 14 Міжнародного пакту гарантовано можливість вільного вибору обвинуваченим свого захисника. Подібні норми містяться у ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основних свобод [574], яка визначає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд.

Конгресом ООН із питань попередження злочинності і поведіння з правопорушниками було прийнято «Основні принципи, що стосуються ролі юристів» від 7 вересня 1990 р. [575]. Ці принципи закріплюють, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту

і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства; жодний суд чи адміністративний орган, в якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено у праві виконувати свої професійні обов'язки відповідно до національного права і практики та цих принципів.

Таким чином, право на правову допомогу є міжнародною та конституційною гарантією, яка спрямована, головним чином, на забезпечення захисту прав обвинуваченого, заарештованого або іншої особи, яка зазнала обмеження або порушення своїх прав, шляхом надання захисником (адвокатом, іншим юристом) кваліфікованої правової допомоги. Разом із тим право на правову допомогу слід розглядати у більш широкому розумінні в контексті визначення осіб, на яких поширюється ця гарантія, та суб'єктів надання правової допомоги [576, с. 9].

Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 зазначається, що, закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають із цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин [577].

В іншому Рішенні від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 Конституційний Суд України дійшов висновку, що конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, й у цьому полягає його соціальна значимість. Узагальнюючи наведене, Конституційний Суд України доходить висновку, що право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права [572].

Отже, конституційне право на правову допомогу є загальним, гарантованим державою правом, реалізація якого здійснюється шляхом отримання особою юридичних послуг у різних формах, що визначені законодавством України, через розгалужену систему надавачів правової допомоги (адвокатів, юристів), у виборі яких особа є вільною. При цьому загальність та доступність права на правову допомогу забезпечуються за допомогою утворення державних та недержавних закладів надання безоплатної правової допомоги.

Однією з перспективних форм надання правової допомоги є запровадження в Україні послуг електронного юриста та/або адвоката. Потреба у запровадженні та розвитку зазначеної форми зумовлена переходом до системи електронного урядування та електронного судочинства, за яких правова допомога стає більш доступною та ефективною, якщо вона надається у тому числі за допомогою застосування цифрових технологій.

Характеризуючи електронну форму надання правової допомоги, необхідно з'ясувати значення поняття «правова допомога» та його співвідношення з поняттям «правова послуга».

Так, поняття правової допомоги у ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» визначено як надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина, захисту цих прав та свобод, їх відновлення у разі порушення; правові послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [578].

Таким чином, правова допомога за законодавством України реалізується через надання правових (юридичних) послуг у різних формах, тобто поняття «правова допомога» та «правова послуга» співвідносяться між собою як форма

та зміст. Так, правова допомога – це форма одного з видів суспільної професійної діяльності, яка реалізується за допомогою надання правової послуги як системи конкретних професійних дій, що мають різну форму вираження (юридична консультація, процесуальне представництво тощо) та спрямовані на забезпечення захисту, поновлення або сприяння у реалізації прав та інтересів особи в усіх сферах суспільно-правових відносин та які здійснюються спеціальними суб'єктами: адвокатами, іншими юристами або правозахисниками, які володіють необхідним рівнем освіти (як правило, юридичною) та кваліфікації.

Деякі науковці вважають, що кваліфікована правова допомога характеризується не досягненням конкретного результату, а повинна визначатися самим процесом її надання, а саме тим, наскільки за формою і змістом діяльність особи, яка надає юридичну послугу, спрямована на досягнення бажаного для клієнта результату [579].

Разом із тим повністю погодитися з висловленою думкою не можна, оскільки такий підхід не цілком узгоджується з визначенням поняття «договір про надання послуг», наведеним у ст. 901 ЦК України [209], відповідно до якого за цим договором одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Так, Верховним Судом України в одній із постанов від 8 квітня 2014 р. № 3-7гс/14 під час розгляду справи за позовом приватного підприємства – компанії з надання юридичних послуг до юридичних осіб про стягнення солідарно грошових коштів як заборгованості за договором про надання юридично-консультаційних послуг та штрафу за невиконання умов договору зроблено правовий висновок про те, що зміст предмета послуги за договором між сторонами складається як із власне професійних юридичних дій виконавця, невіддільних від його особи, так і з позитивного для замовника ефекту від таких дій. На цій підставі Верховний Суд України скасував постанову Вищого

господарського суду України, оскільки дійшов висновку про неправильне застосування останнім ст. ст. 901, 903 ЦК України [580].

Таким чином, юридичну допомогу слід розглядати не лише як процес здійснення відповідних дій, а й як досягнення певного позитивного результату для отримувача послуги у формі відновлення (повністю або частково) його порушеного або обмеженого права чи інтересу, практичної реалізації відповідною особою свого права.

Проаналізувавши положення законодавства, що регулює надання правової допомоги, А.Ю. Брода дійшов висновку, що спільними ознаками правової допомоги є: 1) надається в кожній без винятку сфері як публічного, так і приватного права, що відображено у відповідних нормах національного та міжнародного права; 2) формою вираження є надання юридичних послуг; 3) може бути як первинною, так і вторинною; 4) може надаватися як на платній (комерційній), так і безоплатній (соціальній) основі [581, с. 84].

Однією з важливих характеристик правової допомоги є спеціальний суб'єкт її надання, яким можуть бути юрист, адвокат або інший правозахисник. При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що в Конституції України для позначення суб'єктів, які надають професійну правову допомогу, застосовано поняття «адвокат» та «захисник»; поняття «юрист» не міститься у конституційних нормах.

Зокрема, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України). Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Засади організації й діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом (ст. 131 Конституції України) [218].

У рішенні від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 Конституційний Суд України зазначив, що науково-теоретична та довідково-енциклопедична література не містить однозначного визначення терміну «захисник». За одним тлумаченням цей термін ототожнюється з терміном «адвокат», за іншим терміну «захисник» надається більш широке значення [577].

У своєму дисертаційному дослідженні В.С. Личко доходить висновку, що поняття захисту є більш широким за обсягом, аніж правова допомога. В обґрунтування наведеної думки науковець посилається на положення Конституції України, згідно з нормами якої захист є різним і за об'єктом (стосовно соціальних, трудових, фізичних, інших прав і свобод, тобто як негативних, так і позитивних прав), і за формами чи засобами (через суд, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародні органи, політичні та інші об'єднання або через захисника). Зазначено, що основна відмінність між поняттями «правова допомога» і «захист від обвинувачення» вбачається в суб'єкті надання правової допомоги [282, с. 9].

Необхідно підтримати наведену точку зору, оскільки, як вірно зазначає науковець, захист прав та інтересів особи може здійснюватися не тільки у порядку надання юридичної послуги, а й в інших формах. Своєю чергою, захист прав та інтересів особи у таких формах може здійснюватися не тільки адвокатами, юристами, а й іншими правозахисниками (законним представником, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини тощо). Отже, визначальною ознакою саме юридичної послуги є можливість її надання спеціальним суб'єктом – адвокатом або іншим юристом.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом; адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [283].

Разом із тим поняття «юрист» не має законодавчого визначення. У Словнику української мови зазначається, що юрист – це фахівець з правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права [584, с. 616].

Отже, під час визначення поняття «юрист» акцент зроблено саме на тому, що це фахівець у галузі права, який не тільки має відповідну (юридичну) освіту, а й займається практичною діяльністю у сфері правозастосування. Більш широким є поняття «правознавець», яке визначається як фахівець із

правознавства [441, с. 508], тобто теоретично до правознавців, окрім юристів, можуть відноситися науковці, викладачі тощо.

Тобто можна резюмувати, що юрист – це фахівець у галузі права, який має юридичну освіту та займається практичною діяльністю у сфері правозастосування. При цьому в силу норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, установлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [583].

У зв'язку з особливими вимогами, які висуваються до адвоката, та особливим контролем із боку держави над здійсненням адвокатської діяльності деякі види юридичних послуг, відповідно до законодавства України, можуть надаватися виключно адвокатами. До таких юридичних послуг належать, зокрема: здійснення представництва іншої особи в суді, крім випадків, коли законом визначено винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; захисту від кримінального обвинувачення (ст. 131-2 Конституції України, ст. 16 ГПК України, ст. 16 КАС України, ст. 15 ЦПК України).

Юридичні послуги включають у себе широку систему форм їх реалізації. Так, у п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 зазначається, що правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [572].

У ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [583] визначено види адвокатської діяльності, зокрема: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру тощо.

А.В. Джуська, досліджуючи конституційне право людини на професійну правничу допомогу, розробила класифікацію видів правової допомоги залежно від змісту та форм: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, складення документів непроцесуального та процесуального характеру, представництво; професійна правнича допомога в судочинстві: захист, представництво; за сферою надання: у сфері спірної юрисдикції, у сфері безспірної юрисдикції; за галузевою належністю: допомога, що надається в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесі [585, с. 15].

Виходячи з різноманітності юридичних послуг, які надаються адвокатами або іншими юристами, а також із важливості їх значення та ролі у забезпеченні реалізації та поновлення прав особи, захисту прав, свобод та інтересів особи, можна дійти висновку, що розвиток та підвищення ефективності надання юридичних послуг є одним із завдань сучасної правової держави. У цьому контексті слід говорити не тільки про запровадження електронного юриста/адвоката як спеціальної програми, здатної повністю або частково замінити традиційну форму надання юридичної послуги, а й про широке використання можливостей цифрових технологій у традиційних формах діяльності з надання юридичних послуг.

Стосовно можливостей та переваг першої форми надання юридичних послуг у науковій літературі висловлюється думка про те, що звернення до електронного адвоката дасть змогу пришвидшити надання правової допомоги та мінімізувати ризики допущення помилки, гарантує відсутність правових прогалин під час складання пакету документів. Науковці наголошують на таких

перевагах електронного адвоката: 1) можливість задати всі запитання цілодобово, не залишаючи меж офісу або квартири; 2) такі консультації здійснюються на безоплатній основі, тоді як звернення до адвоката у традиційній формі може коштувати значних коштів; 3) завдяки доступу до мережі Інтернет можна скористатися онлайн-консультацією, перебуваючи в будь-якому регіоні країни або навіть за її межами [133, с. 208].

Фактично науковцем окреслено переваги юридичних онлайн-консультацій. Характерно, що юридичні онлайн-консультації можуть бути двох видів: 1) ті, що передбачають спілкування он-лайн із «реальним» юристом/адвокатом, який у режимі реального часу надає відповіді на запитання користувача за допомогою засобів електронного зв'язку; 2) ті, що повністю надаються за допомогою спеціальної програми, яка самостійно формує документи, консультації тощо [586, с. 12].

Так, серед найбільш поширеніших видів інформаційних технологій, що застосовуються в адвокатській діяльності, науковці виокремлюють: 1) довідково-правові системи (інформаційно-правові системи, правові інформаційно-пошукові системи); 2) інформаційні (автоматизовані) системи (інформаційно-телекомунікаційні системи); 3) єдині та державні реєстри; 4) мережа Інтернет (веб-сайти, веб-сторінки тощо); 5) технічні пристрої та програми [62, с. 109–111].

Національні розробники платформ для надання он-лайн правової допомоги зазначають, що як помічник в юридичних фірмах ці платформи дають змогу виконувати такі завдання: підготовка документів на основі відповідей у діалозі між юристом і ботом; перевірка договорів за попередньо встановленими налаштуваннями; автоматизований пошук електронних правових даних у мережі Інтернет; консультація співробітників із простих правових питань; збір і передача даних у різні корпоративні сервіси по існуючим каналам інтеграції [587].

Разом із тим, як вказують деякі зарубіжні науковці, у недалекій перспективі юридична професія буде майже повністю інтегрована до онлайн-

простору. Річард Маркус, який присвятив своє наукове дослідження питанням запровадження електронного юриста у США, порівнює майбутнє юридичної професії, яка, на його думку, буде здебільшого інтегрована в мережу Інтернет, із функціонуванням операторів. За такої системи «неперервного посередництва», на думку науковця, клієнти будуть мати можливість складати юридичні документи самостійно за допомогою комп'ютерних систем без безпосереднього залучення юристів-професіоналів [588, с. 275].

Отже, безумовними перевагами електронної форми надання юридичних послуг порівняно з традиційними є: 1) доступність юридичних послуг (часова – цілодобово, просторова – з будь-якого місця знаходження користувача, фінансова – економія коштів); 2) швидкість отримання послуги (не потребує довготривалого очікування, у деяких випадках можливо отримати миттєвий результат); 3) висока ефективність: гарантована відсутність (мінімальна ймовірність) технічних, логічних, юридичних помилок, можливість урахування та опрацювання значної кількості нормативно-правових актів, судової практики тощо [589, с. 37].

Разом із тим, досліджуючи електронну форму надання юридичних послуг, необхідно також виходити з того, що деякі з таких послуг, зважаючи на їх особливості та зміст, на сучасному етапі розвитку цифрових технологій можуть надаватися лише у традиційній формі, оскільки потребують таких професійних якостей, які не можуть бути замінені програмним забезпеченням.

Зокрема, до таких якостей юриста П.В. Павлішин відносить уміння особи, яка надає юридичні послуги, знаходити обґрунтовані і своєчасні рішення, креативність мислення у нестандартних ситуаціях [579, с. 140].

Окрім того, принагідно зазначити, що в 2017 р. на розгляд до Верховної Ради України було подано законопроект «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» (реєстр. № 7147) [590] та альтернативний законопроект «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» (реєстр. № 7147-1) [591], у яких запропоновано законодавчо закріпити рівень професійної компетенції юриста.

Указаними законопроектами запроваджено поняття «стандарт юридичної (правничої) освіти», який має гарантувати набуття таких загальних компетентностей: здатність до абстрактного, логічного та критичного мислення, до творчого мислення і генерування нових ідей, до аналізу і синтезу; здатність приймати неупереджені й мотивовані рішення; здатність визначати інтереси та мотиви поведінки інших осіб; уміння примирювати сторони з протилежними інтересами тощо [590; 591].

Отже, такі види юридичних послуг, як складання позовних заяв (у нетипових справах), представництво інтересів особи в суді або окремі елементи таких послуг (знаходження обґрунтування, встановлення безпосередніх зв'язків між практичною ситуацією та правовим регулюванням, судовою практикою, знаходження шляхів досудового врегулювання конфліктної ситуації тощо) не можуть виключати безпосередньої участі людини – юриста.

У зв'язку із цим можна погодитися з думкою деяких науковців, які зазначають, що, незважаючи на те що програмні продукти, які представлені у деяких розвинутих країнах, дійсно дають можливість замінити деякі функції у традиційній діяльності юриста (швидкий та більш широкий аналіз значного масиву законів, підзаконних нормативно-правових актів, судової практики тощо), однак комп'ютерні програми, навіть найдосконаліші, не в змозі до критичного та нестандартного мислення, креативного аналізу, який часто необхідний для побудови системи аргументації, що свідчить про те, що повністю замінити професіонала-юриста такі програми не здатні [588, с. 278].

Досліджуючи можливості запровадження в Україні електронної форми надання правової допомоги, слід зазначити, що окремі елементи електронного адвоката/юриста урегульовано чинним законодавством та широко використовуються у вітчизняній юридичній практиці.

Передусім варто зауважити, що більшість компаній, котрі спеціалізуються на наданні юридичних послуг, а також індивідуальні юристи та адвокати й юридичні клініки при закладах вищої освіти, правозахисні громадські

організації мають власні офіційні вебсайти, за допомогою яких, як правило, можна отримати відповідь на типові юридичні питання, ознайомитися з прикладами позовних заяв. На деяких вебсайтах пропонується також огляд судової практики, аналіз законодавства та практики його застосування з окремих правових питань [592; 593; 594; 595].

Можливості штучного інтелекту в адвокатській діяльності, окрім пошуку за ключовими словами, також дозволяють знаходити систему й аналітичні дані стосовно суддів. Так, користувачі мають змогу переглянути, в які дні суддя виносить більше позитивних рішень, а заодно проаналізувати точку зору та аргументи, які здатні переконати його прийняти ту чи іншу правову позицію [596].

Деякі вебсайти пропонують можливість отримання юридичної онлайн-консультації, це актуальна та затребувана послуга, необхідна у різних сферах життя: у ситуаціях, пов'язаних із нерухомістю, спадковими і сімейними спорами, з'ясуванням наслідків дорожньо-транспортної пригоди та іншими обставинами. Особливістю юридичної онлайн-консультації є те, що задати питання юристу та отримати юридичну консультацію можливо у режимі он-лайн [597; 598].

Серед юридичних онлайн-сервісів необхідно згадати й такі, що надаються безкоштовно. У цьому аспекті необхідно також згадати про таке поняття, як *pro bono* (від лат. *Pro bono publico* – заради суспільного блага), яке означає у найбільш загальному вигляді надання безкоштовної правової допомоги особам із низькими доходами [599].

Хоча широкого поширення в Україні цей інститут не отримав, однак є поодинокі приклади. Приміром, загальнонаціональний право-просвітницький проєкт «Я маю право!», що запроваджено Міністерством юстиції України у співпраці із системою безоплатної правової допомоги, територіальними органами юстиції за підтримки юридичних клінік, міжнародних донорів та партнерів [600].

Указаний проєкт реалізується на підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів Міністерства юстиції України з реалізації право-просвітницького проєкту «Я маю право!» у 2020–2022 роках» від 17 липня 2019 р. № 552-р [601], Наказу Міністерства юстиції України «Про реалізацію право-просвітницького проєкту «Я маю право!» у 2020–2022 роках» від 22 серпня 2019 р. № 2633/5 [602].

Характерно, що надання безкоштовної правової допомоги здійснюється не юристами, а їхніми помічниками, громадськими радниками. Принагідно слід зазначити, що існує декілька видів громадських радників: помічники професійних юристів та правові консультанти в громадах. Уперше громадські радники з'явилися у високорозвинених країнах (США, Великій Британії), де вони виступають помічниками професійних юристів. Параюристи є помічниками професійних юристів також у Нідерландах та Польщі [603].

Поширеним способом надання юридичних консультацій та інших видів юридичних послуг є використання можливостей Facebook, YouTube, месенджерів Telegram та Viber та ін.

Також у своїй роботі сучасний юрист не може обійтися без мережі Інтернет, яка надає доступ до чисельних баз даних, державних реєстрів, у тому числі реєстрів нормативно-правових актів, судової практики тощо. Тож наведені інструменти дають можливість отримувати необхідну інформацію та, відповідно, проводити правовий аналіз ситуації й підготовку відповідних аналітичних і процесуальних документів [604, с. 73].

Одним із таких ресурсів є сервіс «Суд на долоні», який дає змогу опрацьовувати інформацію, що знаходиться у судовому та пов'язаними з ним реєстрами. Користувач може запросити у пошуковому вікні інформацію, а система здійснює пошук такої інформації у судовому реєстрі та суміжних ресурсах. Тобто особливостями вказаної системи є те, що вона дає можливість здійснювати пошук пов'язаних даних, що, приміром, ЄДРСР зробити не може [605].

Серед сервісів, які містять елементи системи «електронний юрист/адвокат», необхідно виділити ресурс «Закон-онлайн – правовий лікбез» [606], який дає доступ до нормативно-правової бази, систематизованої за галузями права, судової практики, юридичних консультацій у деяких сферах правовідносин. Також ресурс дає можливість отримати он-лайн юридичну консультацію, містить базу адвокатів та юристів тощо.

Ще одним юридичним електронним ресурсом є сервіс ZakonOnline [595] – аналітично-правова система, що дає змогу швидко знайти необхідний нормативний акт, судові рішення або правову позицію. Ресурс надає можливість здійснити контекстний пошук судових рішень, судової практики та нормативно-правових актів.

Також необхідно згадати про можливість юридичного Інтернет-ресурсу «Протокол» [607] щодо швидкого вирішення юридичних питань. На вказаному ресурсі представлено такі інструменти: каталог юристів з указівкою на їхні контактні дані, вікно для отримання он-лайн юридичних консультацій, каталог цікавих судових рішень та судової практики, готові юридичні консультації з найбільш часто запитуваних юридичних ситуацій тощо.

В професійній діяльності адвоката застосовується комплексна інформаційно-аналітична система (KІАС) забезпечення організації надання безоплатної правової допомоги, а також протягом тривалого часу йдуть дискусії щодо створення автоматизованої інформаційно-аналітичної системи «Адвокатура», тобто бази даних адвокатської асоціації, але поки безрезультатно [608, с. 240].

Таким чином, використання вебсайтів, різноманітних електронних сервісів та програм юристами та адвокатами суттєво спрощує роботу останніх, підвищує ефективність та швидкість надання юридичних послуг, а деякі види таких послуг за допомогою вищезгаданих та подібних до них ресурсів можуть надаватися без фактичної участі юриста-професіонала.

У Правилах адвокатської етики, затверджених Рішенням З'їзду адвокатів України від 9 червня 2017 р., міститься застереження стосовно використання

адвокатами у своїй діяльності електронних сервісів та соціальних мереж. Зокрема, зазначається, що участь адвоката у соціальних мережах (наприклад, але не обмежуючись: Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace та ін.), Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте адвокат може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури у цілому [609].

Разом із тим, використання інформаційних технологій юристами у своїй професійній діяльності спрямована не тільки на поліпшення здатності отримувати, обробляти, зберігати і передавати інформацію будь-якого виду, але також вимагає від них більш активних кроків для забезпечення конфіденційності відповідної інформації (відповідний рівень інформаційної безпеки діяльності адвокатів) [610, с. 39].

Так, окремі правові аспекти застосування цифрових технологій у професійній діяльності адвокатів та інших юристів недостатньо врегульовані у законодавстві України. Зокрема, використання юридичних онлайн-послуг на практиці зумовлює необхідність в урегулюванні таких питань, як: порядок укладення та правовий статус електронного договору про надання юридичних послуг; забезпечення інформаційної безпеки у контексті гарантування конфіденційності персональних даних та іншої інформації, яка надається користувачем послуги; гарантії якості юридичної послуги та відповідальність виконавця.

Так, питання надання послуг, укладення договорів в електронній формі, а також здійснення розрахунків із використанням електронних платіжних систем регулюються Господарським кодексом України (ГК України) [611], ЦК України [209], законами України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [211], «Про електронні документи та електронний документообіг» [112], «Про електронну комерцію» [78], «Про електронні довірчі послуги» [116] тощо.

Законом України «Про електронну комерцію» запроваджено поняття «комерційне електронне повідомлення», яке визначається як електронне повідомлення у будь-якій формі, метою якого є пряме чи опосередковане просування товарів, робіт чи послуг або ділової репутації особи, котра провадить господарську або незалежну професійну діяльність [78].

Тобто будь-яка пропозиція щодо надання юридичної послуги, що розміщена в електронній формі на вебресурсах, може вважатися комерційним електронним повідомленням.

Відповідно до ст. 205 ЦК України, правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Використання під час учинення правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів (ч. 1, 3 ст. 207 ЦК України) [209].

Своєю чергою, ч. 1 ст. 181 ГК України передбачено, що господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів [611].

Особливістю надання електронної юридичної послуги, як і будь-якої іншої електронної послуги, є те, що, крім замовника і виконавця послуги, обов'язковим учасником правовідносин у сфері її надання є постачальник послуги проміжного характеру.

Законом України «Про електронну комерцію» визначено, що постачальниками послуг проміжного характеру в інформаційній сфері є оператори (провайдери) телекомунікацій, оператори послуг платіжної інфраструктури, реєстратори (адміністратори), що присвоюють мережеві ідентифікатори, та інші суб'єкти, що забезпечують передачу та зберігання інформації з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [78].

Отже, відповідальність за результат отримання послуги покладається на постачальника послуги та постачальника послуги проміжного характеру. Розмежування зобов'язання між ними у сфері надання послуги визначається ст. ст. 8, 9 Закону України «Про електронну комерцію» [78], відповідно до яких:

- на постачальника проміжної послуги (не є стороною договору про надання послуги, не несе відповідальність за достовірність та повноту розміщеної інформації як про надавача послуги, так і про характеристику товару, роботи чи послуги, яка пропонується), присвоєння інших мережевих ідентифікаторів, фіксації часу відправлення/надходження електронного повідомлення, надання доступу до мережі Інтернет та інших інформаційно-телекомунікаційних систем тощо;

- на виконавця послуги покладається обов'язок під час учинення електронного правочину зобов'язаний забезпечити повну відповідність предмета електронного договору, погодженого сторонами, кількісним та якісним характеристикам [78].

При цьому забезпечення інформаційної безпеки під час надання електронної юридичної послуги покладається на учасників правовідносин у цій сфері [78].

Статтею 57 Правила адвокатської етики передбачено також, що під час користування соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет необхідно враховувати параметри їх конфіденційності з метою відповідального їх використання, моніторингу та регулярного аналізу власних соціальних мереж, Інтернет-форумів, інших

форм спілкування в мережі Інтернет та контентів, що розміщуються в соціальних мережах. У разі виявлення в них помилок або будь-яких невідповідностей конфіденційності вони підлягають негайному виправленню та/або видаленню [609].

Разом із тим, попри наявність спеціального законодавства, що регламентує окремі аспекти надання електронних послуг, у тому числі юридичних, залишаються неврегульованими такі питання: право отримувача послуги бути проінформованим про постачальника допоміжної інформаційної послуги, розподіл відповідальності за збереження та конфіденційність персональних даних отримувача послуги та іншої інформації, що надається ним для отримання послуги.

При цьому, розглядаючи програмне забезпечення, на базі якого надається електронна послуга як об'єкт власності (володіння) авторів, які його створили, або особи, якому автори його продали або подарували, або передали в лізинг (оренду), слід виходити з того, що відповідальність за його недоліки та допущені помилки несе саме автор чи особа, у користуванні якої цей програмний продукт перебуває [612].

Оскільки однією з розповсюджених сфер надання правової допомоги є сфера судочинства, відповідно, можна зазначити, що розвиток електронних юридичних послуг тісно пов'язаний із можливостями електронного судочинства.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» такий вид юридичної послуги, як представництво інтересів особи у суді може бути реалізований через засоби відеоконференц-зв'язку. Суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи іншого учасника процесу (адміністративного, господарського, цивільного) може постановити ухвалу про їх участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції [124].

Запровадження ЄСІТС відкриває можливість для надання юридичних послуг за допомогою системи Інтернет, засобів електронного зв'язку тощо,

а саме: подання позовних заяв та інших процесуальних документів в електронній формі; отримання інформації про час, місце розгляду судової справи в електронній формі тощо.

Окремо необхідно вказати на юридичні онлайн-ресурси, які дають можливість суб'єктам підприємницької діяльності здійснювати окремі види діяльності самостійно, не звертаючись при цьому за допомогою до професійного юриста.

До таких сервісів належить, приміром, Єдина система електронних публічних закупівель prozorro.gov.ua. Відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» [363], портал prozorro.gov.ua є відкритим ресурсом, який пропонує доступ до всієї інформації із центральної бази даних про електронні тендерні торги, що були оголошені з 31 липня 2016 р.

Державні організації-замовники оприлюднюють тендерні оголошення (а учасники аукціону беруть участь у торгах) за допомогою модулю електронного аукціону, доступ до якого вони отримують, зареєструвавшись на авторизованих електронних майданчиках. Модуль аукціону відповідає за те, щоб інформація потрапляла до центральної бази даних та оприлюднювалася на порталі та всіх інших майданчиках одночасно [613].

Сервіс prozorro.gov.ua дає можливість не тільки приймати участь в електронній системі публічних закупівель, а й пропонує користувачам шаблони документів, необхідних для подання для участі у закупівлях, можливість ознайомитись із рейтингом замовників, моніторингом результатів попередніх закупівель, отримати юридичні інструкції щодо участі у закупівлі, включаючи порядок оскарження її результатів, тощо. Тобто сервіс prozorro.gov.ua є комплексним онлайн-ресурсом, який сприяє прозорості здійснення закупівель, забезпечує доступність щодо участі у закупівлях для суб'єктів підприємницької діяльності.

До інших подібних сервісів також можна віднести «Он-лайн будинок юстиції», який дає можливість: отримати повторні документи про державну реєстрацію актів цивільного стану: свідоцтва про народження, шлюб,

розірвання шлюбу, смерть, зміну імені, а також відповідні витяги з Державного реєстру актів цивільного стану громадян; здійснити державну реєстрацію фізичної особи – підприємця, юридичної особи, громадської організації зі статусом юридичної особи [614].

Вищенаведені приклади надання юридичних послуг за допомогою різноманітних електронних сервісів є лише окремими елементами системи електронного адвоката/юриста, однак віднести такі види послуг до електронних у цілому не можна, оскільки, як визначено Законом України «Про електронну комерцію», до електронних послуг не належать послуги, якщо їх надання: за технологією потребує безпосередньої присутності замовника чи постачальника послуг, включаючи послуги, що надаються з використанням електронних пристроїв (медична консультація з оглядом пацієнта, аудит діяльності суб'єкта господарювання тощо) [78].

Серед сервісів, які дають змогу в автоматизованому режимі підготувати юридичні документи, включаючи позовні заяви, типові статuti тощо, шляхом надання відповіді на питання системи зареєстрованого користувача, слід виділити платформу AXDRAFT [615]. Характерно, що для користування такими сервісами не потрібні юридичні знання чи юридична освіта.

Таким чином, слід резюмувати, що в Україні система електронного юриста/адвоката перебуває на початковому етапі свого розвитку, оскільки сьогодні майже відсутні сервіси, які дають змогу отримувати юридичні послуги в електронній формі без взаємодії, хоча б опосередкованої, з «реальним» юристом. Серед останніх можна виділити лише такі, як «Дом юриста» [616], сервіс «Он-лайн будинок юстиції» [614] та деякі інші.

Визначаючи напрями розвитку електронного адвоката/юриста в Україні, доцільно звернутися до вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері.

Як зазначають деякі зарубіжні науковці, крім особистого консультування клієнтів, електронна адвокатура має величезний потенціал, який полягає у наданні, приміром, такого виду юридичної послуги, як розроблення онлайн-контрактів, які користувач може створити самостійно за допомогою

спеціального програмного забезпечення, відповідаючи на кілька простих запитань. Можливості самостійного складання юридичного документа є досить поширеною процедурою у США та деяких інших країнах. Оскільки питання, відповідаючи на які користувач може сформулювати юридичний документ, прописані доступною мовою, для користування вказаним сервісом не потрібні юридичні знання та юридична освіта [617].

Одним із таких сервісів є LegalZoom, який пропонує користувачам можливість створювати свої власні юридичні документи онлайн, включаючи документи про розлучення, купівлю-продаж нерухомості, товарні знаки і ділові документи [618].

Також можливостями електронного адвоката/юриста є юридичне опрацювання (аналіз) уже готового юридичного документа. Як приклад, можна навести розроблення сервісу швидкої перевірки договорів (<https://dogovor.1jur.ru/>), який значно спрощує процес проведення правової експертизи та скорочує його терміни, виконуючи рутинні операції і знижуючи витрати робочого часу. Користувачі можуть завантажити свої договори в «Систему Юрист», і на екрані відобразиться вся важлива інформація в документах. Система сама виділить посилання, помилки і ризики, а також покаже зв'язок пунктів договору з базою нормативних правових документів, зробивши активними посилання на всі нормативні акти, що згадуються в договорі [619].

Стосовно розвитку системи «Електронний адвокат» у правосудді необхідно зазначити, що на конференції «Електронні трибунали і цифрові судові процеси: бачення для XXI століття» адміністративний директор судів штату Нью-Джерсі зазначив, що в судах працюватимуть аналоги банківських і платіжних онлайн-систем, процеси проходитимуть без використання паперу, а судові слухання – по відеозв'язку, який не тільки економить час, а й дає змогу свідкам під час давання показань віддалено почуватися в безпеці. Цифрове передавання матеріалів справи, зокрема і прямо з планшетів у руках представників обвинувачення й захисту, радикально прискорило процес [620].

Деякі елементи електронного адвоката/юриста застосовуються в окремих європейських державах під час надання державної правової допомоги. Приміром, у Законі Латвійської Республіки «Про державну правову допомогу» передбачено функціонування реєстру, в якому фіксуються всі заяви про надання та обсяг правової допомоги, інформація про відхилення заяв, відомості про осіб, яким надана допомога, та осіб, які її надали [621].

Слід зазначити, що в Україні також здійснюються заходи у напрямі розвитку подібних сервісів. Зокрема, Наказом Координаційного центру з надання правової допомоги «Питання розвитку довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid» від 9 листопада 2016 р. № 190 (зі змінами, внесеними наказами Координаційного центру від 05.11.2018 № 53, від 03.06.2019 № 46) [622] визначено питання подальшого розвитку довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid та її популяризація серед мешканців країни; Наказом Координаційного центру «Про утворення Експертної групи з питань забезпечення належного функціонування довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid від 5 листопада 2018 р. № 753-аг (зі змінами, внесеними Наказом Координаційного центру від 23.08.2019 № 62) [623], яким утворено групу, завданням якої є розроблення та вжиття заходів щодо розвитку довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid, тощо.

У більшості європейських країн також присутній такий інструмент електронної юриспруденції, як е-консультування у вигляді «задай питання та отримай на нього кваліфіковану відповідь». У Швеції е-консультування представлено у формі різних форм підказок, порад та допомоги у наданні консультацій із будь-яких питань. Доступно показано всі етапи стану розгляду справи у суді – від подання заяви до закінчення судового розгляду тощо [624, с. 17].

Отже, на підставі проведеного у даному підрозділі дослідження можна зробити такі висновки.

1. Право на правову допомогу є міжнародною та конституційною гарантією, яка спрямована на забезпечення захисту прав обвинуваченого, заарештованого, засудженого, а також забезпечення захисту, поновлення або сприяння у реалізації прав та інтересів особи в усіх сферах суспільно-правових відносин, яка реалізується за допомогою надання захисником (адвокатом, іншим юристом) кваліфікованої правової допомоги. Держава забезпечує загальність та доступність права на правову допомогу за допомогою утворення державних та недержавних закладів надання безоплатної правової допомоги (первинної та вторинної).

2. Правова допомога – це форма одного з видів суспільної професійної діяльності, яка реалізується за допомогою надання юридичної послуги як системи конкретних професійних дій, що мають різну форму вираження (юридична консультація, процесуальне представництво, складання юридичних документів тощо) та спрямовані на забезпечення захисту, поновлення або сприяння у реалізації прав та інтересів особи в усіх сферах суспільно-управлінських відносин і які здійснюються спеціальними суб'єктами: адвокатами, іншими юристами або правозахисниками, які мають юридичну освіту та кваліфікацію.

3. Запровадження електронної форми надання правової допомоги зумовлене переходом до системи електронного урядування та електронного судочинства, за яких правова допомога стає більш доступною та ефективною, оскільки надається у тому числі за допомогою застосування цифрових технологій.

Перевагами електронної форми надання юридичних послуг порівняно з традиційними є: 1) доступність юридичних послуг (часова – цілодобово, просторова – з будь-якого місця знаходження користувача, фінансова – економія коштів); 2) швидкість отримання юридичних послуг (не потребує довготривалого очікування, у деяких випадках можливо отримати миттєвий результат); 3) висока ефективність юридичних послуг: гарантована відсутність (мінімальна ймовірність) технічних, логічних та юридичних помилок,

можливість урахування та опрацювання значної кількості актів законодавства, судової практики тощо.

Разом із тим, зважаючи на особливості деяких видів юридичних послуг (наприклад, складання позовних заяв у нетипових справах, представництво інтересів особи в суді або окремі елементи таких послуг (знаходження обґрунтування, встановлення безпосередніх зав'язків між практичною ситуацією та правовим регулюванням, судовою практикою, знаходження шляхів досудового урегулювання конфліктної ситуації тощо) не можуть виключати безпосередньої участі людини – юриста, оскільки їх надання потребує таких функціональних можливостей, які властиві лише юристу-професіоналу (критичне мислення, творчій та науковий підхід до вирішення питань тощо).

4. Юридичні онлайн-послуги можуть бути двох видів: 1) ті, що передбачають спілкування он-лайн із «реальним» юристом/адвокатом, який надає відповіді на запитання користувача за допомогою засобів електронного зв'язку; 2) ті, що повністю надаються за допомогою спеціальної програми, яка самостійно формує документи, консультації тощо. Особливістю надання електронної юридичної послуги обох видів є те, що, крім замовника і виконавця послуги, обов'язковим учасником правовідносин у сфері її надання є постачальник послуги проміжного характеру (відповідна програма-платформа).

В Україні присутні такі елементи електронних юридичних послуг: онлайн юридичні консультації; проведення тематичних онлайн-конференцій, вебінарів тощо; надання юридичних послуг через соціальні чат-боти та сайти (Facebook, YouTube, месенджери Telegram та Viber) та вебсайти (<https://protocol.ua/>, <https://legaltech.org.ua/>, <https://delo.ua/>, <https://tech.liga.net/>, <https://www.lawandevents.com/> тощо); юридичні онлайн-ресурси, які дають можливість суб'єктам господарювання здійснювати окремі види діяльності та отримати адміністративні послуги онлайн самостійно (Єдина система електронних публічних закупівель prozorro.gov.ua, Мобільний застосунок «Дія»

<https://diia.gov.ua/>, Он-лайн будинок юстиції <https://online.minjust.gov.ua/>, Електронний суд <https://id.court.gov.ua/>, Державне підприємство Сетам <https://setam.net.ua/> тощо).

Використання вебсайтів, різноманітних електронних сервісів та програм юристами та адвокатами суттєво спрощує роботу останніх, підвищує ефективність та швидкість надання юридичних послуг, а деякі найпростіші види таких послуг за допомогою електронних ресурсів можуть надаватися без фактичної участі юриста-професіонала, зокрема «Дом юриста», ресурс «Он-лайн будинок юстиції» та ін.

5. Напрямами розвитку системи «електронний адвокат/юрист» в Україні, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері, є: 1) розширення можливостей електронних сервісів із надання юридичних послуг, зокрема запровадження сервісів із самостійного складання юридичного документа, здійснення електронної правової експертизи юридичних документів, надання е-консультацій тощо; 2) запровадження повноцінного функціонування ЄСІТС, що дасть змогу надавати деякі види юридичних послуг за допомогою можливостей указаної системи (подання позовних заяв та інших процесуальних документів в електронній формі; отримання інформації про час, місце розгляду судової справи в електронній формі; представництво інтересів особи в суді через засоби відеоконференц-зв'язку тощо); 3) урегулювання у законодавстві способу вирішення таких питань, які виникають у зв'язку з наданням електронної юридичної послуги: право отримувача послуги бути проінформованим про постачальника допоміжної інформаційної послуги, розподіл відповідальності за збереження та конфіденційність персональних даних отримувача послуги та іншої інформації, що надається ним для отримання послуги.

4.2. Правова характеристика інформаційно-пошукових аналітичних систем в Україні

Юридична діяльність у будь-якій сфері суспільно-управлінських відносин завжди пов'язана з необхідністю збирання та аналітичної обробки значного масиву правової інформації, яка міститься у нормативно-правових актах, судовій практиці, актах індивідуальної дії органів державної влади та місцевого самоврядування та ін., з метою її подальшого використання у практичній або науковій діяльності. Для здійснення пошуку та обробки інформації, яка міститься в інформаційно-комунікаційних системах в електронній формі, використовуються інформаційно-пошукові аналітичні правові системи.

У науковій літературі інформаційно-пошукові системи визначаються як різновид автоматизованих інформаційних систем, в яких завершальна обробка даних не передбачається. Ці системи призначені для пошуку текстів (документів, їхніх частин, фактографічних записів) у сховищах (базах даних) за формальними характеристиками [625, с. 5].

Інші науковці зазначають, що пошукова система (англ. web search engine) – це програмно-апаратний комплекс із вебінтерфейсом, що надає можливість пошуку інформації; зазвичай це Інтернет-сайт, на якому розміщено інтерфейс системи та програмна частина пошукової системи – пошукова машина (пошуковий двигун) – комплекс програм, що забезпечує функціональність пошукової системи [626, с. 146].

Інформаційно-пошукова система, на думку В.В. Струнгар, – це сукупність довідково-інформаційного фонду і технічних засобів інформаційного пошуку в ньому [627, с. 2].

Таким чином, інформаційно-пошукова система є спеціальним програмним комплексом, який забезпечує пошук інформації, що знаходиться в інформаційно-телекомунікаційній системі у тестовій, графічній або іншій формі.

Я.О. Лазор, досліджуючи сутність інформаційних пошукових систем, виокремлює такі основні властивості відповідних систем: 1) залежно від виду і конкретного призначення інформаційна система має якості, які не можуть бути зведені до властивостей елементів, що її утворюють; 2) якісні характеристики конкретної інформаційної системи залежать від якісних характеристик її елементів; 3) між елементами інформаційної системи існує зв'язок, причому коли відбувається зміна одного компонента системи, то це призводить до зміни іншого, а іноді й системи у цілому тощо [628, с. 81].

Призначенням інформаційно-пошукової системи, як зазначається в науковій літературі, є: оперативне забезпечення актуальною, своєчасною і достовірною інформацією, відповідною цілям кожної окремої людини; організація різних форм діяльності, пов'язаних із самостійним оволодінням знаннями; застосування сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій у діяльності людини; постійне й оперативне спілкування, націлене на підвищення ефективності роботи [626, с. 144].

Тобто пошук інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах здійснюється, головним чином, для задоволення інформаційних потреб людини у різних сферах як професійної, так й іншої соціальної діяльності. При цьому обов'язковим елементом, який уможливорює користування інформаційно-пошуковими системами, є інформація, що утворює єдиний інформаційний простір та дає можливість не тільки її пошуку за заданими параметрами, а й забезпечує процес взаємодії між користувачами (споживачами), розпорядниками та власниками відповідних інформаційних ресурсів [629, с. 29].

Як справедливо зазначає із цього приводу Р.А. Коваль, задоволення інформаційних потреб залежить від інформаційного наповнення й ефективного використання телекомунікаційного середовища для транспортування інформації. Воно визначається організацією, змістом і використанням інформаційних ресурсів для надання різноманітних послуг із виконанням вимог до безпеки та ефективної взаємодії між суб'єктами [29, с. 13-14].

Різновидом інформаційно-пошукової системи є інформаційно-пошукова аналітична правова система, яка з-поміж інших пошукових систем вирізняється особливими функціональними можливостями та видом інформації, пошук та аналітичну обробку якої дає можливість здійснити система.

Так, стосовно першої особливості варто зазначити, що на відміну від інших інформаційно-пошукових систем аналітична пошукова система призначена не тільки для пошуку, а й для логічної, системної або іншої аналітичної обробки відповідної інформації.

Своєю чергою, обробка інформації включає комплексну систему дій більш складного характеру, ніж звичайний пошук. Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» визначено, що обробка інформації в системі – виконання однієї або кількох операцій, зокрема: збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація, приймання, отримання, передавання, які здійснюються в системі за допомогою технічних і програмних засобів [111].

Визначаючи поняття «інформаційно-пошукова аналітична правова система», слід виходити зі змісту інформаційно-аналітичної діяльності як складової частини публічного управління.

На думку І.В. Захарової та Л.Я. Філіпової, аналітика – це цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного, технологічного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності, яка дає змогу ефективно обробляти інформацію з метою вдосконалення якості існуючих і набуття нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень [630, с. 26-27].

Разом із тим не можна погодитися з думкою про те, що аналітична обробка інформації може здійснюватися лише за допомогою розумової діяльності людини, оскільки за умов активного розвитку інформаційних технологій деякі види автоматичної аналітичної діяльності, зокрема пов'язані з необхідністю обробки значного масиву інформації, є більш ефективними,

якщо здійснюються за допомогою новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій [631, с. 50-51].

Водночас варто підтримати висловлену науковцями думку про те, що інформаційно-аналітична діяльність – це сукупність інформаційних процесів (збір, пошук, переробка інформації), необхідних для якісного та ефективного процесу управління [630, с. 45].

А.О. Пугач визначає систему інформаційного-аналітичного забезпечення управління як взаємозалежну та відповідним чином сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій [632, с. 2].

Інші науковці вважають, що інформаційно-аналітичне забезпечення – це комплекс заходів, спрямованих на створення документованих інформаційних продуктів (аналітичних документів) на основі використання статичних інформаційних ресурсів (документованих даних та інформації), проведення розрахунків, моделювання ситуацій, їх аналізу і синтезу з метою підтримки прийняття відповідних рішень на всіх рівнях державного управління [633, с. 124].

Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення суб'єктів публічного управління включає систему таких елементів: формування єдиного інформаційного простору, що поєднує дані різних інформаційних ресурсів; забезпечення оперативного доступу до інформації, що зберігається у відповідних ресурсах, із можливістю подальшої обробки такої інформації з метою її використання. Забезпечення доступу до потрібної інформації здійснюється за допомогою інформаційно-пошукових аналітичних систем, тобто останнє є елементом інформаційно-аналітичного забезпечення. Водночас інформаційно-пошукова аналітична система може забезпечувати доступ до інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, а також до власної бази даних.

Разом із тим помилковим було б твердження про те, що інформаційно-пошукові аналітичні системи призначені виключно для здійснення управлінської діяльності як у сфері публічного, так і приватного управління. У реальності призначення таких систем є значно ширшим.

Аналітичними функціональними можливостями інформаційно-пошукової системи є, зокрема: пошук не тільки запитуваної, а й пов'язаної з нею інформації; можливість пошуку різних версій (редакцій) документованої інформації; отримання інформації про автора документа, часу його створення, структури документа; можливість проведення статистичного аналізу інформаційної бази у певному розрізі тощо.

Стосовно другої особливості інформаційно-пошукової аналітичної правової системи, а саме виду інформації, то, як слідує з назви системи, остання призначена, головним чином, для аналітичного пошуку правової інформації.

Поняття правової інформації наведено у ст. 17 Закону України «Про інформацію», зі змісту якої випливає, що правова інформація включає будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо.

Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [137].

Правова інформація міститься у правових інформаційних ресурсах органів державної влади та місцевого самоврядування, реєстрах нормативно-правових актів та інших державних реєстрах, а також недержавних правових ресурсах тощо.

Ефективність інформаційно-пошукової аналітичної правової системи залежить від її основних характеристик.

У науковій літературі акцентовано увагу на тому, що основними характеристиками пошукових систем є, зокрема: точність – основна характеристика пошукової системи, яка визначається рівнем відповідності знайдених документів запиту користувача; актуальність – не менш важливий складник пошуку, який характеризується часом, що пройшов від моменту публікації документа в мережі Інтернет до занесення його до індексної бази пошукової системи [634, с. 102–103].

Інші вчені наводять більш широку систему характеристик пошукової системи, а саме: актуальність, своєчасність, повнота, доступність, адекватність для прийняття відповідних управлінських рішень. Р.А. Коваль зазначає, що обсяг та зміст інформації, потрібної суб'єктам управління, залежать від масштабу й важливості управлінського рішення, кількості та характеру параметрів, які керуються і регулюються в керованій системі, кількості варіантів можливого стану й поведінки об'єкта управління, величини та різноманітності спричинюваних внутрішніх і зовнішніх дій, кількості та якості показників, які характеризують результати роботи системи, структури системи управління й кількості рівнів у ній [29, с. 8].

Отже, однією з передумов належного функціонування інформаційно-пошукових аналітичних правових систем є постійне надходження до відповідних ресурсів, доступ до яких надає система, актуальної інформації, її постійне оновлення. Так, формування правових інформаційних ресурсів, власниками або розпорядниками яких є органи державної влади та місцевого самоврядування, та їх наповнення здійснюються у порядку, визначеному законодавством України.

Зокрема, відповідно до ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації», доступ до інформації забезпечується, зокрема, шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних вебсайтах у мережі Інтернет, на єдиному державному вебпорталі відкритих даних [114].

До публічної правової інформації, зокрема, належать: усі види нормативно-правових актів; судові рішення; відомості з деяких видів державних реєстрів (Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного державного реєстру адвокатів тощо), інші відомості, які становлять публічну інформацію.

Постановою Кабінету Міністрів України № 376 від 23 квітня 2001 р. затверджено Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним. Відповідно до цієї Постанови, інформація з інформаційного фонду Реєстру є публічною інформацією у формі відкритих даних. Інформаційний фонд Реєстру – спеціально створена для надання широкому колу користувачів інформації з Реєстру комп'ютерна інформаційна система у формі окремої бази даних, у якій зберігаються копії еталонних текстів нормативно-правових актів [121].

В особливому порядку надається доступ до судових рішень, який забезпечується відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень». Зокрема, ч. 2 ст. 2 цього Закону визначено, що всі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Ст. 3 Закону визначає, що для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень [123].

Законодавством також урегульовано питання доступу до інформації, що міститься в інших державних реєстрах, доступ до яких можливо отримати на офіційних сайтах відповідних розпорядників реєстрів (органів державної влади або інших суб'єктів державної реєстрації) або через пошукові системи [170; 235; 635; 636; 637; 638].

Окрім того, правова інформація може міститися у різних наукових та аналітичних статтях, статистичних ресурсах, оглядах та новинах, розміщених на вебсайтах, у тому числі сайтах інформаційно-пошукової аналітичної правової системи тощо.

До національних інформаційно-пошукових аналітичних правових систем слід віднести: «Ліга:Закон», «Мега-НАУ», «АйпіЛекс», «ОпенДатаБот», «Юконтрол», «ЗаконОнлайн», «Законодавство України» та ін. Правовою основою їх функціонування є: закони України «Про інформацію» [137], «Про доступ до публічної інформації» [114], «Про доступ до судових рішень» [123], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111], «Про захист персональних даних» [113], «Про телебачення та радіомовлення» [639] тощо.

Розглянемо функціонально-правові характеристики деяких із цих систем.

Так, метою функціонування системи «Ліга: Закон» є надання доступу широкому колу користувачів до систематизованої актуальної інформації правового і ділового характеру, яка задовольняє вимогам максимальної оперативності й надійності [83, с. 148].

Дана система має три тематичні розділи у розрізі потенційних користувачів, а саме: для юристів («Юрліга»), для бухгалтерії («Інтерактивна бухгалтерія») та для суб'єктів підприємницької діяльності («Для бізнесу») [640].

У системі «Ліга: Закон» реалізовано такі основні види пошуку нормативних документів: 1) пошук за реквізитами; 2) пошук за ключовими словами; 3) пошук за контекстом; 4) пошук за допомогою «Динамічного навігатора», який представлений як дерево добірок документів, кожен гілку якого користувач може налаштовувати за видами документів, за видавцями, за датою прийняття або за тематичним напрямом [88, с. 144–145].

У розділі «Юрліга» також представлено такі аналітичні програмні продукти: інформаційно-правові системи «Ліга: Закон» [640]; система аналізу судових рішень Verdictum [641]; Liga:Book – національний юридичний каталог України – сервіс для пошуку юриста та просування юридичних послуг [642] тощо.

Ще однією є система «Мега-НАУ», яка надає доступ до єдиного аналітичного комплексу, у якому встановлено зв'язки, що інтегрують судові рішення та нормативні акти. Особливістю даної системи є те, що у ній

забезпечується повна конфіденційність завдяки тому, що пошук інформації здійснюється оф-лайн [643].

Для роботи з великою кількістю інформації в «Мега-НАУ» розроблено інтелектуальний експертний пошук з урахуванням форм слів, синонімів, близьких слів та перевіркою запиту на помилки. Окрім того, «Мега-НАУ» дає змогу контролювати за кодом ЄДРПОУ «судову біографію» та ризики банкрутств клієнтів, постачальників, підрядчиків та інших осіб, з якими веде справи організація [644, с. 448–449].

Певні особливості має інформаційно-пошукова аналітична правова система Iplex [645]. Зокрема, через цю систему користувач отримує доступ до законодавчої бази, судових рішень, консультацій, баз юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, форм документів, калькуляторів та ін. У цій базі зосереджено інформацію з десятків офіційних джерел та сформовано в єдиний комплекс пошуку, аналізу, прийняття рішень.

Ще однією інформаційно-пошуковою аналітичною системою є Опендатабот (opendatabot.ua) – це українська компанія, що збирає, об'єднує та аналізує дані основних публічних реєстрів країни [646].

YouControl – система, яка формує повне досьє на кожну компанію України на основі відкритих даних, відстежує зміни в держреєстрах та візуалізує зв'язки між афілійованими особами. Унікальна технологія дозволяє за хвилину отримати актуальну (на час запиту) інформацію про компанію або фізичних осіб-підприємців із понад 100 офіційних джерел даних. Функція моніторингу щоденно повідомляє про зміни, спираючись на дані з офіційних джерел [647].

Також необхідно згадати такі системи, як: Monitor Estate – система, що забезпечує пошук, збір достовірної та об'єктивної інформації про об'єкт нерухомості та пов'язаних з ними осіб, зокрема інформації про учасників будівництва, обтяження та арешти майна, виконавчі провадження, судові справи, наявність дозволів у забудовника, ліцензії у підрядника, цільове призначення землі та багато іншого [648]; ПравоМен – чатбот-консультант з правових питань, який 24/7 працює в усіх популярних месенджерах [649] та ін.

ZakonOnline [595] – швидка аналітично-правова система для адвокатів та юристів. Утворена командою з практикуючих адвокатів, юристів та IT-спеціалістів, яка спробувала виявити попит на новий, зручний та конкурентоспроможний «legal tech продукт», для цього було проаналізовано найпопулярніші ресурси для юристів, вимоги цільової аудиторії; як результат, було прийнято рішення створити найкращий продукт для сучасних правників з урахуванням новітніх технологій та рекомендацій клієнтської аудиторії.

Джерелами наповнення ZakonOnline є: Єдиний державний портал відкритих даних; «Офіційний вісник України»; портал відкритих даних Верховної Ради України; ЄДРСР; Єдиний реєстр нормативно-правових актів.

ZakonOnline – справжній робочий простір для юриста, який дає змогу зберігати безліч матеріалів і не загубитися в них: створювати власні проекти; маркувати текст; зберігати документи у форматі pdf та doc; створювати закладки; залишати власні коментарі до тексту закону [650].

До інформаційно-пошукових аналітичних правових систем також належить система «Законодавство України (zakon.rada.gov.ua)», яка функціонує відповідно до Положення «Про вебресурси Верховної Ради України», затвердженого Розпорядженням Голови Верховної Ради України № 699 від 19 травня 2015 р. [144]. Тобто вказана система на відміну від інших пошукових правових систем є офіційним вебресурсом Верховної Ради України.

Окрім пошуку та перегляду документів, система виконує такі аналітичні функції: аналіз статистики всієї бази або списків у необхідному розрізі; перегляд структури документа; пошук і перегляд документів, пов'язаних із даними, або за посиланнями; контроль документів на предмет його зміни; перегляд редакцій документів, що з'явилися внаслідок внесення змін, тощо [651].

В окрему групу необхідно виокремити програми, призначені для автоматизованого створення та пошуку шаблонів документів, зокрема: Будинок юриста (<https://domjurista.ua>), Аводокс (<https://www.avodocs.com>), Аксдрафт (<https://www.axdraft.com>) та ін. Функціональним призначенням цих систем

є: розробка автоматизованих юридичних сервісів, включаючи системи для автоматизованого документообігу та ін.

Розглянуті вище інформаційно-пошукові аналітичні правові системи характеризуються широкими функціональними можливостями, оскільки забезпечують доступ до широкої бази правових документів, видавниками яких є органи державної влади, у різних галузях права, а також аналітичних інструментів, отже, користувачами таких систем можуть бути юристи, економісти, інші спеціалісти, керівники та підприємці, а також органи державної влади, місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи.

Разом із тим окремо необхідно охарактеризувати спеціалізовані системи, призначені для пошуку та аналітичної обробки інформації більш вузької тематики.

Однією з таких систем є «Пошуково-аналітична система .007» – Інтернет-ресурс на основі відкритих даних про використання публічних коштів. Проєкт передбачає сервіс пошуку та візуалізації даних із відкритих джерел про використання державою бюджетних коштів [652].

Інтерфейс пошукового вікна дає змогу задавати такі параметри пошуку, як: період використання бюджетних коштів, регіон (населений пункт, область), назва, код ЄДРПОУ юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, тип організації, ключові слова, сума витрачених коштів тощо.

Аналогічні пошукові системи, розміщені на сайтах державних органів – адміністраторів відповідних державних реєстрів, дають можливість отримати доступ до відомостей із державних реєстрів у порядку та межах, визначених законодавством [653; 654].

Деякі види інформаційно-пошукових систем призначені спеціально для використання у роботі органів державної влади з метою підвищення ефективності їхньої діяльності. Такі системи, як правило, не призначені для користування фізичними та юридичними особами приватного права, оскільки пов'язані з роботою з інформацією з обмеженим доступом.

До такого виду систем, приміром, належить інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України. Відповідно до Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України, затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 436 від 12 жовтня 2009 р., вказана система – це сукупність організаційно-розпорядчих заходів, програмно-технічних та інформаційно-телекомунікаційних засобів, що забезпечують формування та ведення довідково-інформаційних, оперативно-розшукових обліків, авторизований доступ до інформаційних ресурсів системи [655]. Метою створення системи є об'єднання існуючих в органах та підрозділах внутрішніх справ України інформаційних ресурсів в єдиний інформаційно-аналітичний комплекс [656, с. 31].

У спеціальній науковій літературі зазначається, що Інтегрована інформаційно-пошукова система дає можливість органам внутрішніх справ України більш ефективно виконувати такі завдання: а) забезпечувати збір максимально повної інформації про об'єкти інтересу з формуванням «електронного дос'є» на потенційних злочинців, виявленням та візуалізацією неявних зв'язків з іншими об'єктами та подіями кримінального характеру; б) фіксувати соціальну активність розроблюваних осіб, виникнення та зміну їхніх мережевих зв'язків, аналізувати ступінь інтересу до них; в) поліпшувати планування слідчих (розшукових) дій та негласних (розшукових) дій за рахунок урахування складної сукупності численних чинників, які впливають на розвиток конкретної слідчої ситуації, тощо [657, с. 32–33].

Ще однією інформаційно-пошуковою аналітичною системою, призначеною для внутрішнього використання органами державної влади та підпорядкованими ним підприємствами, установами, організаціями, є система E-social, запуск якої розпочато із середини 2019 р.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 676 від 17 липня 2019 р. «Про Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-social)», E-social – це автоматизована система, яка використовується для збору, перевірки достовірності відомостей

та оброблення інформації, забезпечення доступу до даних шляхом автоматизації їх уведення, зберігання, трансформації та відображення інформації про призначення, нарахування та отримання соціальних виплат, допомоги, пільг, соціальних послуг та житлових субсидій, відносин надавачів та отримувачів соціальної підтримки, а також інформації про нарахування та проведення виплат [658].

Таким чином, інтегровані інформаційно-пошукові системи, призначені для використання у роботі органів державної влади, фактично дають доступ до баз даних, сформованих відповідними органами (системою органів), із метою інформаційної взаємодії між цими органами та прийняття ними ефективних управлінських рішень, що виключає необхідність повторного збору та перевірки інформації про фізичну або юридичну особу та надає можливість порівняти відповідні дані про особу з тими, що вже містяться у реєстрі.

Підсумовуючи наведене вище, можна зробити висновок, що національні інформаційно-пошукові аналітичні правові системи здатні забезпечити потреби суспільства, окремих фізичних та юридичних осіб в отриманні актуальної правової інформації з метою її подальшого використання у підприємницькій, професійній, навчальній, науковій або іншій соціально-управлінській діяльності. Крім того, окремі національні системи дають можливість користуватися аналітичними інструментами, що дає змогу автоматизувати деякі процеси обробки значного масиву інформації.

Разом із тим необхідно констатувати, що стан правового регулювання у цій сфері потребує подальшого вдосконалення у зв'язку з тим, що на разі залишаються неврегульованими деякі питання, пов'язані з функціонуванням та користуванням інформаційно-пошуковими правовими системами. Питання правового регулювання інформаційно-пошукових систем тісно пов'язане з регулюванням інформаційних правовідносин у мережі Інтернет, отже, є частиною загальної проблеми правового характеру – правового режиму інформації, що міститься в мережі Інтернет та її обігу.

У зарубіжній науковій літературі, присвяченій питанням законодавчого регулювання інформаційно-пошукових систем, підкреслюється, що таке регулювання має охоплювати три основні сфери: 1) регулювання змісту та обсягу інформації, підстав та умов обмеження її обігу; 2) регулювання відповідальності операторів (адміністраторів) інформаційно-пошукових систем; 3) захист прав споживачів – користувачів відповідних систем [659, с. 217–219].

Оцінюючи стан правового регулювання інформаційно-пошукових систем із погляду повноти охоплення вищенаведених сфер, можна дійти висновку, що законодавство України хоча й охоплює основні правові питання, пов'язані з функціонуванням пошукових систем та користуванням ними, однак при цьому характеризується чисельністю та певною розрізненістю, оскільки правові норми, що регулюють відповідні питання, містяться у значній кількості правових актів, які або не враховують особливостей сфери правового регулювання, або не узгоджені з іншими законодавчими актами.

Наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів» [660] регулює загальні питання захисту прав споживачів, у тому числі користувачів послуг, що надаються на підставі договорів, що укладаються на відстані. Водночас у даному Законі не враховано особливості послуг, що надаються в інформаційно-телекомунікаційних системах, зокрема у контексті захисту прав споживачів таких послуг, а саме: гарантування достовірності (або наявності попередження про недостовірний (вільний) характер поданої інформації) інформації, гарантування права на доступ до відомостей про джерела походження наведеної інформації; гарантування актуальності поданої інформації тощо.

Законами України «Про інформацію» [137], «Про доступ до публічної інформації» [114], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111], «Про захист персональних даних» [113] визначаються види інформації, правовий режим її обігу, засади захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах. Разом із тим указані закони не містять норм, присвячених детальному регулюванню правовідносин, що виникають між

власниками пошукових систем та власниками (адміністраторами, розпорядниками) баз даних тощо.

У зв'язку із цим необхідно погодитися з думкою науковців, які вказують на необхідність розроблення спеціальних законів, у яких буде застосовано комплексний підхід до регулювання інформаційно-пошукових систем, з урахуванням необхідності вирішення таких ключових проблем: знаходження оптимального балансу між прозорістю та конфіденційністю операцій, що здійснюються у пошукових системах; забезпечення оптимального взаємозв'язку між захистом конкуренції провайдерів (адміністраторів) та єдністю інформаційного простору, до якого має бути забезпечений доступ через відповідну пошукову систему тощо [661].

При цьому у зарубіжній науковій літературі стверджується, що правове регулювання у цій сфері має ґрунтуватися на таких основних принципах: 1) доступності – означає, що правове регулювання пошукових систем має забезпечувати максимальну доступність до пошукових систем як для користувачів, так і для постачальників контенту на недискримінаційних умовах; 2) інформаційного самовизначення – принцип, тісно пов'язаний з інформаційною автономією, означає утвердження законодавцем права користувачів робити вибір щодо використання даних пошуку, зібраних операторами пошукових систем; 3) прозорості – означає відкритість відомостей про джерела походження інформації, її авторів, систему обробки та обігу інформації в системі тощо [659, с. 231–232].

З урахуванням вищенаведеного необхідно виокремити деякі недоліки національних інформаційно-пошукових аналітичних правових систем та стану правового регулювання у цій сфері.

Передусім слід зауважити, що у більшості зарубіжних країн існує значна кількість пошукових правових систем, які разом із тим функціонують в єдиному інформаційному просторі, що дає можливість отримувати доступ до будь-якої правової інформації, що міститься у базах даних, реєстрах та інших інформаційних ресурсах органів державної влади [656, с. 33].

Так, у США представлено такі пошукові правові системи: Law.com; LexisNexis; Westlaw; Justia.com; Lawyers.com; LawCrawler; Nolo; FindLaw; Rocket; Lawyer тощо. За їх допомогою юристи та будь-які інші особи отримують доступ до правової інформації, баз даних юридичних документів, тематичних досліджень та юридичних журналів, публічних записів і нормативних актів [662].

У країнах ЄС політика інформаційної єдності сформована на рівні інститутів ЄС. Зокрема, як зазначається у науковій літературі, Рада Європи та ЄС визначили основні положення і принципи для побудови інформаційного суспільства в Європі, а саме: створення об'єднаної системи комп'ютерних мереж для вільного обігу інформації; стимулювання соціального та суспільного розвитку європейських країн; упровадження концепції інформаційної економіки, розвиток глобального ринку інформаційних послуг та електронної торгівлі та ін. [663, с. 169].

Одним із показових прикладів забезпечення інформаційної єдності в країнах ЄС та забезпечення доступу до єдиного інформаційного простору на рівні держави, є досвід Естонії. У цій державі за допомогою сервісу E-Estonia створено умови для того, щоб інформаційні системи функціонували як єдине ціле для підтримки громадян і організацій, а також, щоб було забезпечено сумісність між різними організаціями та інформаційними системами.

Сервіс E-Estonia дає доступ не тільки до всієї правової інформації, що генерується у державі та за її межами (у європросторі, міжнародних відносинах), а й до інструментів, які надають можливість приймати участь у правотворчій діяльності [664].

У Великобританії утворено асоціативну модель даних AMD (Associative Model of Data), котра характеризується як перший великий прорив в архітектурі бази даних після появи Інтернету та надає можливість перекинути місток між розрізненими базами даних, забезпечуючи більші можливості для інформаційного обміну [665, с. 280].

Досвід зарубіжних країн демонструє можливість та необхідність забезпечення оптимального балансу між різноманітністю пошукових систем та єдністю інформаційного простору. За прикладом зарубіжного досвіду в Україні мають бути створені умови, за яких доступ до єдиного інформаційного правового простору забезпечується за допомогою інформаційно-пошукових аналітичних правових систем, які можуть пропонувати різні за характеристиками параметри пошуку, а також унікальні аналітичні інструменти для обробки відповідної правової інформації.

Ще одним завданням у напрямі розвитку інформаційно-пошукових аналітичних правових систем в Україні є інтеграція відповідних пошукових систем до інформаційного європейського простору.

У цьому контексті С.О. Дорогих та О.І. Смаглюк акцентують увагу на тому, що ціла низка питань щодо виконання робіт з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, наукових досліджень із порівняльного права, досліджень термінології законодавства України, створення умов для ознайомлення вітчизняних громадян із законодавством європейських країн та представлення законодавства України для громадян інших країн визначає необхідність у створенні відповідного інструментарію. Одним із таких інструментів, як зазначають учені, виступає інформаційно-пошукова система Eurovoc [666, с. 18].

Із метою використання вказаного інструментарію, на думку деяких науковців, необхідним кроком є створення умов для подальшого розроблення та впровадження української версії системи Eurovoc для ведення електронних фондів нормативно-правової інформації в Україні та пошуку документів [667, с. 83].

Інформаційно-пошукова система Eurovoc [668] дає доступ до офіційних ресурсів ЄС, інформації правового, політичного, аналітичного характеру, що розміщена на офіційному сайті ЄС, зокрема щодо: історії утворення, засад, принципів та мети діяльності, створення інститутів ЄС, засад та результатів

їхньої діяльності, правових актів ЄС, практики Європейського суду з прав людини тощо.

Важливою характеристикою будь-якої інформаційно-пошукової аналітичної правової системи є точність та гнучкість пошуку запитуваної інформації, у зв'язку з чим слід наголосити на необхідності вдосконалення функціональних можливостей систем.

Так, деякі науковці наводять такі характеристики ефективних пошукових систем: у подібній пошуковій системі чіткість постанови питання для більш ефективного пошуку не буде мати великого значення, бо пошук буде проводитися за ключовими словами; буде реалізоване оперативне забезпечення актуальною, своєчасною і достовірною інформацією; обов'язкова реалізація зрозумілого та зручного інтерфейсу; можливості пошуку доступні всім користувачам Інтернет-сайту та бази даних; система пошуку інформації повинна давати змогу оновлювати, тобто додавати чи редагувати інформаційну базу даних сайту [626, с. 145].

У деяких зарубіжних країнах у пошукових системах широко використовують багатоступінчасту систему пошуку інформації, яка ставить запитання перед користувачем і користувач відповідає на них. Система веде користувача через дерево рішень, яке, врешті-решт, завершується системою подання інформації, визначеної діалогом, відповідної потребам користувача [669, с. 382]. Особливістю такої системи є те, що вона може надати більш точну та відповідну потребам користувача інформацію без уведення точних параметрів пошуку.

Отже, проведений у даному підрозділі науково-правовий аналіз дає підстави зробити такі висновки.

1. Інформаційно-пошукова система – це спеціальний програмний інструмент, який утворений із метою задоволення інформаційних потреб людини у різних сферах професійної та іншої соціально-управлінської діяльності, функціональним призначенням якого є забезпечення пошуку

інформації, що знаходиться в інформаційно-телекомунікаційній системі, у тестовій, графічній або іншій доступній для зчитування формі.

Обов'язковою передумовою функціонування інформаційно-пошукових систем є накопичення необхідної інформації, доступ до якої забезпечують відповідні системи, яка утворює інформаційний простір, що дає можливість не тільки шукати інформацію за заданими параметрами, а й здійснювати взаємодію між користувачами (споживачами), розпорядниками та власниками відповідних інформаційних ресурсів.

2. Інформаційно-пошукова аналітична правова система – це форма забезпечення діяльності суб'єктів владних повноважень, інших суб'єктів публічного права, яка забезпечує доступ до інформації, що міститься у правових інформаційних ресурсах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реєстрах нормативно-правових актів та інших державних реєстрах, недержавних правових ресурсах, а також додатково має аналітичні функціональні можливості, зокрема: пошук запитуваної та пов'язаної з нею інформації, пошук та порівняння різних версій (редакцій) документів, отримання інформації про автора документа, час його створення, структуру документа, можливість проведення статистичного аналізу інформаційної бази у певному розрізі тощо.

3. Інформаційно-пошукові аналітичні правові системи можна класифікувати за такими критеріями:

1) за функціональними можливостями: а) багатофункціональні («Ліга:Закон», «Мега-НАУ», «АйпіЛекс», «ОпенДатаБот», «Юконтрол», «ЗаконОнлайн», «Законодавство України» тощо) – призначені для пошуку та аналітичної обробки всіх видів правової інформації, включаючи акти законодавства, судову практику, рекомендації та роз'яснення з правових питань; б) вузькопрофільні («Пошуково-аналітична система .007», Dozorro, Clarity-Project тощо) – призначені для пошуку та аналітичної обробки певного виду правової інформації (наприклад, інформації про публічні кошти та напрями їх витрачання; про публічні закупівлі та пов'язані із цим

правовідносини); в) призначені для автоматизованого створення та пошуку шаблонів документів (Будинок юриста <https://domjurista.ua>, Аводокс <https://www.avodocs.com>, Аксдрафт <https://www.axdraft.com>);

2) за цільовими користувачами: а) для загального користування – доступні для широкого кола користувачів – суб'єктів приватного та публічного права; б) інтегровані інформаційно-пошукові системи, призначені для використання у роботі органів державної влади – забезпечують доступ до баз даних, сформованих відповідними органами (системою органів), із метою інформаційної взаємодії між цими органами та прийняття ними ефективних управлінських рішень, що виключає необхідність повторного збору та перевірки інформації про фізичну або юридичну особу і надає можливість порівняти відповідні дані про особу з тими, що вже містяться у реєстрі.

4. До найбільш поширених національних інформаційно-пошукових аналітичних правових систем належать «Ліга: Закон», «Мега-НАУ», «Закононлайн», «Законодавство України» та ін.

Інформаційно-пошукова аналітична правова система «Ліга: Закон» характеризується широкими функціональними можливостями, призначена для спеціалістів у сфері права, бухгалтерського обліку, керівників та службовців, а також осіб, що займаються підприємницькою діяльністю або є власниками підприємств. Окрім традиційного пошуку правової інформації, система надає доступ до аналітичних сервісів, призначених для порівняння різних редакцій документів, пошуку роз'яснень та судової практики щодо застосування конкретної норми права, ознайомлення з досьє суб'єктів господарської діяльності, відстеження зміни статусу земельної ділянки, моніторингу актуальних новин та аналізу законопроектів та ходу їх розгляду тощо.

Пошукова система «Мега-НАУ» надає доступ до єдиного аналітичного комплексу, в якому встановлено зв'язки, що інтегрують судові рішення та нормативні акти, тобто у системі доступ надається до будь-якої статті кодексу чи закону у взаємозв'язку із судовими рішеннями та іншими нормативно-правовими актами. Особливістю даної системи є те, що у ній забезпечується

повна конфіденційність користувачів та здійснюваних ними заявок на запит інформації завдяки тому, що пошук інформації здійснюється оф-лайн.

Інформаційно-пошукова аналітична правова система «Законодавство України» є офіційним вебресурсом Верховної Ради України, яка призначена пошуку та перегляду документів, а також для виконання таких аналітичних функцій: аналіз статистики всієї бази або списків у необхідному розрізі; перегляд структури документа; пошук і перегляд документів, пов'язаних із даним, або за посиланнями; контроль документів на предмет його зміни; перегляд редакцій документів тощо.

Аналітично-пошукова система ZakonOnline поєднує дані, що містяться у Єдиному державному порталі відкритих даних, «Офіційному віснику України», Порталі відкритих даних Верховної Ради України, ЄДРСР, Єдиному реєстрі нормативно-правових актів. Дає змогу здійснювати логічний пошук інформації як за реквізитами, так і за назвою документа у вказаних джерелах та отримувати швидкий і точний доступ до запитуваних документів.

5. Недоліками організації інформаційно-пошукових аналітичних систем в Україні є: 1) відсутність у пошукових системах повного доступу до актів органів місцевого самоврядування – регіональних баз даних, а також обмеженість доступу до міжнародних документів, які підписані, але ще не ратифіковані Україною; 2) несформованість єдиного правового інформаційного простору, оскільки правові бази даних, як правило, існують у мережі Інтернет відокремлено та розрізнено; 3) чисельність та неструктурованість законодавчого регулювання правового режиму функціонування інформаційних пошукових систем, оскільки правові норми, що регулюють відповідні питання, містяться у значній кількості правових актів, які не враховують всіх особливостей цієї сфери та, як правило, не узгоджені між собою; 4) відсутність правового регулювання деяких питань захисту прав споживачів послуг інформаційного пошуку, а саме: гарантування достовірності (або наявності попередження про неперевірений (вільний) характер поданої інформації) інформації, гарантування права на доступ до відомостей про джерела

походження наведеної інформації; гарантування актуальності поданої інформації тощо.

6. Напрямами вдосконалення організації інформаційно-пошукових аналітичних правових систем є: 1) інтеграція міжнародних принципів правового регулювання у цій сфері, зокрема: максимальної доступності та презумпції відкритості інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, якщо інше прямо не встановлено законом; інформаційної автономії, тобто права користувачів вибирати спосіб подальшого використання інформації, доступ до якої надається у відповідній пошуковій системі (з урахуванням авторських прав власників, операторів тощо); прозорості роботи інформаційно-пошукових правових систем; 2) забезпечення взаємодії з правовими базами даних інших країн та міждержавних утворень, зокрема ЄС, їх інтеграція у національний правовий простір; 3) формування єдиного інформаційного правового простору шляхом забезпечення взаємодії різних баз правової інформації, об'єднання інформаційних правових ресурсів органів державної влади тощо; 4) систематизація та узгодження правових норм у сфері регулювання правовідносин, що складаються у сфері організації пошукових систем, урегулювання питань захисту прав споживачів у цій сфері тощо; 5) удосконалення функціональних можливостей інформаційно-пошукових аналітичних правових систем шляхом підвищення здатності до оперативного, точного та водночас зручного і доступного пошуку правової інформації, відповідної потребам користувача.

4.3. Організаційно-правові засади функціонування державних реєстрів в Україні

Із метою захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, забезпечення виконання органами державної влади та місцевого самоврядування публічно-владних повноважень у різних сферах суспільно-

управлінських відносин в Україні організовано систему державних реєстрів. До вказаних реєстрів уповноваженими суб'єктами владних повноважень вносяться відомості про фізичних осіб, суб'єктів господарської діяльності, громадські формування, об'єкти, що можуть перебувати у цивільному обігу, право власності або інше речове право на вказані об'єкти, а також відомості про інші події, стани та явища, які офіційно визнаються державою. При цьому, зважаючи на те що публічно-владні повноваження органів державної влади поширюються на значну кількість правовідносини, які виникають у державі, система державних реєстрів є розгалуженою.

Поняття, порядок ведення державних реєстрів, перелік відомостей, які включаються до них, визначаються законодавством. При цьому в національному законодавстві відсутнє уніфіковане визначення поняття «державний реєстр». Водночас перелік основних державних реєстрів наведено у Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» від 10 травня 2018 р. № 357 [314], до яких, зокрема, віднесено: Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Державний реєстр актів цивільного стану громадян, Єдиний реєстр довіреностей, Реєстр платників податку на додану вартість, Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги, Єдина інформаційна система Міністерства внутрішніх справ тощо. Всього визначено 19 реєстрів. Далі розглянемо засади функціонування деяких найбільш важливих державних реєстрів.

У Законі України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» Єдиний державний демографічний реєстр визначається як електронна інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення визначеної цим Законом інформації про особу та про документи, що оформлюються із застосуванням засобів Реєстру, із забезпеченням дотримання гарантованих

Конституцією України свободи пересування і вільного вибору місця проживання, заборони втручання в особисте та сімейне життя, інших прав і свобод людини та громадянина [170].

Державний реєстр актів цивільного стану громадян, відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», – це державна електронна інформаційна система, яка містить відомості про акти цивільного стану, зміни, що вносяться до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання та відомості про видачу свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану і про видачу витягів із нього [670].

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» визначає Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань як єдину державну інформаційну систему, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи [671].

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», – це єдина державна інформаційна система, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження, про об'єкти та суб'єктів таких прав [154].

ЄДРСР у Законі України «Про доступ до судових рішень» визначено як автоматизовану систему збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень [123].

У Законі України «Про виконавче провадження» регламентовано, що Єдиний реєстр боржників – це систематизована база даних про боржників, що є складовою частиною автоматизованої системи виконавчого провадження та ведеться з метою оприлюднення в режимі реального часу інформації про невиконані майнові зобов'язання боржників та запобігання відчуженню боржниками майна [225].

Порівняльний аналіз наведених вище визначень дає підстави дійти висновку, що законодавцем під поняттям «державний реєстр» розуміється «електронна інформаційно-телекомунікаційна система», «державна електронна інформаційна система», «державна інформаційна система», «автоматизована система», «систематизована база даних». Разом із тим указані поняття є різними за змістом та обсягом.

Зокрема, на підставі аналізу визначень понять «інформаційна (автоматизована) система», «телекомунікаційна система», «інформаційно-телекомунікаційна система», що наведені у Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [111], можна зробити висновок, що більш широким є поняття «інформаційно-телекомунікаційна система», яка є сукупністю інформаційних та телекомунікаційних систем, котрі у процесі обробки діють як одне ціле.

При цьому інформаційна й автоматизована системи розглядаються як тотожні та відрізняються від телекомунікаційних систем за своїм функціональним призначенням. Перший вид систем призначений для обробки інформації з використанням технічних та програмних засобів, тоді як телекомунікаційна система призначена для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [672, с. 54].

Своєю чергою, Законом України «Про захист персональних даних» база персональних даних визначається як іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних [113].

Таким чином, застосовуючи у визначеннях поняття «державний реєстр» (різні його види) неоднакові за змістом та обсягом категорії, законодавець демонструє непослідовний підхід, за якого відсутня правова визначеність, ураховуючи, зокрема, те, що призначення та сутність створення та ведення державних реєстрів у цілому є однаковими, а відрізняється лише зміст

інформації та об'єкт (явище, стан, подія тощо), щодо якого здійснюється державна реєстрація.

У зв'язку із цим виникає необхідність в уніфікації та узгодженні законодавчих дефініцій поняття «державний реєстр». Із цією метою, передусім, слід з'ясувати юридичну природу державної реєстрації як процесу, що лежить в основі створення та ведення державних реєстрів.

У науковій літературі не склалося єдиного підходу до визначення поняття «державна реєстрація», хоча переважна більшість науковців сходиться на тому, що державна реєстрація – це одна з функцій державного управління, спосіб регулювання суспільних правовідносин.

Так, деякі науковці визначають державну реєстрацію як спосіб державного регулювання суспільних відносин; функцію державного управління, що доповнює й конкретизує такі загальні функції державного управління, як регулювання, контроль і облік [673, с. 7; 674, с. 35].

На думку інших учених, державна реєстрація є особливим важелем впливу, оскільки окремі права й обов'язки у фізичних та юридичних осіб виникають лише у зв'язку з державною реєстрацією; здійснення державної реєстрації покликане забезпечити публічний інтерес і передбачає збалансування певним чином публічного й приватного інтересів [675, с. 26].

В.О. Спасенко вважає, що державна реєстрація – це сукупність правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з фіксацією фактів, явищ, відомостей або певних матеріальних об'єктів із метою їх обліку й контролю і за допомогою яких забезпечується захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [676, с. 41–42].

М.П. Гурковський, досліджуючи організаційно-правовий аспект реєстраційної діяльності публічної адміністрації, розглядає державну реєстрацію як інститут адміністративного права, яким забезпечується фіксація фактів, явищ, відомостей чи певних матеріальних об'єктів із метою їх державного обліку та контролю, засвідчення дійсності і надання їм законного (легітимного) статусу, у результаті чого настають певні юридичні

наслідки. Вона здійснюється у встановленому законодавством порядку органами публічної адміністрації, на які покладено також обов'язки щодо ведення та забезпечення належного функціонування відповідного державного реєстру [675, с. 34].

При цьому В. Нікітін акцентує увагу на тому, що у процесі державної реєстрації здійснюється фіксація фактів, явищ, відомостей чи певних матеріальних об'єктів задля їх державного обліку та контролю, засвідчення дійсності та надання їм законного (легітимного) статусу, у результаті чого настають певні юридичні наслідки [677, с. 127].

В.В. Степаненко пояснює правову природу державної реєстрації, застосовуючи поняття «реєстраційне провадження», під яким пропонує розуміти діяльність спеціально уповноважених органів публічної влади щодо вирішення індивідуально-конкретних справ із легалізації визначених законодавством об'єктів шляхом внесення відомостей про них до спеціально створених державних реєстрів та видачі документів, які підтверджують право, надане фізичній чи юридичній особі [678, с. 12].

Таким чином, у науковій літературі наявні декілька підходів до розуміння поняття державної реєстрації, зокрема найбільш поширеними з них є такі, за яких державна реєстрація визначається як: 1) спосіб державного регулювання суспільних відносин; 2) функція державного управління; 3) діяльність спеціально уповноважених суб'єктів публічного управління (публічної адміністрації).

Порівнюючи вказані підходи, можна дійти висновку, що за сутнісно-логічним змістом вони є однаково правильними, оскільки державна реєстрація є: одним із напрямів діяльності держави в особі її уповноважених органів (функція держави); способом здійснення впливу на суспільні правовідносини (спосіб державного регулювання) та особливим видом діяльності суб'єктів публічно-владних повноважень. Разом із тим дефініція будь-якого поняття має також відповідати вимогам конкретності та містити характеристики, за якими

можливо відмежувати відповідне поняття з-поміж інших понять однієї видової групи. У зв'язку із цим слід окреслити такі характеристики.

Держава реєстрація може здійснюватися в письмовій та електронній формах. При цьому починаючи з 2004 р., коли було утворено один із перших електронних державних реєстрів [154], розпочався поступовий перехід до електронної форми державної реєстрації, і станом на кінець 2019 р. майже всі державні реєстри переведено в електронну форму.

У результаті державної реєстрації відповідних об'єктів формуються державні реєстри, інформація у яких може мати правовий режим відкритого (повністю або частково) або обмеженого доступу, що залежить, головним чином, від об'єкта державної реєстрації. За цим критерієм доцільно виокремити державні публічні та непублічні реєстри. Перші містять інформацію, яка становить публічний інтерес, унаслідок чого має бути відкритою або частково відкритою з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних». Непублічні державні реєстри містять інформацію, яка підлягає захисту відповідно до вказаного вище Закону.

Так, режим повного та загального доступу установлений для Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, порядок ведення та надання доступу до якого визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним» [121].

Зокрема, відповідно до цього Порядку, доступ до інформації з інформаційного фонду Реєстру, оприлюдненому на єдиному державному вебпорталі відкритих даних та на офіційному вебсайті Мін'юсту, є вільним та безоплатним. При цьому визначено, що до Реєстру вносяться такі дані про нормативно-правовий акт: дата і номер акта; назва акта; текст акта; реєстраційний код акта; дата присвоєння реєстраційного коду; дата реєстрації в Мін'юсті, реєстраційний номер; класифікаційний індекс [121].

До Реєстру також вносяться нормативно-правові акти міністерств та інших органів виконавчої влади відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України

«Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» [355]. Порядок здійснення державної реєстрації нормативно-правових актів визначається Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації» [243]. Держателем указанного Реєстру є Міністерство юстиції України.

До інших державних реєстрів із відкритим доступом слід віднести: Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення [172]; Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади» [182]; Єдиний реєстр державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи [184]; Реєстр громадських об'єднань [171], Державний реєстр друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності [679]; Єдиний реєстр нотаріусів [235]; Єдиний реєстр адвокатів України [637]; Єдиний реєстр арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України [680]; Єдиний реєстр боржників [225]; Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство [681] (передбачається ліквідація у квітні 2021 р. у зв'язку із запровадженням автоматизованої системи «Банкрутство та неплатоспроможність» [682]), та ін.

У перспективі також планується створення електронного реєстру нотаріальних дій у межах реалізації Концепції електронного нотаріату. Електронний реєстр нотаріальних дій, згідно з міжнародними стандартами та практикою країн латинського нотаріату, розроблятиме та впроваджуватиме Нотаріальна палата України [683].

Повний та загальний доступ до відомостей із наведених вище державних реєстрів забезпечується у зв'язку з тим, що такі відомості становлять публічну

інформацію у формі відкритих даних відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [114].

Аналіз складу інформації, яка міститься у вказаних державних реєстрах та яка відкрита до загального доступу, показує, що, головним чином, її становлять відомості про: ім'я фізичної особи, назву (найменування) юридичної особи, громадського об'єднання відповідно, дата здійснення державної реєстрації, актуальна інформація про статус об'єкта реєстрації (приміром стосовно юридичної особи – відомості про власників, засновників, кінцевих бенефіціаріїв, перебування у стані ліквідації тощо).

Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, у тому числі в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією або шляхом включення до складу власного продукту, публічну інформацію у формі відкритих даних з обов'язковим посиланням на джерело отримання такої інформації [114].

Держателями більшої частини державних реєстрів із повним відкритим доступом є Міністерство юстиції України, Державна виконавча служба, однак формування та ведення деяких видів реєстрів здійснюють інші держателі. Адміністратором єдиних та державних реєстрів переважно є Державне підприємство «Національні інформаційні системи», яке засноване Міністерством юстиції України.

Приміром, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регламентовано, що Рада адвокатів України забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які, відповідно до цього Закону, набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про вибрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності. Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України [583].

Другу групу державних реєстрів становлять ті, у яких міститься інформація з частково обмеженим доступом. Такий режим доступу до інформації зумовлений тим, що, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений [114].

Отже, державні реєстри з частковим доступом характеризуються тим, що доступ до документів, що містяться у цих реєстрах, є відкритим, але деяка інформація з метою захисту персональних даних або інших відомостей з обмеженим доступом є закритою.

Державними реєстрами з частково відкритим доступом є: Єдиний державний реєстр судових рішень [684], Державний земельний кадастровий реєстр [157], Єдиний реєстр досудових розслідувань [183], Державний реєстр речових прав на нерухоме майно [685] та ін.

Відповідно до Рішення Вищої Ради правосуддя від 19.04.2018 № 1200/0/15-18 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» [684], електронний примірник судового рішення - створений в АСДС електронний документ, підписаний електронним цифровим підписом судді, що ухвалив таке судове рішення, в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, що входять до складу колегії, або іншої особи, визначеної згідно з пунктом 2 розділу III цього Порядку. Такий документ має бути ідентичним за документарною інформацією та реквізитами оригіналу судового рішення в паперовій формі.

Дозвіл на повний доступ до інформаційних ресурсів Реєстру надається суддям, працівникам апаратів судів, зокрема для забезпечення видачі копій судових рішень із Реєстру згідно з вимогами цього Порядку, членам та уповноваженим працівникам секретаріату Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, уповноваженим особам Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та

управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державного бюро розслідувань, ДСА України та її територіальних органів, працівникам адміністратора [684].

Стосовно доступу до відомостей, що містяться у Державному земельному кадастровому реєстрі, то, відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр», оприлюднюються відомості Державного земельного кадастру про: а) межі адміністративно-територіальних одиниць; б) кадастрові номери земельних ділянок; в) межі земельних ділянок; г) цільове призначення земельних ділянок; г) розподіл земель між власниками і користувачами (форма власності, вид речового права); д) обмеження у використанні земель та земельних ділянок; е) зведені дані кількісного та якісного обліку земель; є) нормативну грошову оцінку земель та земельних ділянок та ін.

Разом із тим закритими для загального доступу є такі відомості з Державного земельного кадастрового реєстру: відомості про реєстраційний номер облікової картки платника податків, серію та номер паспорта громадянина України, місце проживання, дату народження фізичної особи, які є інформацією з обмеженим доступом та не підлягають відображенню у відкритому доступі [157].

Інформація з Державного реєстру речових прав є відкритою, крім тієї, що містить відомості про реєстраційний номер облікової картки платника податків та/або реквізити документа, що посвідчує особу суб'єкта речового права, обтяження, надається виключно особі, якої вони стосуються, крім випадків, передбачених законом [685].

Таким чином, інформація у державних реєстрах із частково відкритим доступом характеризується доступністю у межах, що встановлені з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних» [113]. Тобто у досліджуваній групі реєстрів може бути застосовано один із двох підходів: 1) забезпечення повного доступу до документу (судового рішення тощо) з обмеженням певної інформації (шляхом знеособлення), яка належить до відомостей, що становлять персональні дані; 2) відкритий загальний доступ

до частини інформації, що заноситься до відповідного реєстру, та обмежений доступ до інформації, яка містить відомості, що становлять персональні дані. При цьому деякі групи користувачів мають повний доступ до відомостей із таких державних реєстрів. Як правило, такими є авторизовані користувачі або ті, яких стосується інформація з обмеженим доступом.

Третю групу становлять державні реєстри, доступ до яких є закритим (обмежений) у зв'язку з тим, що у них зберігаються відомості, які становлять конфіденційну інформацію та підлягають захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» [113]. При цьому доступ до інформації, що міститься у таких реєстрах, мають державні реєстратори, деякі органи державної влади у межах та порядку, визначених законом, особи, яких безпосередньо стосується ця інформація, та у визначених законом випадках, члени їхніх сімей [686, с. 141–144].

Зокрема, до державних реєстрів з обмеженим доступом слід віднести: Єдиний державний демографічний реєстр [170], Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень [638], Державний реєстр актів цивільного стану громадян [234], Спадковий реєстр [236] та ін.

Так, відповідно до ст. ст. 8–9 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», розпорядник Реєстру відповідно до закону здійснює заходи щодо захисту цілісності баз даних Реєстру, їх технологічного і програмного забезпечення, захисту інформації Реєстру від випадкового чи незаконного знищення, спотворення, втрати, несанкціонованого надання чи доступу [170].

Аналогічний режим доступу встановлено до інформації, що міститься у Державному реєстрі актів цивільного стану громадян. Зокрема, відповідно до п. 3.4 Інструкції з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 24 липня 2008 р. № 1269/5, витяги з Реєстру можуть надаватися на запити органів державної влади та місцевого самоврядування, визначених у п. 16 Порядку ведення

Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 р. № 1064 [687], а також на письмову заяву фізичної особи, відомості про яку або про її малолітніх, неповнолітніх дітей містяться у відповідному актовому записі цивільного стану, чи на письмову заяву представника цієї особи, повноваження якого ґрунтуються на дорученні, посвідченому нотаріально [234].

Доступ до Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень мають сторони виконавчого провадження, а також Міністерство юстиції України та його територіальні органи, їхні структурні підрозділи, що забезпечують здійснення повноважень у сфері організації примусового виконання рішень; посадові особи Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, а також визначені Міністерством юстиції України посадові особи, до повноважень яких належать виконання рішень Європейського суду з прав людини та представництво держави у справах щодо невиконання рішень національних судів [638].

Отже, до державних реєстрів із закритим доступом вноситься інформація, яка містить персональні дані фізичних осіб, юридичні факти, що стосуються фізичних осіб (народження, смерті, одруження, вступу у спадок тощо).

Підсумовуючи наведене вище, можна зробити висновок, що одним із проблемних питань правового регулювання державних реєстрів в Україні є відсутність уніфікованого підходу до визначення поняття «державний реєстр», порядку його ведення, хоча саме такий підхід характерний для європейських та інших зарубіжних країн. Тому об'єктивно зумовленою є поява проєкту закону України «Про публічні електронні реєстри» [688].

На це, зокрема, звертають увагу деякі науковці. Так, Я.В. Тамаря, досліджуючи зарубіжний досвід державної реєстрації речових прав на нерухоме майно таких держав, як Великобританія, Італія, Німеччина, Франція та ін., дійшла висновку про те, що ефективний захист прав на нерухомість досягається лише шляхом створення єдиної реєстраційної системи [689, с. 68].

Подібний висновок є справедливим і для інших сфер державної реєстрації. Приміром, як зазначає О.А. Качура, у Грузії питаннями реєстрації речових прав на нерухоме майно, юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств, громадських об'єднань, благодійних організацій, політичних партій, інших неприбуткових організацій уповноважене займатися Національне агентство публічного реєстру, яке підпорядковане Міністерству юстиції Грузії. 19 грудня 2008 р. у Грузії було прийнято Закон «Про публічний реєстр» [690]. Цей Закон визначає організаційно-правові підстави ведення Публічного реєстру, права й обов'язки органу, який є держателем Публічного реєстру – діючої під юрисдикцією Міністерства юстиції Грузії, юридичної особи публічного права – Національного Агентства Публічного Реєстру, терміни надання ним послуг, платіжні ставки, а також порядок і умови оплати вартості послуг, звільнення від оплати та повернення сплачених сум [691, с. 255]. Тобто державні реєстри, що містять інформацію, яка становить суспільний інтерес і повністю або частково відкритою, об'єднані у єдиний Публічний реєстр.

У Литві основними є такі державні реєстри: реєстр нерухомого майна та кадастру; реєстр юридичних осіб; реєстр адрес; реєстр жителів. При цьому консолідація інформаційних ресурсів держави в одному місці, продумана концепція побудови реєстрів дають змогу не дублювати дані в різних реєстрах, а отримувати інформацію з кожного з них у тій частині, за яку відповідає відповідний реєстр [692, с. 205].

У Федеративній республіці Німеччина (ФРН), з огляду на її федеративний устрій, ведення основних реєстраційних проваджень, зокрема реєстрація актів цивільного стану, реєстрація юридичних та фізичних осіб, реєстрація поземельних кадастрів, децентралізоване. Однієї федеральної реєстраційної інстанції для всієї країни не існує, оскільки компетенції щодо реєстрації розподілені між урядом ФРН та федеральними землями. Разом із тим у реєстраційній сфері прийнято та функціонує федеральне рамкове

законодавство, тобто сукупність єдиних правил, метою яких є закладення основ державної реєстрації [691, с. 254].

Деякі науковці справедливо зазначають, що найбільш прозорою є система реєстрів нерухомого майна, речових прав, будівель і споруд, реєстру координат та адресного реєстру, що функціонує у Швеції та має назву «Шведський банк даних про нерухомість» [693, с. 37]. Основна мета створення системи банку даних полягає у тому, що користувач має можливість отримати інформацію загального характеру про права й обтяження, пов'язані з конкретним об'єктом нерухомості. Характерною особливістю «Шведського банку даних про нерухомість» є граничний обсяг інформації, яка надходить до бази з інших реєстраційних систем від державних і місцевих органів [694, с. 34].

Необхідно також наголосити на тому, що тенденцією останніх декількох років стало формування міжнародних реєстрів. Як зазначається у науковій літературі, найбільш суттєвим проектом у цій сфері є The European Land Information Service (EULIS) [695], учасниками якого є Австрія, Англія і Уельс, Грузія (з 2017 р.), Ірландія, Литва, Нідерланди, Фінляндія, Швеція, Шотландія. Основне завдання проекту – надання можливості пошуку інформації через мережу Інтернет у державних реєстрах країн ЄС, які працюють одночасно як постачальники і розповсюджувачі інформації для порталу [696, с. 186].

Окрім необхідності формування єдиних уніфікованих правил здійснення державної реєстрації, необхідно вказати на наявність інших проблемних питань у сфері правового регулювання державних реєстрів в Україні. Розглядаючи державну реєстрацію як форму державного управління, деякі науковці вказують на те, що реєстраційні процедури відносяться до адміністративних неконфліктних процедур [697, с. 776], однак у цій сфері виникають чисельні судові спори.

Зокрема, за інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень, із початку 2020 р. та станом на його кінець зареєстровано понад 25 тис судових рішень, прийнятих за результатом розгляду спорів, що виникли у сфері державної реєстрації.

Так, чисельну групу спорів становлять ті, що виникають у зв'язку з оскарженням рішень, дій (бездіяльності) державних реєстраторів [698; 699; 700]. Також є спори щодо несанкціонованого використання інформації з реєстрів або необґрунтованого обмеження доступу до такої інформації [701; 702].

Однією з причин виникнення чисельних спорів у сфері державної реєстрації є відсутність належним чином організованої інформаційної взаємодії між різними реєстрами, що забезпечило б інформаційну прозорість реєстрів та можливість усебічної перевірки державним реєстратором актуальності та дійсності документів, які подаються для здійснення державної реєстрації.

Зокрема, аналізуючи положення Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним» [121], можна дійти висновку, що у ньому не визначено порядок інформаційної взаємодії з іншими державними або недержавними реєстрами, зокрема якщо така взаємодія необхідна для забезпечення доступу до нормативно-правових актів через інформаційно-пошукові аналітичні правові системи.

Разом із тим в окремих нормативно-правових актах визначено порядок інформаційної взаємодії: Державного реєстру актів цивільного стану громадян та Єдиного державного демографічного реєстру шляхом доступу до відомостей Реєстру та Єдиного державного демографічного реєстру [703], Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань і Єдиного державного реєстру судових рішень [704], електронної системи закупівель, єдиного вебпорталу використання публічних коштів та інформаційної системи Казначейства [705], автоматизованої системи виконавчого провадження та Державного реєстру актів цивільного стану громадян [706] тощо.

З аналізу наведених нормативно-правових актів убачається, що така взаємодія, як правило, здійснюється шляхом надання взаємного доступу державних органів до відповідних реєстрів або шляхом обміну інформацією в електронній формі. Разом із тим більшість державних реєстрів залишаються

розрізненими та формуються за відсутності інформаційної взаємодії з іншими державними реєстрами.

Дієвим засобом протидії протиправним (несанкціонованим) діям у державних реєстрах на державному рівні ініціюють створити систему, яка буде попереджати громадян про захоплення їхньої нерухомості або бізнесу. В Україні є кілька компаній, які дають змогу безкоштовно відстежувати такі зміни: OpenDataBot, «ПриватБанк», YouControl, Liga, Vkursi [707]. Однак недоліком указаних сервісів є те, що вони стосується тільки нерухомості. Отже, метою ініціаторів спеціального сервісу є зробити такий сервіс безкоштовним, що охоплює всі типи майна й є доступним через різних провайдерів [708].

Слід зазначити, що в Україні також здійснюються певні кроки на шляху формування єдиної системи електронної взаємодії у сфері публічного управління. Зокрема, однією з ініціатив Державного агентства з питань електронного урядування України (замість якого утворено Міністерство цифрової трансформації України) є система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» – це сучасне організаційно-технічне рішення, яке дає змогу будувати безпечні інформаційні міжвідомчі механізми взаємодії між державними органами та органами місцевого самоврядування через Інтернет шляхом обміну електронними повідомленнями між їхніми інформаційними системами [709].

Так, у Плані заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2019–2020 рр. на I квартал 2019 р. [299] серед ключових позицій значиться запровадження електронної взаємодії для оптимізації порядку надання пріоритетних послуг із використанням системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів («Трембіта»). Станом на кінець 2020 р. вже 47 державних органів підписали угоди щодо підключення до «Трембіти» [710].

Окрім того, у липні 2018 р. у Верховній Раді України зареєстровано законопроект «Про електронні публічні реєстри» (реєстр. № 8602) [688].

У Пояснювальній записці до законопроекту зазначається, що нині в Україні відсутнє єдине правове поле створення, функціонування та інформаційної взаємодії державних, комунальних та інших реєстрів, кадастрів та інформаційних систем; відсутні єдиний термінологічний апарат, єдині вимоги до створення, обміну, зберігання, виправлення та формату реєстрових даних, а також до їх технічної та семантичної інтеперабільності та неперетинного узгодження об'єктів відповідних реєстрів [711].

Указаний законопроект містить низку позитивних пропозицій. Приміром, запроваджує поняття «пов'язуючий ідентифікатор», яке означає унікальний набір символів, що під час реєстрації присвоюється об'єкту базового державного реєстру та ідентифікує його у відповідному базовому державному реєстрі, а також використовується іншими публічними електронними реєстрами для ідентифікації зв'язку їхніх об'єктів (правових та майнових статусів, речей, прав на них тощо) з відповідним об'єктом базового державного реєстру. Зазначена функція надасть, зокрема, можливість одночасного внесення актуальних відомостей до реєстрів, якщо такі відомості передбачені у базовому та інших реєстрах.

У цьому контексті варто зауважити, що сьогодні в Україні створено Єдиний державний вебпортал відкритих даних [712], на якому міститься 20 514 наборів даних, включаючи інформацію про безвісно зниклих громадян, про осіб, які переховуються від органів влади, про викрадену, втрачену зброю, про транспортні засоби, що перебувають у розшуку у зв'язку з їх незаконним заволодінням, про паспорти громадянина України для виїзду за кордон, по яких зареєстровано заяви щодо викрадання чи втрати, про викрадені, втрачені мобільні телефони тощо.

Також Міністр цифрової трансформації у рамках цієї ж ініціативи презентував новий додаток та вебсайт «Дія», який об'єднає в єдиному електронному вікні всі послуги, які надає держава громадянам і бізнесу. За словами міністра, «Дія» зможе максимально спростити і прискорити будь-яку взаємодію людини з державою, зробивши максимум процесів

електронними та автоматичними, щоб чиновник особисто взагалі не впливав на термін отримання довідки або видачі дозволу [713].

Із послуг стануть доступними: сплата штрафів, сплата боргів виконавчих проваджень (людина отримує сповіщення про відкриття провадження і може сплатити штраф) [714]. Як наголосив Президент України, завдяки продуктам проєкту з цифровізації «Дія» у 2021 році Україна почне входити в режим paperless, коли всі послуги будуть цифровими, без паперів [715].

Слід також указати на необхідність оптимізації переліку інформації, яка підлягає внесенню до деяких публічних та непублічних державних реєстрів.

Так, М.Г. Ступень, досліджуючи зарубіжний досвід формування державних реєстрів, зазначає, що в Україні необхідно розширити систему інформації, яка міститься в Державному земельному кадастровому реєстрі, зокрема: про земельні ресурси, які з певних причин лишилися без власника або мають помилки в оформленні; ділянки, що мають власника, але не використовуються (або неефективно використовуються) в господарській діяльності [716, с. 25].

При цьому, визначаючи обсяг такої інформації, доцільно виходити з таких принципів: розширення тієї інформації, що міститься в публічних реєстрах; зведення до мінімуму інформації у непублічних реєстрах; виключення надмірних відомостей про фізичну особу.

Окремої уваги потребує вирішення питання вдосконалення ЄДРСР, що має важливе значення, зокрема, для забезпечення єдності судової практики [717, с. 68].

Так, деякі науковці зазначають, що з метою створення передумов для чіткого розуміння, яка саме правова позиція Верховного Суду нині є чинною, вбачається, що у разі відступлення від раніше наданого висновку щодо застосування норм права Верховний Суд мав би у своїй постанові не лише зазначати всі постанови, де викладено правову позицію, від якої суд вирішив відмовитися, а й учиняти дії для наведення необхідних відомостей в інформаційних картках таких постанов в ЄДРСР [718].

Окрім того, деякі зарубіжні фахівці вказують на необхідність у реєстрах маркувати рішення, в яких уперше було визначено юрисдикцію. Так само доцільно виділяти рішення, в яких Велика Палата Верховного Суду відходить від попередньої позиції або уточнює її для того, щоб суддя першої чи апеляційної інстанції міг увести в реєстр потрібну категорію справ, наприклад про негласні розшукові слідчі дії в кримінальній юрисдикції, і система видавала йому два-три основних рішення, а не сотні, що прийняті згодом [719].

Зазначені пропозиції заслуговують на схвальну оцінку, оскільки їх реалізація значною мірою сприятиме спрощенню та підвищенню ефективності аналітично-пошукової діяльності суддів.

Отже, на підставі проведеного у даному підрозділі дослідження, можна зробити такі висновки.

1. Державна реєстрація – це особливий вид публічної діяльності, що здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами владних повноважень із метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інших суб'єктів приватного права, суспільних та державних інтересів та яка полягає у формуванні, веденні державних реєстрів шляхом внесення або скасування відомостей, зміни відомостей про об'єкт реєстрації, присвоєння унікального реєстраційного номера об'єкту реєстрації на підставі офіційних документів, надання інформаційних витягів із реєстру у межах та порядку, що визначені законодавством України.

Юридична природа державної реєстрації полягає у тому, що вона є формою офіційного визнання державою легітимності відповідних прав, документів, юридичних фактів або відомостей про речі, способом здійснення державного обліку та контролю над об'єктами реєстрації; інформація, що міститься у державних реєстрах, презюмується як достовірна, інше може бути визнано за рішенням суду або у порядку, встановленому законом.

2. Електронний державний реєстр – це інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки, обміну та поширення інформації, що містить відомості про об'єкти державної реєстрації, якими

можуть бути: відомості про фізичних та юридичних осіб, речі (рухомі та нерухомі), речові та інші права (право власності, оренди тощо), документи (акти законодавства, судові рішення, статутні документи тощо), юридичні факти (народження, смерть, набуття або втрата громадянства, утворення, реорганізація, ліквідація юридичної особи, громадського об'єднання, початок або закінчення досудового розслідування, виконавчого провадження тощо).

3. Державні реєстри можна класифікувати за критерієм доступності інформації, що у них міститься, на: а) публічні – містять інформацію, яка становить публічний інтерес, унаслідок чого має бути відкритою або частково відкритою з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних». До публічних належать: Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення, Державний земельний кадастровий реєстр, Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади», та ін. При цьому доступ до документів, що містяться у цих реєстрах, є відкритим, але деяка інформація з метою захисту персональних даних або інших відомостей з обмеженим доступом може бути недоступною; б) непублічні – містять інформацію, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», а саме: персональні дані фізичних осіб, юридичні факти, що стосуються фізичних осіб (народження, смерті, одруження, вступу у спадок тощо). До них, зокрема, належать Єдиний державний демографічний реєстр, Державний реєстр актів цивільного стану громадян та ін. Доступ до інформації, що міститься у таких реєстрах, мають державні реєстратори, деякі органи державної влади у межах та порядку, визначених законом, особи, яких безпосередньо стосується ця інформація, та, у визначених законом випадках, члени їхніх сімей.

4. Недоліками правового регулювання державних реєстрів в Україні є:

- 1) відсутність уніфікованого підходу до визначення понять «державний реєстр», «державна реєстрація», процедур здійснення державної реєстрації;
- 2) неврегульованість питань інформаційної взаємодії між деякими видами

державних реєстрів (реєстраторами), що є однією з причин виникнення чисельних спорів у сфері державної реєстрації, оскільки запровадження інформаційної взаємодії між реєстрами (реєстраторами) забезпечило б інформаційну прозорість реєстрів та можливість усебічної перевірки державним реєстратором актуальності та дійсності документів, які подаються для здійснення державної реєстрації; 3) відсутність єдиного законодавчого підходу до формування переліку відомостей про об'єкт державної реєстрації.

5.3 метою вдосконалення правового регулювання державних реєстрів, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері, необхідно: 1) запровадити уніфікований підхід до: визначення поняття «державний реєстр» (як інформаційно-телекомунікаційна система), «державна реєстрація» (як вид публічної діяльності суб'єкта владних повноважень); порядку ведення державних реєстрів, якщо їх держателем є один орган; 2) запровадження уніфікованої електронної інформаційної взаємодії між державними реєстрами (реєстраторами) з метою забезпечення прозорості реєстрів, зниження рівня зловживання державних реєстраторів своїм службовим становищем, чому також сприятиме прийняття Закону України «Про електронні публічні реєстри»; 3) на законодавчому рівні віднести до основних принципів визначення обсягу відомостей про об'єкт державної реєстрації, зокрема: розширення тієї інформації, що міститься в публічних реєстрах, та зведення до мінімуму інформації у непублічних реєстрах, виключення надмірних відомостей про фізичну особу.

Висновки до розділу 4

1. Право на правову допомогу є міжнародною та конституційною гарантією, яка спрямована на забезпечення захисту прав обвинуваченого, заарештованого, засудженого, а також забезпечення захисту, поновлення або сприяння у реалізації прав та інтересів особи в усіх сферах суспільно-правових відносин, яка реалізується за допомогою надання захисником (адвокатом,

іншим юристом) кваліфікованої правової допомоги. Держава забезпечує загальність та доступність права на правову допомогу за допомогою утворення державних та недержавних закладів надання безоплатної правової допомоги (первинної та вторинної).

2. Запровадження електронної форми надання правової допомоги зумовлене переходом до системи електронного урядування та електронного судочинства, за яких правова допомога стає більш доступною та ефективною, оскільки надається у тому числі за допомогою застосування цифрових технологій. Перевагами електронної форми надання юридичних послуг порівняно з традиційними є: 1) доступність юридичних послуг (часова – цілодобово, просторова – з будь-якого місця знаходження користувача, фінансова – економія коштів); 2) швидкість отримання юридичних послуг (не потребує довготривалого очікування, у деяких випадках можливо отримати миттєвий результат); 3) висока ефективність юридичних послуг: гарантована відсутність (мінімальна ймовірність) технічних, логічних та юридичних помилок, можливість урахування та опрацювання значної кількості актів законодавства, судової практики тощо.

3. Зважаючи на особливості деяких видів юридичних послуг (наприклад, складання позовних заяв у нетипових справах, представництво інтересів особи в суді або окремі елементи таких послуг (знаходження обґрунтування, встановлення безпосередніх зав'язків між практичною ситуацією та правовим регулюванням, судовою практикою, знаходження шляхів досудового урегулювання конфліктної ситуації тощо) не можуть виключати безпосередньої участі людини – юриста, оскільки їх надання потребує таких функціональних можливостей, які властиві лише юристу-професіоналу (критичне мислення, творчій та науковий підхід до вирішення питань тощо).

4. Юридичні онлайн-послуги можуть бути двох видів: 1) ті, що передбачають спілкування он-лайн із «реальним» юристом/адвокатом, який надає відповіді на запитання користувача за допомогою засобів електронного зв'язку; 2) ті, що повністю надаються за допомогою спеціальної програми,

яка самостійно формує документи, консультації тощо. Особливістю надання електронної юридичної послуги обох видів є те, що, крім замовника і виконавця послуги, обов'язковим учасником правовідносин у сфері її надання є постачальник послуги проміжного характеру (відповідна програма-платформа).

5. В Україні присутні такі елементи електронних юридичних послуг: онлайн юридичні консультації; проведення тематичних онлайн-конференцій, вебінарів тощо; надання юридичних послуг через соціальні чат-боти та сайти (Facebook, YouTube, месенджери Telegram та Viber) та вебсайти (<https://protocol.ua/>, <https://legaltech.org.ua/>, <https://delo.ua/>, <https://tech.liga.net/>, <https://www.lawandevents.com/> тощо); юридичні онлайн-ресурси, які дають можливість суб'єктам господарювання здійснювати окремі види діяльності та отримати адміністративні послуги онлайн самостійно (Єдина система електронних публічних закупівель prozorro.gov.ua, Мобільний застосунок «Дія» <https://diia.gov.ua/>, Он-лайн будинок юстиції <https://online.minjust.gov.ua/>, Електронний суд <https://id.court.gov.ua/>, Державне підприємство Сетам <https://setam.net.ua/> тощо).

6. Використання вебсайтів, різноманітних електронних сервісів та програм юристами та адвокатами суттєво спрощує роботу останніх, підвищує ефективність та швидкість надання юридичних послуг, а деякі найпростіші види таких послуг за допомогою електронних ресурсів можуть надаватися без фактичної участі юриста-професіонала, зокрема «Дом юриста», ресурс «Он-лайн будинок юстиції» та ін.

7. Напрямами розвитку системи «Електронний адвокат/юрист» в Україні, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері, є: 1) розширення можливостей електронних сервісів із надання юридичних послуг, зокрема запровадження сервісів із самостійного складання юридичного документа, здійснення електронної правової експертизи юридичних документів, надання е-консультацій тощо; 2) запровадження повноцінного функціонування ЄСІТС, що дасть змогу надавати деякі види юридичних послуг за допомогою

можливостей указаної системи (подання позовних заяв та інших процесуальних документів в електронній формі; отримання інформації про час, місце розгляду судової справи в електронній формі; представництво інтересів особи в суді через засоби відеоконференц-зв'язку тощо); 3) урегулювання у законодавстві способу вирішення таких питань, які виникають у зв'язку з наданням електронної юридичної послуги: право отримувача послуги бути проінформованим про постачальника допоміжної інформаційної послуги, розподіл відповідальності за збереження та конфіденційність персональних даних отримувача послуги та іншої інформації, що надається ним для отримання послуги.

8. Інформаційно-пошукова аналітична правова система – це форма забезпечення діяльності суб'єктів владних повноважень, інших суб'єктів публічного права, яка забезпечує доступ до інформації, що міститься у правових інформаційних ресурсах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реєстрах нормативно-правових актів та інших державних реєстрах, недержавних правових ресурсах, а також додатково має аналітичні функціональні можливості, зокрема: пошук запитуваної та пов'язаної з нею інформації, пошук та порівняння різних версій (редакцій) документів, отримання інформації про автора документа, час його створення, структуру документа, можливість проведення статистичного аналізу інформаційної бази у певному розрізі тощо.

9. Інформаційно-пошукові аналітичні правові системи можна класифікувати за такими критеріями: 1) за функціональними можливостями: а) багатофункціональні («Ліга:Закон», «Мега-НАУ», «АйпіЛекс», «ОпенДатаБот», «Юконтрол», «ЗаконОнлайн», «Законодавство України» тощо) – призначені для пошуку та аналітичної обробки всіх видів правової інформації, включаючи акти законодавства, судову практику, рекомендації та роз'яснення з правових питань; б) вузькопрофільні («Пошуково-аналітична система .007», Dozorro, Clarity-Project тощо) – призначені для пошуку та аналітичної обробки певного виду правової інформації (наприклад, інформації

про публічні кошти та напрями їх витрачання; про публічні закупівлі та пов'язані із цим правовідносини); в) призначені для автоматизованого створення та пошуку шаблонів документів (Будинок юриста <https://domjurista.ua>, Аводокс <https://www.avodocs.com>, Аксдрафт <https://www.axdraft.com>); 2) за цільовими користувачами: а) для загального користування – доступні для широкого кола користувачів – суб'єктів приватного та публічного права; б) інтегровані інформаційно-пошукові системи, призначені для використання в роботі суб'єктів владних повноважень – забезпечують доступ до баз даних, сформованих відповідними органами (системою органів), з метою інформаційної взаємодії між цими органами та прийняття ними ефективних управлінських рішень, що виключає необхідність повторного збору та перевірки інформації про фізичну або юридичну особу і надає можливість порівняти відповідні дані про особу з тими, що вже містяться в інших реєстрах.

10. Недоліками організації інформаційно-пошукових аналітичних систем в Україні є: 1) відсутність у пошукових системах повного доступу до актів органів місцевого самоврядування – регіональних баз даних, а також обмеженість доступу до міжнародних документів, які підписані, але ще не ратифіковані Україною; 2) несформованість єдиного правового інформаційного простору, оскільки правові бази даних, як правило, існують у мережі Інтернет відокремлено та розрізнено; 3) чисельність та неструктурованість законодавчого регулювання правового режиму функціонування інформаційних пошукових систем, оскільки правові норми, що регулюють відповідні питання, містяться у значній кількості правових актів, які не враховують всіх особливостей цієї сфери та, як правило, не узгоджені між собою; 4) відсутність правового регулювання деяких питань захисту прав споживачів послуг інформаційного пошуку, а саме: гарантування достовірності (або наявності попередження про неперевірений (вільний) характер поданої інформації) інформації, гарантування права на доступ до відомостей про джерела

походження наведеної інформації; гарантування актуальності поданої інформації тощо.

11. Державна реєстрація – це особливий вид публічної діяльності, що здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами владних повноважень із метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інших суб'єктів приватного права, суспільних та державних інтересів та яка полягає у формуванні, веденні державних реєстрів шляхом внесення або скасування відомостей, зміни відомостей про об'єкт реєстрації, присвоєння унікального реєстраційного номера об'єкту реєстрації на підставі офіційних документів, надання інформаційних витягів із реєстру у межах та порядку, що визначені законодавством України.

12. Електронний державний реєстр – це інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки, обміну та поширення інформації, що містить відомості про об'єкти державної реєстрації, якими можуть бути: відомості про фізичних та юридичних осіб, речі (рухомі та нерухомі), речові та інші права (право власності, оренди тощо), документи (акти законодавства, судові рішення, статутні документи тощо), юридичні факти (народження, смерть, набуття або втрата громадянства, утворення, реорганізація, ліквідація юридичної особи, громадського об'єднання, початок або закінчення досудового розслідування, виконавчого провадження тощо).

13. Державні реєстри можна класифікувати за критерієм доступності інформації, що у них міститься, на: а) публічні – містять інформацію, яка становить публічний інтерес, унаслідок чого має бути відкритою або частково відкритою з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних» (Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення, Державний земельний кадастровий реєстр та ін.); б) непублічні – містять інформацію, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», а саме: персональні дані фізичних осіб, юридичні факти, що стосуються

фізичних осіб (Єдиний державний демографічний реєстр, Державний реєстр актів цивільного стану громадян та ін.)..

14. З метою вдосконалення правового регулювання державних реєстрів, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері, необхідно:

- 1) запровадити уніфікований підхід до: визначення поняття «державний реєстр» (як інформаційно-телекомунікаційна система), «державна реєстрація» (як вид публічної діяльності суб'єкта владних повноважень); порядку ведення державних реєстрів, якщо їх держателем є один суб'єкт владних повноважень;
- 2) запровадити уніфіковану електронну інформаційну взаємодію між державними реєстрами (реєстраторами) з метою забезпечення прозорості реєстрів, зниження рівня зловживання державних реєстраторів своїм службовим становищем, чому також сприятиме прийняття Закону України «Про електронні публічні реєстри»; 3) на законодавчому рівні віднести до основних принципів визначення обсягу відомостей про об'єкт державної реєстрації, зокрема: розширення тієї інформації, що міститься в публічних реєстрах, та зведення до мінімуму інформації у непублічних реєстрах, виключення надмірних відомостей про фізичну особу.

РОЗДІЛ 5.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВІ

5.1. Проблеми застосування цифрових технологій у праві

В останні декілька років в Україні активізувався процес запровадження цифрових технологій у право, завдяки чому утворено нові види державних реєстрів, збільшено кількість електронних адміністративних послуг, автоматизовано виконання деяких управлінських функцій тощо. Цей процес також супроводжується прийняттям нових нормативно-правових актів, внесенням змін та доповнень до чинного законодавства. Водночас, з розвитком цифрових технологій та їх глобальною інтеграцією у сферу публічного управління виникають проблеми правового та організаційного характеру, що позначається на якості та безпечності функціонування таких систем, як електронне урядування, електронне судочинство, електронні послуги та ін., а тому ці проблеми потребують нагального вирішення.

Досліджуючи проблеми застосування цифрових технологій у праві, передусім необхідно звернути увагу на фактичну відсутність комплексної державної стратегії запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, що також є причиною непослідовності державної політики у зазначеній сфері.

Зокрема, попри існування чисельних стратегій та концепцій з питань запровадження цифрових технологій в окремі сфери публічного управління (Стратегія розвитку інформаційного суспільства [4], Концепція впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах та затвердження плану заходів щодо її реалізації [377], Концепція розвитку електронного урядування в Україні [6], Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [416] та ін.), відсутній єдиний узгоджений та уніфікований зв'язок між цими концепціями. Це у свою

чергу, спричиняє неузгодженість та непослідовність дій органів державної влади щодо реалізації державної політики у зазначеній сфері.

Як зазначає з цього приводу Ю.С. Разметаєва, велика кількість проєктів е-урядування, які конкурують між собою, запущена одночасно, створено багато державних інститутів та органів із дубльованими повноваженнями, а також платформ, які частково перекриваються, змінюються напрями руху, стратегії та концепції, приймаються не узгоджені між собою нормативні акти [720, с. 40].

Очікується, що ситуація має нормалізуватися зі створенням Міністерства цифрової трансформації України [194], яке відповідно до Положення про Міністерство цифрової трансформації України забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян тощо.

За 2020 р. Міністерством були опрацьовані деякі проєкти, спрямовані на інтеграцію цифрових технологій у право. Найбільш масштабними з них є проєкти «Дія», е-Резидентство [721] та ін. Окрім того, варто зазначити, що Міністерством розроблені та подані до Верховної Ради України (перебувають на розгляді) такі законопроєкти, як «Про публічні електронні реєстри», «Про хмарні послуги», «Про електронні комунікації», «Про віртуальні активи» та ін. [722].

Отже, наразі триває активна робота Міністерства цифрової трансформації України у напрямі запровадження цифрових технологій в усі основні сфери публічного управління, однак певної цілісної концепції зазначене Міністерство поки що не розробило.

Іншою актуальною проблемою, яка стоїть на заваді та значно уповільнює темпи запровадження цифрових технологій у право, є цифрова нерівність, яка виявляється у недоступності для окремих верств населення цифрових технологій, Інтернету, а також відсутність належного оснащення органів

місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади в окремих регіонах, особливо невеликих та віддалених.

З цього приводу деякі науковці зазначають, що середовище поширення цифрової нерівності формується під впливом розвитку інформаційного суспільства як нової форми організації соціально-економічного простору. Не так давно головними критеріями економічної, а відповідно, і соціальної диференціації виступали матеріальна власність і фінансовий капітал, що визначають характер національної економічної і соціальної структури, однак наразі таким показником є доступність технологій [723, с. 51].

Крім того, як зазначають Н.В. Ющенко та М.В. Ковтун, держава стикається з багатьма проблемами, з такими як: брак довіри громадян; необізнаність громадян в електронних сервісах; незахищеність електронних ресурсів від хакерських атак; безвідповідальність, не кваліфікованість працівників як органів державного і місцевого самоврядування, так і сфери обслуговування; недостатність фінансових та технічних ресурсів; державні веб-сайти із запізненням інформують громадян, або інформують не в повному обсязі [724, с. 156].

З порушеною проблемою тісно пов'язане питання цифрової компетентності, тобто навичок, необхідних для користування електронними адміністративними послугами, іншими електронними сервісами, а також вміння державних службовців, працівників закладів освіти, інших працівників використовувати у своїй діяльності відповідні технології.

Так, необхідно погодитись з думкою Г.І. Жекало, який стверджує, що на законодавчому рівні нині в Україні ще навіть не визначені такі базові поняття, як «цифрові навички» і «цифрові компетенції». На інституційному рівні ще не розпочато дискурс із приводу розроблення національної стратегії з розвитку цифрових навичок і створення національної коаліції за цифрові навички і цифрові робочі місця [725, с. 57].

Тож проблема формування цифрових навичок є наразі актуальною, оскільки відсутність у службовців та громадян відповідних інформаційних

знань значно уповільнює темпи розвитку електронних послуг, робить їх недоступними для широкого загалу користувачів.

Певним чином причиною виникнення зазначеної вище проблеми є недостатність бюджетного фінансування, що зумовлює відсутність належного технічного забезпечення органів державної влади, місцевого самоврядування, неякісність електронних послуг.

Зокрема, згадана проблема порушується деякими науковцями, які наводять такі недоліки, зумовлені браком фінансування сфери запровадження цифрових технологій у публічне управління: низький рівень якості роботи базових електронних реєстрів; відсутність прийнятного технічного рішення для забезпечення функціональної сумісності систем органів державної влади; неналежна якість електронних послуг для громадян і юридичних осіб [726].

Разом з тим, особливо важливе значення, зокрема, й початковому етапі запровадження різних електронних публічних сервісів має високий рівень інформатизації органів державної влади та місцевого самоврядування, якісність програмного забезпечення, достовірність інформації, оскільки все це впливає на якість послуг, задоволеність користувачів та як наслідок – зростання довіри до такого формату публічних послуг.

В.А. Жовток та Н.В. Філіпова вважають, що основними проблемами для всеосяжної реалізації електронного урядування є проблеми з доступом до Інтернету в селах і невеликих містах, населених пунктах, високий ступінь бюрократизації системи управління, низька комп'ютерна грамотність серед чиновників. Необхідно погодитись з тим, що поки не буде вирішена проблема з повним покриттям всієї території країни якісним Інтернетом, не можна говорити про успішне розгортання електронного управління [727, с. 23].

Крім того, як зазначає з цього приводу З.Я. Павлишин, проблематикою виступає саме реалізація реформування звичайного уряду в е-уряд, що, на думку вченого, пов'язане з тим, що вже на перших підготовчих етапах необхідно витратити велику суму бюджетних грошей на закупівлю необхідних

технологій та програм, провести навчання серед державних працівників та дати можливість громадянам отримати безкоштовно необхідні знання [728, с. 122].

Водночас, аналіз видатків Державного бюджету України на 2020 р. [470] свідчить про недостатність фінансування заходів з впровадження цифрових технологій в публічне управління. Зокрема, на реалізацію: проєкту електронного урядування передбачено 30803 тис. грн; національної програми інформатизації – 73580 тис. грн, на запровадження ЄСІТС – не виділено коштів взагалі.

Важливою умовою для ефективного запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління є сформованість належної правової бази. Однак, наразі необхідно констатувати існування проблеми невідповідності законодавства у цій сфері, неузгодженості окремих його положень з міжнародними стандартами.

Деякі науковці зазначають, що з точки зору правового забезпечення, законодавчих та нормативно-правових документів сфера «цифровізації» України потребує суттєвого аудиту, структуризації, доопрацювання відповідно до існуючих потреб, сучасних викликів та завдань. Зазначається, що хоча й розроблено біля десятка законопроєктів, що в тій чи іншій мірі стосуються сфери «цифровізації», а деякі з них вже стали законами України, однак між ними відсутній належна узгодженість. Існуючий світовий досвід «цифровізації», та головне – життєва необхідність впровадження в Україні змін, реформ та трансформацій дозволяють говорити про можливість розробки та формування комплексного нормативно-правового підходу до сфери «цифровізації» - Цифрового кодексу України [729, с. 6-7].

Необхідність прийняття уніфікованого правового акта у сфері цифровізації публічного управління активно обговорюється у наукових та правових колах.

Зокрема, на думку С.Х. Барегамян та Ю.В. Карпі, сучасний стан нормативно-правової бази в сфері впровадження та розвитку е-урядування свідчить про багатоманітність норм, наявність дублюючих положень та відсутність ефективного практичного механізму впровадження [730, с. 2].

Притім, вчені не виключають можливості прийняття уніфікованого правового акта у цій сфері.

Подібної думки дотримується й інші науковці, обґрунтовуючи таку думку необхідністю створення базового системного кодифікованого нормативно-правового акта, що містить правові норми й інститути, які є фундаментальною базою для всебічного розвитку законодавства в інформаційній сфері з урахуванням динамічного процесу становлення інформаційного суспільства у взаємодії з іншими складовими правової системи України. [731, с. 220]; тим, що на сучасному історичному етапі інформаційне право в Україні вже сформувалося як комплексна галузь права де визначальними є правовідносини щодо створення, фіксації, поширення, пошуку, отримання (одержування), зберігання інформації (у розумінні її ресурсом суспільної діяльності) із застосуванням різних технологій (способів, засобів, методів) об'єктивізації у стосунках людей, їх спільнот, держав, у міжнародному співтоваристві [732, с. 9] та ін.

Питання прийняття Кодексу цифрових технологій України була порушена в електронній петиції, однак не набрала необхідної кількості голосів. Автор обґрунтував свою пропозицію з посиланням на досвід США, вказавши про ряд невирішених питань, розв'язанню яких, у тому числі сприятиме прийняття вказаного кодексу. Зазначає, зокрема, на відсутність правових механізмів у сфері проведення судових експертиз, відсутність відповідних державних установ, які би дозволяли у разі необхідності виконати експертизу цифрових даних за запитом суддів, щодо достовірності та цілісності доказу, що в першу чергу стосується цифрового підпису, підписаних цифровим підписом документів на рівні з паперовими, аудіо та відео матеріалів записані у цифровому форматі [733].

Відповідні ініціативи мають місце й у Верховній Раді України [734], зокрема, на 2020 р. було анонсовано прийняття шістьох кодексів, серед яких Цифровий кодекс України.

Отже, актуальною є проблема уніфікації законодавства у сфері регулювання застосування цифрових технологій у публічному управлінні.

Повертаючись до інших проблем правового регулювання запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, необхідно погодитись з Г.О. Блінова, яка у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому адміністративно-правовим засадам інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні, уніфікує проблеми правового характеру у зазначеній сфері, до яких відносить: 1) невизначеність системи принципів та гарантій інформаційного забезпечення органів публічного управління в Україні; 2) невизначеність системи, форм, способів, засобів інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні; 3) непроведення стандартизації правил використання різних груп електронних засобів інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації тощо [735, с. 397].

Однією з проблем правового регулювання у досліджуваній сфері є неурегульованість деяких видів правовідносин, що виникають в мережі Інтернет.

Зокрема, О.Д. Довгань вважає, що найбільш вагому групу ризиків у сфері розвитку Інтернет-технологій складуть правові проблеми, що будуть зумовлені виникненням принципово нової множини суспільних відносин, які базуються на використанні відповідних технологій. Це, на думку науковця, буде пов'язано насамперед з виникненням та реалізацією правовідносин, що будуть виникати в процесі використання технологій з елементами штучного інтелекту; правовими механізмами регулювання інфраструктурної безпеки впровадження та використання Інтернет-технологій тощо [736, с. 38].

Як зазначає з цього приводу Д.А. Лисенко, питання Інтернету вже давно вийшло за межі комп'ютерних наук та проникло майже у всі сфери суспільних відносин. Проте, незважаючи на інтенсивний розвиток та прямий вплив на життєдіяльність людей, ця область науково-технічного знання ще досі недостатньо, а в окремих питаннях ще зовсім, не врегульована правовими нормами. Так, на думку науковця, загальносвітовою залишається проблема

недостатньої регламентації нормативно-правового регулювання особливостей розробки, функціонування та діяльності, інтеграції в інші системи і контролю застосування технологій штучного інтелекту [737, с. 75].

У свою чергу О.М. Головка вважає, що інноваційність технологій викликає закономірні питання щодо правового регулювання таких правовідносин, потреби зміни та/або вдосконалення механізмів забезпечення прав людини, а також виділення нових, які також можуть виступати об'єктом захисту [738, с. 41].

Слід також погодитись з думкою науковців, які зауважують, що стрімкий розвиток Інтернет-відносин зумовлює значне відставання нормативно-правового регулювання від фактичного стану таких відносин, а численність актів законодавства та розпорошеність в них норм – відсутність уніфікації термінів, що використовуються в цій сфері, та визначення деяких з них (зокрема, е-бізнесу), наявність колізій, слабку ефективність правових механізмів захисту прав споживачів тощо [739, с. 27].

Таким чином, проблемою залишається відставання нормативно-правового регулювання деяких видів правовідносин, що виникають в Інтернеті від фактичного стану цих відносин, зокрема, переважно, це стосується безпеки, якості та порядку обігу даних, які потрапляють в Інтернет середовище, невизначеності статусу електронної форми документа, розміщеного на веб-сайті державного органу або органу місцевого самоврядування, та можливість його використання як оригіналу та ін.

Одним із завдань у сфері удосконалення законодавства, що регламентує використання цифрових технологій у публічному управлінні, є необхідність приведення національного законодавства до вимог міжнародних актів.

Як зауважують деякі науковці, наразі відсутній координаційний орган з цього питання та частково у зв'язку з цим виникають такі проблеми: брак повної інформації про ситуацію з надання електронних послуг в країні; брак системного аналізу європейського досвіду з впровадження і використання сучасних цифрових технологій, у тому числі у сфері публічного управління;

брак єдиної узгодженої методології збору та обробки інформації щодо розвитку цифрової інфраструктури; брак єдиного координаційного центру з стратегічного планування розвитку даного напрямку; розрив між попитом і технічною пропозицією підключення доступу до е-послуг тощо [740, с. 7].

Ще однією актуальною проблемою у досліджуваній сфері є відсутність єдиного підходу до визначення основних термінів та понять, оскільки, як відомо, регулювання будь-яких суспільних правовідносин починається саме з вироблення єдиної та однозначної понятійної бази.

Зокрема, як зазначає з цього приводу О.М. Кравченко, в текстах чисельних нормативно-правових актів зустрічаються такі терміни: інформаційна інфраструктура електронного урядування, інформаційна система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, відомча інформаційна система, засоби телекомунікаційного зв'язку тощо, однак більшість із наведених термінів не мають чітких означень, пояснень особливостей застосування, програмно-технічних характеристик [741, с. 76].

Крім того, деякі науковці звертають увагу на те, що окремі, часто використовувані поняття, залишаються невизначеними у законодавстві. У якості прикладу наводять Закон України «Про інформацію», який активно оперує терміном «інформаційні відносини» без визначення його розуміння. Зважаючи, що даний Закон України містить ряд змін та доповнень, однак законодавець на сьогодні не визначив дану правову категорію; така понятійна невизначеність, на думку вчених, спричиняє різнопланові трактування поняття «інформаційні правовідносини» [742, с. 57].

Тож проблема уніфікації та легітимного тлумачення деяких спеціальних понять та термінів у сфері використання цифрових технологій у праві потребує найшвидшого вирішення. Хоча справедливо зауважити, що у новому Законі України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-IX [117] зроблено спробу цю проблему вирішити, адже у тексті Закону наведено визначення 142 термінів, що застосовуються у відповідних правовідносинах.

Однією з найбільш обговорюваних у наукових та інших соціальних колах проблем, є проблема безпеки та захисту прав та свобод людини під час використання цифрових технологій у публічному управлінні.

З цього приводу слушною видається думка І.Ю. Єгорова та Ю.О. Рижкова, які зауважують, що поява цифрової економіки та перехід до інформаційного суспільства, керованих даних, створюють власні проблеми: як повною мірою використовувати потенціал даних для стимулювання інновацій та продуктивності, дотримуючись таких основоположних цілей, як захист приватності та прав інтелектуальної власності й забезпечення безпеки [743, с. 12].

Подібна думка висловлена й І.В. Давидовою, яка звернула увагу, що в еру масового впровадження електронних послуг, інформатизації державних ресурсів виникає загроза в обмеженні існуючих прав і свобод людини у разі імперативного впровадження електронних послуг без альтернативних виключень та збереження додаткових неелектронних дублюючих послуг [744, с. 47].

В узагальненому вигляді до числа основних ризиків і загроз цифровізації, на думку О. Пищуліна, відносяться: можливість концентрації влади на ринку і посилення монополій; захоплення нових ринків транснаціональними корпораціями; дестабілізація грошово-кредитної системи; наростання залежності від компаній-лідерів в сфері інформаційно-комунікаційних технологій [745].

При цьому, головними проблемами, які потрібно розв'язати, як вважає О. Духовна, є такі: зростання кіберзлочинності в умовах збільшення кількості інформаційних систем, які використовують персональні дані; відсутність захищеного обміну ідентифікаційними даними фізичних та юридичних осіб, які обробляються в інформаційних системах державних органів і приватного сектору, неузгодженість у виборі ідентифікаторів, відсутність підтвердження ідентифікаційних даних [746].

В 2020 році за ініціативою Luminate в межах реалізації Програми «Добре врядування» Аспен Інститутом Київ спільно з Luminate створена робоча група «Цифрові загрози демократії». Учасниками проєкту обговорено такі теми:

добре врядування та протидія цифровим загрозам демократії; цифрове середовище розвитку медіа та інформаційна безпека: пошук рівноваги (інформаційна гігієна, протидія дезінформації); інституціональні, правові та соціо-філософські аспекти цифровізації (цифрові права, ідентифікація та персональні дані); штучний інтелект: pro і contra демократичного порядку денного (сутність етичних проблем та еволюція deepfakes) [747].

Таким чином, широкомасштабне використання цифрових технологій у публічному управлінні створює реальну загрозу безпеці персональних даних, порушенню основних засад приватності, обмеженню прав та свобод людини, що є проблемою, вирішення якої потребує комплексного підходу. Так, для початку, важливо визначити першопричини виникнення зазначених загроз.

Деякі науковці, намагаючись пояснити природу виникнення означених вище проблем, зазначають, що основною причиною такої загрози є вразливість програмного та апаратного забезпечення. При цьому, акцентується увага, що питання забезпечення захисту відповідних операційних систем на сьогодні майже ніяк не регламентується на законодавчому рівні в Україні. Придбання та використання пристроїв, які підключаються до мережі Інтернет не регулюється до того моменту, поки злочин не було скоєно з використанням цього пристрою [748, с. 54].

В.Г. Пилипчук також зазначає, що широке використання Інтернет технологій призводить до необхідності вирішення таких основних правових проблем: визначення механізмів реалізації принципу попередньої згоди на використання та вилучення персональних даних; врегулювання порядку використання персональних даних інтелектуальними комплексами, що функціонують без участі суб'єктів (юридичних або фізичних осіб); необхідності створення багаторівневої і багатооб'єктної системи захисту персональних даних та регулювання транскордонних потоків персональних даних в умовах євроінтеграції України [749, с. 18].

Погоджуючись з думкою науковців, також необхідно вказати на проблему захисту персональних даних з врахуванням, зокрема, Загального Регламенту

про Захист Даних (GDPR) в ЄС [750]. Так, Україна прийняла на себе зобов'язання вдосконалити рівень захисту персональних даних та рухатись у сторону GDPR compliant країни [751].

Слід зазначити, що починаючи з 2018 року активно проводились робочі групи та публічні обговорення майбутнього законопроекту, що мав би бути аналогом GDPR в Україні [752, с. 237-238]. Проте, нараз проблема врахування GDPR в законодавстві України про захист персональних даних залишається невирішеною.

Розглянуті вище проблеми носять фундаментальний та загальний характер, оскільки стосуються практично всіх сфер використання цифрових технологій у публічному управлінні. При цьому, слід окремо зупинитись на проблемах, пов'язаних з використанням цифрових технологій у таких сферах, як судочинство, надання електронних адміністративних послуг тощо.

Передусім, варто звернути увагу на проблему функціонування ЄСІТС, а точніше неготовність останньої до повного запровадження у роботу вітчизняних судів. З цього приводу необхідно згадати, що початок роботи ЄСІТС було анонсовано з 1 березня 2019 р. [499], однак у подальшому Вищою радою правосуддя відкликано відповідне повідомлення [500], а тому станом на середину 2020 року ЄСІТС не функціонує у повному обсязі, хоча й запроваджено майже в усіх судах її використання у тестовому режимі.

Д. Муха вважає причинами відкликання повідомлення про старт ЄСІТС існування проблем, які не були усунені на день запуску. Зокрема, однією з основних є переведення паперових матеріалів справи в електронні, оскільки це пов'язано зі значною кількістю справ та недостатньою кількістю кадрового й технічного забезпечення такого процесу. Суди разом з ДСА України намагалися розв'язати ці питання на спільних заходах, але наразі достеменно невідомо, чи вдалося якось вирішити зазначену проблему [753].

Слід зазначити, що поширення у 2020 р. у світі пандемії COVID-19 обумовило необхідність пришвидшення темпів запровадження цифрових технологій у сфері публічного управління, включаючи сферу правосуддя.

Зокрема, як зазначається у Звіті Європейської Комісії про верховенство права за 2020 рік, пандемія COVID-19 ще більше підкреслила важливість цифровізації системи правосуддя. Тому протягом 2020 р. більшість держав-членів активізували використання цифрових технологій для сприяння комунікації судів зі сторонами та адвокатами для ефективного управління навантаженням та збільшення прозорості [754].

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) на спеціальному заочному засіданні, присвяченому темі «Отримані уроки і виклики, які постали перед судовою владою під час пандемії COVID-19 і після неї», зауважила, що держави-члени доклали значних зусиль до якнайшвидшого пристосування до нових обставин та якнайкращого використання наявних ресурсів для забезпечення функціонування своїх судів. CEPEJ також наголосила на необхідності забезпечення безпечного доступу до правосуддя. Тому важливо, щоб онлайн-послуги, дистанційні судові засідання та відеоконференції, а також подальший розвиток цифрового правосуддя здійснювалися у відповідності до основних прав та принципів справедливого судового розгляду [755].

В Україні на виконання Закону України від 30 березня 2020 року № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [756] та відповідно до ч. 1 ст. 152, ч. 5 ст. 153 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Державна судова адміністрація України наказом від 23 квітня 2020 року № 196 затвердила Порядок роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду [757].

Вищезазначений наказ № 196 дозволив приймати учасникам судового засідання участь у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, якщо у судах є така технічна можливість. Цим документом передбачено, що проведення судових засідань

у режимі відеоконференцз'язку забезпечує комплекс технічних засобів та програмного забезпечення EasyCon.

Перше засідання з використанням такої програми було проведено 15 квітня 2020 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду [758].

При цьому постало питання про порядок ідентифікації особи, яка приймає участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів. Тому, деякі судді в ухвалі про задоволення відповідного клопотання сторони прописують, що для проведення відеоконференції не у приміщенні суду, особи зобов'язані надати скріплені цифровим підписом скановані копії документів, що посвідчують особу, за один робочий день до судового засідання [759].

Характерно, що у деяких зарубіжних країнах для дистанційної участі у судовому засіданні використовують такі програми, як Skype, Zoom та ін. В Україні використання таких програм для цілей електронного судочинства наразі є неможливим, оскільки ці програми не передбачають за технічними характеристиками ідентифікацію особистості за допомогою цифрового підпису. Крім того, не розроблено Порядку, в якому визначався би технічний алгоритм забезпечення проведення судового засідання із зазначенням програмного забезпечення, дозволеного до використання [760].

В аспекті дослідження проблеми функціонування системи «Електронний суд» у Україні, необхідно звернути увагу на деяку невідповідність положень процесуальних кодексів у частині визначення способу повернення поданих до суду процесуальних документів та долучених до заяв документів, якщо такі подані через систему «Електронний суд». Так, у ГПК України, ЦПК України, КАС України [129] фактично не визначено особливостей повернення документів у разі, коли вони подані до Суду через підсистему «Електронний суд» або електронною поштою.

Водночас це викликає певні труднощі у практиці роботи судів. Наприклад, ч. 5 ст. 169, ч. 7 ст. 298, ч. 7 ст. 332 КАС України [345] визначають, що суд

повертає відповідну заяву з поданими документами у визначених випадках. Обсяг таких документів в роздрукованому вигляді може виявитися досить значним. У цьому контексті слід звернути увагу на положення ч. 9 ст. 44 КАС України, відповідно до якої учасник справи звільняється від обов'язку надсилати іншим учасникам справи або подавати до суду копії документів відповідно до кількості учасників справи, якщо він подає документи до суду в електронній формі. У такому разі копії відповідних документів іншим учасникам справи направляє суд. Якщо обсяг документів є надмірним, суд направляє учасникам справи тільки копії процесуальних документів та повідомлення про можливість ознайомитися з іншими матеріалами в приміщенні суду або через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. Враховуючи зазначене, можна провести певну аналогію із питанням про виконання ухвал суду про повернення позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, що надійшли через підсистему «Електронний суд».

Отже, виникнення наведених вище проблем у сфері функціонування системи «Електронний суд» у значній мірі обумовлені недоліками правового регулювання у ці сфері.

На існування значних проблем із форматом обміну даними, захистом інформації, що обробляється в системі судочинства вказують Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко та ін. Науковці підкреслюють, що електронний документообіг застосовується лише паралельно із традиційним паперовим, а впровадження проектів е-правосуддя здійснюються відокремлено, без єдиної системи, з недостатнім фінансуванням [761, с. 60].

Зокрема, слушним є зауваження деяких науковців, які вказують на проблему функціонування системи електронного суду без взаємодії з Єдиним реєстром адвокатів України, оскільки така взаємодія, дозволила б, відразу ідентифікувати сторону, як адвоката [762].

Інші вчені серед проблем, які стоять на заваді повного запровадження ЄСІТС у роботу судів усіх інстанцій та спеціалізацій, виокремлюють такі:

- 1) відсутність єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування

учасників процесу з судом та з іншими державними органами; 2) відсутність єдиних стандартів щодо інформаційного контенту, котрим мають відповідати відповідні судові інформаційні ресурси, електронні сервіси, та відсутність стимулів щодо їх покращення; 3) брак коштів. відсутність належного фінансування судової системи взагалі і видатків на інформатизацію зокрема призводить до неспроможності задоволення потреб усіх охочих у користуванні певними сервісами внаслідок недостатності потужностей відповідних програмноапаратних комплексів та недостатності спеціалістів для їх обслуговування [478, с. 55].

Характерно, що проблема відсутності єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу з судом та з іншими державними органами значно ускладнює ведення судових засідань у режимі відеоконференції, обмін інформацією та взаємодію ЄДРСР з іншими державними реєстрами.

О.С. Гиляка з цього приводу зазначає, що таке становище змушує користувачів використовувати різні програмні та апаратні засоби для одержання доступу до різних сервісів, що зумовлює необхідність реєструватися в численних реєстрах, подавати різного роду заяви про забезпечення доступу до окремих сервісів, інсталивати різні програмні продукти, одержувати різні ідентифікатори, коди доступу, підтримувати їх в актуальному стані тощо в підсумку робить сучасне електронне судочинство більш клопітким та ємким за часом, ніж звичайне паперове [763, с. 123].

Отже, фактично мова йде про незручність та надмірну обтяжливість використання системи електронного судочинства передусім для користувачів – учасників судового процесу.

Окремі того, експерт з юридичних питань електронного документообігу звертає увагу, зокрема, на такі проблемні аспекти системи електронного судочинства: 1) діючі системи автоматизації судів, органів та установ сфери правосуддя не відповідають вимогам технічного захисту для систем, де опрацьовується інформація з обмеженим доступом (персональні дані, таємниця

слідства, медична таємниця, таємниця усиновлення, службова інформація тощо); 2) система підтримує тільки обмін даними діловодства через обмін пакетами даних між різнорідними системами управління баз даних, встановленими в судах, органах і установах системи правосуддя; 3) нинішній функціонал Автоматизованої системи документообігу суду не надає можливості спільної роботи з документами тощо [764].

Один із суддів Верховного Суду також вказує на те, що одним із суттєвих недоліків підсистеми «Електронний суд» є фактична відсутність у ній зручного електронного кабінету, створеного для суддів, помічників та працівників апарату суду. Зокрема, наразі робоче місце судді виглядає як використання набору різних електронних ресурсів: діловодство, електронна пошта, державні реєстри, внутрішні ресурси суду, програми для пошуку законодавства і судової практики [765].

Видається, що однією з головних помилок у процесі попередньої розробки ЄСІТС є відсутність можливостей для зворотного зв'язку учасників судового процесу [766].

Досліджуючи проблеми використання цифрових технологій саме у сфері судочинства, окремо необхідно звернутися до питання функціонування Автоматизованої системи документообігу суду.

З цього приводу у науковій літературі наголошується, що діловодство в судах автоматизується за допомогою різних програм, серед яких «Діловодство суду», автоматизована система (АС) «Документообіг загальних судів» тощо. Однак нині в Україні працюють розрізнені інформаційні системи з автоматизації роботи в судах, які відповідають світовому рівню, але відсутні єдина наукова концепція і єдине інформаційно-технологічне середовище, що забезпечили б ефективну та скоординовану роботу судів з іншими державними органами влади, внаслідок чого виникає потреба у впровадженні національної програми з комплексної модернізації технологічної бази судів України [767, с. 9].

Крім того, система електронного діловодства у судах не дає змогу взаємодіяти з системами інших судів, здійснювати електронний обмін документами між судами різних інстанцій та юрисдикцій, коли виникає така необхідність.

Із зазначеною проблемою тісно пов'язане питання взаємодії електронних систем різних державних органів, сервісів, реєстрів тощо.

Так, деякі науковці цілком обґрунтовано звертають увагу на те, що відсутність електронної взаємодії державних систем не дозволяє спростити порядки надання послуг та зрештою виконати вимоги Закону України «Про адміністративні послуги» щодо заборони вимагати від суб'єктів звернення інформацію або дані, які знаходяться в інших органах влади, тобто вже були їм надані громадянами [729, с. 16]. Мається на увазі, що подекуди в отримувача адміністративних послуг вимагається надання окремих документів, які адміністратор мав би змогу отримати самостійно з відповідних реєстрів, якби для цього існували відповідні правові, організаційні та матеріально-технічні можливості.

З приводу останнього слід також погодитись з науковцями, які вказують на актуальну проблему міжопераційної сумісності, зазначаючи, що усі різноманітні технології електронного урядування, що впроваджуються як в органах державної влади, так і в органах місцевого самоврядування, обов'язково мають бути сумісними одна з одною. Без вирішення цієї проблеми неможлива ефективна взаємодія як між місцевими, так і центральними органами влади; між органами влади й органами місцевого самоврядування [768, с. 47].

Таким чином, проведений аналіз дає підстави зробити наступні висновки.

1. Основними проблемами у сфері застосування в Україні цифрових технологій у праві є: 1) повільні темпи запровадження цифрових технологій у різні сфери публічного управління та діяльність суб'єктів владних повноважень; 2) незручність інтерфейсу деяких видів електронних сервісів для надання адміністративних послуг; 3) надмірна складність процедури

ідентифікації під час користування електронними адміністративними послугами, системою «Електронний суд» тощо; 4) часті збої у роботі онлайн сервісів та інших видів цифрових технологій; 5) незахищеність персональних даних та іншої конфіденційної інформації, яка міститься у інформаційно-комунікаційних системах суб'єктів владних повноважень тощо [769, с. 20–21].

2. Недоліками окремих видів цифрових технологій у праві є: 1) недостатня функціональна спроможність ЄСІТС: фактична відсутність у ЄСІТС зручного електронного кабінету, створеного для суддів, помічників та працівників апарату суду; відсутність можливостей для зворотного зв'язку учасників судового процесу та взаємодії з системами інших судів, здійснення електронного обміну документами між судами різних інстанцій та юрисдикцій, коли виникає така необхідність; 2) відсутність правових, організаційних та матеріально-технічних можливостей самостійного отримання суб'єктом надання адміністративних послуг з державних та регіональних реєстрів окремої інформації (документів, витягів), необхідної для надання таких послуг, що обумовлює необхідність збирання відповідних документів отримувачем адміністративних послуг.

3. Першопричинами виникнення проблем у сфері використання цифрових технологій у праві є: 1) непослідовність державної політики у сфері запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, яка зумовлена відсутністю єдиної та комплексної державної стратегії у цій сфері, яка б була розроблена з урахуванням рекомендації інституцій ЄС, інших міжнародних організацій, експертів та фахівців у сфері права, інформаційних технологій та ін.; 2) цифрова нерівність, яка виражається у недоступності Інтернет-технологій, операційних систем та якісного програмного забезпечення для окремих верств населення, що ускладнює, а подекуди унеможливорює користування електронними державними сервісами, а також у відсутності належного оснащення місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування окремих регіонів необхідними для надання якісних електронних послуг технологіями; 3) несформованість цифрової

компетентності, тобто навичок, необхідних для користування електронними адміністративними послугами, іншими електронними сервісами, а також вміння державних службовців, працівників закладів освіти, інших працівників використовувати у своїй діяльності відповідні технології, що знань значно уповільнює темпи розвитку електронних послуг, робить їх недоступними для широкого загалу користувачів; 4) недосконалість правового регулювання у сфері використання цифрових технологій; 5) недостатність бюджетного фінансування, що зумовлює відсутність належного технічного забезпечення органів державної влади, місцевого самоврядування, недостатню якість електронних послуг, низький рівень задоволеності користувачів та як наслідок – зростання довіри до такого формату публічних послуг.

4. Недоліками та прогалинами правового регулювання у сфері використання цифрових технологій у праві є: 1) непорядкованість законодавства, неузгодженість з міжнародними стандартами, що зумовлено прийняттям у різні періоди нормативних актів, що регулюють різні види суспільних правовідносин в інформаційній сфері, у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні за відсутності узгодженості та єдиного підходу; 2) відсутність уніфікованих термінів у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні, що спричиняє неоднакове використання базових категорій та понять; 3) неурегульованість деяких видів правовідносин, що виникають в Інтернеті, зокрема, застосування деяких видів цифрових технологій у публічному управлінні різними сферами (наприклад, освітою, охороною здоров'я тощо); 4) проблема захисту персональних даних та прав у сфері використання цифрових технологій у сфері публічного управління, що спричинено неурегульованістю у законодавстві питань забезпечення безпеки операційних систем та сервісів тощо.

5.2. Зарубіжний досвід правового регулювання цифрових технологій у праві та можливості його застосування в адміністративному законодавстві України

В Україні триває активний процес запровадження цифрових технологій у різній сфері публічного управління, що обумовлює необхідність вивчення позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері. Зокрема, особливої уваги потребує дослідження таких аспектів використання цифрових технологій у публічному управлінні, як безпека, зручність, ефективність надання електронних послуг, функціонування електронного урядування, електронного судочинства та ін.

Передусім, слід зазначити, що протягом тривалого часу більшість провідних держав світу дотримувалися стратегії невтручання у телекомунікаційну сферу. Особливо в Німеччині, Фінляндії, Великобританії та США уряди відігравали відносно пасивну роль в даному секторі. Однак з початком фінансово-економічної кризи у 2008 р. з'явилися ознаки переосмислення [770, с. 26].

З цього періоду розпочався світовий процес законодавчого регулювання використання цифрових технологій у публічному управлінні. Проте, інтеграція цифрових технологій у право розпочалась значно раніше, ніж більшість держав світу усвідомили необхідність у нормативному регулюванні цього процесу.

Отже, вважається, що європейські країни розпочали процес діджиталізації приблизно у 2008-2009 років і вже зараз мають успішно працюючу систему. При цьому вагомим внеском стала Європейська стратегія електронного правосуддя, яку вперше представила Європейська Комісія 30 травня 2008 року. Основною метою її реалізації було вдосконалення судової співпраці як на національному, так і на європейському рівнях. Згодом розроблено стратегії на 2009-2013, 2014-2018 та 2019-2023 роки [771].

На підставі аналізу досвіду впровадження електронного уряду в зарубіжних країнах деякі науковці роблять висновки про те, що у відповідь на

мінливі політичні, економічні й соціальні виклики країни у всіх регіонах світу розробили політикові впровадження онлайн уряду. Причому пріоритети політики в сфері електронного уряду у більшості зарубіжних країн – це сприяння більшому залученню учасників у політичний процес за допомогою розвиненої багатоканальної інформаційної структури, а кінцева мета політики – горизонтально інтегрований, загальнодоступний уряд з технологічно оснащеним адміністративним апаратом і громадяни-користувачі, що мають до нього повний доступ [24, с. 14].

Отже, основною метою масштабного запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління у більшості держав світу стало надання доступності та зручності адміністративних послуг та залучення громадян до процесу державного управління. Характерно, що загальні принципи та закономірності запровадження та використання цифрових технологій в праві в переважній більшості зарубіжних країн, як і в Україні, є схожими. Однак, кожна держава має певні особливості у зазначеній сфері [772, с. 30].

Тож охарактеризуємо деякі особливості використання цифрових технологій в окремих зарубіжних державах з тим, щоб визначити можливі способи використання досвіду таких країн для удосконалення та підвищення ефективності використання цифрових технологій у публічному управлінні в Україні.

Так, в Австрії розроблено та реалізується єдина стратегія електронного урядування. При цьому, до основних пріоритетів австрійської стратегії розвитку електронного урядування науковці відносять: 1) створення сумісних систем, які будуть відкриті для всіх учасників, заснованих на відкритому вхідному коді; 2) покращення простоти використання для користувачів; 3) міжнародна кооперація спрямована на реалізацію між кордонних проектів; 4) взаємодія на різних рівнях державного управління для реалізації сумісних проектів; 5) е-включення [773, с. 141].

Модель електронного урядування в Австрії передбачає доступність способів ідентифікації громадян – користувачів електронних адміністративних послуг. Зокрема, відповідну ідентифікацію можна здійснити за допомогою

«карти громадянина» або мобільного телефону. При цьому, процедура ідентифікації максимально спрощена для користувача. Водночас, за функціонуванням австрійського порталу стоїть солідна правова база, яка складається, насамперед, із Закону про електронний уряд, Закону про електронний підпис та Закону про порядок адміністративних процедур, а також цілої низки подальших нормативно-правових актів [770, с. 36].

Тобто, як свідчить досвід Австрії, не обов'язково мати кодифікований законодавчий акт у сфері регулювання використання цифрових технологій для забезпечення ефективності такого використання, однак, вкрай важливо, що у державі було чітко сформовано єдину політику у цій сфері, яка у цій країні відображена у державній стратегії.

Певні особливості використання цифрових технологій у праві має Бельгія. Зважаючи на складну територіальну та національну організацію країни, регіони мають свій уряд, причому їх структура не носить ієрархічного характеру. Також кожен регіон має свою законодавчу та виконавчу владу, яка безпосередньо займається питаннями та захистом інтересів громад, враховуючи це, кожен уряд також розробляє свої ініціативи в електронному урядуванні [774, с. 20]. Між тим, всі ті пропозиції, які надходять від регіональних урядів, після ретельного опрацювання знаходять своє втілення в єдиній концепції електронного урядування країни.

Зокрема, про це свідчить той факт, що для надання адміністративних послуг в електронній формі у Бельгії функціонує єдиний портал електронних послуг. Такий портал позиціонується як горизонтальна державна служба, основним напрямком розвитку якого є: впровадження в практику реального щоденного життя персональних смарт-карт, за допомогою яких можливий не просто доступ до віртуальних сервісів надання державних послуг, але і здійснення будь-яких інтерактивних операцій, аж до управління власним рахунком у банку, оплата штрафів за неправильну парковку тощо [775, с. 475–476].

Корисним може виявитися й досвід організації електронного урядування та інших форм використання цифрових технологій у Великій Британії.

У цій державі відповідальним органом влади за формування політики у сфері цифровізації є Державна цифрова служба Секретаріату Кабінету Міністрів. Вона була утворена у 2011 році для сприяння переведенню державних послуг в електронний формат, а також для розрахунку вартості переходу до електронних послуг, розрахунку потенційного прибутку і прийняття участі у розробленні Державної електронної стратегії [776, с. 110].

Можливість прямого доступу громадян до урядових документів у Великій Британії прописана в офіційному документі «Модернізація уряду», в якому йдеться про забезпечення надання послуг населенню 24/7. У країні також вже розроблено програма «Прямий доступ» (Direct Access), який дозволяє усім офіційним установам надавати громадянам у зручний для них час електронний доступ до усіх документів. Причому наразі кількість форм таких документів перевищує 100 тисяч [254, с. 238].

Реалізація зазначеного проекту відбувалась у декілька етапів, що надало можливість врахувати недоліки та прорахунки під час переходу на кожний наступний етап з тим, щоб мати можливість їх усунення без суттєвих втрат.

Зокрема, на першому етапі реалізації проекту передбачається, що громадяни роздруковуватимуть форми, заповнюватимуть і надсилатимуть у державні органи звичайною поштою. На другому етапі, коли була належним чином відпрацьована технологія електронних підписів, форми стали заповнюватися на комп'ютерах і надсилатися електронними каналами зв'язку. Відтак, проект Direct Access допомагає скоротити потоки паперових документів і знизити витрати, а основними перевагами цього проекту є те, що його запроваджено у всіх центральних і місцевих органах влади на всій території Великобританії [254, с. 239]. Таким чином забезпечується загальнодоступність системи Direct Access на всі території держави.

Окремо слід зупинитися на електронному документообігу, що організований у Великій Британії. Зокрема, у цій державі наразі діють різні національні стандарти управління документацією: збереження, транспортування та експлуатації носіїв, використовуваних при обробці даних

і зберіганні інформації, управління інформаційною безпекою, управління документацією, легальної допустимості та інформації з юридичною силою, що міститься в системах управління електронними документами, інформаційного менеджменту, практичного застосування закону 1998 р. про захист даних [767, с. 118].

Слід зазначити, що у Великобританії також активно розвиваються електронне судочинство. У цій сфері Великобританія ще має плани щодо створення «мобільних судів» з онлайн-доступом. Так, в Англії та Уельсі створили спеціальний суд для розгляду онлайн-справ про дрібні грошові застави великих позивачів, таких як енергетичні компанії та банки. Тепер ця система доступна всім жителям Англії та Уельсу. Функціональність цього суду, окрім Money Claim Online (MCOL), була також розширена до ще однієї простої процедури, а саме процедури повернення майна у власність: Possession Claim Online (PCOL). Проте найновішим досягненням британського уряду стало узаконення використання аудіо та відеозв'язку в судах по всіх категоріях справ [777].

Державою, досвід якої слід врахувати під час розроблення заходів, спрямованих на удосконалення використання цифрових технологій у праві в Україні, особливо ще стосується електронних адміністративних послуг, є Данія.

У Данії вже впроваджені такі ініціативи, як обов'язкова електронна пошта та обов'язкове онлайн самообслуговування для фізичних і юридичних осіб; електронні послуги в сфері медицини спеціально для людей з хронічними хворобами, цифрові засоби навчання і доступність даних державного сектора в онлайн режимі безкоштовно для фізичних осіб, підприємств і органів влади. У стратегії електронного урядування також підкреслюється необхідність тісної співпраці державного сектору з бізнесом, громадськими організаціями та іншими суб'єктами задля створення гнучкого і адаптивного суспільства, готового до повного оцифрованого світу [338, с. 95].

Важливо зазначити, що отримання електронних адміністративних послуг у Данії здійснюється за допомогою ідентифікатора – електронного цифрового

підпису, який записаний на чіпи посвідчень особи, а тому процедура ідентифікації є максимально простою та не потребує додаткових дій зі сторони одержувача.

Зокрема, запуск послуги по запису електронного цифрового підпису на чіпи посвідчень особи нового зразка з метою збільшення безпеки зберігання та використання електронного цифрового підпису відбувся ще у квітні 2010 року. Завдяки цьому, вже з початку 2010 року були запуснені послуги з реєстрації юридичних осіб та підприємців, у пілотному режимі відбувся запуск електронних послуг з видачі паспортів, посвідчень особи, водійських прав, а також по реєстрації населення за місцем проживання, а також було запуснено безліч допоміжних сервісів для юридичних осіб та за тематикою земельних відносин [624, с. 19].

Державою, яка вважається лідером у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні за темпами розвитку та масштабом охоплення різних сфер права, є Естонія.

У цій державі кожний громадянин отримує унікальний ідентифікаційний код естонця, який є ключем доступу до послуг цифрового естонської держави. Важливо, що цей код запобігає необхідності постійного копіювання персональних даних громадянина кожної держструктурою. В Естонії державні установи зберігають в електронних реєстрах тільки ті дані громадянина, які потрібні для надання профільних послуг. При цьому, якщо на думку громадянина, запит на обробку персональних даних був необґрунтований, він може подати скаргу до Інспекції по захисту персональних даних [380].

Вказаний орган є незалежним від уряду та наділений спеціальними повноваженнями, а співробітники інспекції мають право перевіряти всі органи державної влади на предмет дотримання правил захисту персональних даних під час їх обробки.

Крім того, в Естонії діє правило, відповідно до якого державний орган не має права створювати реєстри з даними, які вже зберігаються в інших реєстрах,

а також держорган не має права вимагати персональні дані від громадянина, якщо ці дані вже зберігаються в реєстрі [380].

Особливістю організації електронного урядування в Естонії є те, що громадяни, які користуються ID-картою в Інтернеті, підключаються не до єдиної, а до безлічі баз даних. В Естонії з метою уникнення створення однієї гігантської бази даних, розроблена технологія «Перехрестя», яка дозволяє використовувати декілька баз різних установ через один портал. Модульна конструкція є досить ефективною, оскільки збій в одній системі не впливає на інші. Технологія дозволяє уникати виникнення монополістів у сфері розробки програмних систем, оскільки держава не спирається на окремого конкретного розробника [778].

Слід зазначити, що усі державні послуги в Естонії працюють у системі X-Road, де дані шифруються та передаються до різних відомств так, що інформацію неможливо перехопити. Виникає ситуація повної захищеності, оскільки несанкціонований доступ неможливий – ніхто не може відправити запит на дані, якщо не має відповідного рівня доступу, авторизації або певної причини. При цьому важливу роль у побудові мережевого суспільства в Естонії відіграв і децентралізований характер X-Road: її можна масштабувати до безкінечності та додавати нові й нові сервіси [779].

Крім того, в цій державі планується використовувати робото-суддів. Документи, що стосуються конкретної справи, подаватимуться робото-судді, який проаналізує їх та прийме остаточне рішення. Оскільки цей проект потребує вдосконалення, поради практикуючих фахівців будуть розглянуті з метою вдосконалення роботи робото-судді [780]. Крім того, очікується, що суддя, який працює на основі штучного інтелекту, розглядає невеликі судові спори (менше 7000 євро), і його рішення можуть бути оскаржені перед суддею-людиною [781, с. 250].

Таким чином, для досягнення високого рівня інтегрованості цифрових технологій у публічне управління держава залучилась підтримкою суб'єктів підприємництва, створила належні конкурентні умови для цього. Завдяки

цьому уряду Естонії вдалося уникнути монополізму та концентрації в одного суб'єкта бази персональних даних, а також досягти високого рівня безпеки та захищеності інформації, що міститься у базах даних державних органів.

З цього приводу варто зауважити, що в Україні запущено аналогічний до естонського порталі «Дія», в якому функціонує кабінет громадянина, де можна отримати інформацію про зареєстровану нерухомість, електронні документи, авто, землю, бізнес. Передбачається, що перелік цих даних буде розширюватися [782].

Певні особливості організації електронного урядування та інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні має Федеративна Республіка Німеччини (ФРН). Так, на першому Національному саміті з інформаційних технологій у 2006 р. було досягнуто згоди щодо необхідності законодавчого регулювання у сфері ІТ. Одним з перших кроків на державному рівні стало погодження наприкінці 2007 р. концепції «Федеральне регулювання ІТ». На виконання концепції були створені нові структури, і насамперед, була запроваджена посада Уповноваженого Федерального уряду з питань інформаційних технологій [770, с. 27].

Разом з тим, слід зазначити, що першочерговим кроком, здійсненим в Німеччині для розбудови цифрової держави, та відповідно розробки законодавства у сфері регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з використанням цифрових технологій у публічному управлінні, став моніторинг під назвою «Законодавче регулювання доступу до інформаційного суспільства». Тобто на початку у Німеччині було проведено оцінку та аналіз наявної правової бази у цій сфері.

Ключовим кроком у сфері нормативно-проектного забезпечення розвитку цифрових технологій у публічному управлінні у Німеччині стало внесення у 2009 р. змін до конституції – Основного закону ФРН, зокрема, введення нової статті 91с, яка визначила, що «федеральний уряд і федеральні землі зобов'язані погоджувати свої дії у плануванні, створенні та експлуатації інформаційно-технічних систем, необхідних для виконання їх завдань» [770, с. 28].

Видається, що закріплення в Основному законі зазначеної правової норми демонструє, що у Німеччині велике значення надається запровадженню цифрових технологій у публічне управління, а головне тому, щоб таке запровадження було узгодженим та відповідало єдиній державній концепції.

Досить корисним для України у досліджуваній сфері може виявитися досвід Польщі. Зокрема, розвиток електронного урядування в Польщі, за оцінкою деяких дослідників, знаходиться на високому рівні, що дозволяє надавати більшість адміністративних послуг в режимі online. Так, у Польщі сформовано широку систему електронних послуг, а саме: електронний розрахунок податків; електронний облік митної служби; електронна реєстрація бізнесу; електронні вибори; електронні суди; електронні закупівлі; служба реєстрації автотранспорту і безпеки дорожнього руху; система попередження надзвичайних ситуацій; служба електронного інформування пацієнтів тощо [783, с. 149].

Як і у Німеччині, у Польщі для координації процесу запровадження цифрових технологій у публічне управління, а також для виконання спеціальних повноважень у цій сфері, утворено незалежний від уряду орган – Департамент розвитку інформаційного суспільства.

До повноважень зазначеного департаменту насамперед віднесено такі: 1) координація проектів, пов'язаних з розвитком інформаційного суспільства, інститутів, які виконують державні завдання і державні ініціативи; 2) обробка питань, пов'язаних з фінансуванням інвестицій у розвиток інформаційного суспільства від зовнішніх ресурсів; 3) проведення рекламних заходів та розповсюдження інформації в галузі інформаційного суспільства та комп'ютеризації держави 4) опрацювання питань, пов'язаних із запобіганням «цифрового виключення» (цифрових розривів) та використання інформаційних технологій в інформаційному суспільстві та ін. [770, с. 39–40].

Досить прогресивним для Польщі виглядає також і створення єдиного в державі Електронного суду в Любліні. Справи (крім кримінальних) в такому суді розглядаються в режимі електронних процедур, тобто через Інтернет.

За регламентом суду оборот всієї документації в суді здійснюється в режимі онлайн, крім того, допускається оформлення електронних витягів з документів та передача їх сторонам. Для такої процедури діє спеціальний електронний адрес суду і для сторін процесу приходять СМС-повідомлення про рух судових документів та просування розгляду справи [784, с. 94-95].

Отже, специфікою використання цифрових технологій у публічному управлінні у Польщі є те, що у цій державі електронні послуги охоплюють майже усі сфери адміністративних сервісів, які обумовлюють взаємодію держави та громадянина. Такого результату вдалося досягти завдяки чітко визначеній та злагодженій стратегії розвитку інформаційного суспільства.

У Франції позитивних результатів вдалося досягти завдяки першим діям французького уряду, які були спрямовані на стимулювання електронного бізнесу та комп'ютерної мережі торгівлі. У рамках такого стимулювання були спрощенні процедури державної реєстрації Інтернет-компаній. Наразі правову базу у сфері регулювання цифрових технологій та засад їх використання у публічному управлінні у Франції складають: закони «Про електронну взаємодію між користувачами суспільних послуг (громадяни, бізнес-структури) і державними установами, організаціями і взаємодія між державними органами», «Про доступ до державних документів», «Про доступ до державних документів», «Про інформацію і свободу», «Про конфіденційність електронної економіки» та ін. [785, с. 671-672].

Слід зазначити, що стрімкий розвиток електронного урядування у Франції призвів до того, що вже на кінець 2001 року у цій державі існувало 4200 державних (урядових та громадських) сайтів, які пропонували 80 видів послуг он-лайн [786, с. 46].

Таким чином, у Франції уряд також, як і в деяких інших європейських країнах, значну увагу приділяв залученню представників підприємництва для того, щоб досягти такого рівня організації електронного урядування, при якому виконуються усі основні принципи – безпека, висока якість, різноманітність, доступність та ефективність.

Одним із показових прикладів успішної інтеграції цифрових технологій у сферу публічного управління у Франції є надання електронних послуг «Administration-to-Consumer», яка передбачає: організаційну та законодавчу підтримку електронного державного та приватного підприємництва, регулювання відносин між суб'єктами електронного бізнесу, здійснення прямих державних закупівель через Інтернет, реалізацію дистанційних фіскальних функцій і податкового контролю, організацію нових електронних ринків (ринок офшорного програмування), контроль за емісією і обігом електронних грошей, розвиток електронних систем митних платежів, розрахунок і видача заробітної плати за допомогою старт-карток тощо [786, с. 48].

Крім європейських держав також корисним може виявитися досвід деяких інших зарубіжних країн.

Приміром, що стосується організації електронного судочинства, то слід наголосити, що в окремих країнах вже апробовані системи такого судочинства, які відповідають високому рівню інформатизації судочинства. До таких, зокрема, можна віднести: сінгапурську Систему електронної подачі документів (Electronic Filing System); Інтегровану електронну систему цивільних позовів (Integrated Electronic Litigation System); Службу електронного вилучення документів (Electronic Extract Service); Електронну інформаційну службу (Electronic Information Service), що дає можливість дізнаватися про всі процесуальні дії суду в режимі реального часу; Сайт системи LawNet, який є єдиною точкою доступу до судових сервісів [787, с. 113].

У США діє система електронного управління справами, у якій кожен суддя, працівник суду має власний електронний кабінет, а кожен користувач, залежно від статусу, має різні рівні адміністрування (доступу). Через програму суддя створює процесуальні документи, може переглянути всі процесуальні документи та всі процесуальні дії у справі (перебіг справи), перевіряє, які справи перебувають у його провадженні на поточний момент, бачить всі дедлайни та перелік документів, які потребують певних дій (наприклад, клопотання, на які слід відповісти) [765].

Крім того, у США успішно функціонує електронна судова система з вільним доступом – Public Access to Court Electronic Records, за допомогою якої можна отримувати інформацію про судовий документ, ознайомлюватися з реєстром прийнятих заяв, вивчати перебіг розгляду справи та історію ухвалених рішень, а також переглядати календар призначених засідань [788].

Слід зазначити, що до недавнього часу в структурі ЄСІТС функціонував електронний кабінет користувача, однак, такого елементу, як електронний кабінет судді фактично був відсутній. Проте, починаючи з грудня 2020 року ДСА України запланований поступовий запуск електронного кабінету судді. Передбачається, що за його допомогою кожен суддя матиме змогу: дистанційно переглядати матеріали всіх розподілених на нього справ; отримувати повідомлення в електронний кабінет щодо нових документів, які подані по справах судді, або щодо надходження нових розподілених справ [789]. Звичайно, такі функціональні можливості ще не відповідають світовому рівню, однак на початковому етапі електронний кабінет судді є перспективною технологією електронного судочинства.

Цікавим у цій сфері є також досвід Латвії. У цій державі суддя через свій електронний кабінет має доступ до всіх державних реєстрів (їх близько десятка). Суддя користується повною базою судових рішень, він може робити закладки, шаблони з рішень тощо. Також функціональні можливості електронного кабінету судді дають доступ до слідчого реєстру і реєстру кримінальних проваджень, реєстру юридичних осіб, реєстру прав на нерухомість, реєстру виконання судових рішень та покарань, реєстру банкрутств тощо [765].

Крім того, у цій державі, як і у деяких інших європейських країнах, з метою запровадження електронних способів підвищення ефективності та доступності до правосудді, застосовується система PLAIS – литовська версія автоматизованої системи блокування та списання коштів із банківських рахунків, яка наразі вважається одним з найбільш інноваційних прикладів практики у світі, що допомагає автоматизувати стягнення сотень мільйонів євро

щороку литовським приватним виконавцям, службам соціального страхування та податковим органам [790].

В Литовській республіці з 2015 р. запроваджено можливість для учасників судового засідання брати участь у справі за допомогою відеоконференцзв'язку. При цьому, передбачено, що: 1) відеоконференції можуть бути організовані при розгляді всіх категорій справ; 2) 18 судів мають стаціонарне обладнання для відеоконференцзв'язку, а ще 5 – мобільні установки. Також в Литві всі установи, де здійснюється тримання під вартою або відбування покарання, обладнано відеоконференцзв'язком [788].

У Німеччині у липні 2017 був прийнятий закон про ведення судових справи, в тому числі кримінальні, в електронному вигляді (Закон про введення електронних справ в сфері юстиції 107 та про подальше сприяння електронному правовому обігу). Цей Закон повинен бути виконаний станом на 1 січня 2026 р. До складу електронного судочинства в Німеччині входять електронна комунікація між судом і учасниками процесу, електронні судові справи, різні електронні реєстри, ведення яких віднесено до компетенції судів, розміщення в мережі Інтернет інформації про судах, розміщення в банках даних судових рішень, використання відеоконференцзв'язку та ряд інших елементів [72, с. 106-107].

Необхідно зауважити, що на рівні ЄС діє Європейський портал електронного правосуддя (European e-Justice Portal), який надає громадянам практичну інформацію про судову систему, суміжні галузі та процедури. Відповідна інформація на порталі перекладена на 23 офіційні мови ЄС [41, с. 28].

Характерно, що у європейських країнах у сфері запровадження електронного судочинства значна увага приділяється забезпеченню безпеки обігу персональних даних. Зокрема, дослідження, проведене М.В. Різаком, показує, що захист персональних даних у країнах ЄС здійснюється відповідно до положень спеціальних законів, відповідно до яких персональні дані перебувають під захистом тільки тоді, коли вони застосовуються у приватному житті й виконують певну громадську чи економічну функцію життєдіяльності.

При цьому встановлено штрафні санкції за порушення законодавства у сфері обігу персональних даних, розмір яких залежить, як правило, від грошового обігу компанії-порушника [34, с. 70, 71].

Важливо також зазначити, що під час пандемії COVID-19 у багатьох європейських державах здійснення правосуддя стало можливим завдяки налагодженій та добре організованій системі електронного судочинства. Наприклад, у Португалії було внесено поправки до Цивільно-процесуального кодексу, якими визначено принцип «цифрового за замовчуванням» до всього цивільного судочинства [754].

Крім того, запроваджено дистанційний порядок участі під час розгляду справи. Зазвичай при цьому використовується не якесь особливе (судове) програмне забезпечення, а загальнодоступні програми та засоби (BT conference call, Skype for Business, court video link, BT MeetMe, Zoom, Facetime, звичайний телефон у Великій Британії, Skype for Business у Нью-Йорку, США, Vidyо в Індії тощо).

25 березня у Великій Британії набрав чинності Закон про коронавірус 2020 р., який на рівні статутного права серед іншого врегулював застосування дистанційного вирішення судових справ, включаючи кримінальні, за аудіо- чи відеопосиланнями [791].

Верховний Суд Сполучних Штатів Америки, починаючи з травня 2020 року, заслухав усі усні аргументи дистанційно за допомогою телефонної конференції. Суд також забезпечив «пряму аудіотрансляцію аргументів для FOX News, Associated Press і C-SPAN», яка своєю чергою забезпечила «одночасну трансляцію усних аргументів для поживавлення на різних медіаплатформах» [26, с. 101].

Досліджуючи досвід зарубіжних країн у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні, необхідно звернути увагу на те, що розвиток технологій вимагає від урядів держав постійного удосконалення механізмів та засобів правового регулювання у цій сфері, розробки нових підходів до забезпечення інформаційної безпеки та захисту прав громадян.

Відносно новим поняттям у цій сфері є цифрові права, які закріплені у законодавстві деяких зарубіжних країн.

Так, Конституцію Греції ще у 2001 році було доповнено статтею 5А, де у частині другій закріплено право усіх осіб на участь в інформаційному суспільстві та спрощення доступу до інформації, що передається в електронному вигляді. Більш чітке формулювання міститься в Конституції Грузії, яка у 2018 році в процесі конституційної реформи внесла відповідні зміни і визначила право усіх на доступ до інтернету та вільне користування ним (пункт 4 статті 17). У свою чергу у Німеччині регулювання цифрових прав (на інформаційне самовизначення, на забезпечення цілісності та конфіденційності інформаційно-технологічних систем (ІТ-право), на таємницю листування, поштових відправлень і телекомунікацій, на недоторканність житла) переважно має так зване судове походження [792, с. 54].

Необхідність закріплення цифрових прав зумовлена тим, що цифрові технології впливають на всі елементи людського життя: особистість, соціалізацію, економічний статус на різних рівнях соціальної взаємодії [793, с. 98]. У зв'язку з цим Комісаром Ради Європи з прав людини розроблено Рекомендації «Розв'язування штучного інтелекту: 10 кроки до захисту прав людини», в яких надаються рекомендації щодо того, які заходи національні органи влади можуть вжити для максимізації потенціалу систем штучного інтелекту та запобігання або пом'якшення негативного впливу, який вони можуть справляти на життя та права людей, а саме: здійснення оцінки впливу на права людини; проведення громадських консультацій тощо [794].

Ще однією сферою використання цифрових технологій у публічному управлінні, яка активно запроваджується у розвинутих країнах світу, є система «Смарт-Сіті» (Розумне місто).

Найяскравішим прикладом стратегії розумного міста є Стратегія «Смарт-Дубаї» [795]. Згідно цієї стратегії місто має перетворитися на модель «розумного міста», революціонізуючи, зокрема державні послуги, які надаються людям, запустивши понад 100 розумних ініціатив та понад

1000 розумних сервісів двома десятками державних департаментів та партнерами приватного сектора за період менш ніж за три роки. Стратегія Smart Dubai 2021 – це відповідь міста на сучасні виклики і зміни. Урядом Дубаї була розроблена амбіційна дорожня карта для підготовки міста до майбутнього, де визначено пріоритет людського щастя як найважливіший показник успіху. Згідно цієї стратегії, Дубаї має стати провідним світовим містом до 2021 р. [796, с. 83-84].

Цікавим також є досвід Фінляндії щодо розвитку смарт міст. Зокрема, заслуговує на увагу, розроблена на 2014-2020 роки стратегія «Відкриті та розумні послуги – Six City» [797], до якої залучені найбільші міста – муніципалітети Фінляндії: Гельсінкі, Еспоо, Вантаа, Тампере, Турку і Оулу, де проживає близько 30% населення. Основна мета Стратегії Six City - зміцнення конкурентоспроможності Фінляндії за допомогою шести найбільших міст країни, як осередків інноваційного розвитку, тестування інновацій, а також підвищення продуктивності [798, с. 85].

Отже, на підставі дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері використання цифрових технологій у праві можна зробити наступні висновки.

1. Основною метою масштабного запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління у більшості держав світу стало надання доступності та зручності адміністративних послуг та залучення громадян до процесу державного управління; загальні принципи та закономірності запровадження та використання цифрових технологій в праві в переважній більшості зарубіжних країн, як і в Україні, є схожими, проте мають свої особливості.

2. Державою, яка вважається лідером у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні за темпами розвитку та масштабом охоплення різних сфер права, є Естонія; у цій державі для досягнення високого рівня інтегрованості цифрових технологій у публічне управління держава залучилась підтримкою суб'єктів господарювання, створила належні конкурентні умови для цього; завдяки цьому уряду Естонії вдалося уникнути

монополізму та концентрації в одного суб'єкта бази персональних даних, а також досягти високого рівня безпеки та захищеності інформації, що міститься у базах даних суб'єктів владних повноважень.

3. Особливостями розвитку цифрових технологій у публічному управлінні деяких європейських держав є: 1) у Німеччині першочерговим кроком, здійсненим цією державою для розбудови цифрової держави, став моніторинг під назвою «Законодавче регулювання доступу до інформаційного суспільства», тобто на початку у Німеччині було проведено оцінку та аналіз наявної правової бази у цій сфері; 2) специфікою використання цифрових технологій у публічному управлінні у Польщі, Естонії, Данії та ін. є те, що у цих державах електронні послуги охоплюють майже усі сфери адміністративних сервісів, які обумовлюють взаємодію держави та громадянина, чого вдалося досягти завдяки чітко визначеній та злагодженій стратегії розвитку інформаційного суспільства; 3) уряди більшості європейських держав постійно удосконалюють механізми та засоби правового регулювання у цій сфері, розроблюють нові підходи до забезпечення інформаційної безпеки та захисту прав громадян.

4. На підставі дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері використання цифрових технологій у праві, визначені такі напрями його застосування для удосконалення електронного урядування, електронних адміністративних послуг, електронного судочинства та інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні в Україні: 1) формування єдиної зваженої державної політики у сфері розвитку цифрових технологій, яка охоплюватиме не тільки власне використання цифрових технологій у сфері публічного управління, але й в такі суміжні сфери, як надання Інтернет-послуг населенню, діяльність Інтернет-провайдерів, розробників операційних систем та ін.; 2) підвищення незалежності та функціональної спроможності органу, відповідального за формування та реалізацію державної цифрової політики, покладення на нього у тому числі функцій щодо забезпечення захисту персональних даних особи; 3) налагодження співробітництва держави

з провідними суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема, стимулювання господарської діяльності у сфері здійснення ІТ-розробок, Інтернет-технологій та ін., шляхом надання податкових пільг, інших видів державної підтримки суб'єкта, які здійснюють відповідні види господарської діяльності; 4) масштабування електронних адміністративних послуг, для чого необхідне спрощення процедур користування такими послугами, включаючи спрощення процедури ідентифікації користувача, надання можливості доступу до порталів адміністративних послуг з пристроїв, які мають мінімальні технічні характеристики тощо; 5) розширення можливостей електронного судочинства, включаючи перехід на електронне діловодство та обмін процесуальними документами, судовими рішеннями в електронній формі без одночасного використання паперових документів.

5.3. Запровадження інноваційних форм цифрових технологій у праві

Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлює появу нових та постійну модернізацію існуючих технологій. Запровадження таких інноваційних технологій у сферу публічного управління потребує окремого дослідження, оскільки інноваційні технології надають можливість не просто автоматизувати та тим самим прискорити деякі управлінські процеси, але й в окремих випадках – спростити інтелектуальну діяльність людини, надавши можливість генерувати деякі управлінські рішення за допомогою штучного інтелекту.

Досліджуючи питання запровадження інноваційних форм цифрових технологій у право, необхідно зазначити, що у науковій літературі цій проблематиці приділяється значна увага. Серед дослідників, які присвятили свої роботи вивченню питань використання штучного інтелекту у сфері державного управління, можна виділити таких, як: О.І. Васильєва [799],

В.С. Колтун [800], О.В. Федорчук [801], Х.В. Хачатурян [802], М.А. Шульга [803] та ін.

Так, поняття «інновація» з'явилося в наукових дослідженнях у ХХ ст. і спочатку мало значення проникнення деяких елементів однієї культури в іншу (звичаїв, способів організації життєдіяльності, зокрема виробництва). Інновації є результатом діяльності з оновлення, перетворення попередньої діяльності, що приводить до заміни одних елементів іншими або доповнення наявних новими [802, с. 6].

Як зазначають з цього приводу деякі науковці, українське громадянське суспільство сьогодні нетерпляче чекає змін у всіх сферах державно-суспільних відносин. У відповідь держава намагається розвинути концепцію сервісної держави в Україні, а надання якісних та конкурентоспроможних адміністративних послуг потребує докорінної модернізації системи державного управління, в основі якої знаходяться інновації. На підставі досліджень інноваційних процесів у системі державного управління М.А. Шульга доходить до висновку, що цей процес спрямований і залежить від політичної волі державних лідерів та державного службовця як особистості, від його можливості змінити тип поведінки, мислення, світогляду, від його прагнень до нових знань та навчання [803, с. 99].

Таким чином, процес запровадження інноваційних технологій у сферу публічного управління передбачає, по-перше, розробку відповідних технологій та їх пристосування до конкретної публічно-управлінської діяльності, по-друге, створення умов для їх запровадження та використання відповідних технологій (включаючи підготовку фахівців у цій сфері, підвищення кваліфікації державних службовців, належне оснащення державних органів та органів місцевого самоврядування тощо) та, по-третє, спрощення доступності до таких технологій, їх популяризація серед користувачів.

Необхідно погодитись з думкою деяких науковців, які справедливо зауважують, що сьогодні світова практика пропонує широкий спектр

інноваційних інструментів, підходів до управління, які можна використовувати в діяльності органів публічної влади в Україні [804, с. 125].

Однією з інноваційних технологій, які запроваджені та вже використовуються (хоча й на початковому етапі) в Україні, є засоби ідентифікації особи за її біометричними даними.

Зокрема, ще 17 жовтня 2000 року Рада Європейського союзу ухвалила Резолюцію про запровадження мінімальних стандартів захищеності для паспортів [805]. Європейська Рада на своєму засіданні у Салоніках 19 і 20 червня 2003 року підтвердила необхідність вжиття спільних заходів щодо біометричних ідентифікаторів і даних для документів для громадян третіх країн, паспортів громадян ЄС та інформаційних систем. Беручи до уваги пропозицію Комісії та висновки Ради в Салоніках, Рада пізніше ухвалила відповідну Регламент № 2252/2004 про стандарти елементів захищеності біометричних даних в паспортах та проїзних документах, виданих державами-членами [806]. До біометричних ідентифікаторів належать зображення обличчя і відбитки пальців, що дозволяє більш ефективно боротися з шахрайством і фальсифікацією [807, с. 9].

В Україні національна система біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства була запроваджена з 1 січня 2018 року [808].

Відповідно до національна система біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства визначена як автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території України та виконання суб'єктами національної системи повноважень та завдань, визначених Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [808].

Таким чином, за законодавством України ідентифікація особи за допомогою біометричних даних, які містяться на чіпі посвідчення особи, використовуються переважно з метою здійснення контролю за додержанням правил перетину кордону України громадянами України, іноземцями та особами без громадянства.

Проте для більш ефективного правового врегулювання питання з біометричними даними необхідно внести зміни до чинних нормативно-правових актів або ухвалити нові, які чітко визначатимуть правовий статус біометричних даних, порядок їх використання, зберігання та наслідки їх незаконного використання [809].

Про це наголошено у постанові Ради ЄС № 2252/2004, а Європейський Суд ухвалив, що «постанова не передбачає будь-якої іншої форми або способу зберігання таких відбитків пальців, і вона не може сама по собі трактуватися як така, що надає правові підстави для централізованого зберігання зібраних даних, або для використання таких даних для цілей інших, ніж запобігання незаконному в'їзду в ЄС» [810]. Водночас централізоване зберігання відбитки пальців не є несумісним з європейськими стандартами, якщо правова база для зберігання даних передбачена в іншому законодавчому акті, наприклад, в законі, який регулює проїзні документи. Як правило, і відповідно до рішення Суду, відбитки пальців можна тимчасово зберігати для виготовлення проїзного документа, а потім видаляти [807, с. 9].

Тобто для використання біометричних даних, зокрема, з метою ідентифікації особи, виникає необхідність у розробленні правил для їх збору, зберігання та обробки таким чином, щоб відповідні дані були захищені та не перебували у централізованому зберіганні. Такий підхід є обґрунтованим та ґрунтується на європейських стандартах у сфері захисту персональних даних.

Разом з тим, у науковій літературі висловлюється думка про те, що потенційне використання біометричних даних має значно ширші межі. Зокрема, Д.А. Арзянцева та Н.П. Захаркевич з цього приводу зауважують, що біометрія може використовуватися у системі доступу до комп'ютерної

мережі, біометричних документах, які посвідчують акти цивільного стану, у сферах електронної торгівлі, банках, у роздрібній торгівлі, контролі фізичного доступу та реєстрації робочого часу, ідентифікації осіб, які розшукуються, у громадських місцях або на транспорті, доступі до індивідуальних засобів (мобільних телефонів або ноутбуків). Використання таких технологій на платформах Інтернет-розваг унеможливлять неконтрольований обіг цифрових товарів, у тому числі з метою уникнення оподаткування та відмивання грошей [811, с. 70].

Крім того, на конференції, присвяченій інформаційним технологіям в державному управлінні, яка відбулася 1–30 червня 2019 року, обговорювались питання розширення можливостей ідентифікації осіб за допомогою біометричних документів, зокрема, використання можливостей такої ідентифікації у сфері банківського обслуговування. Серед учасників конференції були представники Національного банку України та Державної міграційної служби України.

Між зазначеними органами було досягнуто згоду з приводу того, що з метою впровадження інноваційних підходів та розвитку цифрових технологій необхідний комплексний перегляд нормативних документів, що регулюють процеси ідентифікації та верифікації клієнтів фінансових установ з використанням ID-карток. Після внесення відповідних змін банки зможуть не лише зчитати інформацію з чипа ID-картки, але і упорядкувати правила її зберігання та обробки в електронному вигляді. Це дасть можливість значно зекономити час клієнтів на отримання банківських послуг та зробить їх доступнішими для громадян [812, с. 11].

Використання технології ідентифікації за допомогою біометричних даних в інших сферах публічного управління залишається перспективним напрямом розвитку, який потребує, передусім, розроблення належної правової бази.

До інших інноваційних технологій, які можуть використовуватися у сфері публічного управління, науковці відносять:

- аутсорсинг (outsourcing) – передача організацією визначених функцій іншій компанії, що спеціалізується у відповідній сфері;
- бенчмаркінг (benchmarking) – використання найкращого досвіду;
- врядування (governance) – управління без уряду;
- електронне урядування (e-government), яке охоплює такі складники: «уряд – урядові» (government to government); «уряд – громадянам» (government to citizens); «уряд – бізнесу» (government to business); збалансована система показників (Balanced Score Card, BSC) та ін. [801, с. 155–156; 804, с. 125].

Слід окремо зупинитися на питанні запровадження у сферу публічного управління системи «Blockchain».

У науковій літературі зазначається, що Blockchain – це потужна та безпечна технологія, яка має практичне застосування практично в будь-якій сфері діяльності – від банківської справи та медицини до управління державним сектором. Основними перевагами Blockchain, на думку науковців, є те, що здійснюється запис та перевірка кожної транзакції, не вимагається авторизація третьої сторони, а така технологія є децентралізована. Таким чином, технологія Blockchain дозволяє розвинути основні економічні, соціальні та політичні інститути та структури через механізм децентралізації, що є абсолютно новим напрямом співпраці держави та суспільства [813, с. 40].

У якості прикладу з успішного використання зазначеної системи доцільно навести досвід деяких держав світу.

Приміром, Швеція з 2016 року використовує Blockchain – платформу для реєстрації прав на землю. Шведський уряд впевнений, що зекономить 100 мільйонів євро, що пов'язано з бюрократією та шахрайством кожний рік. Окрім цього, шведи впевнені, що так покращиться ефективність надання послуг у сфері реєстрації прав на землю [814, с. 8].

В Японії у місті Цукуба 4 вересня 2018 року відбулося перше онлайн-голосування за допомогою технології Blockchain. Проголосувати жителі міста могли тільки, прийшовши зі спеціальною картою, яка є посвідченням особи; потім помістити її на спеціальний апарат для перевірки, а потім вже зробити

свій вибір на екрані. На переконання японського уряду технологія Blockchain допомагає попередити фальсифікацію виборів та забезпечити швидкий підрахунок голосів [814, с. 8].

Крім того, як зазначає Р.Р. Марутян, на базі Blockchain можна створити додатки, що реалізують повний спектр послуг для громадян – цифрова ідентифікація, голосування на виборах, подача податкових декларацій, ведення кадастр, реєстрація компанії, шлюбу, отримання довідок і виписок тощо). На складнощах у взаємодії людини і державного апарату, його непрозорості зростають цілі індустрії посередників (допомога в реєстрації ТОВ, заповнення довідок поліції, тощо). Чим більше посередників тем дорожче і складніше послуга [815, с. 149].

До країн, які успішно застосовують технологію Blockchain у сфері державного управління, слід віднести Нідерланди, ОАЕ та ін. Зокрема, Нідерланди запустили ряд пілотних Blockchain-проектів. Приміром, у 2018 році на технологію Blockchain перевели систему надання державних субсидій, реєстр власності. Уряд країни впевнений, що це допоможе підвищити рівень довіри до органів державної влади та до державних послуг, а також зробити їх більш прозорими. В ОАЕ з 2017 року технологія Blockchain використовується у системі реєстрації прав власності на нерухомість. Уряд ОАЕ заявив, що країна до 2021 року повинна стати світовим лідером по запровадженню Blockchain-технології, а також держава має намір профінансувати курси, семінари щодо запровадження Blockchain в органи публічної влади [814, с. 8].

Показово, що технологія Blockchain може використовуватися й для проведення он-лайн аукціонів. Так, компанія OpenMarket стала першим в світі онлайн-аукціоном, який використовує технологію Blockchain. Зазначений досвід також переймають представники ДП «Сетам» на конференції «Blockchain & Bitcoin Conference Kyiv», який заявив: «Blockchain – це технологія, яка зробила прорив в безпеці зберігання даних, подібного прориву не було давно. Використання цієї технології є обов'язковим для використання

в державному секторі, що дозволить як збільшити довіру населення, так і в цілому інвестиційну зацікавленість партнерів в Україні» [816].

Таким чином, технологія Blockchain є перспективним та інноваційним напрямом, використання якого у різних сферах публічного управління, як, зокрема, свідчить світовий досвід, сприятиме: зниженню рівня корумпованості та зловживань, усунення зайвої бюрократії, що матиме наслідком підвищення довіри до держави та державних послуг, забезпеченню безпеки даних тощо.

Ще однією технологією, яка носить інноваційний характер, є смарт-контракти. Смарт-контракт – різновид угоди в формі закодованих математичних алгоритмів, укладення, зміна, виконання і розірвання яких можливо лише з використанням комп'ютерних програм і технологій розподіленого реєстру (блокчейн платформ) в рамках мережі Інтернет [817, с. 91].

Дослідники, які вивчають смарт-контракти та практики, що їх застосовують, визначають декілька необхідних умов та ознак, які характерні для таких «розумних» угод. Зокрема, необхідною є наявність децентралізованої системи, в якій усі закладені умови виконуються автоматично – без втручання людини. У цьому разі будь-яка умова такого контракту повинна бути можливою для виконання в межах системи без можливості будь-яким іншим суб'єктам перешкодити такому виконанню [818]. Тобто, смарт-контракт є алгоритмом дій, який у процесі виконання керується умовами, що були закладені під час його розробки [819].

Наразі мають місце такі форми реалізації смарт-договір в Україні: 1) паперова (електронна) форма з автоматизованою системою грошових транзакцій (договір, який укладено без використання паперу з елементом автоматичного виконання певних дій у разі настання вказаних у договорі обставин.); 2) паперова (електронна) форма з елементами, які виконуються в автоматичному режимі (у межах такої системи ідентифікація отримувача кредиту може проводитися в автоматичному режимі шляхом пересилання однієї гривні на рахунок установи і назад); 3) паперова (електронна) форма та її

точна копія, записана комп'ютерним кодом; 4) договір повністю у формі комп'ютерної програми [820].

Деякі науковці вважають, що наступним кроком у створенні спеціального правового поля для смарт-контрактів має стати надання криптовалюти статусу об'єкта цивільних прав шляхом включення поняття криптовалюти до переліку видів об'єктів цивільних прав, передбачених ст. 177 ЦК України [817, с. 94].

Досліджуючи питання запровадження інноваційних технологій у праві, не можна обійти увагою ті з них, що використовуються у діяльності юристів. Зокрема, однією з таких є LegalTech, яка застосовується у таких країнах, як Великобританія. Її функціональні можливості допомагають юристам у багатьох процесах: 1) формувати документи та дані, які можуть зберігатися, переглядатися та візуалізуватися; 2) здійснювати пошук документів, які можуть бути переглянуті та вилучені з них дані за допомогою штучного інтелекту; 3) здійснювати автоматизований юридичний аналіз та складання процесуальних документів [821].

У спеціальній літературі висловлюється думка, що LegalTech – програмне забезпечення, що дозволяє без допомоги професійних юристів аналізувати і готувати правові документи, а також майже автоматизувати процес прийняття рішень з юридичних питань, складати договори, заповіти та інші документи [822].

Інші науковці визначають LegalTech як різноманітні платформи, програми, продукти та інструменти, спеціально розроблені для спрощення та оптимізації процесів, що становлять професійну діяльність юристів [823].

В Україні технологія LegalTech застосовується у таких програмах: OpenDataBot – відстежує зміни в реєстраційних даних бізнесу та стежить за судовими виписками; додаток Karatel – сприяє боротьбі з корупцією; Bot & Partners – формує договір на розробку програмного забезпечення, NDA і відповідь на актуальні питання ІТ-фахівців прямо в месенджері; ресурс AxDraft – готує пакет договорів для великих бізнес-угод тощо [824].

Ще однією інноваційною технологією, на яку слід звернути увагу, є технологія «Smart city» або «Розумне місто».

С.А. Чукут визначає розумне місто як місто, в якому використовуються сучасні технології для покращення якості життя, вирішення екологічних проблем, удосконалення надання послуг для громадян і бізнесу. Новітні технології використовуються, щоб підвищити якість надання послуг, зменшити вартість та споживання ресурсів та поліпшити комунікацію і порозуміння між мешканцями [796, с. 85].

Розрізняють дві моделі створення Smart City: 1) створення «розумного міста» із нуля, тобто будівництво міста з урахування концепції Smart City (Масдар (ОАЕ), Сонгдо (Південна Корея)); 2) поступове впровадження розумних технологій у вже сформовані міські системи (найпоширеніший спосіб) [825].

На сьогодні у світовій практиці можна знайти багато прикладів функціонування технології Smart City, однак, вважається, що найкращими прикладами у цій сфері є Амстердам, Сінгапур та ін.

В Україні станом на середину 2020 року лише дев'ять міст приєдналися до Міжнародної хартії відкритих даних, зокрема: Вінниця, Дніпро, Дрогобич, Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Кропивницький, Тернопіль, Хмельницький [826; 827, с. 55].

Поряд з концепцією «Smart City», яка хоча б частково, але функціонує в Україні, слід виділити ще один напрямок інноваційних форм цифрових технологій в публічному управлінні – «Smart village», який поки що є новим для нашої держави.

В ЄС існує Європейська мережа розвитку сільських територій (ENRD) [828], де «Smart village» є підтемою «Розумних та конкурентоспроможних сільських територій». Концепція «Smart village» – відносно новий напрям політики ЄС. Під «Smart village» розуміють сільські території та громади, які зростають на основі своїх сильних сторін і, де традиційні та нові мережі зміцнюються за допомогою комунікаційно-цифрових технологій,

інновацій та кращого застосування знань для отримання користі мешканцями [829, с. 49].

Хоча в Україні ще відсутні приклади реалізації проекту «Smart village», однак, вітчизняні ІТ-компанії готові запропонувати громадам, які виявляють бажання, розробити відповідне програмне забезпечення для організації та запровадження цього проекту. Зокрема, це насамперед стосується:

- допомоги в організації навчальних тренінгів і семінарів для працівників сільських і селищних рад на базі територіальної громади;
- створенню локальних робочих груп щодо вивчення можливостей електронної системи управління громадами «Розумне село»;
- надання робочими групами рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення існуючого функціоналу системи «Розумне село»;
- надання робочими групами рекомендацій і пропозицій щодо розробки нового (додаткового) функціоналу програмного комплексу «Розумне село» під специфічні потреби кожної громади тощо [830].

Таким чином, технології «Smart City» та «Smart village» спрямовані на організацію оптимальної системи управління міською інфраструктурою та сільськими територіями, підвищення ефективності такого управління, створення умов для залучення громадськості до участі у здійсненні управління, підвищення прозорості та відкритості формування місцевих бюджетів тощо.

Важливим напрямом запровадження інноваційних технологій у сферу публічного управління є е-демократії, тобто технології, яка передбачає можливість приймати участь в прийнятті управлінських рішень, їх обговоренні, а також у процесі виборів за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій. Наразі в Україні розроблено та успішно функціонує один з напрямів е-демократії – е-петиції.

Поряд з цим, у науковій літературі підіймається питання щодо підвищенні спроможності окремих вразливих груп населення приймати участь у публічному управлінні. Відповідні ініціативи були підтримані українським урядом та неурядовими організаціями, які визнають необхідність підвищених

гарантій участі у е-демократії вразливих груп, які потребують додаткової підтримки – особи похилого віку, етнічні та інші меншини, громадяни з особливими потребами [761, с. 62].

Досліджуючи питання запровадження інноваційних технологій у право, не можна обійти стороною питання використання таких технологій у судочинстві.

Як зазначено у Висновку № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології, використання інформаційних технологій у судочинстві – це особливо важлива тема у сфері міжнародної та європейської судової співпраці, оскільки такі технології можуть використовуватися у сфері обміну необхідними відомостями, направлення запитів до іноземних судів про надання правової допомоги та про співробітництво, повідомлень держав-членів щодо судових документів, а також для транскордонного дослідження доказів (наприклад, шляхом застосування відеоконференцій) [831].

На конференції, присвяченій проблемам удосконалення судоустрою, яка пройшла у 2019 році, було обговорено основні положення Концепції удосконалення судоустрою від робочої групи президентської комісії. Зокрема, Концепція передбачає подальший розвиток електронного судочинства, а саме: запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства; впровадження сучасного електронного діловодства в суді та кабінету судді тощо [832].

Крім того, під час обговорення деякі судді запропонували змінити останній пункт щодо використання штучного інтелекту – не для розгляду, а при підготовці справ до розгляду. При цьому було наголошено на важливості визначення ролі та можливих меж використання штучного інтелекту в судочинстві та вказано на необхідність додати положення не лише про електронний кабінет судді, а і про кабінет учасника процесу [832].

Необхідно зауважити, що у деяких зарубіжних країнах використання штучного інтелекту у судочинстві є значно ширшим.

Приміром, у Китаї з 2017 році функціонує онлайн суд у вигляді мобільного додатку головної китайської програми WeChat. Замість приміщення суду – відеочат, замість судді – аватар, за яким працює штучний інтелект. Першим цифровим судом став суд Ханчжоу, далі уряд КНР створив аналогічні суди в Пекіні і Гуанчжоу. Разом суди розглянули близько 119 тисяч справ й ухвалили рішення щодо 88 тисяч справ [833].

До спорів, які розглядає Інтернет суд, належать: договірні спори з онлайн-магазином; спори про відповідальність за завдану шкоду товарами, що виникає в результаті покупки онлайн; спори з договорів на Інтернет-послуги «ISP» (інтернет-провайдер), які підписані і виконуються в мережі; спори, що виникають із договору фінансового кредиту; спори про порушення авторських прав в Інтернеті; спори про право власності на доменні імена тощо [834].

Технологія штучного інтелекту в судовій системі Китаю, яка найбільше потрібна суддям, – це «автоматичне формування суджень»: система штучного інтелекту читає матеріали справи, витягує з них ключову інформацію, а потім автоматично генерує судження на основі критеріїв оцінки подібних випадків. Враховуючи той факт, що китайські судді страждають від зростання навантаження в останні роки – суди терміново переходять на використання цієї технології для зменшення їх навантаження [835].

Також у якості прикладу наводиться досвід Бразилії, яка вважається одним зі світових лідерів у використанні штучного інтелекту в судах, за допомогою якого генерується більше 20 мільйонів судових рішень в рік. Водночас, справедливим є застереження про те, що використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя має бути дуже зваженим, оскільки в залежності від конструкції спору рішення можуть бути абсолютно різними, адже існує досить багато оціночних факторів, які слід врахувати, а тому необхідне глибоке розуміння суті спору. При цьому вирішенню багатьох технічних питань у сфері забезпечення здійснення правосуддя може сприяти Електронний суд [836].

В європейських судових системах поки що використання алгоритмів штучного інтелекту залишається переважно ініціативою приватного сектору

і нечасто інтегрується в державну політику. Це пов'язано з тим, що ідея залучення штучного інтелекту у сферу правосуддя підіймає й низку етичних питань. У 2018 році Європейська комісія з ефективності правосуддя Ради Європи прийняла вагомий міжнародний акт – Етичну хартію по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment). Основною метою Хартії є підвищення ефективності та якості здійснення правосуддя шляхом опрацювання алгоритмами судових рішень і даних при дотриманні основних прав і свобод, які гарантуються, зокрема, ЄКПЛ й Конвенцією Ради Європи про захист персональних даних [833].

В Україні на початку 2020 року Мінціфри створило експертний комітет з питань розвитку сфери штучного інтелекту. До складу комітету входять представники бізнесу, українських і зарубіжних ІТ-компаній, сфери охорони здоров'я та медицини [837].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [195], яка, крім іншого, передбачає впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення; винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики.

Окремо необхідно звернути увагу на такий вид цифрових технологій як відкриті дані у діяльності суб'єктів владних повноважень.

У спеціальних наукових дослідженнях зазначається, що публікація відкритих даних органами публічної влади – це сучасний інструмент забезпечення транспарентності в державному управлінні, що повинен супроводжуватися якісним правовим забезпеченням [838, с. 162].

Форма відкритих даних передбачає можливість автоматизованої обробки оприлюдненої інформації, вільний та безоплатний доступ до неї, а також

можливість вільно поширювати та використовувати оброблену інформацію. Ці характеристики визначають переваги інформації у формі відкритих даних: автоматизована обробка дозволяє будувати інноваційні продукти і послуги, вільний та безоплатний доступ забезпечує можливість для будь-кого займатись обробкою, а свобода використання – можливість застосовувати створені продукти у будь-яких цілях: комерційних, суспільних чи приватних [839, с. 7].

Водночас для того, щоб стати «відкритими» дані повинні відповідати наступним мінімальним критеріям: бути опублікованими онлайн у машиночитаних форматах; має бути дозволено їх вільне використання, в тому числі із комерційною метою; використання даних має бути безкоштовним; не повинно бути інших обмежень щодо їх повторного використання [840].

Після приєднання у 2016 р. України до Міжнародної хартії відкритих даних [841] розпочався активний процес запровадження технології відкритих даних у діяльність суб'єктів владних повноважень, зокрема, створено Єдиний державний вебпортал відкритих даних (data.gov.ua) [712], в якому містяться набори даних за такими групами: Будівництво, Економіка та бізнес, Освіта і культура, Сільське господарство, Транспорт, Держава, Земля тощо.

Разом з тим, у цій сфері існують деякі невирішені проблемні питання. Зокрема, як зазначено в Аналітичній записці «Основні принципи використання та доступу до публічної інформації у формі відкритих даних: зарубіжний досвід для України» серед проблем, що ускладнюють втілення ініціативи із відкриття державних даних в Україні, слід відзначити: відсутність концептуального документу, який би визначав основні принципи, пріоритети та напрями втілення політики із відкриття державних даних; нерозвиненість культури відкритого врядування; недостатній рівень впровадження електронного документообігу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; відсутність єдиного підходу до збору, зберігання та управління державними даними в електронній формі тощо [842, с. 13].

Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. Процес запровадження інноваційних технологій у сферу публічного управління передбачає: 1) розробку відповідних технологій та їх пристосування до конкретної публічно-управлінської діяльності; 2) створення умов для їх запровадження та використання відповідних технологій (включаючи підготовку фахівців у цій сфері, підвищення кваліфікації державних службовців, належне оснащення державних органів та органів місцевого самоврядування тощо); 3) спрощення доступності до таких технологій, їх популяризація серед користувачів.

2. У світі вже представлена значна кількість інноваційних технологій, запровадження яких у сферу публічного управління показало свою ефективність. Тому, враховуючи, зокрема, зарубіжний досвід, та особливості національного законодавства, можна визначити такі перспективні напрями використання інноваційних технологій у праві: засоби ідентифікації особи за її біометричними даними, які поки що використовуються з метою здійснення державного контролю за дотриманням правил перетину державного кордону України, однак у перспективі можуть бути застосовані й в інших сферах – ідентифікації при отриманні адміністративних послуг, при банківському обслуговуванні; запровадження цієї технології потребує, передусім, розробки гарантій безпеки персональних даних; технологія Blockchain, яка є перспективним та інноваційним напрямом, використання якого у різних сферах публічного управління, як, зокрема, свідчить світовий досвід, сприятиме: зниженню рівня корумпованості та зловживань, усунення зайвої бюрократії, що матиме наслідком підвищення довіри до держави та державних послуг, забезпеченню безпеки даних тощо.

3. Технології «Smart City» та «Smart village» спрямовані на організацію оптимальної системи управління міською інфраструктурою та сільськими територіями, підвищення ефективності такого управління, створення умов для залучення громадськості до участі у здійсненні управління, підвищення прозорості та відкритості формування місцевих бюджетів тощо.

4. Технології використання деяких можливостей штучного інтелекту у судочинстві можуть застосовуватися з метою спрощення роботи суддів та розвантаження судів від необхідності виконання деяких механічних, неінтелектуальних видів діяльності під час підготовки та розгляду судових справ, формування судових рішень тощо; впровадження цієї технології потребує урахування моральних засад, яких необхідно дотримуватися відповідно до Етичної хартії по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі.

5.4. Напрями та шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання цифрових технологій у праві

Для подальшого розвитку електронного урядування, електронних адміністративних послуг, електронного судочинства, електронної демократії та інших форми застосування цифрових технологій у публічному управлінні важливе значення має формування належної нормативно-правової бази. У зв'язку з цим актуальним є питання удосконалення адміністративного законодавства у сфері регулювання використання цифрових технологій у публічному управлінні.

Для розроблення конкретних пропозицій щодо удосконалення відповідного законодавства, необхідно, передусім, визначити деякі здобутки у зазначеному напрямку, які можуть стати основою для подальшого розвитку адміністративного законодавства.

Зокрема, як зауважують деякі науковці, важливим завданням є створення та інституалізація культури відкритого врядування, для чого необхідно: представити план, яким чином кожен орган державної влади підвищуватиме рівень прозорості у своїй діяльності, розвиватиме співпрацю із громадськістю та залучатиме її до процесу вироблення рішень [843, с. 222].

Фактично вирішуючи порушену проблему, 30 січня 2019 р. постановою Кабінету Міністрів України № 56 затверджено Засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, а також зміни до деяких постанов уряду. Зокрема, відповідно до цієї постанови реалізація державної політики цифрового розвитку ґрунтується на принципах:

- відкритості – полягає в забезпеченні відкритого доступу до відомчих даних (інформації), якщо інше не встановлено законодавством;

- прозорості – полягає в забезпеченні можливості використання відкритих зовнішніх інтерфейсів до відомчих інформаційних систем, включаючи інтерфейси прикладного програмування;

- багаторазовості використання – полягає в забезпеченні відкритого міжвідомчого обміну рішеннями та їх повторного використання тощо [356].

Передбачається, що акти, які приймаються Кабінетом Міністрів України, міністерствами та відомствами, а також іншими органами виконавчої влади та стосуються реалізації цифрової політики, мають узгоджуватися із зазначеними принципами. Перевірка на відповідність проєктів таких актів засадам реалізації цифрової політики здійснюється шляхом надання висновку органу, до відання якого належить питання формування та реалізації державної політики у сфері цифрових технологій (на сьогодні, це Міністерство цифрової трансформації України).

Не менш важливим аспектом модернізації механізму впровадження електронного урядування в Україні, на думку Марченка В.В., є передача нормотворчих, координуючих і контрольних повноважень в даній сфері виключно одному органу влади, який буде проводити єдину політику щодо безпосереднього впровадження електронного урядування [300, с. 42].

8 липня 2020 р. постановою Кабінету Міністрів України № 595 утворено Міжгалузову раду з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації, яка є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, який утворений для вивчення проблемних питань

з реалізації державної політики у сферах цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації.

При цьому, основними завданнями Міжгалузевої ради визначені:

1) підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у сферах цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації;

2) забезпечення розроблення проєктів концепцій і програм з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

3) координація дій органів виконавчої влади під час виконання програм з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації тощо [844].

Цією ж постановою затверджено персональний склад Міжгалузевої ради (за посадами), аналізуючи який слід відмітити, що до нього не входить Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, хоча саме останній здійснює державний нагляд за дотриманням прав осіб під час обробки персональних даних, тож його включення до складу ради є необхідним заходом.

Таким чином, уряд вживає певні заходи для формування єдиної цифрової політики держави та забезпечує, щоб реалізація такої політики здійснювалась у чіткій відповідності до розроблених засад.

Важливо вказати, що наразі на розгляді Верховної Ради України перебуває декілька законопроєктів, які урегульовують певні сфери використання цифрових технологій у публічному управлінні. Як вже згадувалось, до найбільш важливих слід віднести проєкти законів «Про публічні електронні реєстри» [688], «Про хмарні послуги» [845], «Про електронні комунікації» [117], «Про віртуальні активи» [846] та ін.

Як зазначають самі розробники законопроєкту «Про публічні електронні реєстри» його метою є утворення єдиної інтегрованої системи публічних електронних реєстрів, визначення уніфікованої інституціональної структури функціонування публічних електронних реєстрів та єдиних вимог до їх

створення, ведення, взаємодії, адміністрування, модернізації, реорганізації та ліквідації, а також до створення реєстрової інформації та її використання у інших інформаційних системах, при здійсненні дозвільної та іншої управлінської діяльності, наданні адміністративних послуг [847].

Із цього приводу Л.П. Горбата зауважує, що створення та забезпечення функціонування Єдиного державного вебпорталу відкритих даних здійснюється Державним агентством із питань електронного урядування України за підтримки Кабінету Міністрів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Громадянської платформи SocialBoost, Програми розвитку ООН в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Представництва Microsoft в Україні [843, с. 222].

На необхідність упорядкування системи державних електронних реєстрів та законодавства у цій сфері наголосили у своєму виступі експерти проєкту ЄС «Право-Justice». Зокрема, зазначили, що в Україні існує величезна кількість різних державних реєстрів без загальноприйнятих правил. У той же час, наявність безпечних, надійних та доступних даних у реєстрах є ключовим фактором не лише покращення інвестиційного клімату, а й створення більш активного суспільства та прозорого уряду. Також експерти зазначити, що деякі електронні реєстри були створені в різні періоди часу та засновані на різних підходах як з технічної точки зору, так і з точки зору законодавства [848].

Таким чином, прийняття закону «Про публічні електронні реєстри» сприятиме упорядкуванню правовідносин, що складаються у сфері утворення, наповнення, використання, отримання доступу та внесення змін до електронних публічних реєстрів, а також взаємодії між ними.

Важливо, що проєкт Закону «Про електронні комунікації» розроблено на виконання деяких європейських домовленостей і містить положення, які визначені у європейських актах.

Закон спрямований на виконання зобов'язань України, прийнятих, зокрема, у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС. Важливо, що 12 січня 2021 року цей Закон повернутий з підписом Президента України.

У ключі порушеної проблеми необхідно зауважити, що деякі науковці звертають увагу на необхідність імплементації Регламенту (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС, який набрав чинності 1 липня 2016 року.

Зокрема, як зазначає з цього приводу Д.В. М'ялковський, розвиток організаційно-правових механізмів публічного адміністрування в міжнародному співробітництві у сфері кібербезпеки в контексті забезпечення довіри до послуг, що надаються з використанням інформаційно-комунікативних технологій, визначатимуть степінь визнання європейськими інституціями зрілості нашої національної цифрової інфраструктури. Науковець наголошує, що відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС Україна взяла зобов'язання з імплементації, зокрема, актів щодо електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг [849, с. 279].

У свою чергу Л.В. Олексюк визначає такі пріоритетні напрями удосконалення національного законодавства:

- максимально за змістом та використаними моделями державного регулювання наблизити національне законодавство до запропонованих у Регламенті (ЄС) № 910/2014 процедур доступу до надання послуг, нагляду за їх виконанням,

- здійснити інвентаризацію переліку та змісту електронних довірчих послуг,

- визначити етапи поступового переходу до визначеної в Регламенті (ЄС) № 910/2014 моделі;

- уточнити та наблизити цілі та мету Закону України «Про електронні довірчі послуги» до Регламенту (ЄС) № 910/2014. Зокрема, поза увагою головного розробника залишився доступ та можливість використовувати довірчі послуги інвалідами – зобов'язання по Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів;

- визначити необхідність електронного цифрового підпису як складової електронного документу при реалізації електронного урядування та електронної демократії, для електронної комерції – за бажанням [850].

Необхідно зазначити, що частково окреслені вище цілі знайшли свою реалізацію у Законі України «Про електронні довірчі послуги».

Не менш важливе значення має законопроект «Про хмарні послуги». У Пояснювальній записці зазначається, що метою цього законопроекту є створення умов для обробки та захисту даних при використанні технології хмарних обчислень, наданні хмарних послуг та визначенні особливостей використання хмарних послуг органами державної влади, а також більш ефективного використання державних ресурсів шляхом впровадження новітніх технологій. Проектом пропонується врегулювати правові відносини, пов'язані з обробкою та захистом даних при використанні технології хмарних обчислень, наданні хмарних послуг, а також визначити особливості використання хмарних послуг органами державної влади, органами місцевого самоврядування та ін. [851].

Необхідно наголосити на важливості урахування під час роботи над текстом законопроекту деяких європейських актів у сфері регулювання захисту інформації, що знаходиться в інформаційно-комунікативних системах, зокрема, Директиви (ЄС) № 2016/1148 Європейського парламенту і Ради від 6 липня 2016 року про заходи щодо забезпечення високого загального рівня безпеки мережі та інформаційних систем по всьому Союзу [852], Регламенту (ЄС) № 2019/881 Європейського парламенту і Ради від 17 квітня 2019 року про ENISA (Агентстві Європейського Союзу з кібербезпеки) і про сертифікацію кібербезпеки інформаційних і комунікаційних технологій і скасування Регламенту (ЄС) № 526/2013 [853] та ін.

Так, приміром, Директива (ЄС) № 2016/1148 [852]:

– встановлює зобов'язання для всіх держав-членів прийняти національну стратегію безпеки мережі та інформаційних систем;

- створює групу співпраці для підтримки і полегшення стратегічної співпраці і обміну інформацією між державами-членами, а також для розвитку довіри і впевненості між ними;

- створює мережу груп реагування на інциденти комп'ютерної безпеки («мережа CSIRT»), щоб сприяти зміцненню довіри між державами-членами і сприяти швидкому та ефективному оперативному співробітництву;

- встановлює вимоги до безпеки і повідомлення для операторів основних послуг і постачальників цифрових послуг;

- встановлює зобов'язання для держав-членів за призначенням національних компетентних органів, єдиних контактних осіб та CSIRT з завданнями, пов'язаними з безпекою мережі та інформаційних систем.

Важливо, що ця Директива містить визначення поняття «безпека мережі та інформаційних систем», яке означає здатність мережі та інформаційних систем протистояти із заданим рівнем довіри вчиненню будь-яких дій, які ставлять під загрозу доступність, достовірність, цілісність або конфіденційність збережених, переданих чи оброблюваних даних або пов'язаних з ними послуг, що пропонуються через ці мережі та інформаційні системи або доступні через них.

У свою чергу, Регламент (ЄС) № 2019/881 [853] з метою забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку та з метою досягнення високого рівня кібербезпеки, кіберстійкості і довіри всередині Союзу встановлює:

- мету, завдання і організаційні питання, що стосуються діяльності ENISA;

- рамки для створення європейських схем сертифікації кібербезпеки з метою забезпечення адекватного рівня кібербезпеки для продуктів, послуг і процесів, що стосуються інформаційно-телекомунікаційних технологій в ЄС, а з метою недопущення фрагментації внутрішнього ринку щодо схеми сертифікації кібербезпеки в Союзі.

У Регламенті (ЄС) № 2019/881 також йдеться про те, що ENISA підтримує і просуває розробку і реалізацію політики ЄС по сертифікації кібербезпеки

продуктів, послуг і процесів, що стосуються інформаційно-телекомунікаційних технологій, за допомогою:

- постійного моніторингу розробок в суміжних областях стандартизації та відповідних технічних специфікацій для використання при розробці європейських схем сертифікації кібербезпеки;
- підготовки можливих європейських схем сертифікації кібербезпеки для продуктів, послуг і процесів інформаційно-телекомунікаційних технологій;
- оцінки прийнятих європейських схем сертифікації кібербезпеки;
- участі в експертних оглядах тощо [853].

Окрім того, необхідно врахувати розроблені в ЄС чотири рівні електронної взаємодії між громадянами та владою, а саме: перший рівень (онлайнова інформація про загальнодоступні послуги); другий (одностороння взаємодія: завантаження форм із сайтів); третій (двостороння взаємодія: обробка форм (у т. ч. автентифікація), процесуальні дії в цифровій формі); четвертий (транзакція: робота зі справою, прийняття й оголошення рішення, оплата тощо) – запорука ефективності будь-якої системи, у т. ч. й судової [787, с. 113].

Отже, врахування положень зазначених європейських актів дозволить узгодити технічні вимоги до розробок у сфері забезпечення кібербезпеки, виробити відповідні до європейських стандартів вимоги у сфері забезпечення безпеки мережі та інформаційних систем тощо.

Ще одним важливим актом, прийняття якого необхідно в аспекті розвитку цифрової економіки, є законопроект «Про віртуальні активи». Розробники проєкту наголошують, що цілями його прийняття є комплексне врегулювання наступних питань:

- впорядкування нормативно-правового регулювання для ринку віртуальних активів, його учасників;
- правовий статус віртуальних активів як об'єктів цивільних прав;
- впорядкування цивільно-правових відносин між фізичними та юридичними особами які виникають в процесі використання віртуальних активів;

– визначення правового статусу учасників ринку та користувачів у сфері віртуальних активів [854].

Слід зазначити, що необхідність прийняття цього Закону обумовлена тим, що наразі сфера цифрової економіки, відношення до якої мають також віртуальні активи, на відміну від деяких інших сфер використання цифрових технологій у праві, залишається практично неурегульованою.

З цього приводу О.М. Вінник зазначає, що відставанням державного, в тому числі нормативно-правового, регулювання цифровізації в економіці потребує вжиття низки заходів, спрямованих на забезпечення контролю за використанням електронних ресурсів, а саме: державна реєстрація відповідальних за їх використання у сфері бізнесу та інших публічних сферах осіб; визначення основних засад відповідальності за недобросовісне та/або неконтрольоване чи ризиковане їх використання у сфері економіки; покладення низки додаткових обов'язків на відповідальний за цифровізацію уповноважений орган, та закріплення таких механізмів у кодифікованому акті, присвяченому правовому регулюванню відносин у сфері цифрової економіки [855, с. 60].

Отже, як можна побачити з проведеного вище аналізу, в Україні відбувається стрімкий розвиток нормативно-правового регулювання у досліджуваній сфері, приймаються нові нормативно-правові акти, вживаються організаційно-правові заходи.

Разом з тим, проблема уніфікації термінів та понять, а також кодифікації правових норм у сфері регулювання використання цифрових технологій у сфері публічного управління залишається невирішеною.

Деякі науковці у зв'язку з цим пропонують прийняти Закон України «Про електронне урядування». Зокрема, на думку О.С. Дніпрова, прийняття цього Закону сприятиме вирішенню таких ключових завдань, як систематизація та уніфікація законодавства у сфері правового регулювання електронного урядування, підвищення ефективності такого регулювання [856, с. 74].

Інші науковці вважають, що при розробленні законодавства у досліджуваній сфері, потрібне використання гнучких регуляторів, насамперед правових експериментів для врегулювання відповідних суспільних відносин. Як вважає Н. Левицька, основною метою правового регулювання інституту цифрових технологій є формування нового регулятивного середовища, яке буде забезпечувати сприятливий правовий режим для виникнення та розвитку інноваційної діяльності в Україні [857, с. 169].

Можна підтримати зазначену думку, оскільки сфера цифрових технологій, включаючи їх використання у публічному управлінні, є досить динамічною, а тому під час розроблення актів правового регулювання у зазначеній сфері необхідно враховувати таку динамічність. Крім того, необхідно зважати на велику кількість цифрових технологій, регулювання яких складно охопити одним правовим актом, що неминуче призведе до необхідності прийняття різних правових актів. Тому, кращим способом вирішення проблеми уніфікації термінів та понять, а також правил використання цифрових технологій у праві, є прийняття базового Закону (наприклад, Закон України «Про засади державної цифрової політики»), в якому визначатимуться всі основні терміни та поняття та загальні правила, основоположні принципи у сфері використання цифрових технологій к публічному управлінні. Інші законодавчі акти можуть відсилати до цього Закону стосовно використовуваних понять.

Крім вищезазначеного, важливим є питання урегулювання електронної форми правових актів, що можливо вирішити шляхом прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти».

З цього приводу слід зауважити, що у 2018 році відбувся Міжнародний круглий стіл, присвячений проблеми інформатизації та процесам цифровізації. Учасники заходу зосередили свою увагу на трьох практичних питаннях, із урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду: оцифруванні документів Національного архівного фонду (НАФ) та подальшого використання документної інформації в електронній (цифровій) формі; можливості постійного зберігання документів НАФ виключно в електронній (цифровій)

формі; технології створення електронної науково-технічної документації та підготовки її до передавання на архівне зберігання [858, с. 253].

Однак, зазначені заходи неможливо здійснити без належного правового урегулювання статусу електронної форми нормативно-правового акта та інших правових документів.

Також 13 травня 2020 року на засіданні Кабінету Міністрів України було розглянуто проєкт Указу Президента України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких Указів Президента України», в якому пропонується в указі № 503/97 виключити слово «друковане» у всіх відмінках і формах числа.

Разом з тим, на підставі аналізу зазначеного вище проєкту у системному зв'язку з іншими нормативно-правовими актами, які визначають порядок оприлюднення правових актів, деякі науковці роблять цілком обґрунтований висновок про те, що виключення в тексті указу Президента України № 503/97 слова «друковане» у всіх відмінках і формах числа, не забезпечить переходу на форму електронного оприлюднення нормативно-правових актів, оскільки Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» та Закон України «Про Кабінет Міністрів України» прив'язують оприлюднення до друкованих засобів масової інформації [859]. Тож для такого переходу потрібний комплексний підхід до урегулювання цього питання, який передбачає необхідність виключення слова «друкований» із зазначених законодавчих актів.

Крім того, до прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти» та з метою урегулювання статусу офіційної електронної форми актів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, пропонуємо внести відповідні зміни до ст. 139 (Опублікування, зберігання законів, постанов та інших актів Верховної Ради) Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [119], зазначивши, що: «Акти Верховної Ради України, зазначені у цій статті, також оприлюднюються шляхом розміщення їх текстів у базі даних нормативно-правової інформації «Законодавство України». Еталонний електронний текст акта Верховної Ради України, офіційно розміщений у базі

даних нормативно-правової інформації «Законодавство України», має юридичну силу оригіналу», а також до ст. 52 (Набрання чинності актами Кабінету Міністрів України) Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [120], доповнивши її частиною шостою такого змісту: «Еталонним електронним текстом вважається текст акта, прийнятого Кабінетом Міністрів України, що зберігається у формі комп'ютерного файлу, цілісність якого забезпечується за допомогою спеціальних засобів захисту інформації. Доступ до такої бази даних на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України та у базі даних нормативно-правової інформації «Законодавство України» є вільним та безоплатним».

У цьому аспекті також необхідно зазначити, що у зв'язку з ратифікацією Законом України від 06.07.2010 № 2438-VI Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р., зокрема, в Законі України «Про захист персональних даних» необхідно урегулювати гарантії захисту даних у мережі Інтернет.

З цією метою ст. 8 Закону України «Про захист персональних даних» доцільно доповнити частиною третьою у такій редакції: «Крім прав, визначених у частині другій цієї статті, суб'єкт персональних даних має такі права у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних його персональних даних:

1) знати про існування файлу персональних даних для автоматизованої обробки, його головні цілі, а також особу та постійне місце проживання чи головне місце роботи контролера файлу;

2) отримувати протягом 30 днів з дня звернення та безкоштовно підтвердження або спростування факту зберігання персональних даних, що стосуються такого суб'єкта, у файлі даних для автоматизованої обробки, а також отримувати такі дані в доступній для розуміння формі;

3) звертатися з обґрунтованою вимогою у відповідних випадках про виправлення або знищення таких даних, якщо вони оброблялися всупереч положенням законодавства».

Деякі науковці вважають, що діяльність уряду щодо правового забезпечення ІТ-сфери повинна включати: 1) методологічне, доктринальне та ідеологічне забезпечення (розробка концепції, принципів правового забезпечення тощо, підтримка доктрини права у цій галузі, створення світоглядної бази тощо); 2) законодавче забезпечення (прийняття законодавчих актів, санкціонування правової практики та норм моралі у сфері ІТ-відносин); 3) забезпечення належного виконання норм законодавства, що стосуються сфери ІТ, за допомогою відповідних державних установ, судової системи; 4) інформаційно-пропагандистська діяльність (пояснення сутності положень, що впроваджуються, впровадження тощо; юридична освіта в ІТ-сфері); 5) організаційне забезпечення (створення відповідних установ) [860, с. 113].

Інші вчені підіймають проблему розвитку електронного урядування на місцевому рівні.

Зокрема, на думку С.Х. Барегамяна та Ю.В. Карпі, на місцевому рівні для прискорення впровадження системи е-урядування необхідно: впровадити належне функціонування та наповнення офіційних веб-сайтів (порталів) міста, органів місцевої влади; використовувати соціальні мережі та інші способи комунікації з громадськістю; забезпечити реальну можливість участі громадян у вироблені та прийнятті управлінських рішень на місцевому рівні, зокрема, шляхом подання електронних петицій; забезпечити доступ до відкритих даних; відкрито оприлюднювати інформацію про запланований бюджет міста та звітувати про його виконання; розробити програми інформатизації області, районів та міст; в обласному, районних та міських бюджетах передбачити фінансування даних програм та заходів із впровадження е-урядування; покращити функціонування Центрів надання адміністративних послуг, в тому числі надання електронних послуг; забезпечити поступову відмову від паперового документообігу та повністю перейти на автоматизовану систему електронного документообігу [730, с. 5].

Погоджуючись в цілому з наведеними пропозиціями, варто зауважити, що здійснити такі заходи можливо лише за умови належного інформаційного та

матеріально-технічного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування всіх рівнів.

Окремого дослідження потребує розвиток такого напрямку, як електронне правосуддя.

З цього приводу слушною видається думка М.І. Смоковича про те, що оптимальна реалізація, зокрема принципу доступу до правосуддя, у розрізі розширеного розуміння такого інституційного елементу, як «єдине вікно» у судочинстві, якраз можлива шляхом повноцінної двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу й усіма іншими зацікавленими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій і можливості вчинення в електронному форматі усіх процесуальних дій під час розгляду будь-яких судових справ [787, с. 113].

Подібної думки дотримується О.О. Храпенко, зазначаючи, що впровадження технологічних рішень, зокрема, засобів електронного правосуддя, є важливим кроком до створення комунікаційної моделі юридичної діяльності, спрямованої на дебюрократизацію та підвищення ефективності функціонування органів державної влади [861, с. 140].

Видається, що для запровадження всіх елементів ЄСІТС необхідно законодавчо врегулювати можливість їх поетапного запровадження, що наразі не передбачено чинними ГПК України, ЦПК України та КАС України.

Як зазначають з цього приводу представники Державної судової адміністрації України, офіційне введення підсистеми «Електронний суд» без запуску всіх складових ЄСІТС вимагає нормативного врегулювання, внесення змін до процесуальних кодексів та розробки окремого порядку проведення судових засідань в режимі відеоконференції [862].

Також заслуговує на увагу зауваження про те, що законодавчий акт, в якому прописані вимоги до відеоконференції в адміністративному процесі (а також в господарському та цивільному) з використанням «власних технічних засобів», поки не прийнятий [863].

З цього приводу необхідно зауважити, що чинною редакцією ГПК України, ЦПК України, КАС України передбачено можливість подання позовної заяви, заяв про видачу судового наказу, про забезпечення позову, апеляційної та касаційної скарг та інших процесуальних документів у письмовій формі, що не узгоджується з відповідними положеннями процесуальних кодексів про функціонування ЄСІТС, в якій такі заяви можуть подаватися в електронній формі. Відтак, з метою урегулювання поетапного запровадження елементів ЄСІТС доцільно внести відповідні до норм, які урегульовують вимоги до форми позовної заяви, апеляційної та касаційної скарги, інших процесуальних заяв, зазначивши після слів «у письмові формі» словами «або в електронній формі, якщо відповідна заява подається за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи».

Водночас слід зауважити, що для вирішення правових та організаційних проблем, пов'язаних із запровадженням ЄСІТС залучаються міжнародні експерти, спеціалісти Міністерства цифрової трансформації та ін. [864].

З цією метою також створено в Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики – робочу групу з цифровізації судочинства, де обговорюються питання інновацій для запуску ЄСІТС [865].

Також варто зауважити про необхідність урегулювання деяких форм використання цифрових технологій у праві, зокрема, таких, як електронна освіта, електронна охорона здоров'я та ін. шляхом внесення відповідних доповнень про використання інноваційних технологій до Основ законодавства України про охорону здоров'я, Закону України «Про освіту» та ін.

За основу можна взяти підхід, що застосований у Виборчому кодексі України [866], ст. 18 якого визначає засади використання інноваційних технологій у виборчому процесі. Зокрема, відповідно до цієї статті Центральна виборча комісія може прийняти рішення про впровадження інноваційних технологій, технічних та програмних засобів під час організації та проведення виборів у формі проведення експерименту або пілотного проекту стосовно:

1) голосування виборців на виборчій дільниці за допомогою технічних засобів та програмних засобів (машинне голосування);

2) проведення підрахунку голосів виборців за допомогою технічних засобів для електронного підрахунку голосів;

3) складання протоколів про підрахунок голосів, підсумки та результати голосування з використанням інформаційно-аналітичної системи.

При цьому, передбачено, що експерименти або пілотні проекти, зазначені в частині першій цієї статті, проводяться на визначених Центральною виборчою комісією окремих виборчих дільницях одночасно з проведенням виборів на цих виборчих дільницях з дотриманням всіх вимог та процедур для відповідних виборів та голосування виборців у спосіб та в порядку, визначеному цим Кодексом.

Разом з тим, під час проведення виборів у 2020 р. такі технології не застосовувалися, оскільки змінами до кодексу, хоча і введена можливість проведення таких експериментів, але умови, в яких відбувається підготовка до виборів, їх специфіка та складність не дають можливості належним чином їх підготувати [867].

Одним з недоліків у сфері організації та правового регулювання надання адміністративних послуг є те, що в отримувача адміністративних послуг вимагається надання окремих документів, які адміністратор мав би змогу отримати самостійно з відповідних реєстрів. Для усунення цього недоліку пропонується внести відповідні доповнення.

Зокрема, ч. 6 ст. 9 (Порядок надання адміністративних послуг) Закону України «Про адміністративні послуги» доповнити абзацом другим, який викласти у такій редакції: «Забороняється вимагати від суб'єкта звернення документи або інформацію для надання адміністративної послуги, якщо такі документи або інформація зберігаються в офіційних державних реєстрах».

Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити такі висновки.

1. Сфера цифрових технологій, включаючи їх використання у публічному управлінні, є досить динамічною, а тому під час розроблення актів правового регулювання у зазначеній сфері необхідно враховувати таку динамічність. Зважаючи на велику кількість цифрових технологій, регулювання яких складно охопити одним правовим актом, що неминуче призведе до необхідності прийняття різних правових актів, що свідчить про те, що кращим способом вирішення проблеми уніфікації термінів та понять, а також правил використання цифрових технологій у праві, є прийняття базового Закону (наприклад, Закон України «Про засади державної цифрової політики»), в якому визначатимуться всі основні терміни та поняття та загальні правила, основоположні принципи у сфері використання цифрових технологій к публічному управлінні. Інші законодавчі акти можуть відсилати до цього Закону стосовно використовуваних понять.

2. З метою забезпечення розвитку електронного урядування, електронних адміністративних послуг та інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні важливо: 1) ратифікувати та імплементувати положення деяких європейських актів у сфері використання цифрових технологій у праві, зокрема: Директиви № 2002/20/ЄС, Директиви № 2002/21/ЄС, Директиви (ЄС) № 2016/1148, Регламенту (ЄС) № 910/2014, Регламенту (ЄС) № 2019/881 та ін., що дозволить узгодити технічні вимоги до розробок у сфері забезпечення кібербезпеки, виробити відповідні до європейських стандартів вимоги у сфері забезпечення безпека мережі та інформаційних систем; 2) удосконалити структуру Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації, включивши до неї за посадою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

3. Напрямами удосконалення адміністративного законодавства у сфері регулювання використання цифрових технологій у публічному управлінні є: 1) прийняття базового Закону (наприклад, Закон України «Про засади державної цифрової політики»), в якому визначатимуться всі основні терміни та поняття та загальні правила, основоположні принципи у сфері

використання цифрових технологій к публічному управлінні; 2) урегулювання електронної форми правових актів шляхом прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти»; 3) визначення можливості та напрямів використання цифрових технологій у сфері державного управління освітою, охороною здоров'я, економікою та ін., шляхом внесення відповідних доповнень до Основ законодавства України про охорону здоров'я, Закону України «Про освіту» тощо.

4. Для усунення недоліків правового регулювання адміністративних послуг, зокрема, пов'язаних з необхідністю повторного подання отримувачем послуги інформації (документів, витягів тощо), які зберігаються в офіційних державних реєстрах, необхідно ч. 6 ст. 9 (Порядок надання адміністративних послуг) Закону України «Про адміністративні послуги» доповнити абзацом другим, який викласти у такій редакції: «Забороняється вимагати від суб'єкта звернення документи або інформацію для надання адміністративної послуги, якщо такі документи або інформація зберігаються в офіційних державних реєстрах».

5.3 метою узгодження положень Закону України «Про захист персональних даних» з Конвенцією про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р. (ратифікованою Законом України від 06.07.2010 № 2438-VI), необхідно у ст. 8 (Права суб'єкта персональних даних) Закону України «Про захист персональних даних» закріпити гарантії захисту даних у мережі Інтернет. шляхом доповнення цієї статті частиною третьою у такій редакції: «Крім прав, визначених у частині другій цієї статті, суб'єкт персональних даних має такі права у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних його персональних даних: 1) знати про існування файлу персональних даних для автоматизованої обробки, його головні цілі, а також особу та постійне місце проживання чи головне місце роботи контролера файлу; 2) отримувати протягом 30 днів з дня звернення та безкоштовно підтвердження або спростування факту зберігання персональних даних, що стосуються такого суб'єкта, у файлі даних для

автоматизованої обробки, а також отримувати такі дані в доступній для розуміння формі; 3) звертатися з обґрунтованою вимогою у відповідних випадках про виправлення або знищення таких даних, якщо вони оброблялися всупереч положенням законодавства».

Висновки до розділу 5

1. Основними проблемами у сфері застосування в Україні цифрових технологій у праві є: 1) повільні темпи запровадження цифрових технологій у різні сфери публічного управління та діяльність суб'єктів владних повноважень; 2) незручність інтерфейсу деяких видів електронних сервісів для надання адміністративних послуг; 3) надмірна складність процедури ідентифікації під час користування електронними адміністративними послугами, системою «Електронний суд» тощо; 4) часті збої у роботі онлайн сервісів та інших видів цифрових технологій; 5) незахищеність персональних даних та іншої конфіденційної інформації, яка міститься у інформаційно-комунікаційних системах суб'єктів владних повноважень тощо.

2. Недоліками окремих видів цифрових технологій у праві є: 1) недостатня функціональна спроможність ЄСІТС: фактична відсутність у ЄСІТС зручного електронного кабінету, створеного для суддів, помічників та працівників апарату суду; відсутність можливостей для зворотного зв'язку учасників судового процесу та взаємодії з системами інших судів, здійснення електронного обміну документами між судами різних інстанцій та юрисдикцій, коли виникає така необхідність; 2) відсутність правових, організаційних та матеріально-технічних можливостей самостійного отримання суб'єктом надання адміністративних послуг з державних та регіональних реєстрів окремої інформації (документів, витягів), необхідної для надання таких послуг, що обумовлює необхідність збирання відповідних документів отримувачем адміністративних послуг.

3. Першопричинами виникнення проблем у сфері використання цифрових технологій у праві є: 1) непослідовність державної політики у сфері запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, яка зумовлена відсутністю єдиної та комплексної державної стратегії у цій сфері, яка б була розроблена з урахуванням рекомендації інституцій ЄС, інших міжнародних організацій, експертів та фахівців у сфері права, інформаційних технологій та ін.; 2) цифрова нерівність, яка виражається у недоступності Інтернет-технологій, операційних систем та якісного програмного забезпечення для окремих верств населення, що ускладнює, а подекуди унеможливорює користування електронними державними сервісами, а також у відсутності належного оснащення місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування окремих регіонів необхідними для надання якісних електронних послуг технологіями; 3) несформованість цифрової компетентності, тобто навичок, необхідних для користування електронними адміністративними послугами, іншими електронними сервісами, а також вміння державних службовців, працівників закладів освіти, інших працівників використовувати у своїй діяльності відповідні технології, що значно уповільнює темпи розвитку електронних послуг, робить їх недоступними для широкого загалу користувачів; 4) недосконалість правового регулювання у сфері використання цифрових технологій; 5) недостатність бюджетного фінансування, що зумовлює відсутність належного технічного забезпечення органів державної влади, місцевого самоврядування, недостатню якість електронних послуг, низький рівень задоволеності користувачів та як наслідок – зростання довіри до такого формату публічних послуг.

4. Недоліками та прогалинами правового регулювання у сфері використання цифрових технологій у праві є: 1) невпорядкованість законодавства, неузгодженість з міжнародними стандартами, що зумовлено прийняттям у різні періоди нормативних актів, що регулюють різні види суспільних правовідносин в інформаційній сфері, у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні за відсутності узгодженості та

єдиного підходу; 2) відсутність уніфікованих термінів у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні, що спричиняє неоднакове використання базових категорій та понять; 3) неурегульованість деяких видів правовідносин, що виникають в Інтернеті, зокрема, застосування деяких видів цифрових технологій у публічному управлінні різними сферами (наприклад, освітою, охороною здоров'я тощо); 4) проблема захисту персональних даних та прав у сфері використання цифрових технологій у сфері публічного управління, що спричинено неурегульованістю у законодавстві питань забезпечення безпеки операційних систем та сервісів тощо.

5. На підставі дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері використання цифрових технологій у праві, можна вказати на такі напрями його застосування для удосконалення електронного урядування, електронних адміністративних послуг, електронного судочинства та інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні в Україні: 1) формування єдиної зваженої державної політики у сфері розвитку цифрових технологій, яка охоплюватиме не тільки власне використання цифрових технологій у сфері публічного управління, але й в такі суміжні сфери, як надання Інтернет-послуг населенню, діяльність Інтернет-провайдерів, розробників операційних систем та ін.; 2) підвищення незалежності та функціональної спроможності органу, відповідального за формування та реалізацію державної цифрової політики, покладення на нього у тому числі функцій щодо забезпечення захисту персональних даних особи; 3) налагодження співробітництва держави з провідними суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема, стимулювання господарської діяльності у сфері здійснення ІТ-розробок, Інтернет-технологій та ін., шляхом надання податкових пільг, інших видів державної підтримки суб'єкта, які здійснюють відповідні види господарської діяльності; 4) масштабування електронних адміністративних послуг, для чого необхідне спрощення процедур користування такими послугами, включаючи спрощення процедури ідентифікації користувача, надання можливості доступу до порталів адміністративних послуг з пристроїв, які мають мінімальні технічні

характеристики тощо; 5) розширення можливостей електронного судочинства, включаючи перехід на електронне діловодство та обмін процесуальними документами, судовими рішеннями в електронній формі без одночасного використання паперових документів тощо.

6. Процес запровадження інноваційних технологій у сферу публічного управління передбачає: 1) розробку відповідних технологій та їх пристосування до конкретної публічно-управлінської діяльності; 2) створення умов для їх запровадження та використання відповідних технологій (включаючи підготовку фахівців у цій сфері, підвищення кваліфікації державних службовців, належне оснащення державних органів та органів місцевого самоврядування тощо); 3) спрощення доступності до таких технологій, їх популяризація серед користувачів.

7. Враховуючи зарубіжний досвід та особливості національного законодавства, можна визначити такі перспективні напрями використання інноваційних технологій у праві: 1) засоби ідентифікації особи за її біометричними даними, які поки що використовуються з метою здійснення державного контролю за дотриманням правил перетину державного кордону України, однак у перспективі можуть бути застосовані й в інших сферах – ідентифікації при отриманні адміністративних послуг, при банківському обслуговуванні; запровадження цієї технології потребує, передусім, розробки гарантій безпеки персональних даних; 2) технологія Blockchain, яка є перспективним та інноваційним напрямом, використання якого у різних сферах публічного управління, як, зокрема, свідчить світовий досвід, сприятиме: зниженню рівня корумпованості та зловживань, усунення зайвої бюрократії, що матиме наслідком підвищення довіри до держави та адміністративних послуг, забезпеченню безпеки даних тощо; 3) технології «Smart City» та «Smart Village» спрямовані на організацію оптимальної системи управління міською інфраструктурою та сільськими територіями, підвищення ефективності такого управління, створення умов для залучення громадськості до участі у здійсненні управління, підвищення прозорості та відкритості формування місцевих

бюджетів тощо; 4) технології використання деяких можливостей штучного інтелекту у судочинстві з метою спрощення роботи судді та розвантаження судів від необхідності виконання деяких механічних, неінтелектуальних видів діяльності під час підготовки та розгляду судових справ, формування судових рішень тощо; впровадження цієї технології потребує урахування моральних засад, яких необхідно дотримуватися відповідно до Етичної хартії по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі.

8. Способами розвитку електронного урядування, електронних адміністративних послуг та інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні є: 1) ратифікувати та імплементувати положення деяких європейських актів у сфері використання цифрових технологій у праві, зокрема: Директиви № 2002/20/ЄС, Директиви № 2002/21/ЄС, Директиви (ЄС) № 2016/1148, Регламенту (ЄС) № 910/2014, Регламенту (ЄС) № 2019/881 та ін., що дозволить узгодити технічні вимоги до розробок у сфері забезпечення кібербезпеки, виробити відповідні до європейських стандартів вимоги у сфері забезпечення безпеки мережі та інформаційних систем; 2) удосконалення структури Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації шляхом включення до її складу за посадою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

9. Напрямами удосконалення адміністративного законодавства у сфері регулювання використання цифрових технологій у публічному управлінні є: 1) прийняття базового Закону (наприклад, Закон України «Про засади державної цифрової політики»), в якому визначатимуться всі основні терміни та поняття та загальні правила, основоположні принципи у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні; 2) урегулювання електронної форми правових актів шляхом прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти»; 3) визначення можливості та напрямів використання цифрових технологій у сфері управління освітою, охороною здоров'я, економікою та ін., шляхом внесення відповідних доповнень до Основ законодавства України про охорону здоров'я, Закону України «Про освіту»; 4) у Законі України

«Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», інших законах, що регулюють повноваження органів публічно-владних повноважень у сфері прийняття індивідуальних актів, передбачити можливість їх прийняття в електронній формі; 5) доповнити ст. 236 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та § 42 Регламенту Кабінету Міністрів України положенням про те, що громадські консультації та обговорення проєктів правових актів здійснюються шляхом розміщення відповідного проєкту на офіційному вебсайті розробника акта, щодо якого у встановленій формі громадяни можуть подавати свої зауваження, заперечення та пропозиції. Звіт про їх розгляд, врахування/неврахування також розміщується на офіційному сайті відповідного органу тощо.

10. Для усунення недоліків правового регулювання адміністративних послуг, зокрема, пов'язаних з необхідністю повторного подання отримувачем послуги інформації (документів, витягів тощо), які зберігаються в офіційних державних реєстрах, необхідно ч. 6 ст. 9 (Порядок надання адміністративних послуг) Закону України «Про адміністративні послуги» доповнити абзацом другим, який викласти у такій редакції: «Забороняється вимагати від суб'єкта звернення документи або інформацію для надання адміністративної послуги, якщо такі документи або інформація зберігаються в офіційних державних реєстрах».

11.3 метою узгодження положень Закону України «Про захист персональних даних» з Конвенцією про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р. (ратифікованою Законом України від 06.07.2010 № 2438-VI), необхідно у ст. 8 (Права суб'єкта персональних даних) Закону України «Про захист персональних даних» закріпити гарантії захисту даних у мережі Інтернет. шляхом доповнення цієї статті частиною третьою у такій редакції: «Крім прав, визначених у частині другій цієї статті, суб'єкт персональних даних має такі права у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних його персональних даних:

1) знати про існування файлу персональних даних для автоматизованої обробки, його головні цілі, а також особу та постійне місце проживання чи головне місце роботи контролера файлу; 2) отримувати протягом 30 днів з дня звернення та безкоштовно підтвердження або спростування факту зберігання персональних даних, що стосуються такого суб'єкта, у файлі даних для автоматизованої обробки, а також отримувати такі дані в доступній для розуміння формі; 3) звертатися з обґрунтованою вимогою у відповідних випадках про виправлення або знищення таких даних, якщо вони оброблялися всупереч положенням законодавства».

ВИСНОВКИ

У дисертаційній праці вирішено наукову проблему комплексного дослідження тенденцій та перспектив розвитку і використання цифрових технологій у праві. Серед узагальнень, підсумкових положень, висновків, рекомендацій і пропозицій найголовніше дослідницьке та практичне значення мають наступні.

1. Цифрові технології у праві – це законодавчо урегульована єдина система засобів та прийомів збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів та їх проєктів в електронній формі за допомогою комп'ютерної техніки, Інтернет-застосунків, автоматизованих систем, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, організовану на всіх рівнях та в усіх основних сферах публічного управління, інших видах юридичної діяльності, яка дає змогу підвищити ефективність відповідної діяльності.

2. Основним призначенням (роллю) цифрових технологій у праві є підвищення ефективності різних видів юридичної діяльності за всіма основними показниками, зокрема щодо: рівня довіри громадян до суб'єктів владних повноважень; рівня відкритості та прозорості їхньої діяльності; ступеня залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень. Рівень розвитку цифрових технологій із кожним роком усе більше впливає на перебування в міжнародних рейтингах розвитку. Значення цифрових технологій у праві полягає у: 1) демократизації сфери публічного управління; 2) забезпеченні рівня відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень і, як наслідок, підвищенні рівня довіри громадян і суспільства до суб'єктів владних повноважень; 3) зниженні рівня поширення корупції серед посадових осіб органів публічного управління; 4) зменшенні кількості помилок, що можуть допускатися службовцями в процесі їхньої діяльності, через автоматизацію процесів здійснення керівництва; 5) забезпеченні економії ресурсів (часу, коштів, кадрів тощо); 6) створенні точної статистичної інформації, що, своєю чергою, створює передумови для більш якісного аналізу.

3. Складовими елементами інформаційного суспільства є електронне урядування, електронний уряд, електронна демократія, електронний суд тощо. Запропоновано вдосконалені визначення вказаних елементів інформаційного суспільства. Електронне урядування – це форма організації публічного управління, яка характеризується застосуванням цифрових (інформаційно-комп'ютерних) технологій на кожному рівні та етапі такого управління. Електронний уряд є більш вузьким поняттям, яке означає інфраструктурне забезпечення електронного урядування, тобто систему взаємозв'язків між інститутами публічного управління, юридичними та фізичними особами, засновану на використанні цифрових технологій.

Електронна демократія – це інструмент, за допомогою якого використання форм прямої демократії в управлінні справами загальнодержавного та регіонального рівня стає доступнішим для широкого загалу громадян завдяки застосуванню можливостей цифрових

технологій. До елементів електронної демократії належать: електронні петиції, звернення до суб'єктів владних повноважень в електронній формі, електронне голосування тощо.

Електронний парламент – це форма організації діяльності органу законодавчої влади, яка заснована на застосуванні цифрових технологій, що дає змогу здійснювати його взаємодію із суб'єктами владних повноважень, фізичними та юридичними особами, здійснювати законопроектну та законотворчу роботу.

Електронний суд – комплексна система організації судової влади, заснована на забезпеченні внутрішнього та зовнішнього обміну інформацією за допомогою цифрових технологій як між судом та учасниками судового процесу, так і між судами, між судами та органами забезпечення здійснення правосуддя, між судовими органами та іншими суб'єктами владних повноважень, а також формування та зберігання судової документації, включаючи судові рішення, ведення судової статистики, оприлюднення відповідних документів.

4. Історико-правовий процес формування цифрових технологій у право тривав декілька етапів та продовжується сьогодні. Кожний із цих етапів характеризується певними особливостями, зокрема:

1) початковий етап (1992–2002 рр.) розпочався з прийняттям Закону України «Про інформацію», який заклав правові основи формування інформаційного права в державі. Здобутками цього періоду слід уважати: розроблення понятійного апарату; створення організаційно-технічних та деяких інституційних основ для впровадження цифрових технологій у право (створено Національне агентство з питань інформатизації при Президенті України тощо); закріплення основних інформаційних прав фізичних та юридичних осіб та гарантій їх забезпечення; розроблення Національної програми інформатизації; створення деяких електронних інформаційних ресурсів суб'єктів владних повноважень (вебсайт Верховної Ради України тощо);

2) етап інтеграції (2003–2010 рр.) – його початок пов'язаний із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд». У цей період: поступово розширюється інформаційна інфраструктура, створюються державні реєстри в деяких публічних сферах (Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та їх обмежень, Державний реєстр виборців); удосконалюються заходи інформаційної безпеки; визначаються види адміністративних послуг, які можуть надаватися в електронній формі; розробляється перша Концепція розвитку інформаційного суспільства;

3) перехідний етап (2011–2013 рр.) – приєднання України до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Даний період ознаменувався такими досягненнями: утворено Координаційну раду з питань реалізації в Україні міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та розроблено декілька планів щодо реалізації цієї Ініціативи; сформовано декілька електронних реєстрів (Реєстр громадських об'єднань, Державний реєстр баз персональних даних); утворено електронну систему взаємодії між суб'єктами владних повноважень; активізується процес прийняття національних

стратегічних актів у сфері розвитку інформаційного суспільства; сформовано Національну систему індикаторів розвитку інформаційного суспільства;

4) сучасний етап (з 2014 р.) – початок пов'язаний з укладенням Угоди про асоціацію України з ЄС. Здобутками цього періоду стали: утворення Державного агентства з питань електронного урядування та згодом його реорганізація в Міністерство цифрової трансформації України; запровадження нових форм надання електронних адміністративних послуг (електронні петиції тощо); формування системи взаємодії електронних інформаційних ресурсів; продовження розбудови інформаційної інфраструктури (створено Єдиний реєстр досудових розслідувань, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань тощо); посилення заходів інформаційної безпеки; поступове приведення стандартів у сфері технічного захисту інформації та інформаційних ресурсів у відповідність до європейських стандартів; приєднання України до Декларації «Відкритий парламент».

5. Національне законодавство у сфері регулювання цифрових технологій у праві складається в такі групи актів: 1) акти, які визначають поняття та види цифрових технологій, фундаментальні принципи їх використання у праві; 2) акти, у яких закріплено основні права громадян, інших фізичних і юридичних осіб, гарантії їх захисту у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві; 3) акти, у яких визначено законодавчі засади забезпечення інформаційної безпеки у сфері використання цифрових технологій; 4) акти, що регламентують порядок використання цифрових технологій у зовнішньоуправлінській діяльності суб'єктів владних повноважень; 5) акти, що визначають порядок використання цифрових технологій у внутрішньоорганізаційній діяльності суб'єктів владних повноважень.

6. Електронне урядування слід розглядати в широкому та вузькому значеннях. У першому розумінні електронне урядування є формою організації публічного управління, що ґрунтується на запровадженні цифрових технологій та завдяки чому забезпечується розширення можливостей у діяльності суб'єктів владних повноважень. У широкому розумінні електронне урядування також включає утворення таких інформаційно-комунікативних зв'язків між різними елементами управління, суб'єктами та об'єктами управління, які в організованій сукупності утворюють нову форму здійснення публічного управління, що, зокрема, ґрунтується на європейських принципах належного урядування.

7. Електронна адміністративна послуга є видом послуги, яка повністю або частково надається за допомогою онлайн-сервісів. Електронна адміністративна послуга характеризується такими ознаками: 1) є результатом публічно-владної діяльності відповідних суб'єктів, яка реалізується за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій; 2) надається за заявою фізичної та юридичної особи, поданою в електронній формі через онлайн-сервіси Єдиного державного порталу адміністративних послуг або інших веб-ресурсів суб'єктів надання адміністративних послуг, та спрямована на юридичне оформлення та/або створення умов для реалізації прав фізичної або юридичної особи у правовідносинах із суб'єктами владних повноважень; 3) завдяки повній або частковій інтеграції адміністративних послуг до онлайн-простору забезпечуються оперативність,

доступність, зручність, мобільність отримання адміністративної послуги, а також мінімізується корупційний складник публічного управління, оскільки повністю або частково усувається участь суб'єкта владних повноважень від процесу прийняття рішення про надання або відмову в наданні адміністративної послуги.

8. Адміністративні послуги залежно від рівня інтерактивності можна класифікувати на: 1) адміністративні послуги, які можуть повністю надаватися через онлайн-сервіси (Єдиний державний портал адміністративних послуг або інші онлайн-сервіси надавачів адміністративних послуг), що передбачає можливість: подання заяви в електронній формі, надання інших документів в електронній формі (або інформації про ці документи), здійснення оплати за надання послуги, оформлення та отримання результату адміністративної послуги; 2) адміністративні послуги, які частково надаються через онлайн-сервіси (у силу їх специфіки або у зв'язку з відсутністю можливостей/бажання отримувачів та/або надавачів послуги повністю здійснювати її надання через онлайн-сервіси), зокрема: отримання інформації за запитом від органів державної влади або місцевого самоврядування; подання в електронній формі заяви для отримання послуги або запис до електронної черги; відстеження етапу, на якому перебуває виконання послуги, тощо, однак для остаточного оформлення результату адміністративної послуги є необхідність безпосереднього звернення отримувача послуги до суб'єкта її надання.

9. Оригінали законів та інших актів Верховної Ради України, відповідно до законодавства, існують у письмовій формі, а в електронній формі утворюються копії; оригінали правових актів Уряду та інших суб'єктів владних повноважень можуть існувати в електронній формі, крім тих актів, щодо яких встановлено виняток (передбачено, які види актів мають обов'язково прийматися в письмовій формі). Усі види правових актів підлягають обов'язковій реєстрації, їхні електронні копії зберігаються в державних інформаційних ресурсах. Правові акти нормативно-правового характеру, крім того, підлягають обов'язковому оприлюдненню в офіційних засобах масової інформації, а також на веб-ресурсах відповідних суб'єктів владних повноважень.

10. Електронна демократія як один з елементів системи електронного урядування є дієвим інструментом прямої комунікації народу із суб'єктами владних повноважень, за допомогою якого забезпечується безпосередня участь громадян у прийнятті управлінських рішень, включаючи участь у правотворчому процесі як на місцевому, так і на державному рівні; це альтернативний засіб прямої (безпосередньої) демократії, що забезпечує участь громадян в управлінні справами державного, регіонального та місцевого значення; наразі в Україні сформовано та успішно використовуються такі інструменти електронної демократії: електронні петиції, електронні звернення, участь у громадських слуханнях та обговореннях проєктів актів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, проєктів регуляторних актів через засоби електронної взаємодії (електронна пошта, форма зворотного зв'язку на офіційних вебсайтах суб'єктів владних повноважень тощо).

11. Пріоритетними елементами системи електронного урядування в найбільш важливих соціально-спрямованих сферах є електронна система охорони здоров'я, електронна система освіти та науки, електронне довкілля тощо, запровадження яких покликане: зробити відкритою для громадськості публічну інформацію, зокрема щодо стану довкілля, напрямів та обсягів використання публічних коштів, розпорядження землями, стану розроблення та використання надр тощо; автоматизувати деякі процеси здійснення керівництва відповідними сферами (кадри, моніторинг, фінанси, звітність); удосконалити електронну систему документообігу в закладах освіти та науки, охорони здоров'я та довкілля; забезпечити можливість отримання послуг користувачами системи у відповідних сферах через онлайн-сервіси, включаючи перевірку валідності документів, реєстрацію в електронних чергах тощо.

12. Електронне судочинство (правосуддя) – це єдина, цілісна та комплексна інформаційно-телекомунікаційна система, інтегрована в діяльність судів, органів забезпечення системи правосуддя, яка забезпечує виконання органами судової влади своїх функцій за допомогою застосування цифрових технологій, складається з окремих елементів, які можуть функціонувати як самостійно, так і в системі з іншими.

До елементів (підсистем) електронного судочинства належать: 1) елементи, що забезпечують комунікацію між судом, учасниками судового процесу, іншими користувачами системи (електронний суд): офіційна електронна пошта для подання учасниками процесу заяв, інших процесуальних дій, а також отримання судових повісток, повідомлень засобами електронного зв'язку; офіційні вебсайти та інші інформаційні ресурси судової влади, що дають змогу відстежувати хід розгляду справи, отримувати інформацію про дату та місце розгляду справи; Єдиний державний реєстр судових рішень для вільного доступу до судових рішень; засоби відеоконференцзв'язку; 2) елементи для комунікації суду з іншими судами, органами забезпечення системи правосуддя: система електронного документообігу; офіційні електронні засоби зв'язку; 3) елементи, що забезпечують організацію внутрішньо-управлінських процесів: електронна система судової статистики; електронні архіви та електронна бібліотека суду тощо.

13. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система – це комплексна уніфікована автоматизована програма, яка характеризується широкими функціональними можливостями та дає змогу перенести більшість операцій у процесі здійснення судочинства, а також операцій з обслуговування діяльності щодо здійснення правосуддя в електронну форму, автоматизувати деякі аналітичні, моніторингові, статистичні та інші операції, підвищити ефективність процесу розгляду та вирішення спору в суді.

Однією з проблем перехідного періоду у сфері запровадження системи електронного судочинства (правосуддя) є одночасне існування електронного та паперового документообігу в судах та органах забезпечення системи правосуддя, що зумовлено неможливістю запуску роботи Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи без попереднього практичного тестування всіх її компонентів (для чого й передбачено тестовий режим роботи системи) за одночасної відсутності нормативного обов'язку щодо здійснення

такого тестування (про що свідчать судова статистика та кількість ухвал про відмову в прийнятті заяв, поданих в електронній формі). У межах цієї проблеми також виникає необхідність вирішення питання про порядок та черговість сканування матеріалів справ, яке потребує більш ґрунтовного вирішення, що стане можливим лише після затвердження Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, оскільки саме цим Положенням має бути визначено підстави та порядок застосування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи під час розгляду, вирішення справ та оформлення за їх наслідками судових процесуальних документів, якщо такий розгляд розпочався до початку функціонування цієї системи.

14. Електронний суд – це підсистема (модуль) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка характеризується інтегрованою структурою та складається з окремих елементів (електронне діловодство, відеоконференцзв'язок, бази даних суду та органів забезпечення системи правосуддя), які в сукупності дають змогу здійснювати електронний обмін документами між судом, органами системи правосуддя та учасниками судового процесу, брати участь у розгляді справи в режимі відеоконференції, відстежувати хід розгляду справи, ознайомлюватися з матеріалами судової справи в електронній формі та використовувати інші можливості інформаційно-телекомунікаційної системи з метою забезпечення доступності, швидкості, високої ефективності під час розгляду та вирішення справи в суді.

15. Перевагами електронної форми надання юридичних послуг порівняно з традиційними є: 1) доступність юридичних послуг (часова – цілодобово, просторова – з будь-якого місця знаходження користувача, фінансова – економія коштів); 2) швидкість отримання послуги (не потребує довготривалого очікування, у деяких випадках можливо отримати миттєвий результат); 3) висока ефективність: гарантована відсутність (мінімальна ймовірність) технічних, логічних, юридичних помилок, можливість урахування та опрацювання значної кількості актів законодавства, судової практики тощо.

16. Інформаційно-пошукова аналітична правова система – це форма забезпечення діяльності суб'єктів владних повноважень, інших суб'єктів публічного права, яка забезпечує доступ до інформації, що міститься у правових інформаційних ресурсах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реєстрах нормативно-правових актів та інших державних реєстрах, недержавних правових ресурсах, а також додатково має аналітичні функціональні можливості, зокрема: пошук запитуваної та пов'язаної з нею інформації, пошук та порівняння різних версій (редакцій) документів, отримання інформації про автора документа, час його створення, структуру документа, можливість проведення статистичного аналізу інформаційної бази у певному розрізі тощо.

Інформаційно-пошукові аналітичні правові системи можна класифікувати за такими критеріями: 1) за функціональними можливостями: а) багатофункціональні («Ліга:Закон», «Мега-НАУ», «АйпіЛекс», «ОпенДатаБот», «ЮКонтрол», «ЗаконОнлайн», «Законодавство України» тощо); б) вузькопрофільні («Пошуково-аналітична система .007», Dozorro, Clarity-Project тощо); в) призначені для автоматизованого створення та пошуку шаблонів документів

(Дом юриста <https://domjurista.ua>, Аводокс <https://www.avodocs.com>, Аксдрафт <https://www.axdraft.com>); 2) за цільовими користувачами: а) для загального користування – доступні для широкого кола користувачів – суб'єктів приватного та публічного права; б) інтегровані інформаційно-пошукові системи, призначені для використання в роботі суб'єктів владних повноважень, – забезпечують доступ до баз даних, сформованих відповідними органами (системою органів), з метою інформаційної взаємодії між цими органами та прийняття ними ефективних управлінських рішень, що виключає необхідність повторного збору та перевірки інформації про фізичну або юридичну особу та надає можливість порівняти відповідні дані про особу з тими, що вже містяться в реєстрі.

17. Електронний державний реєстр – це інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, обробки, обміну та поширення інформації, що містить відомості про об'єкти державної реєстрації, якими можуть бути: відомості про фізичних та юридичних осіб, речі (рухомі та нерухомі), речові та інші права (право власності, оренди тощо), документи (акти законодавства, судові рішення, статутні документи тощо), юридичні факти (народження, смерть, набуття або втрата громадянства, утворення, реорганізація, ліквідація юридичної особи, громадського об'єднання, початок або закінчення досудового розслідування, виконавчого провадження тощо).

Електронні державні реєстри можна класифікувати за критерієм доступності інформації, що в них міститься, на: а) публічні – містять інформацію, яка становить суспільний інтерес, унаслідок чого має бути відкритою або частково відкритою з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних» (Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення, Державний земельний кадастровий реєстр та ін.); б) непублічні – містять інформацію, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», а саме: персональні дані фізичних осіб, юридичні факти, що стосуються фізичних осіб (Єдиний державний демографічний реєстр, Державний реєстр актів цивільного стану громадян та ін.).

18. Основними проблемами у сфері застосування в Україні цифрових технологій у праві є: 1) непослідовність державної політики у сфері запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, яка зумовлена відсутністю єдиної та комплексної державної стратегії в цій сфері, яка б була розроблена з урахуванням рекомендації інституцій ЄС, інших міжнародних організацій, експертів та фахівців у сфері права, інформаційних технологій та ін.; 2) цифрова нерівність, яка виражається в недоступності Інтернет-технологій та якісного програмного забезпечення для окремих верств населення, що ускладнює, а подекуди унеможливорює користування електронними державними та регіональними онлайн-сервісами, а також у відсутності належного оснащення місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування окремих регіонів необхідними для надання якісних електронних послуг технологіями; 3) недостатність бюджетного фінансування, що зумовлює відсутність належного технічного забезпечення органів державної влади та місцевого самоврядування; 4) проблема міжопераційної несумісності, що ускладнює взаємодію між системами різних

органів державної влади та місцевого самоврядування, державними реєстрами; 5) неузгодженість основних понять та категорій між собою та з нормами ЄС, їх розрізненість у значній кількості нормативно-правових актів; 6) недостатній рівень гарантування захисту персональних даних та неврегульованість прав громадян, інших фізичних осіб у мережі Інтернет; 7) розрізненість нормативно-правових актів та відсутність уніфікованого підходу до визначення процедур застосування тих чи інших видів цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності.

19. На підставі дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері використання цифрових технологій у праві, визначені такі напрями його застосування для удосконалення електронного урядування, електронних адміністративних послуг, електронного судочинства та інших форм використання цифрових технологій у публічному управлінні в Україні: 1) формування єдиної зваженої державної політики у сфері розвитку цифрових технологій, яка охоплюватиме не тільки власне використання цифрових технологій у сфері публічного управління, але й в такі суміжні сфери, як надання Інтернет-послуг населенню, діяльність Інтернет-провайдерів, розробників операційних систем та ін.; 2) підвищення незалежності та функціональної спроможності органу, відповідального за формування та реалізацію державної цифрової політики, покладення на нього у тому числі функцій щодо забезпечення захисту персональних даних особи; 3) налагодження співробітництва держави з провідними суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема стимулювання господарської діяльності у сфері здійснення ІТ-розробок, Інтернет-технологій та ін., шляхом збалансованої державної підтримки суб'єктів, які здійснюють відповідні види господарської діяльності; 4) масштабування електронних адміністративних послуг, для чого необхідне спрощення процедур користування такими послугами, включаючи спрощення процедури ідентифікації користувача, надання можливості доступу до порталів адміністративних послуг з пристроїв, які мають мінімальні технічні характеристики тощо; 5) розширення можливостей електронного судочинства, включаючи перехід на електронне діловодство та обмін процесуальними документами, судовими рішеннями в електронній формі без одночасного використання паперових документів тощо.

20. Перспективними напрямками використання інноваційних технологій у праві є: 1) засоби ідентифікації особи за її біометричними даними, які поки що використовуються з метою здійснення державного контролю за дотриманням правил перетину державного кордону України, однак у перспективі можуть бути застосовані й в інших сферах – ідентифікації при отриманні адміністративних послуг; запровадження цієї технології потребує, передусім, розробки гарантій безпеки персональних даних; 2) технологія Blockchain, яка є перспективним та інноваційним напрямом, використання якого в різних сферах публічного управління сприятиме: зниженню рівня корумпованості та зловживань, подоланню зайвої бюрократії, що матиме наслідком підвищення довіри до держави та адміністративних послуг, забезпеченню безпеки даних тощо; 3) технології «Smart City» та «Smart Village» спрямовані на організацію оптимальної системи управління міською інфраструктурою та сільськими територіями, підвищення ефективності такого управління,

створення умов для залучення громадськості до участі в здійсненні управління тощо; 4) технології використання деяких можливостей штучного інтелекту в судочинстві з метою спрощення роботи судді та розвантаження судів від необхідності виконання деяких механічних, неінтелектуальних видів діяльності під час підготовки та розгляду судових справ, формування судових рішень тощо; впровадження цієї технології потребує урахування моральних засад, яких необхідно дотримуватися відповідно до Етичної хартії по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі.

21. З метою удосконалення законодавства у сфері регулювання використання цифрових технологій у публічному управлінні необхідно: 1) ратифікувати та імплементувати положення деяких європейських актів у сфері використання цифрових технологій у праві, зокрема: Директиви № 2002/20/ЄС, Директиви № 2002/21/ЄС, Директиви (ЄС) № 2016/1148, Регламенту (ЄС) № 910/2014, Регламенту (ЄС) № 2019/881 та ін., що дозволить узгодити технічні вимоги до розробок у сфері забезпечення кібербезпеки, виробити відповідні до європейських стандартів вимоги у сфері забезпечення безпека мережі та інформаційних систем; 2) у Господарському процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства уточнити, що заяви в електронній формі подаються виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи з використанням власного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису в порядку, встановленому Законом України «Про електронні довірчі послуги», а також закріпити можливість подання позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги, іншої заяви з процесуальних питань за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в електронній формі; 3) прийняти базовий Закон (наприклад, Закон України «Про засади державної цифрової політики»), у якому визначатимуться всі основні терміни та поняття та загальні правила, основоположні принципи у сфері використання цифрових технологій у публічному управлінні; 4) урегулювати питання електронної форми правових актів шляхом прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», у якому, крім іншого, визначити питання електронного обігу правових актів; 5) у Законі України «Про захист персональних даних» регламентувати гарантії захисту персональних даних громадян у мережі Інтернет; 6) у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», інших законах, що регулюють повноваження органів публічно-владних повноважень у сфері прийняття індивідуальних актів, передбачити можливість їх прийняття в електронній формі; 7) доповнити ст. 236 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та § 42 Регламенту Кабінету Міністрів України положенням про те, що громадські консультації та обговорення проектів правових актів здійснюються шляхом розміщення відповідного проекту на офіційному вебсайті розробника акта, щодо якого у встановленій формі громадяни можуть подавати свої зауваження, заперечення та пропозиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Степанов В.Ю. Проблеми та перспективи інформаційного суспільства. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_4
2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27–28. Ст. 181.
3. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. : Закон України від 09 січня 2007 р. Відомості Верховної Ради. 2007. № 12. Ст. 102.
4. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. Офіційний вісник України. 2013. № 44. Ст. 1581.
5. Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 614-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-2013-p>
6. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>
7. Берназюк О.О. Цифрові технології у праві: сучасний погляд у майбутнє : монографія. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 526 с.
8. Глобальный инновационный индекс 2019 : Глобальный звіт про розвиток інформаційних технологій – 2019. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2019-report#>
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
10. Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020" : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

11. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році : Щорічне послання Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/videos/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-430>
12. Лідери G7 обговорюють Іран та прагнуть прориву в економіці. *Європейська правда*. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/08/26/7100065/>
13. У Франції розпочався саміт G7: які теми обговорюватимуть послі країн «великої сімки». *Прямий*. 2019. URL: <https://prm.ua/u-frantsiyi-rozpochavsya-samit-g7-yaki-temi-obgovoryuvatimut-posli-krayin-velikoyi-simki/>
14. У Франції розпочався саміт Великої сімки, де країни обговорять Україну, Африку і боротьбу з нерівністю. *Укрінформ*. 2019. URL: <https://ua.sbu.ua/polityka/u-frantsii-rozpochavsia-samit-velykoi-simky-de-krainy-obhovoriat-ukrainu-afryku-i-borotbu-z-nerivnistiu-12417.html>
15. Дацюк С. Кінець Європи. *Українська правда*. Блоги. 2019. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5c7f9013b54f0/view_print/
16. «Введення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя необхідно вже сьогодні» – Секретар ВП ВС Всеволод Князев. Верховний Суд. 2018. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/611695/>
17. В Україні починається період цифрових трансформацій. *Судово-юридична галета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/149021-v-ukrayini-pochinayetsya-period-tsifrovikh-transformatsiy>
18. Аблякимов Е.Е. Правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів : автореф. дис... канд. юрид наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2010. 21 с.
19. Асанова А.А. Електронний уряд як дійовий механізм взаємодії і форма співпраці держави та громадян в інформаційному суспільстві. *Державне управління*. 2016. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/TEKNOLOGIYA/03-ASANOVA.pdf>
20. Бабалик Є.П. Адміністративно-правові основи інформаційного забезпечення митних органів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. 2010. 18 с.

21. Бухтатий О.Є. Публічні комунікації та електронна демократія в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Харківської державної академії культури*. Серія «Соціальні комунікації». 2016. Вип. 48. С. 108–120.
22. Грудницький В.Н., Чистякова В.В. Развитие электронного правительства в Украине: проблемы и перспективы. *Право та державне управління*. 2017. № 1(26). С. 164–169.
23. Єжунінов В.В. Надання державних послуг з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. *Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід : матеріали наук.-практ. семінару, 19 квітня 2013 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В.М. Дрешпак (голов.ред.). Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 104 с.*
24. Ємельяненко О.М. Електронний уряд: інноваційні підходи до політики і управління в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2008. 17 с.
25. Ільницький М.П. Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2017. 215 с.
26. Каламайко А.Ю. Цифровізація правосуддя та доступ до правосуддя під час COVID. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 14. С. 98–108.
27. Клімушин П.С., Серенок А.О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Харків : Магістр, 2010. 312 с.
28. Ключевський В.І. Електронне судочинство: шляхи впровадження та зарубіжний досвід. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020 № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/16.pdf
29. Коваль Р.А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2008. 20 с.
30. Коновал В.О. Методологічні засади електронного урядування на місцевому рівні: поняття, принципи, моделі та передумови. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2(53). С. 1–8.

31. Куценко С.І. Перспективи розвитку нормативно-правового забезпечення в контексті надання адміністративних послуг через електронні онлайн-сервіси. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 3. С. 89–92.

32. Новицька Н.Б. Організаційно-правові аспекти інформаційної культури в управлінській діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право». Ірпінь, 2007. 19 с.

33. Пархоменко В.П. Інформаційне забезпечення місцевого самоврядування при наданні послуг населенню : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04 «Міське самоврядування». Харків, 2009. 18 с.

34. Різак М.В. Практика країн Європейського Союзу та України у сфері судочинства щодо гарантування безпеки обігу та обробки персональних даних. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7. С. 68–72.

35. Серенок А.О. Від електронного уряду до електронного урядування: трансформація поняття. *Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід : матеріали наук.-практ. семінару*, 19 квітня 2013 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В.М. Дрешпак (голов. ред.). Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 104 с.

36. Спасібов Д.В. Інноваційні електронні сервіси надання адміністративних послуг. *Право та державне управління*. 2017. № 1(26). С. 197–202.

37. Бежевець А.М. Електронне судочинство як необхідний елемент цифрової трансформації суспільства та держави. *Інформація і право*. 2020. № 4(35). С. 142–146.

38. Біолус В.В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2011. Вип. 11. С. 97–106.

39. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.

40. Вербіцька М., Гоголь А. Деякі аспекти запровадження електронного суду в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1(21). С. 52–57.

41. Голубєва Н.Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 204 с.
42. Ізарова І.О. Перспективи запровадження електронного правосуддя в цивільному судочинстві в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 44–47.
43. Козакевич О.М. Інформаційні технології як фактор забезпечення права на доступ до правосуддя. *Правове життя сучасної України: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 97–100.
44. Кушакова-Костицька Н.В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 103–109.
45. Логінова Н.І. Упровадження електронного правосуддя в систему судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 429–435.
46. Мельничук Т.І. Деякі питання актуальності запровадження алгоритму штучного інтелекту в систему правосуддя. *Людина віртуальна: нові горизонти* : зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М.А. Монреаль : СРМ «ASF», 2020. 139 с.
47. Паскар А.Л. «Електронний суд» – новітній засіб забезпечення доступу до правосуддя». *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682. С. 70–75.
48. Петренко Н.О. Щодо запровадження електронного правосуддя при вирішенні господарських спорів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 197–201.
49. Радущкий О., Вільшун О. Інформаційні технології в судах. *Юридичний журнал: аналітичні матеріали. Коментарі. Судова практика*. 2011. № 12. С. 132–134.
50. Солончук І.В. Інформаційне судочинство як закономірність інформаційного суспільства. *Інформація і право*. 2020. № 3(34). С. 46–54.

51. Стефанов С.О. Деякі аспекти правового регулювання проєкту «Електронний суд» при його реалізації в судочинстві України. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 56. С. 249–257.

52. Стоянова Т.А. Електронне судочинство в окремому провадженні. Правове життя сучасної України: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 2. С. 340–342.

53. Обрусна С.Ю. Окремі проблеми адміністративно-правового забезпечення впровадження електронного суду в Україні. *Правові засади організації та здійснення публічної влади : збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова* (м. Хмельницький, 28 лютого – 2 березня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 462 с.

54. Токар Л.В. Суддя vs штучний інтелект. *Українське суспільство в пошуках відповідей на виклики сучасності: світоглядний рівень осмислення : матер. Всеукр. наук.-теоретич. конф.* (м. Одеса, 18–19 червня 2020 р.) / за заг. ред. академіка С.В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2020. 126 с.

55. Шамрай О.В. Електронний суд в українському судочинстві: нормативне врегулювання та перші практичні здобутки. *Університетські наукові записки*. 2014. № 3. С. 174–184.

56. Шевчук В.М. Перспективи запровадження технологій штучного інтелекту у судову діяльність в сучасних умовах. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару* (м. Харків, 5 листопада 2020 р.). Харків : Право, 2020. 112 с.

57. Бойчун С.О. Електронна демократія як тенденція глобального політичного розвитку : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2010. 16 с.

58. Митко А.М. Електронна демократія в дії. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2011. № 20. С. 20–23.

59. Соловійов С.Г. Концептуальні основи електронної демократії: зарубіжні теорії та впровадження в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=885>

60. Куфтирєв П.В. Роль та значення електронної демократії як елементу сучасних конституційно-правових механізмів правового регулювання. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 5. С. 147–150.

61. Григор О.О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Львів, 2003. 20 с.

62. Заборовський В.В., Басига Ю.М., Манзюк В.В. Інформація та інформаційні технології як невід’ємна частина професійної діяльності адвоката. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4/2019. С. 104–114.

63. Недбай В.В. Соціально-політичні особливості інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2004. 15 с.

64. Федоренко В.Л., Нестерович В.Ф. Утвердження та конституційне закріплення права на інформацію: від найдавніших часів до сучасності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 41. Том. 1. С. 47–51.

65. Павлишин О.В. Філософсько-правовий аналіз розробки і використання електронних експертних систем у правозастосовчій діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2005. 204 с.

66. Селезнєва О.М. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України як інтегрованої категорії : дис. ... док-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 420 с.

67. Синєокий О.В. Високотехнологічне інформаційне право України : навчальний посібник. Харків : Право, 2010. 360 с.

68. Fedorenko V., Lytvyn N., Luchenko D., Panova I., Tsybulnyk N. Legal aspects of information security management in the conditions of Ukraine’s European integration. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2020 Vol. 10. P. 477–490.

69. Федоренко В.Л. «Інформаційна видавнича революція» І. Гутенберга та утвердження авторського права й суміжних прав і механізмів їх захисту в Європі. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4(88). С. 288–300.

70. Варава І. Інновації у професійній діяльності юристів: використання потужностей штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2020. № 1(32). С. 47–54.

71. Рощук М.В. Трансформація України в цифрову державу: інструменти реалізації. *Юридичний вісник*. 2020. № 1(54). С. 86–93.

72. Тупкало В.М., Заплотинський Б.А., Аверічев І.М. Використання інфокомунікаційних технологій в юридичній діяльності : навч. посібник. Київський інститут інтелектуальної власності та права НУ «Одеська юридична академія». К. : 2020. 164 с.

73. Трихліб К.О. Генезис та розвиток терміну поняття «право». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6–2. Т. 1. С. 51–54.

74. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.

75. Волинка К.Г. Теорія держави і права : навч. посіб. К. : МАУП, 2003. 240 с.

76. Теорія держави і права : навчальний посібник / за ред. В.М. Корецького. Суми : Університетська книга, 2005. 536 с.

77. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 655 с.

78. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19>

79. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

80. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства : Міжнародний документ від 22.07.2000. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163

81. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» : Міжнародний документ від 12.12.2003. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c57

82. A Digital Agenda for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Brussels, 19.5.2010, COM(2010)245 final. URL: [http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN)

83. Інформаційні технології в юридичній діяльності: базовий курс : навчальний посібник / О.В. Співаковський та ін. Херсон : ХДУ, 2012. 220 с.

84. Википедия: Свободная энциклопедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B5_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%B8

85. Некрасов В. Розробник штучного інтелекту Родні Брукс: як 5G дозволить ШІ впливати на демографію і клімат. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/05/10/647656/>

86. Берназюк О.О. Цифрові технології у сфері публічного управління: визначення основних понять. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Вип. 46. С. 109–113.

87. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності : навчальний посібник / В.Г. Іванов та ін. ; за заг. ред. В.Г. Іванова. Харків : Право, 2010. 240 с.

88. Денісова О.О. Інформаційні системи і технології в юридичній діяльності : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 315 с.

89. Еннан Р.Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. *Наукові конференції: IT-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*. 2016. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>

90. Чукут С.А. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій. *Держава та регіони*. Серія «Державне управління». 2016. № 1(53). С. 133–137.

91. Довгий С.О. Електронний парламент України: досвід створення. Наукове видання. Київ : Логос, 2015. 452 с.
92. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 № 2250-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>
93. Колосок А.М. Електронне урядування – шлях до формування соціально відповідальної держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6(168). С. 417–421.
94. Колесникова К.О. Співвідношення державного управління та публічного адміністрування у процесі суспільної трансформації. Публічне управління. 2013. № 3. С. 41–45.
95. Мамонов І.Л. Публічне управління, державне управління, соціальна політика та місцеве самоврядування як складові соціального управління. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_4
96. Берназюк О.О. Напрями застосування та види цифрових технологій у праві. *Прикарпатський юридичний вісник Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 4(19). С. 34–38.
97. Берназюк О.О. Окремі питання розвитку електронної демократії в Україні. *Сучасне державотворення та право творення: питання теорії та практики* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Причорноморська фундація права, 2017. С. 27–29.
98. Recommendation CM/Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1410627>
99. З липня 2017 року система електронного судочинства запрацює у всіх судах країни. Новини Вищої ради правосуддя : офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/1868>
100. Берназюк О.О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. *Підприємництво, господарство і право: науково практичний господарсько-правовий журнал*. 2017. № 10(260). С. 166–170.

101. Підсумки роботи із запитами на інформацію, що надійшли на адресу Секретаріату Кабінету Міністрів України з 9 травня 2011 року по 31 грудня 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/dostup-do-publichnoyi-informaciyi/zviti-pro-nadhodzhennya-zapitiv/2020-rik/pidsumki-roboti-iz-zapitami-na-informaciyu-shcho-nadijshli-na-adresu-sekretariatu-kabinetu-ministriv-ukrayini-z-9-travnya-2011-roku-po-31-grudnya-2020-roku>

102. Звіт про опрацювання запитів на інформацію у 2020 року : Інформація Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/gromadskosti/dostup-do-publichnoyi-informaciyi>

103. Аналіз організації роботи зі зверненнями громадян, що надійшли до МОЗ України у 2020 році : Інформація Міністерства охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/uploads/2/14851-pro_opracuvanna_zapitiv_na_public_d_10_2020.pdf

104. Smith R. Digital Delivery of Legal Services to People on Low Incomes. *Annual Update*. 2016. URL: <https://www.thelegaleducationfoundation.org/wp-content/uploads/2016/05/Digital-Technology-Spring-2016.pdf>

105. Корнієнко Я. Професор Каліфорнійського університету: як вести бізнес в умовах Четвертої індустріальної революції. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/06/7/648544/>

106. Бутусов Ю. Замах на держреєстри: історія однієї з найзухваліших оборудок в Україні. ZN.UA. 2013. URL: https://dt.ua/internal/zamah-na-derzhreyestri-istoriya-odniyeyi-z-nayzuhvalishih-oborudok-v-ukrayini-_.html

107. На Украину обрушилась масштабная хакерская атака. Strana.ua. 2017. URL: <https://strana.ua/news/78448-na-ukrainu-obrushilas-masshtabnaya-hakerskaya-ataka-virus-petya-hronika-onlajn-obnovlyaetsya.html>

108. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол.: Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут. К., 2008. 200 с.

109. Electronic governance (e-governance): Recommendation Rec (2004) 15 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 15 December

2004 and explanatory memorandum. URL: [https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/E-governance/Key_documents/Rec\(04\)15_en.pdf](https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/E-governance/Key_documents/Rec(04)15_en.pdf)

110. How Legal Technology Will Change the Business of Law / C. Veith et al. *The Boston Consulting Group*. 2015. № 15–14. URL: http://www.bucerus-education.de/fileadmin/content/pdf/studies_publications/Legal_Tech_Report_2016.pdf

111. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>

112. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

113. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

114. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

115. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

116. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>

117. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68059

118. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>

119. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/page?text=%E5%EB%E5%EA%F2%F0%EE%ED>

120. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18/page?text=%E5%EB%E5%EA%F2%F0%EE%ED>

121. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2001 № 376. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF>

122. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання : Наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14/paran24#n24>

123. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>

124. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції : Закон України від 04.07.2012 № 5041-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5041-17>

125. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

126. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2006 № 740. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/740-2006-%D0%BF>

127. Про затвердження Тимчасового регламенту надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження : Наказ Державної судової адміністрації від 07.11.2016 № 227. URL: <http://court.gov.ua/userfiles/nak227.pdf>

128. Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду : Рішення Ради суддів України від 26.11.2010 № 30. (у редакції Рішення Ради суддів від 12.04.2018 № 16). URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/>

129. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>

130. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 № 1060. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>

131. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

132. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

133. Друзь Ю.В. Електронні юридичні консультації: інноваційні аспекти. *Стратегічно-інноваційний розвиток суб'єктів економічної системи в умовах глобалізації* : збірник тез I Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції, м. Кременчук, 16–18 листопада 2016 р. Кременчук : КрНУ, 2016. С. 207–208.

134. Becla A. Information Society and Knowledge-based Economy – Development Level and the Main Barriers – some Remarks. *Economics & Sociology*. 2012. Vol. 5. № 1. P. 125–132.

135. Берназюк О.О. Історико-правова періодизація розвитку цифрових технологій у праві. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. О.О.О. Кишинів, 2017. С. 45–49.

136. Olszak C., Ziemba E. The Information Society Development Strategy on a Regional Level. *Issues in Informing Science and Information Technology*. 2009. Vol. 6. P. 213–225.

137. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

138. Про Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.1995 № 505. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/505-95-%D0%BF>

139. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>

140. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України № 810/98 від 22 липня 1998 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/810/98>

141. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 09.04.1999 № 595-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-14>

142. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31.07.2000 № 928/2000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>

143. Про затвердження Положення про вебсайт Верховної Ради України у глобальній інформаційній мережі Інтернет : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 24 травня 2001 р. № 462. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462/01-%D1%80%D0%B3>

144. Про вебресурси Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 19.05.2015 № 699. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/699/15-%D1%80%D0%B3>

145. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3. *Офіційний вісник України*. 2002. № 2. Ст. 57.

146. Про Національну систему конфіденційного зв'язку : Закон України від 10.01.2002 № 2919-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2919-14>

147. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року № 208. *Офіційний вісник України*. 2003. № 9. Ст. 378.

148. Про затвердження Переліку і Порядку надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» : Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 15.08.2003 № 149. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/z1065-03>

149. Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.05.2003 № 259-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-%D1%80>

150. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 36. Ст. 276.

151. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

152. Женевський План дій : Міжнародний документ від 12.12.2003. URL: https://informationsociety.wordpress.com/basics/wsis_outcomes/pd/

153. Латинін М.А. Стратегічні пріоритети розбудови інформаційного суспільства в Україні. *Держава і суспільство*. 2011. № 2. С. 185–191.

154. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

155. Про державний реєстр виборців : Закон України від 22.02.2007 № 698-V. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/698-16>

156. Про схвалення Концепції розвитку Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 711-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/711-2009-%D1%80>

157. Про державний земельний кадастр : Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>

158. Берназюк О.О. Історико-правові передумови запровадження цифрових технологій в право. *Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новації* : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. Київ : Актуальна юриспруденція, 2017. С. 53–55.

159. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3475-15>

160. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

161. Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2007 № 653-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/653-2007-%D1%80>

162. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 08.07.2009 № 514/2009. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>

163. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про скасування деяких рішень Ради національної безпеки і оборони України» та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України : Указ Президента України від 06.06.2014 № 504/2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/2014>

164. Про ініціативу «Партнерство Відкритий уряд»: Партнерство Відкритий уряд. URL: <http://ogp.gov.ua/content/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%83>

165. Декларація Відкритого Уряду: Міжнародний документ Генеральної Асамблеї ООН від 20.09.2011. URL: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/uploads/attach-970-43074813.pdf

166. Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2012 № 671. Офіційний вісник України. 2012. № 56. Ст. 2250.

167. Проміжний звіт про реалізацію плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014–2015 роках: Громадянське суспільство і влада. URL: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/2731

168. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2016–2018 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 909-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-2016-p>

169. Про затвердження Положення про Державний реєстр баз персональних даних та порядок його ведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 616. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/616-2011-%D0%BF>

170. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний

статус : Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>

171. Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.12.2012 № 1212. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1212-2012-%D0%BF>

172. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення : Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 09.02.2018 № 166. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0028-12>

173. Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 № 670. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/670-2012-%D0%BF>

174. Про запровадження Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2012 № 1134. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1134-2012-%D0%BF>

175. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 03.07.2014 № 1565-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1565-18>

176. Про схвалення Концепції створення Національного контактного центру: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1269-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1269-2015-p>

177. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення Національного контактного центру : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 182-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/182-2016-p>

178. Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 492. Офіційний вісник України. 2014. № 80. Ст. 2269.

179. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2019 р. № 829. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-optimizaciyi-sistem-829>

180. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/577-19>

181. Положення про електронну взаємодію державних електронних інформаційних ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 № 606. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-п>

182. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади» : Наказ Міністерства юстиції України від 16.10.2014 № 1704/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1280-14>

183. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Наказ Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

184. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи : Наказ Міністерства юстиції України від 09.02.2016 № 359/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0200-16>

185. Електронна взаємодія. Біла книга державної політики / за ред. О. Вискуба. Київ, 2015. URL: <https://docs.google.com/document/d/1sYW-zJs4yXoNsjhozM5oFwaJUyA8fGSWZ4yuazvQcNk/edit>

186. Електронні послуги. Біла книга державної політики / за ред. О. Вискуба. Київ, 2015. URL: <https://docs.google.com/document/d/15wwt9WBIPVu8U-9YWFW3r5kLj1RBOUm0aZym82nf7po/edit>

187. Концепція електронної ідентифікації України. Біла книга державної політики / за ред. О. Потія та Ю. Козлова. Київ, 2015. URL: <https://docs.google.com/document/d/1U04LtkJD3ztnL-iRh8Oui1OHuD13CBY39dfYrmD4Fc/edit>

188. Декларація відкритості парламенту : Міжнародний документ від 15.09.2012. URL: <https://www.oporaua.org/library/3687-deklaracija-vidkrytosti-parlamentu>

189. Про деякі заходи щодо забезпечення відкритості процесу роботи Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України та Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 05.02.2016 № 47. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/16-%D1%80%D0%B3>

190. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 № 1035-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1035-19>

191. Держава у смартфоні: Президент Зеленський підписав Указ. Під прицілом. 2019. URL: <https://p-p.com.ua/news/dergava-v-smartfoni-prezydent-zelenskyi-pidpysav-ukaz/>

192. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг : Указ Президента України № 558/2019 від 29 липня 2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5582019-28853>

193. Про утворення комісій з проведення реорганізації та ліквідації деяких центральних органів виконавчої влади : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06 вересня 2019 р. № 738-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorenniya-komisij-z-provedenny-a060919>

194. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/856-2019-%D0%BF>

195. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>

196. Даніл'ян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) : монографія. Харків : Право, 2008. 184 с.

197. Передумови становлення інформаційного суспільства в Україні / за ред. С.О. Довгого. Київ : Азімут-Україна, 2008. 288 с.

198. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : Міжнародний документ від 28.01.1981. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_326

199. Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних : Міжнародний документ від 08.11.2001. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_363

200. Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних : Закон України від 06.07.2010 № 2438-VI/ URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2438-17>

201. Поправки до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, що дозволяє приєднатися Європейським Співтовариствам : Міжнародний документ від 15 червня 1999 р. ; Пазюк А.В. Захист прав людини стосовно обробки персональних даних: міжнародні стандарти. Київ : Інтертехнодрук, 2000. 69 с.

202. Берназюк О.О. Міжнародне-правове регулювання цифрових технологій у праві. *Альманах міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 18. С. 3–10.

203. Віденська декларація та Програма дій : Міжнародний документ від 25.06.1993. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_504

204. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європи «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне

переміщення таких даних» : Міжнародний документ від 24.10.1995. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_242

205. Резолюція № 1 Влияние новых коммуникационных технологий на права человека и демократические ценности : Международный документ от 12.12.1997. URL: <http://www.adilsoz.kz/acts/show/id/124>

206. Резолюция 60/45, принятая Генеральной Ассамблеей ООН «Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности» : Международный документ от 08.12.2005 № 60/45. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_e45

207. Рекомендації COM (2010) 245 Цифровий порядок денний для Європи : Міжнародний документ від 19.05.2010. URL: http://uk.unionpedia.org/i/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA_%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8

208. Угода про технічні бар'єри у торгівлі : Міжнародний документ від 15.04.1994. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_008

209. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

210. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 № 2344-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>

211. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

212. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2374-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>

213. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів: Постанова Правління Національного банку України від 05.11.2014 № 705. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>

214. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи : Рішення Державної судової

адміністрації України від 29.05.2013 №15-3137/13. URL: <http://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf>

215. Берназюк О.О. Адміністративне-правове регулювання цифрових технологій у праві: сучасний стан та напрямки вдосконалення. *Науковий журнал Сумського національного аграрного університету*. 2017. № 4. С. 77–81.

216. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

217. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

218. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

219. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

220. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19>

221. Про Положення про технічний захист інформації в Україні : Указ Президента України від 27.09.1999 № 1229/99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1229/99>

222. Про затвердження Концепції технічного захисту інформації в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.1997 № 1126. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1126-97-%D0%BF>

223. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

224. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

225. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

226. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>

227. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 року № 503/97. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/503/97>

228. Про офіційне оприлюднення регуляторних актів, прийнятих місцевими органами виконавчої влади, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та їх посадовими особами, і внесення змін до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 № 150. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/150-2004-%D0%BF>

229. Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи «Урядовий контактний центр» : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2009 № 898. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/898-2009-%D0%BF>

230. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2013 № 13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/13-2013-%D0%BF>

231. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України № 228 від 02.07.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п>

232. Деякі питання підготовки проєктів актів законодавства в електронній формі: постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 608. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/608-2017-%D0%BF>

233. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

234. Про затвердження Інструкції з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян : Наказ Міністерства юстиції України від 24.07.2008 № 1269/5. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0691-08>

235. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру нотаріусів : Наказ Міністерства юстиції України від 13.10.2010 № 2501/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0926-10>

236. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр : Наказ Міністерства юстиції України від 07.07.2011 № 1810/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11>

237. Кулик С.М., Кравчук О.С. Електронне урядування в Україні та зарубіжний досвід у цій сфері. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки*. 2011. № 20. С. 100–103.

238. Кісілевич-Чорнойван О.М. Міжнародне інформаційне право : навчальний посібник. Київ : Персонал, 2011. 160 с.

239. Про затвердження Положення про порядок роботи у Верховній Раді України із проектами законів, постанов, інших актів Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 22 травня 2006 р. № 428. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/428/06-pr>

240. Про затвердження Правил підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2005 р. № 870. Офіційний вісник України. 2005. № 36. Ст. 220.

241. Про затвердження вимог до підготовки технологічної картки адміністративної послуги : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2013 р. № 44. Офіційний вісник України. 2013. № 9. Ст. 333.

242. Деякі питання щодо визначення адміністратора Єдиних та Державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України : Наказ Міністерства юстиції від 25.06.2015 № 1059/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0754-15>

243. Про затвердження Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2005 № 34/5. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgiin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0381-05>.

244. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10>

245. Берназюк О.О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. № 55. С. 32–35.

246. Грицяк Н.В., Литвинова Л.В. Державне управління в умовах розвитку інформаційного суспільства : навчальний посібник / за заг. ред. д. держ. упр., проф. Н.В. Грицяк. Київ : К.І.С., 2015. С. 23–24.

247. Alshehri, Mohammed, Drew, Steve E-Government Fundamentals / IADIS International Conference ICT, Society and Human Beings 2010. P. 34–42.

248. Рисовський проти України : Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 29979/04 від 20 жовтня 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854

249. Справа Інтерсплав проти України : Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 803/02 від 9 січня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_194

250. Серков проти України : Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 39766/05 від 7 липня 2011 р. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/25055.docx>

251. Case of Bulves v. Bulgaria: decision of the European Court of Human Rights, 22.04.2009, № 3991/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"fulltext":\["Bulves v. Bulgaria"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-90792"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{).

252. Берназюк О.О. Електронне урядування та концепція належного урядування: питання співвідношення. *International scientific and practical conference*, Miskolc, Hungary, April 19–20. Miskolc, 2019. С. 203–206.

253. Мезенцев А.В. Електронне урядування, електронна демократія – підходи до визначень. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 1(48). С. 64–69.

254. Войтко А. Електронний уряд у Великобританії. Впровадження та проблеми. *Актуальні проблеми суспільно-політичних наук : збірник матеріалів наукової конференції* / упоряд.: О.І. Яременко, С.А. Лапшин. Вінниця, 2018. С. 236–239.

255. Марченко В.В. Поняття об'єкта і предмета електронного урядування в органах виконавчої влади України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагог. ун-ту ім. Г.С. Сковороди*. Право. 2017. Вип. 26. С. 83–87.

256. Левченко Л.О., Ткаченко А.В. Електронний уряд: сутність, особливості та перспективи розвитку. *Наукові праці. Політологія*. 2012. Вип. 192. Т. 204. С. 44–47.

257. Лойко Л.І., Хочь І.Х. Інструменти, механізми та еволюція електронного урядування. *Правова держава. Щорічник наукових праць*. 2010. Вип. 21. С. 471–476.

258. Погребняк І.Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. *Право та інновації*. 2014. № 3(7). С. 26–35.

259. Gordon Wilkinson E-Government: Key Concepts and Applications to Development / University of North Carolina. URL: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN93470.pdf>

260. Базарна О.В. Поняття, суть, природа публічного управління та державного управління. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2012. Ч. 2. № 1. С. 59–64.

261. Босак О.З. Становлення та розвиток системи публічного управління в Україні. Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє : монографія / відп. ред. І.А. Грицяк. Київ : К.І.С., 2009. 240 с.

262. Гавкалова Н.Л., Власенко Т.А., Гордієнко Л.Ю. Вступ до публічного адміністрування : навч. посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 382 с.

263. Козак В.І. Публічне управління в системі координат української державності. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44. С. 64–70.

264. Тихий К.І. Погляди на публічне управління для сучасної України / Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція. URL: <http://intkonf.org/tihiy-k-i-poglyadi-na-publichne-upravlinnya-dlya-suchasnoyi-ukrayini/>

265. Мельниченко О.А. Якість публічного управління як запорука добробуту населення країни. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 1(51). С. 2–6.

266. Єсімов С.С. Методологія дослідження інформаційних технологій у публічному управлінні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2017. Вип. 4. С. 211–221.

267. Войтович Р.В., Ворона П.В. Публічне управління в умовах інституційних змін : колективна монографія. Київ, 2018. 475 с.

268. Лесников О.О. Реформа публічної адміністрації: електронна демократія. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 2(17). С. 143–147.

269. Волох О. Генезис електронного урядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 121–125.

270. Косяненко Є.В. Інформаційно-комунікаційні технології у здійсненні громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 40–45.

271. Соломко Ю. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2(55). Ч. 1. С. 135–143.

272. Вперед у майбутнє: чому уряд повинен звернути увагу на штучний інтелект. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/09/4/651230/>

273. Політанський В.С. Право на інформацію як фундаментальне право інформаційного суспільства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. Т. 1. С. 16–20.

274. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n51>

275. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF>

276. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF>

277. Берназюк О.О. Інформаційна та організаційна діяльність допоміжних органів при Кабінеті Міністрів України. *Інформація і право*. 2016. Вип. 1(16). С. 67–69.

278. Цифрова держава. Технології на службі громадянина. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/06/5/7217189/>

279. Дурман М.О., Тохтарова І.М. Відкриті дані як інструмент інформаційного забезпечення прозорості публічної влади. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_1_15

280. Державне підприємство «Державний центр інформаційних ресурсів України» : офіційний вебсайт. URL: <http://dir.gov.ua/>

281. Деякі питання документування управлінської діяльності : Наказ Міністерства юстиції України від 07.01.2018 № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF>

282. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронного цифрового підпису : Наказ Міністерства юстиції України від 01.11.2012 № 1600/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1854-12>

283. Кабмін запускає фонд стартапів: початковий бюджет – 400 мільйонів. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/11/649577/>

284. Про Програму розроблення та впровадження єдиної державної комп'ютерної системи «Кадри» : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.1997 № 918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-97-%D0%BF>

285. Про схвалення Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 № 437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80>

286. Про затвердження Порядку подання електронної звітності до органів державної статистики : Наказ Державного комітету статистики України від 12.01.2011 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-11>

287. Про Порядок функціонування інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю), внесення відомостей до неї та строки розміщення цих відомостей : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 387. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/387-2017-%D0%BF>

288. Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF>

289. Про затвердження Порядку реалізації арештованого майна : Наказ Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2831/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16>

290. В Україні почав працювати сервіс «е-пенсія». Укрінформ. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2757324-v-ukraini-vprovadili-poslugu-epensia.html>

291. В Україні відтепер можна перевірити диплом онлайн. UA.NEWS. 2019. URL: <https://ua.news/ua/v-ukraine-teper-mozhno-proverit-diplom-onlajn/>

292. Водійські права і студентські квитки зроблять електронними. Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/27/7227472/>

293. В Україні запускають геопортал «Відкрита земля». SEEDS.org.ua. 2019. URL: <https://www.seeds.org.ua/v-ukra%20ni-zapuskayut-geoportal-vidkrita-zemlya/>

294. Мінцифри за 5 років хоче перевести 100% адмінпослуг в онлайн. Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/29/7227617/>

295. Коновал В.О. Рекомендації органам публічної влади місцевого рівня щодо розроблення і застосування організаційно-правових механізмів

державного управління електронним урядуванням. *Young Scientist*. 2017. № 10(50). С. 765–774.

296. Рощук М.В. Державне агентство з питань електронного урядування України в системі публічної влади. *Юридичний вісник*. 2017. № 1(42). С. 80–85.

297. Спасібов Д.В. Електронне урядування в контексті сучасних концепцій публічного управління. *Theory and Practice of Public Administration*. 2018. № 2(61). С. 2–7.

298. Американська торговельна палата назвала проблеми української ІТ-галузі. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/30/650100/>

299. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні на 2019–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 37-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/37-2019-%D1%80>

300. Марченко В.В. Модернізація механізму електронного урядування в органах виконавчої влади України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 1. С. 39–472.

301. Комарницька Г.О., Береза С.Є. Стан та тенденції розвитку електронних послуг у державному секторі. *Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2017. № 11. С. 6–17.

302. Берназюк О.О. Структура та інструменти електронного урядування. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 2 (volume 1). С. 19–25.

303. Селезньова О., Храпіко Д. Технологічні передумови формування інформаційного права: досвід США. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. С. 54–57.

304. Сухонос В.В. Адміністративно-правова регламентація процесів створення електронного уряду: історичний досвід Чилі і США. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 8(21). С. 7–14.

305. Чукут С.А., Полярна В.Л. Кращі європейські практики впровадження електронного урядування: досвід Данії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 24. С. 140–145.

306. Алексєєнко І.В. Концепція Smart City як елемент громадянського суспільства. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2018. С. 12–20.

307. Слюсаренко В.Є. Електронне врядування як ефективний інструмент трьохстороннього партнерства. *Економіка, фінанси, право*. 2017. № 4/1. С. 49–52.

308. Тимошук В. Адміністративні послуги. Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : Софія-А, 2012. 104 с.

309. Берназюк О.О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5(279). С. 196–199.

310. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 № 918-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80>

311. Alshehri M., Drew S. Implementation of e-Government: Advantages and Challenges / Conference Proceedings. 2010. P. 79–86.

312. Серенок А.О. Механізми взаємодії органів влади з громадянами в системі електронного уряду : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2010. 200 с.

313. Кільченко А.В. Базові поняття і терміни вебтехнологій; упоряд. А.В. Кільченко. Київ : ІТЗН НАПН України, 2014. 49 с.

314. Деякі питання організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2018-%D0%BF>

315. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/services>

316. Електронне урядування та електронна демократія : навчальний посібник : у 15 ч. Ч. 10: Електронні послуги / за заг. ред. А.І. Т, В.М. Дрешпака. Київ, 2017. 60 с.

317. Некрасов В. Без хабарів і «договірняків»: 5 електронних держпослуг, які перемогли корупцію. *Економічна правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/12/10/643416/>

318. United Nations E-government Survey 2018 E-Government for the Future We Want / United Nations. New York, 2018/ URL: http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/EGovSurveyWebinar_Version4.pptx.pdf

319. Яворський П., Таран С. та ін. Інтеграція України у єдиний цифровий ринок ЄС. Потенційні економічні переваги. К. : ГО «Український центр європейської політики», 2020. 53 с.

320. Мінцифри: Україна піднялася в рейтингу індексу електронної участі ООН. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/11/27/7275026/>

321. «Держава в смартфоні»: послугами онлайн користуються лише 5% українців. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/4/7225321/>

322. Михайло Федоров: понад 50 тисяч ФОП відкрито онлайн на порталі Дія у 2020 році. *Урядовий портал*. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mihajlo-fedorov-ponad-50-tisyach-fop-vidkrito-onlajn-na-portali-diya-u-2020-roci>

323. Країна в смартфоні. Сім кроків для цифрової трансформації економіки. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/08/8/650379/>

324. Мусієнко М. ІТ на службі у фіскалів: чого чекати бізнесу. *Економічна правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/11/29/643125/>

325. Спасібов Д.В. Зарубіжний досвід інноваційних технологій надання публічних послуг. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управління». 2018. Т. 29(68). № 1. С. 161–166.

326. Про затвердження Порядку ведення Довірчого списку: Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 08.07.2020 № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-20#n9>

327. Про затвердження обов'язкових вимог до Довірчого списку : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2018 р. № 775. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-2018-%D0%BF>

328. Про затвердження вимог у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2018-%D0%BF>

329. Про затвердження Порядку проведення процедури оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1215-2018-%D0%BF>

330. Постанова Верховного Суду від 8 травня 2018 р. у справі № 815/3526/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74257097>

331. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2018 р. у справі № 805/1756/15-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74645974>

332. Постанова Верховного Суду від 1 серпня 2018 р. у справі № 804/169/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75645145>

333. Постанова Верховного Суду від 13 листопада 2018 р. у справі № 820/3279/13-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78198150>

334. Негрич О.М. Засади реалізації механізмів розвитку адміністративних послуг в умовах впровадження системи електронного урядування. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 21. С. 96–99.

335. Кислюк К.В. Розвиток електронного урядування в Україні як фактор соціокультурної динаміки. Культура України. Серія «Культурологія». 2018. Вип. 60. С. 228–237.

336. Клименко І.В. Електронні послуги : навчальний посібник / за заг. ред. Н.В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2014. 100 с.

337. Ткач І.В. Зарубіжний досвід дотримання принципів прозорості та відкритості в діяльності органів публічної влади. *Державне управління*. 2017. Т. 305. Вип. 293. С. 44–50.

338. Чукут С.А., Ціпцюра Т.М. Кращі європейські та українські практики надання електронних послуг для вразливих верств населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 95–97.

339. Михалюк С. Правотворчість як складова державного управління. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. Вип. 11. С. 191–198.

340. Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 192 с.

341. Мурашин О.Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових) актів. *Інформація і право*. 2014. № 2(11). С. 10–15.

342. Коморний О.М. Правові акти – поняття та ознаки. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 204–215.

343. Сендецька Т.В. Визначення поняття «правовий акт» у правовій системі України. *Форум права*. 2011. № 3. С. 708–711.

344. Сердюк І.А. Нормативно-правовий акт у співвідношенні з актом застосування та актом тлумачення права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. № 3. С. 152–159.

345. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV, у ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

346. Рішення Конституційного Суду України від 14.10.2003 № 16-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-03>

347. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2009 № 7-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>

348. Гусаров С.М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 55–57.

349. Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами : Наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2017 № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17>

350. Баганець О. Теоретико-правові передумови розвитку електронного урядування в органах прокуратури України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4(16). С. 35–40.

351. Про Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.05.2006 № 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/06-%D1%80%D0%B3>

352. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо запровадження електронного документообігу, пов'язаного із законодавчим процесом : Закон України від 17.10.2019 № 207-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/207-IX>

353. Рада стала на шлях електронних законів. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/12/7226123/>

354. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо вдосконалення електронної форми документообігу у Верховній Раді України: Закон України від 16.01.2020 № 469-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-20#n131>

355. Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF>

356. Декі питання цифрового розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2019 № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF>

357. Про вимоги до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади. Формат електронного повідомлення : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20.10.2011 № 1207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-11>

358. Писаренко В.П. Стан організаційно-правового забезпечення електронного документування в Україні. *Державна політика*. 2012. № 4. С. 97–103.

359. Берназюк Я.О. Конституційні основи правотворчості Президента України: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2013. 590 с.

360. Мірошниченко А.М., Попов Ю.Ю. Чи потрібен Закон України «Про нормативно-правові акти»? Форум права. 2009. № 1. С. 362–372.

361. Ющик О.І. Закон про закони: необхідність і концепція. Університетські наукові записки. 2005. № 3. С. 43–48.

362. Про нормативно-правові акти : проєкт закону України від 01.12.2010. реєстр № 7409. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123

363. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>

364. Кукарін О.Б. Електронний документообіг та захист інформації : навчальний посібник / за ред. Н.В. Грицяка. Київ : НАДУ, 2015. 84 с.

365. Про затвердження загальних вимоги до програмних продуктів, які закуповуються та створюються на замовлення державних органів : Постанова Кабінету Міністрів України № 869 від 12.08.2009. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/869-2009-%D0%BF>

366. Цифрова держава: у Зеленського презентують новий бренд для України. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/08/15/7223633/>

367. В ЄС анонсували 25 млн євро на цифрову економіку і е-урядування України. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/11/7220600/>

368. Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.06.2011 № 769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3>

369. Про Перелік автоматизованих систем інформаційно-технологічного забезпечення діяльності Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 01.07.2003 № 663. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663/03-%D1%80%D0%B3>

370. Про затвердження Програми інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012–2017 роки : Постанова Верховної Ради України від 05.07.2012 № 5096-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5096-17>

371. Депутатка від «Слуги народу» розповіла про електронного помічника для парламентаріїв. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/148750-deputatka-vid-slugi-narodu-rozpovila-pro-elektronnoho-pomichnika-dlya-parlamentariyiv>

372. Немировський А.В., Андрєєва О.М. Механізми комунікаційної діяльності Верховної Ради України. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2017. № 15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3132

373. Перелік організацій підключених до Системи електронної взаємодії органів виконавчої влади версія 2.0 станом на 31.12.2020. *Державний центр інформаційних ресурсів України* : офіційний вебсайт Державного підприємства. URL: <https://dir.gov.ua/projects/sev-ovv/koristuvach-sev-ovv>

374. Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF?fbclid=IwAR009PhyZidKS11oU-P0pxjkwBImGEL-UX852Fb071q1HWA70-d8xHUFvm4>

375. Про затвердження Концептуальної архітектури інформаційно-аналітичної системи Міністерства фінансів України : Наказ Міністерства фінансів України від 05.10.2004 № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0630201-04>

376. Про затвердження Положення про Єдину автоматизовану інформаційну систему Держмитслужби України : Наказ Державної митної

служби України від 04.11.2010 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va341342-10>

377. Про схвалення Концепції впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2017 № 844-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/844-2017-%D1%80>

378. Тюріна Н.М., Карвацка Н.С., Назарчук Т.В. Розвиток публічного управління: зарубіжний та вітчизняний досвід. Вісник Хмельницького національного університету. 2018. Т. 1, № 3. С.221–228.

379. Інструменти електронного парламенту : офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/a_yak_u_nyh_instrumenty_elektronnogo_parlamentu.pdf

380. Некрасов В. Как будет выглядеть «цифровая» Украина: репортаж из Эстонии. *Экономическая правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/03/18/646173/>

381. Барікова А.А. Електронна держава: нова ефективність урядування : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 224 с.

382. Грицяк Н.В., Соловійов С.Г. Електронна демократія : навчальний посібник. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.

383. Золотар О.О. Електронна демократія і цифрова диктатура. Інформація і право. 2017. № 4(23). С. 16–18.

384. Тенюк В.В. Поняття електронної демократії: зміст і структура. Право та державне управління. 2017. № 1(26). С. 210–216.

385. Mykhaaylov M. E-democracy in the system of forms of direct democracy. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 6. P. 114–119.

386. Кузьменко В.М. Трансформація технологій демократичного управління в умовах розвитку демократичного суспільства. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3(34). С. 49–54.

387. Бучин М. Електронна демократія: основні підходи до трактування. *Інформація, комунікація, суспільство 2017 : матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2017, м. Славське 18–20 травня 2017 р. ;*

Національний університет «Львівська політехніка». Львів : Львівська політехніка, 2017. С. 268–269.

388. Довбиш В.А. Законність та е-демократія: взаємовплив та взаємозалежність. *Сутність та перспективи впровадження електронної демократії в С90 Україні* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця : ВНТУ, 2017. С. 17–19.

389. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України : Указ Президента України від 28.08.2015 № 523/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015#n11>

390. Про затвердження Порядку розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2016-%D0%BF#n8>

391. Електронні петиції в Україні : офіційний веб-сайт. *Громадський простір*. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/?library=elektronni-petytsiji-v-ukrajini>

392. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

393. Постанова Верховного Суду України від 27 листопада 2018 р. у справі № 826/2507/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78159531>

394. Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2018 р. у справі № 359/6814/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75906258>

395. Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2019 р. у справі № 461/3261/16-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80128075>

396. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

397. Code of good practice on referendums: dopted by the Council for Democratic Elections at its 19 th meeting (Venice, 16 December 2006) and the Venice Commission at its 70 th plenary session. URL: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282007%29008-e>

398. Білан С. Регулювання референдуму в Європейському праві. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 186–190.

399. Литва відмовилася від ідеї онлайн-голосування через загрозу Росії. Європейська правда. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/27/7101286/>

400. Венда Г. Стандарти Ради Європи з електронного голосування. Вісник Центральної виборчої комісії. 2017. № 1(35). С. 20–22.

401. Гаврилов М.І. Види електронного голосування як інструменту публічного управління. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2018. Вип. 1(19). С. 11–12. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/8.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/8.pdf)

402. Проєкт Концепції запровадження системи електронного голосування в Україні : проєкт постанови Верховної Ради України, реєстр. № 10629 від 18.06.2012. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=10629&skl=7

403. Використання міжнародних виборчих стандартів Ради Європи : посібник Ради Європи для громадських організацій. Київ : ФОП Клименко Ю.Я., 2017. С. 84.

404. «Цифрова держава» Зеленського: від бізнесу до блокчейну для голосувань. Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/04/24/7213417/>

405. Віце-прем'єр Федоров сказав, коли Україна почне працювати зі Smart-ID. Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/09/27/7227469/>

406. Мальцева І.В. Зарубіжний та вітчизняний досвід електронного урядування. Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття», м. Одеса, 8–9 вересня 2016 р. Одеса, 2016. С. 90–96.

407. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>

408. Про тестування компонентів електронної системи обміну медичною інформацією, необхідних для запуску нової моделі фінансування на первинному рівні надання медичної допомоги : Наказ МОЗ України від 07.09.2017 № 1060. URL <https://portal.ehealth.gov.ua/uploads/2017/09/15/dn-20170907-1060.pdf>

409. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF>

410. Комплексна медична інформаційна система : офіційний вебсайт Simplex Med. URL: <https://simplex-med.com/#subsysua>

411. Логвиненко Б.О. Поняття е-Health у публічному адмініструванні сфери охорони здоров'я в Україні. Електронний ресурс. 2018. URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/Logvynenko_ukr.PDF

412. Бадіков Т. Цифрова трансформація Міністерства охорони здоров'я України. Українська правда. Блоги. 2019. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/badikov/5d8e07a362d8f/view_print/

413. Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2011-%D0%BF>

414. Про створення та впровадження державної інформаційно-виробничої системи в галузі освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2004-%D0%BF>

415. Про затвердження Положення про Єдину державну електронну базу з питань освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 620. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1132-18>

416. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>

417. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>

418. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>

419. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

420. Відкрите довкілля. URL: <https://openaccess.org.ua/>

421. Публічна кадастрова карта. URL: <https://map.land.gov.ua/>

422. Відкриті геологічні карти. URL: <http://www.geo.gov.ua/overview-geological-card/>

423. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.

424. Xanthoulis N. Introducing the concept of ‘E-justice’ in Europe: How adding an ‘E’ becomes a modern challenge for Greece and the EU / Effectivt, justice, solutions. 2010. URL: http://effectius.com/yahoo_site_admin/assets/docs/Introducing_the_concept_of_e-justice_in_Europe_by_Napoleon_Xanthoulis.20775004.pdf

425. Введення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя необхідно вже сьогодні – Секретар ВП ВС Всеволод Князєв. *Офіційний вебсайт Верховного Суду*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/611695/>

426. Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб: ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів / Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

427. Власюк В. Як електронні сервіси створюють доступ до правосуддя. Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/03/9/7208735/>

428. Carta Europeia de Ética sobre o Uso da Inteligência Artificial em Sistemas Judiciais e seu ambiente: 3 e 4 de dezembro de 2018. URL: <https://rm.coe.int/carta-etica-traduzida-para-portugues-revista/168093b7e0>

429. Toolkit for supporting the implementation of the Guidelines on how to drive change towards Cyberjustice 14 June 2019 № CEPEJ(2019)7. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/CEPEJ%20Toolkit%20Cyberjustice_EN_CEPEJ.pdf

430. Судді КГС ВС взяли участь в обговоренні впровадження електронного судочинства в Україні / Верховний Суд : офіційний вебсайт. Новини. 2019. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/720325/>

431. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки : затверджено Радою суддів України 11 грудня 2014 р. URL: <http://court.gov.ua/142663/>

432. Іноді в суддівському середовищі почуваюся прибульцем із космосу: інтерв'ю судді Великої Палати Верховного Суду. *Юридична газета*. 2019. № 12–13(614–615). URL: <http://yur-gazeta.com/interview/inodi-v-suddivskomu-seredovishchi-pochuvayusya-pribulcem-iz-kosmosu.html>

433. Бондаренко В.А., Пустова Н.О. Теоретико-правові питання електронного правосуддя в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 154–162.

434. Камінська І.В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 3(28). С. 52–60.

435. Пекарчук В.М., Пушенко Н.В. Запровадження електронного суду – помітний крок до підвищення ефективності судочинства в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1(77). С. 81–88.

436. Хлібороб Н. Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи. *Право України*. 2018. № 2. С. 102–117.

437. Цимбал П.В., Омельчук Л.В., Калініченко Л.Л. Напрями вдосконалення електронного судочинства в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5(8–9). С. 150–155.

438. Решота В.В. Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 62. С. 119–127.

439. Бігун В.С., Бойко І.Й., Бондар Т.І. та ін. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку. К. : Наукова думка, 2014. 506 с.

440. Берназюк О.О. Проблема співвідношення понять «електронний суд», «електронне судочинство» та «електронне правосуддя». *Теорія і практика сучасної юриспруденції : збірник міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 9–10.

441. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 7 : По – При / уклад.: В.М. Білоноженко, С.І. Головащук, В.Й. Горобець та ін. ; ред. тому А.В. Лагутіна, К.В. Ленець. 1976. 723 с.

442. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. К. : Наук. думка, Т. 9 : С ; ред. тому: І. С. Назарова [та ін.]. 1978. 916 с.

443. Романенкова С.В. Понятие электронного правосудия, его генезис и внедрение в правоприменительную практику зарубежных стран. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2013. № 4. С. 26–31.

444. Кирвель И.Ю. Электронное правосудие: понятие, сущность, перспективы / ред. кол.: И.Э. Мартыненко и др. Гродно : ГрГУ, 2010. С. 334–335.

445. Овчаренко О.М. Проблеми забезпечення права на справедливий суд. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2017. URL: <https://helsinki.org.ua/problems-zabezpechennya-prava-na-spravedlyvyj-sud-o-ovcharenko/>

446. Завальнюк І. Необхідною умовою існування електронного судочинства є інформатизація судів. *Судово-юридична газета*. 2018.

Вип. 40–44. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/129500-neobkhidnoyu-umovoyu-isnuvannya-elektronnogo-sudochinstva-ye-informatizatsiya-sudiv>

447. Benyekhlef, Karim; G  linas, Fabien (2005). Online Dispute Resolution. Lex Electronica. URL: <https://www.lex-electronica.org/en/s/939>

448. Human Rights: A Speed Bump for Arbitral Procedures? An Exploration of Safeguards in the Acceleration of Justice International Arbitration Law Review. 2006. Vol. 9. № 1. P. 8. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=896535

449. Л  совський П.М., Л  совська Ю.П. Парадигма м  жв  домчого партнерства у сучасному квантовому св  ті: м  жнародний сектор безпеки. Актуальн   проблеми м  жнародних в  дносин. 2019. С. 25–34.

450. Мильцева В.С. Правов   аспекти орган  зац  ї Єдиної судової інформац  йно-телекомунікац  йної системи. Науковий в  сник публічного та приватного права. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 161–163.

451. Берназюк О.О. Елементи електронного судочинства та стан їх запровадження в Україні. *Науковий в  сник ужгородського наукового університету. Право*. 2019. № 56. С. 12–15.

452. Иванов М. Решения робота-судьи полностью устраивают служащих Фемиды. Legal Report. 2018. URL: <https://legal.report/resheniya-robota-sudii-polnostyu-ustrivayut-sluzhitelej-femidy/>

453. Система пошуку та аналізу судової практики. URL: <https://pravosud.com.ua/about-us.html>

454. Берназюк О.О. Переваги та можливост  ї системи електронного судочинства. *Юридична наука: виклики і сьогодення : м  жнародна науково-практична конференц  я Причорноморської фундац  ї права*, м. Одеса, 7–8 червня 2019 р. Одеса, 2019. С. 67–71.

455. Абрамович Р. Практичн  ї аспекти впровадження електронного правосуддя в Україні. *Юридична газета*. 2017. № 46. С. 14–15.

456. Про внесення зм  н до деяких законодавчих акт  в України щодо запровадження автоматизованої системи документооб  гу в адміністративних

судах : Закон України від 05.06.2009 № 1475-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1475-17>

457. Норкус Р. Застосування інформаційних та електронно-комунікаційних технологій у рамках розгляду господарських спорів: досвід Литви та інших держав. *Право України*. 2016. № 7. С. 95–102

458. Ібадов Е. Т., Міхайліна Т. В. Електронне правосуддя: перспективи та проблеми впровадження. *Електронний вебресурс*. 2016. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/3871/3904>

459. Програма «Нове Правосуддя». *Агентство США з міжнародного розвитку (usaid)*. 2017. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/New_Jusitce_Brochure_August_2017_UKR_WEB.pdf

460. Надсилання процесуальних документів електронною поштою учасникам судового процесу. Судова влада України : офіційний вебпортал. URL: <https://court.gov.ua/emailec>

461. Про реалізацію проєкту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : Наказ Державної судової адміністрації України від 31.05.2013 № 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0072750-13>

462. Про реалізацію проєкту щодо надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження) у місцевих та апеляційних загальних судах : Наказ Державної судової адміністрації України від 20.09.2013 № 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0119750-13>

463. Про визначення модельних судів щодо поетапного запровадження інструментів «електронного правосуддя» в діяльності судів України : Рішення Ради суддів України від 22.07.2015 № 74. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=09NSXADB16>

464. Позов, підписаний ЕЦП: перший пішов / Офіційний вебпортал Судової влади. 2016. URL: <https://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/pres-centr/news/261417/>

465. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

466. Ханик-Посполітак Р. Запровадження електронного правосуддя у цивільному судочинстві України. Право України. 2017. № 8. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12071/Khanyk_Zaprovadzhenya_elektronnoho_pravosuddya.pdf?sequence=1&isAllowed=y

467. Линдіна А. Судові органи не змогли допомогти народитися ЄСІТС, але погодилися, що «колись» вона запрацює. Закон і бізнес. 2019. № 17–18. URL: https://zib.com.ua/ua/print/137577-sudovi_organ_ne_zmogli_dopomogti_naroditsya_esits_ale_pogo.html

468. Головка С. Повний перехід на цифровий формат судочинства найближчим часом можливий лише для суб'єктів господарювання. Закон і бізнес. 2018. № 11–12. URL: https://zib.com.ua/ua/print/132350-shvidko_spriynyati_e-sudochinstvo_zmozhut_lishe_pidpriemstva.html

469. Гресь О. Вітання з «Матриці». На що варто розраховувати адвокатів, подаючи електронні докази. Закон і бізнес. 2019. № 11. URL: https://zib.com.ua/ua/print/136946-na_scho_varto_rozrahovuvati_advokatovi_podayuchi_elektronni_.html

470. Про Державний бюджет на 2020 рік : Закон України від 14.11.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66853

471. На електронне судочинство та створення ЄСІТС у Державному бюджеті – 2020 не заклали ні копійки, – ДСА. Судово-юридична газета. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/151012-na-elektronne-sudochinstvo-ta-stvorennya-yesits-u-derzhavnomu-byudzheti-2020-ne-zaklali-ni-kopiyki-dsa>

472. Арсірій Р. Діджиталізація не може починатись там, де закінчуються марки. Судово-юридична газета. 2021. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/189553-didzhitalizatsiya-ne-mozhe-pochinatis-tam-de-zakinchuyutsya-marki>

473. Мамченко Н. Про ЄСІТС, «Електронний суд» та обов'язкову відеофіксацію: інтерв'ю заступника голови ДСА Сергія Чорнуцького. Судебно-юридическая газета. 2019. № 1. С. 6–8.

474. Мильцева В.С. Передумови виникнення електронного правосуддя. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 118–120.

475. Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій (ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів). Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.

476. Голубєва Н.Ю. Електронне правосуддя: Україна і світовий досвід впровадження / Legal IT Club. 2018. URL: <http://loyer.com.ua/uk/elektronne-pravosuddya-ukrayina-i-svitovij-dosvid-vprovadzhennya/>

477. Velicogna M. Electronic access to justice: from theory to practice and back. *Technologies, Droit et Justice*. 2011. V. 1. URL: <https://journals.openedition.org/droitcultures/2447>. С. 141–144

478. Заплотинський Б.А. Електронне судочинство : конспект лекцій ; кафедра менеджменту та інформаційних технологій КІВтаП НУ «ОЮА». Одеса, 2018. 84 с.

479. Україна не Фінляндія, або Електронний суд по-нашому. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/134303-ukrayina-ne-finlyandiya-abo-elektronniy-sud-po-nashomu>

480. Коршун А. Розвиток в Україні електронного правосуддя в контексті взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства: теоретико-правова характеристика. *Jurnal u ljuridic*. 2017. № 5. С. 20–24.

481. Берназюк О.О. Поняття та особливості електронного судочинства в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. Ч. 2. С. 15–20.

482. Берназюк О.О. Деякі питання організаційно-правових механізмів боротьби з корупцією в Україні. *Приоритетні напрями модернізації системи права України* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. С. 266–269.

483. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII у ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

484. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV у ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

485. Берназюк О.О. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: поняття та структура. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 6(280). С. 326–330.

486. Гетманцев М.О. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: реальність і виклики сьогодення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 179–183.

487. Погорілецька А.В., Богатирьова М.О. Організаційно-правові аспекти функціонування системи документообігу суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 247–250.

488. Уркевич В. Процесуальний порядок розгляду справ Великою Палатою Верховного Суду. 2019. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezent_poryadok_rozgl.pdf. С. 20–21.

489. Доповідь щодо рентабельності розробки й зміни конструкції судових і юридичних інформаційних систем : Додаток до Рекомендації Rec (2001) 2. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.

490. Про проведення дослідної експлуатації підсистеми «Електронний суд» у пілотних судах : Наказ Державної судової адміністрації України від 23.03.2017 № 367. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/BEREZEN_17/N_367.pdf

491. Покрокова інструкція з реєстрації в «Електронному суді». Офіційний вебсайт Судової влади. URL: <https://zp.arbitr.gov.ua/sud5009/gromadyanam/el-sud-reg/>

492. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. Технічні вимоги.

493. Когут В.М. Різновиди засобів інформації та їх застосування у провадженні в справах про адміністративні правопорушення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 71–79.

494. Запровадження ЄСІТС у суді – крок у майбутнє / Пресслужба Сьомого апеляційного адміністративного суду. *Юридична газета*. 2019. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zaprovadzhennya-esits-u-sudi--krok-u-maybutne.html>

495. Грабовий А. Революція в документообігу. Адвокат, який прагне зекономити кошти клієнта, буде цифрувати процесуальні документи самостійно. *Закон і бізнес*. 2018. № 11–12. URL: https://zib.com.ua/ua/print/132352-advokat_yakiy_pragne_zekonomiti_koshti_klienta_bude_cifruvat.html

496. Доценко К. Віртуальні провадження. Як початок роботи ЄСІТС позначиться на правах та обов'язках учасників процесу? *Закон і бізнес*. 2019. № 8. URL: https://zib.com.ua/ua/print/136634-yak_pochatok_roboti_esits_poznachitsya_na_pravah_ta_obovyazk.html

497. Сплата судового збору онлайн в кабінеті клієнта банку відповідає вимогам законодавства : Рішення КЦС ВС. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/147543-splata-sudovogo-zboru-onlayn-v-kabinet-kliyenta-banku-vidpovidaye-vimogam-zakonodavstva-rishennya-ktss-vs>

498. Берназюк О.О. Внедрение единой судебной информационно-телекоммуникационной системы: вопросы теории и практики. *Leges Si Viata Revista stiintifico-practica*. Кишинёв, 2019. С. 24–28.

499. Щодо створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : повідомлення Державної судової адміністрації України. *Голос України*. 2018. № 229(6984). URL: http://www.golos.com.ua/edition_archive/2018-12

500. Про повернення на доопрацювання проєкту Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему : Рішення Вищої ради правосуддя № 624/0/15-19 від 18.02.2019. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/17577>

501. Про відкликання Державною судовою адміністрацією України оголошення щодо створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. *Голос України*. 2019. № 42(7048). URL: http://www.golos.com.ua/edition_archive/2019-03

502. Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах : Наказ Державної судової адміністрації України від 22.12.2018 № 628 (зі змінами від 26.04.2019 № 628). URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/N-628_e_court_testing

503. Про внесення змін до наказу Державної судової адміністрації України від 22.12.2018 № 628 : Наказ Державної судової адміністрації України від 26.04.2019 № 429. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/429_electronic_court_new_changes

504. На розгляд Президентові передано Стратегію сталого розвитку судової системи на найближчі п'ять років. Офіційний вебсайт Президента України. Новини. 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/news/na-rozglyad-prezidentovi-peredano-strategiyu-stalogo-rozvitk-65869>

505. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік: Указ Президента України від 26 травня 2020 року № 203/2020. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/92/65/9d91df3bf88dcae15db059c69a2dbabf_1590505364.pdf

506. Проект Постанови Верховної Ради України про схвалення Концепції першочергових заходів із подальшого здійснення судової реформи в Україні. Реєстр. № 3521 від 21.05.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68895

507. Ухвала Верховного Суду від 14 квітня 2020 року у справі № 9901/74/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88748837>

508. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 вересня 2020 року у справі № 9901/74/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91753290>

509. Про затвердження Тимчасового порядку обміну офіційними електронними документами : Наказ Державної судової адміністрації України від 15.11.2016 № 231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0231750-16>

510. Калітвенцев І. Нюанси роботи електронного суду й електронного кабінету. *Ліга закон*. 2019. URL: http://www.kpdconsulting.com.ua/ua/publications_view/njuansi-roboti-elektronnogo-sudu-j-elektronnogo-kabinetu-zyXU/

511. Мороз В. Електронний суд: міф чи реальність? *Юридична газета*. 2018. № 50. С. 35.

512. Рішення Ради суддів України від 19.11.2018 № 79. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-79-vid-19112018-s-fdbf239946.pdf>

513. Корнага О., Плиска Ю. Процес у режимі он-лайн. Електронне судочинство: плюси і мінуси для адвоката. *Закон і бізнес*. 2018. № 10. С. 12.

514. Про залишення без руху позовної заяви : Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 10 грудня 2018 р. у справі № 520/11173/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78464804>

515. Про повернення позовної заяви : Ухвала Луганського окружного адміністративного суду від 5 березня 2019 р. у справі № 360/4475/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80229440>

516. Костенко Р. Електронні підписи та новий закон. *Юрист і Закон*. 2017. № 46. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011023

517. Каламайко А.Ю. Процесуальне значення електронного підпису в доказовій діяльності. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1(4). С. 107–113.

518. Мкртчян Н. Подати документ через систему «Електронний суд» без власного електронного підпису неможливо: постанова ВС. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/150250-podati-dokument-cherez-sistemu-elektronniy-sud-bez-vlasnogo-elektronnogo-pidpisu-nemozhlivo-postanova-vs>

519. Постанова Верховного Суду від 6 серпня 2019 р. у справі № 2340/4648/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83513387>

520. Ухвала Верховного Суду від 3 червня 2019 р. у справі № 160/2457/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82141460>

521. Ухвала Верховного Суду від 5 червня 2019 р. у справі № 160/2598/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82194318>

522. Єдиний державний реєстр судових рішень: пошук «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система». URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

523. Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 16 квітня 2019 р. у справі № 560/1141/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81175988>

524. Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 18 квітня 2019 р. у справі № 560/1191/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81237381>

525. Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 19 квітня 2019 р. у справі № 560/1206/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81362768>

526. Щодо неоднозначної практики застосування судами підсистеми «Електронний суд» : Рішення Ради суддів від 20.09.2019 № 75. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=93&page=3&per-page=8>

527. Постанова Верховного Суду від 22 серпня 2019 р. у справі № 520/20958/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83835376>

528. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 р. у справі № 640/1374/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84166456>

529. Case of Lawyer Partners A.S. v. Slovakia: decision of the European Court of Human Rights, 16.07.2009, № 54252/07, 3274/08, 3377/08, 3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 and 29557/08. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%2254252/07%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-92959%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%2254252/07%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-92959%22]})

530. Про сканування матеріалів судових справ : Лист Державної судової адміністрації України від 13.09.2018 № 15-17388/18. URL: https://zp.arbitr.gov.ua/userfiles/file/sud5009/NEWs/26_09_2018/15_1738818.pdf

531. Суди зобов'язані відсканувати справи для запуску електронного суду. *Ліга Закон*. 2018. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/182043_sudi-zobovyazan-vdskanuvati-spravi-dlya-zapusku-elektronnogo-sudu

532. Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо функціональної сумісності інформаційних систем у сфері юстиції (ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 р. на 851-му засіданні заступників міністрів. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. 708 с.

533. Золотар О.О. Правові основи інформаційної безпеки людини : автореф. дис. ... доктора юрид. Наук : 12.00.07. Харків, 2018. 39 с.

534. Про введення у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

535. Раца В.А. Організаційно-правові засади інформаційного забезпечення роботи суду : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Харків, 2017. 259 с.

536. Берназюк О.О. Інформаційна безпека як необхідна складова системи електронного судочинства. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні»*. Харків, 2019. С. 43–45.

537. Постійне реформування судочинства стоїть на заваді підвищенню довіри – експерт Проєкту ЄС «Право-Justice» Анна Адамська-Галлант. Верховний Суд : офіційний вебсайт. Новини. 2019. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/796850/>

538. Гетьман А.П. та ін. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія. Харків : Право, 2016. 360 с.

539. Вовк О. Результати судової реформи: диявол завжди ховається в деталях. *Юридична газета*. 2018. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rezultati-sudovoyi-reformi-diyavol-zavzhdi-hovaetsya-v-detalyah.html>

540. Голобородько Т.В., Дубіна О.Д. Використання інформаційних технологій у публічному адмініструванні: досвід України та Європейські

орієнтири. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/39.pdf

541. Гуляєв М. Електронний суд: які результати роботи за перші півроку? *Юридична газета*. 2019. URL: <http://www.p-partners.com/articles/elektronniy-sud-yaki-rezultati-roboti-za-pershi-pivroku/>

542. Котович І. Електронний суд: міф чи реальність? *Юридична газета*. 2018. № 51–52. С. 18–19.

543. Куценко В.Д. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення електронного суду в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Т. 2. Вип. 6. С. 3–9.

544. Маліневський О.М. Процес і прогрес: розширення можливостей системи «Електронний суд». URL: <http://pravo.ua/docs/events/24/Malnevskiy.pptx>

545. Якобчук В.П., Тищенко С.В., Пугачова Н.С. Інноваційні підходи до публічного управління в контексті інтелектуалізації суспільств. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 6. С. 83–87.

546. Татулич І.Ю. Місце та роль «Електронного суду» у забезпеченні ефективності цивільного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 46. Т. 1. С. 74–80.

547. Тишківський С.Л. Що таке електронний суд і для чого він потрібний? Новинний портал «20 хвилин». 2019. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/scho-take-elektronniy-sud-i-dlya-chogo-vin-potriben-novini-kompaniy-10814948.html>

548. Берназюк О.О. Електронний суд як основний елемент системи електронного судочинства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 102–104.

549. Проект положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему: для службового користування.

550. Про затвердження Концепції побудови Єдиної судової Інформаційно-телекомунікаційної системи : Наказ Державної судової адміністрації України від 07.11.2019 № 1096. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/ECITC_Konceptcia.pdf

551. Перші підсумки роботи електронного суду: з'явилися статистичні дані. Судово-юридична газета. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/137934-pershi-pidsumki-roboti-elektronnogo-sudu-zyavilis-statistichni-dani>

552. Електронний суд: оприлюднили цікаву статистику щодо функціонування підсистеми. Судово-юридична газета. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/143869-elektronniy-sud-oprilyudnili-tsikavu-statistiku-schodo-funktsionuvannya-pidsistemi>

553. Стартувало активне тестування «Електронного суду». Національна асоціація адвокатів України. 2020. URL: <https://unba.org.ua/news/5721-startuvalo-aktivne-testuvannya-elektronnogo-sudu.html>

554. Суддя Касаційного цивільного суду у складі ВС Василь Крат: «Довіра суспільства до судової влади втрачається швидко, а здобувається важко». Офіційний вебсайт Верховного Суду. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/961750/>

555. Берназюк О.О. Переваги та проблемні питання запровадження підсистеми «Електронний суд». *XXXI міжнародна Інтернет-конференція «Новини сучасної науки»*. Вінниця, 2019. С. 5–8.

556. Інформація щодо функціонування підсистеми «Електронний суд» у Верховному Суді : офіційний вебсайт Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/kcs_elektronnyj_sud/

557. Мамченко Н. Суди розповіли про перші результати впровадження електронного суду. Судово-юридична газета. 2018. Вип. 24–28. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/121768-ca76fe>

558. Laud Randy Amofah Electronic court case management system (for law court complex). 2017. P. 2. URL: https://www.academia.edu/33955539/ELECTRONIC_COURT_CASE_MANAGEMENT_SYSTEM_Project

559. Берназюк О.О. Електронне діловодство у суді: сучасний стан та перспективи розвитку. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина* : міжнародна науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 21–22 червня 2019 р. Запоріжжя : Істина, 2019. С. 88–91.

560. Velicogna M. Justice Systems and ICT What can be learned from Europe? *Utrecht Law Review*. 2007. Vol. 3. P. 129–147.

561. Дубинко Д. Український електронний суд: Сінгапур заздритиме. Судово-юридична газета. 2017. Вип. 19–26. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/106300-ukrainskiy-elektronnyy-sud-singapur-obzaviduetsya>

562. Laud Randy Amofah Electronic court case management system (for law court complex). 2017. P. 13. URL: https://www.academia.edu/33955539/ELECTRONIC_COURT_CASE_MANAGEMENT_SYSTEM_Project

563. Акімова А.О. Зловживання позивачем правом на звернення до суду з метою встановлення найбільш сприятливих умов для розгляду справи. Матер. круглого столу, м. Одеса, 27 листопада 2015 р. Одеса : Фенікс, 2015. С. 66–69.

564. Базилевський С. Зловживання процесуальними правами. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 5. С. 13–23.

565. Кихтюк Р. Зловживання процесуальними правами в процесі реалізації процесуального статусу позивача в адміністративному судочинстві. Національний юридичний журнал: теорія та практика. 2019. С. 74–78.

566. Штефан А. Зловживання цивільними процесуальними правами як процесуальний юридичний факт. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 2/2017. С. 62–70.

567. Значення Єдиного державного реєстру судових рішень для громадян та працівників суду: аналітика. *Українське право*. 2017. URL: ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/irayerrya-zheyrsgs-eyeuzaavrsgs-uyezhfkhts-ftsesvysh-ukyyere-eoya-guspaeyar-kha-tuashchkvrynkv-ftsets/

568. Москвич Л.М. Правові інструменти підвищення авторитету суду. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 1(3). С. 17–24.

569. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 № 3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>

570. Про державну статистику : Закон України від 17.09.1992 № 2614-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>

571. Роль та значення аналітично-статистичної роботи у судовій системі України. Відділ аналітично-статистичної роботи. 2019. URL:

<http://www.vaas.gov.ua/news/rol-ta-znachennya-analitichno-statistichno%D1%97-roboti-u-sudovij-sistemi-ukra%D1%97ni/>

572. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-пп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>

573. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

574. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

575. Основні принципи, що стосуються ролі юристів : Міжнародний документ від 07.09.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313

576. Берназюк О.О. Роль правової допомоги адвоката за законодавством європейського союзу. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Дніпро : Правовий світ, 2017. С. 8–11.

577. Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 13-пп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#n54>

578. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

579. Павлішин П.В. Поняття договору надання юридичних послуг та його місце в системі цивільно-правових договорів. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 18. С. 139–143.

580. Постанова Верховного Суду України від 08 квітня 2014 року № 3-7гс/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38285955>

581. Брода А.Ю. Юридична природа поняття «правова допомога в адміністративному процесі». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 29. Т. 1. С. 83–86.

582. Личко В.С. Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеса, 2013. 26 с.

583. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

584. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І.К. Білодід (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 11 : Х – Ъ / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. ; ред. тому С.І. Головащук. 1980. 699 с.

585. Джуська А.В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2018. 22 с.

586. Берназюк О.О. Перспектива внедрения в Украине электронной формы предоставления юридической помощи. *Legea Si Viata Revista stiintifico-practica*. Кишинёв, 2019. С. 11–15.

587. Топ-5 решений для автоматизации юридических операций. Протокол : юридичний Інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/top_5_resheniy_dlya_avtomatizatsii_yuridicheskikh_operatsiy/

588. Richard L. Marcus The Electronic Lawyer. *DePaul Law Review*. 2009. Vol. 58. P. 275.

589. Берназюк О.О. Правове регулювання надання юридичних послуг в електронній формі: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 5. С. 36–40.

590. Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії : проект закону від 28.09.2017, реєстр. № 7147. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613

591. Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію : проект закону від 10.10.2017, реєстр. № 7147-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613

592. Юридичний портал Протокол : офіційний веб-сайт. URL: https://protocol.ua/ua/video_konsultacii/

593. Юридичні послуги Online : офіційний вебсайт URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/grazhdane/konsultaciya.php>

594. Правова допомога : офіційний вебсайт URL: [https://pravdop.com/ua/konsultatsii/](https://pravdop.com.ua/konsultatsii/)

595. ZakonOnline : офіційний вебсайт. URL: <https://zakononline.com.ua/#>

596. Ліберман М. Урахувати настрої. *Закон і бізнес*. 2020. № 32(1486). URL: https://zib.com.ua/ua/print/143980-zavdyaki_shtuchnomu_intelektu_advokati_mozhut_diznatisya_v_y.html

597. Центр правової допомоги України : вебсайт. URL: <https://urist-online.com.ua>

598. Юридичні сайти, портали та ресурси: 100+ корисних посилань для юристів. URL: <http://loyer.com.ua/uk/yuridichni-sajti-portali-ta-resursi-100-korisnih-posilan-dlya-yuristiv/>

599. Лapidус А. Е., Сучкова М. А. Социальная ответственность юриста. *Новая адвокатская газета*. 2008, № 8(025), № 9(026). URL: <https://web.archive.org/web/20121015202100/http://www.advgazeta.ru/rubrics/10/114>.

600. Я маю право! : право-просвітницький проєкт Міністерства юстиції України у співпраці з системою безоплатної правової допомоги, територіальними органами юстиції, за підтримки юридичних клінік, міжнародних донорів та партнерів. URL: <https://pravo.minjust.gov.ua/ua/about>

601. Про реалізацію право-просвітницького проєкту «Я маю право!» у 2020–2022 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 552-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizaciyu-pravoprosvitnickogo-proektu-ya-mayu-pravo-u-20202022-rokah-s-552-170719>

602. Про затвердження Плану заходів Міністерства юстиції України з реалізації право-просвітницького проєкту «Я маю право!» у 2020–2022 роках : Наказ Міністерства юстиції України від 22.08.2019 № 2633/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2633323-19>

603. Не знайшов юриста? Спитай у громадського радника! *Українська правда*. 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/05/24/7181214/>

604. Берназюк О.О. Електронні сервіси з надання правової допомоги в Україні. Верховенство права та правова держава : міжнародна науково-практична конференція ; Центр українсько-європейського наукового співробітництва. Ужгород, 2019. С. 71–74

605. Антистартап из Днепра: как очистить суды от «нерухомого лайна». Ліга. 2018. URL: <https://tech.liga.net/technology/article/antistartap-iz-dnepra-kak-ochistit-sudy-ot-neruhomogo-layna/>

606. Закон-онлайн – правовий лік без : офіційний вебсайт. URL: <http://www.zakon-online.com.ua/?q=sudebnaya-praktika>

607. Протокол : юридичний Інтернет-ресурс. URL: <https://protocol.ua/ua/>

608. Заборовський В.В. Види інформаційних технологій, які застосовуються адвокатом у своїй професійній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 239–243.

609. Правила адвокатської етики : Рішення З'їзду адвокатів України від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17>

610. Zaborovsky V. Information security in lawyers' professional activities. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 2. С. 33–43.

611. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

612. Докійчук К. Деякі питання деліктоздатності штучного інтелекту. *Судово-юридична газета*. 2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/114985-deyaki-pitannya-deliktozdatnosti-shtuchnogo-intelektu>

613. Офіційний портал оприлюднення інформації про публічні закупівлі України. URL: <https://prozorro.gov.ua/about>

614. Он-лайн будинок юстиції : офіційний вебсайт. URL: <https://online.minjust.gov.ua/instruktsiyi/>

615. Axdraft : онлайн-сервіс. URL: <https://www.axdraft.com/uk>

616. Дом юриста : Інтернет-сервіс. URL: <https://domjurista.ua/>

617. From the traditional lawyer to the online lawyer: E-lawyer: The new online lawyer 2.0. URL: <https://www.legalbono.com/en/blog/e-lawyer-the-new-online-lawyer/>

618. LegalZoom. URL: <https://www.legalzoom.com/>

619. «Электронный юрист» проверит любой договор в онлайн-режиме. АйТи. 2014. URL: http://www.it.ru/press_center/news/8472/

620. У недалекому майбутньому зникне необхідність у реальних засіданнях, а вердикти виноситиме комп'ютер. Закон і бізнес. 2014. № 5(1147). URL: https://zib.com.ua/ua/63894-u_nedalekomu_maybutnomu_viroki_vinositime_kompyuter.html

621. Ковальчук І.С. Досвід зарубіжних країн з надання безоплатної правової допомоги: проблеми реалізації в Україні. *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант.* / відп. За вип. В.М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 223–225.

622. Питання розвитку довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid : Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги Міністерства юстиції України від 9 листопада 2016 року № 190 (зі змінами, внесеними наказами Координаційного центру з надання правової допомоги Міністерства юстиції України від 05.11.2018 № 53, від 03.06.2019 № 46). URL: https://www.legalaid.gov.ua/images/legislation/nakaz_190.pdf

623. Про утворення Експертної групи з питань забезпечення належного функціонування довідково-інформаційної платформи правових консультацій «WikiLegalAid : Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги Міністерства юстиції України від 5 листопада 2018 року № 753-аг (зі змінами, внесеними Наказом Координаційного центру від 23.08.2019 № 62). URL: https://www.legalaid.gov.ua/images/docs/nakaz_753.pdf

624. Полярна В.Л., Рябець В.В. Європейські практики надання електронних послуг в правоохоронній діяльності та перспективи їх впровадження в Україні. Київ, 2017. 36 с.

625. Тесленко Г.С. Інформаційні системи в аграрному менеджменті : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1999. 232 с.

626. Петрущенко Т.В., Циганкова К.Р., Шаповаленко Є.І. Системи пошуку інформаційних ресурсів та метаінформація. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. № 4(193). Ч. 2. С. 143–146.

627. Струнгар В.В. Інформаційно-пошукова система бібліотеки як інструмент прискорення опрацювання даних. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 10. С. 2–4.

628. Лазор Я.О. Поняття та види інформаційних систем. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 80–86.

629. Берназюк О.О. Поняття та значення інформаційно-пошукових аналітичних правових систем в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 2. С. 18–21.

630. Захарова І.В., Філіпова Л.Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 26–27.

631. Берназюк О.О. Теоретико-правові засади функціонування інформаційно-пошукових правових систем в Україні. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країнах : міжнародна науково-практична конференція*. Запоріжжя : Істина, 2019. С. 49–52.

632. Пугач А.О. Сутність процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 8. С. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_8_6

633. Саричев Ю.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник НАДУ при Президентіві України. Серія «Державне управління»*. 2017. № 3. С. 120–126.

634. Думанський Н.О., Марковець О.В. Інтелектуальна система пошуку та збирання інформації з тематичних вебресурсів. *Вісник Національного*

університету «Львівська політехніка». 2008. № 631 : Інформаційні системи та мережі. С. 101–106.

635. Про затвердження Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2016 № 1657/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16?lang=ru>

636. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 № 1051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF>

637. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України : Рішення Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 26. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/poryadki/2018-07-25-poryadki-109_5b597b1f8c28b.pdf

638. Про затвердження Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження : Наказ Міністерства юстиції України від 05.08.2016 № 2432/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-16>

639. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

640. Юрліга. Ліга: Закон : офіційний вебсайт. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/analitics>

641. Verdictum: система аналізу судових рішень. Ліга: Закон : офіційний вебсайт. URL: https://store.ligazakon.net/products/verdictum?_ga=2.54378283.2076829929.1566887723-2126107864.1565954894

642. Liga:Book: національний юридичний каталог України. Ліга: Закон : офіційний вебсайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/catalog/about?_ga=2.123031688.2076829929.1566887723-2126107864.1565954894

643. Мега-НАУ – професійна правова система : офіційний вебсайт. URL: <http://www.nau.kiev.ua/>

644. Ямчук І.Р. Аналіз сучасних правових інформаційно-пошукових систем України. Економіко-правовий розвиток сучасної України : матер.

III Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених, м. Одеса, 22–23 листопада 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. С. 447–449.

645. Iplex : офіційний вебсайт. URL: <http://iplex.com.ua/>

646. Опендатабот : офіційний вебсайт. URL: <https://opendatabot.ua/>

647. YouControl : офіційний вебсайт. URL: <https://youcontrol.com.ua/>

648. Monitor Estate : офіційний вебсайт. URL: <https://monitor.estate/>

649. Правомен. офіційний вебсайт. URL: <https://pravoman.com/>

650. Чому поєднали ЄДРСР з базою нормативно-правових актів? *Закон і бізнес*. 2019. URL: https://zib.com.ua/ua/136296-chomu_poednali_edrsr_z_bazoyu_normativno-pravovih_aktiv.html

651. Юридична інформаційно-пошукова система «Законодавство» : офіційний вебсайт. URL: <http://zakonodavstvo.biz.ua/>

652. Пошуково-аналітична система .007 : офіційний вебсайт. URL: <https://www.007.org.ua/about>

653. Про затвердження Порядку надання Міністерством внутрішніх справ України інформації з Єдиного державного реєстру про зареєстровані транспортні засоби та їх власників Національному агентству з питань запобігання корупції : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.2018 № 689. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-18/>

654. Про затвердження Порядку надання Державною фіскальною службою України інформації з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків про доходи фізичних осіб на запити Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : спільний Наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів та Міністерства фінансів України від 20.09.2018 № 293/769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1162-18>

655. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України : Наказ Міністерства

внутрішніх справ України від 12.10.2009 № 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09>

656. Берназюк О.О. Удосконалення національного законодавства у сфері регулювання організації інформаційно-пошукових правових систем: зарубіжний досвід. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки : міжнародна науково-практична конференція*. Харків : Асоціація аспірантів-юристів, 2019. С. 30–33.

657. Бондар В.С. Шляхи удосконалення інформаційно-аналітичної обробки інформаційних масивів криміналістичних обліків. Актуальні проблеми держави і права. 2017. Вип. 78. С. 28–33.

658. Про Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL) : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2019-%D0%BF>

659. Urs Gasser Regulating search engines: taking stock and looking ahead. *Yale Journal of Law and Technology*. 2006. Vol. 8. P. 201–234.

660. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

661. James Grimmelmann The structure of search engine law. *Faculty Scholarship at Scholarship@Cornell Law: A Digital Repository*. 2007. Vol. 11. 63 p.

662. Legal Search Engines: All4One. URL: <http://www.all4one.com/legal.htm>

663. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с.

664. E-Estonia : офіційний вебсайт. URL: <https://e-estonia.com/>

665. Бочковий О.В. Співвідношення безпеки громадян з вразливістю злочинців в умовах інформаційного відкритого суспільства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 277–287.

666. Дорогих С.О., Смаглюк О.І. Використання інформаційно-пошукової системи законодавство та інформаційно-пошукового тезаурусу Eurovoc при

побудові електронного парламенту. *Правова інформатика*. 2013. № 3. С. 11–19.

667. Антоненко С.А. Актуальні питання створення та впровадження української версії тезаурусу EUROVOC. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 79–84.

668. Eurovoc : Official website of the European Union. URL: https://europa.eu/european-union/index_en

669. Jon Bing Legal Information Retrieval Systems: The Need For and the Design of Extremely Simple Retrieval Strategies. *The John Marshall Journal of Information Technology & Privacy Law*. 1978. Vol. 1. P. 379–399.

670. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>

671. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

672. Берназюк О.О. Проблема визначення поняття електронного державного реєстру за законодавством України. *Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи* : мат. міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2019. С. 53–56.

673. Савченко С.С. Реєстраційні процедури в діяльності органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2012. 18 с.

674. Кисіль А.С. Адміністративно-правове регулювання державної реєстрації юридичних осіб. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1(19). С. 32–41.

675. Гурковський М.П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 204 с.

676. Спасенко В.О. Сутність та ознаки інституту державної реєстрації: адміністративно-правовий аспект. *Проблеми адміністративного права*. 2013. № 3. С. 38–43.

677. Нікітін В. Поняття адміністративно-правового забезпечення державної реєстрації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 125–129.

678. Степаненко В.В. Реєстраційні провадження в діяльності підрозділів державної автомобільної інспекції МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Львів, 2013. 22 с.

679. Про затвердження Положення про Державний реєстр друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності : Наказ Міністерства юстиції України від 21.06.2007 № 412/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0689-07>

680. Про затвердження Порядку формування і ведення Єдиного реєстру арбітражних керуючих України : Наказ Міністерства юстиції України від 19.09.2019 № 2969/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1049-19#Text>

681. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство : Наказ Міністерства юстиції України від 05.09.2011 № 3018/5. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1106-11/para15#n15>

682. Про затвердження Порядку функціонування автоматизованої системи «Банкрутство та неплатоспроможність»: Наказ Міністерства юстиції України від 18.02.2020 № 594/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0186-20#Text>

683. В Україні створять електронний реєстр нотаріальних дій. *Закон і бізнес*. 2019. URL: https://zib.com.ua/ua/print/137166-v_ukraini_stvoryat_elektronniy_reestr_notarialnih_diy.html

684. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Рішення Вищої Ради правосуддя від 19.04.2018 № 1200/0/15-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>

685. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0514-13>

686. Берназюк О.О. Класифікація електронних державних реєстрів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 141–144.

687. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 № 1064. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-%D0%BF>

688. Про публічні електронні реєстри : проєкт закону від 13.07.2018, реєстр. № 8602. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64437

689. Тамаря Я.В. Зарубіжний досвід державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. Вип. 6. С.66–69.

690. О публичном реестре : Закон Грузии от 19.12.2008 № 820-Пс. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/20560/15/ru/pdf>

691. Качура О.А. Процедури адміністративної реєстрації: порівняльно-правова характеристика. *European political and law discourse*. 2015. Vol. 2. P. 252–256.

692. Турчин В. Закордонний досвід створення єдиного реєстру нерухомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 204–209.

693. Берназюк О.О. Зарубіжний досвід удосконалення національного законодавства у сфері регулювання електронних державних реєстрів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 36–40.

694. Кучма К.С. Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 2(4). С. 31–35.

695. About European Land Information Service – EULIS. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/solution/european-land-information-service-eulis/about>

696. Славова К. Існуючі реєстраційні системи земельних прав у країнах Європейського Союзу. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. № 6(41). С. 183–186.

697. Савченко С.С. Визначення місця реєстраційних процедур в системі адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 772–777.

698. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2019 р. у справі № 816/4714/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79265919>

699. Постанова Верховного Суду від 29 січня 2019 р. у справі № 815/4021/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79509588>

700. Постанова Верховного Суду від 31 липня 2019 р. у справі № 816/192/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83379310>

701. Постанова Верховного Суду від 25 липня 2019 р. у справі № 805/3023/17-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83244216>

702. Постанова Верховного Суду від 07 лютого 2019 р. у справі № 806/51/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79698788>

703. Про інформаційну взаємодію Державного реєстру актів цивільного стану громадян та Єдиного державного демографічного реєстру : спільний Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України від 14.06.2018 № 1843/5/507. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0718-18>

704. Про інформаційну взаємодію між Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань і Єдиним державним реєстром судових рішень : спільний Наказ Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 29.01.2019 № 270/5/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0118-19>

705. Про затвердження Порядку інформаційної взаємодії між електронною системою закупівель, єдиним вебпорталом використання публічних коштів та інформаційною системою Державної казначейської служби України : спільний

Наказ Мінекономрозвитку України та Міністерства фінансів України від 04.02.2019 № 149/44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0204-19>

706. Про інформаційну взаємодію автоматизованої системи виконавчого провадження та Державного реєстру актів цивільного стану громадян : Наказ Міністерства юстиції України від 03.07.2019 № 2008/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0737-19>

707. Дубілет розповів про «перші перемоги» в боротьбі з рейдерством. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/09/2/651155/>

708. Українців попереджатимуть про захоплення бізнесу та нерухомості. *Економічна правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/08/12/650497/>

709. Взаємодія реєстрів. Інтероперабельність : офіційний вебсайт Державного агентства з питань електронного урядування України. URL: <https://www.e.gov.ua/ua/projects/interoperability>

710. Система «Трембіта» – у промисловій експлуатації : інформація Урядового порталу станом на 16 січня 2020 р. URL: <https://trembita.gov.ua/ua/news/sistema-trembita-u-promislovij-ekspluataciyi>

711. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про публічні електронні реєстри» від 13.07.2018, реєстр. № 8602. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64437

712. Єдиний державний вебпортал відкритих даних : офіційний вебсайт. URL: <https://data.gov.ua/>

713. «Держава у смартфоні» стає реальністю: новий додаток «Дія». *Ліга Закон*. 2019. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/news/189691_derzhava-u-smartfon-sta-realnstyu-noviy-dodatok-dya

714. Рощенко О. "Цифрова революція" від "Дії": ІПН у телефоні, шерінг документів і не лише. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/5/7268840/>

715. Рощенко О. Зеленський: 2021 року Україна увійде в режим paperless. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/5/7268829/>

716. Ступень М.Г. Світовий досвід функціонування кадастрових систем у контексті раціонального землекористування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 17. С. 22–26.

717. Деменчук М. Механізми забезпечення єдності судової практики верховним судом: аналіз і шляхи вдосконалення. *Юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 66–70.

718. Зуєвич Л. Про наслідки, що тягне за собою невідображення в ЄДРСР відступів від правових позицій ВС. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/134711-vidstup-chi-pidstup?fbclid=IwAR3dIqJC0-Z5x1G2UlTWGVPlx6cxm-6k3o-BGoXbwV5nZ-f_QLNJMEz3q_4

719. Треба розширити можливість розгляду касаційними судами справ у письмовому провадженні – суддя ВП ВС Наталія Антонюк. *Верховний Суд : офіційний вебсайт*. Новини. 2019. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/791104>

720. Разметаєва Ю.С. Електронне урядування як складник демократії в інформаційному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31(70) № 1. С. 37–41.

721. Офіційний веб-сайт Міністерства та Комітету цифрової трансформації України: проєкти. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects>

722. Законопроєкти, з підготовки яких комітет визначено головним. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current?id=&pid069=248

723. Криниця С.І. Державна політика цифровізації економіки України. *Фінансовий простір*. 2018. № 3(31). С. 50–57.

724. Ющенко Н.В., Ковтун М.В. Електронне урядування в Україні: стан та перспективи розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38-1. С. 152–157.

725. Жекало Г.І. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26. Ч. 1. С. 56–60.

726. Галес Л. Електронне урядування: проблеми, пріоритети, завдання. *Держслужбовець*. 2018. № 3. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2018/march/issue-3/article-34920.html>

727. Жовток В.А., Філіпова Н.В. Актуальні проблеми та перспективи розвитку електронного урядування в Україні. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. 2020. № 9. С. 21–24.

728. Павлишин З.Я. Електронне урядування як інструмент модернізації державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 24. С. 119–124.

729. Цифрова адженда України – 2020. Концептуальні засади: проект. Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. 2016. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

730. Барегамян С.Х., Карпі Ю.В. Електронне урядування на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях: сучасний стан та перспективи впровадження в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. Вип. 32. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/32.pdf

731. Єсімов С. Основні напрями вдосконалення законодавства щодо використання інформаційних технологій у публічному управлінні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 215–223.

732. Цимбалюк В.С. Кодифікація інформаційного законодавства України: автореф. дис. доктора юр. наук. 12.00.07. Харків, 2013. 45 с.

733. Створення та впровадження «Кодексу Цифрових Технологій України» (КЦТУ): *Електронна петиція, створена 9 листопада 2019 р.* URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/78852>

734. У Раді планують прийняти цифровий та медичний кодекси. РБК-Україна. 2020. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rade-planiruyut-prinyat-tsifrovoy-meditsinskiy-1582629799.html>

735. Блінова Г.О. Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні: актуальні питання теорії та практики: дис. ... доктора юрид. наук. Запоріжжя, 2019. 545 с.

736. Довгань О.Д. Впровадження технологій Інтернет речей (IP): проблеми і наслідки. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: *Матеріали науково-практичної конференції*. Упоряд.: В.М. Фурашев, С.Ю. Петраєв. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2017. 238 с.

737. Лисенко Д.А. Права людини і штучний інтелект. *Збірник наукових робіт Стипендіального конкурсу з питань захисту, реалізації та охорони прав людини, присвяченого святкуванню п'ятої річниці успішного функціонування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights»* : збірник наукових робіт. Ужгород : Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2019. 180 с.

738. Головка О.М. Цифрова культура та інформаційна культура: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право*. 2019. № 4(31). С. 37–44.

739. Вінник О.М. Ключові питання правового забезпечення цифрової економіки та електронного бізнесу. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології* : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції. МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 404 с.

740. Ночвай В., Корявець М., Кульчицький І. та ін. Проблеми та перспективи гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн Східного партнерства: *Аналітичний звіт*. 2018. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Problemy-ta->

perspektyvygarmonizatsiyi-tsyfrovogo-rynku-Ukrayinyz-rynkamy-YES-ta-krayin-ShP.pdf.

741. Кравченко О.М. Правові проблеми впровадження технології Інтернету речей. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: Матеріали науково-практичної конференції*. Упоряд. : В.М. Фурашев, С.Ю. Петряєв. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2017. 238 с.

742. Фурашев В.М., Солончук І.В. Інформаційні правовідносини в судочинстві України. *Інформація і право*. 2019. № 3(30). С. 55–64.

743. Єгоров І.Ю., Рижкова Ю.О. Соціально-економічні аспекти процесів цифровізації: інструменти дослідження у країнах ОЕСР. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції*. МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 404 с.

744. Давидова І.В. До питання про впровадження інформаційних технологій в судовому процесі. *Новели цивільного процесуального законодавства: представництво : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. ; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса*. за заг. ред. д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2019. 200 с.

745. Пищуліна О. Дві сторони цифрових технологій: «цифрова диктатура» або збереження стійкості. *Центр Розумкова*. 2019. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti>

746. Духовна О. Україна «в цифрі»: напрямки реформування. *Юридична газета online*. 2019. № 45–46(699–700). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/ukrayina-v-cifri-napryamki-reformuvannya.html>

747. Робоча група “Цифрові загрози демократії”. *The Aspen Institute*. 2020. URL: <https://aspeninstitutekyiv.org/event/robocha-hrupa-tsyfrovi-zahrozy-demokratii/>

748. Іванченко Н.О., Густера О.М. Основні проблеми безпеки IoT в умовах цифровізації економіки України. *Економіка та держава*. 2019. № 11/2019. С. 50–54.

749. Пилипчук В.Г. Становлення і регулювання суспільних відносин у сфері новітніх інформаційних технологій (інтернет речей). *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: Матеріали науково-практичної конференції*. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2017. 238 с.

750. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС 2016 р. від 27 квітня 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

751. Ольга Куничак, менеджер IT-комітету ЄБА, розповіла, чому для бізнесу в Україні важливий статус «GDPR compliant company». *LIGA.360*. 2020. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/193376_chi-magdprrmaybutn-v-ukran

752. Овчаренко Я.О. Регламент захисту персональних даних європейського союзу (GDPR). Застосування на території України. *International Electronic Scientific Journal "Science Online"*. 2018. № 3. С. 236–239.

753. Муха Д. Електронний суд: в чому проблема? *Юридична газета online*. 2019. № 50(704). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/elektronniy-sud-v-chomu-problema.html>

754. Ситуація з верховенством права в Європейському Союзі: *Звіт про верховенство права за 2020 рік*. Європейська Комісія. 30.9.2020. COM (2020). SWD (2020) 300–326.

755. Отримані уроки і виклики, які постали перед судовою владою під час пандемії COVID-19 і після неї: спеціальна заочнома пленарна зустріч Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) 10 червня 2020 року. URL: <https://rm.coe.int/cepej-declaration-on-lessons-learned-cepej-2020-8rev/16809ede8b>

756. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>

757. Про затвердження Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 23 квітня 2020 року № 196. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/N_196_20.pdf

758. Вперше та за новою процедурою: КАС ВС провів судове засідання у режимі відеоконференції. Офіційний вебсайт Верховного Суду. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/166377-vpershe-ta-za-novoyu-protseduroyu-kas-vs-proviv-sudove-zasidannya-u-rezhimi-videokonferentsiyi>

759. Мамченко Н. Заслухати справу через Zoom: суддя-автор ухвали розповів деталі її реалізації. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/165679-zaslukhati-spravu-cherez-zoom-suddya-avtor-ukhvali-rozpoviv-detali-yiyi-realizatsiyi>

760. Мамченко Н. Судебное заседание в режиме видеоконференции вне помещения суда: спорных моментов пока больше. *Судебно-юридическая газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/165677-sudebnoe-zasedanie-v-rezhime-videokonferentsii-vne-pomescheniya-suda-spornykh-momentov-poka-bolshe>

761. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Ч. 3: Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 84 с.

762. Мацко В. Електронний суд в умовах COVID-19. *Національна асоціація адвокатів України*. 2020. URL: <https://unba.org.ua/publications/5423-elektronnij-sud-v-umovah-covid-19.html>

763. Гиляка О.С. Окремі аспекти функціонування електронного правосуддя в Україні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф*; редкол.: О.В. Щербанюк, А.С. Цибуляк-Кустевич та ін. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 336 с.

764. Обух В. Як працює електронне судочинство, або “Встати! Суд на зв’язку”. *Укрінформ*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3016937-ak-pracue-elektronne-sudocinstvo-abo-vstati-sud-na-zvazku.html>

765. Кібенко О. Створюючи електронний суд, ми забули про суддю. *Юридична газета*. 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/stvoryuyuchi-elektronniy-sud-mi-zabuli-pro-suddu.html>

766. Судді вказали на помилки у процесі впровадження е-суду. *Закон і бізнес*. 2020. URL: https://zib.com.ua/ua/print/142407-suddi_vkazali_na_pomilki_u_procesi_vprovadzhennya_e-sudu.html

767. Вдовіна О.О. Електронне діловодство як комунікаційна складова судочинства в Україні: автореф. дис. канд. наук. із соціальних комунікацій. 27.00.02 – документознавство, архівознавство. К., 2018. 19 с.

768. Коров’як О.Я. Проблеми впровадження електронного урядування в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(23). С. 45–49.

769. Берназюк О.О. Актуальні проблеми застосування цифрових технологій у сфері публічного управління. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету*. Серія : Право. 2020. № 62. С. 23–26.

770. Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України: *Аналітична доповідь*. Національний інститут стратегічних досліджень. К., 2014. 76 с.

771. Dory Reiling E-justice: experiences with court IT in Europe. *Buenas prácticas para la implementacion de soluciones tecnologicas en la administracion de justicia*. 2011. P. 79–115.

772. Берназюк О.О. Напрями застосування в Україні досвіду європейських держав щодо використання цифрових технологій у публічному управлінні. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 1). С. 25–29.

773. Матвеєнко І.В. Роль інформаційно-комунікаційних впливів у процесі впровадження електронного урядування в зарубіжних країнах: досвід для України. *Публічне урядування*. 2016. № 1. С. 135–145.

774. Пащак М.З., Плотнікова О.В. Напрями імплементації досвіду розвитку електронного урядування Чилі та Бельгії в Україні. *Шифр: «Майбутнє UA»*. 2017. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/099bcfe3ac1a6b325d46cb4e0c6b1469.pdf>.

775. Клімушин П.С. Особливості впровадження світового досвіду електронного урядування із застосуванням порталних технологій в систему національного державного управління. *Теорія та практика державного управління*. Харків : ХарPI НАДУ «Магістр». 2010. Вип. 2(29). С. 468–477.

776. Сиволапенко Т.Л. Досвід зарубіжних країн із впровадження цифрових концепцій: реалії та перспективи для України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*, 2019. № 3(67). С. 108–112.

777. Стах Н. Електронне судочинство: досвід Європи. *Loyer*. 2020. URL: <https://loyer.com.ua/uk/elektronne-sudochynstvo-dosvid-yevropy/>

778. Васильєва Н.В. Досвід естонії у наданні електронних послуг населенню. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_11_5

779. Воронков О. Мережева країна: як Естонія запровадила е-урядування. *Mind*. 2019. URL: <https://mind.ua/openmind/20200751-merezheva-krayina-yak-estoniya-zaprovadila-e-uryaduvannya>

780. Niiler, E. (2019). Can AI Be a Fair Judge in Court? Estonia Thinks So. [online] WIRED. URL: <https://www.wired.com/story/can-ai-be-fair-judge-court-estonia-thinks-so>

781. Muzyka V.V. Using artificial intelligence in justice system and the main challenges to human rights realization. *ECHR's Jurisprudence in Digital Era : proceedings of the Int. sci. conf. MES of Ukraine, Nat. Univ. "Odes. Acad. of Law", SRC NALSU*. Odesa : Publishing house "Helvetika", 2019. 342 p.

782. В Україні з'явився "кабінет громадянина". *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/27/7249501/>

783. Матієшин Л., Серов Ю. Використання досвіду Польщі для впровадження е-урядування в Україні. *Інформація, комунікація, суспільство 2015 : матеріали 4-ої Міжнародної наукової конференції ІКС-2015*. Національний університет "Львівська політехніка", Кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2015. С. 148–149.

784. Вдовіна О.О. Порівняльний аналіз систем електронного діловодства судової влади в Україні та зарубіжних країнах. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф.* Одес. нац. політех. ун-т (11–13 верес. 2014 р.). Одеса : Грінь Д.С., 2014. С. 92–97.

785. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Досвід створення електронного уряду у Франції та можливості його використання в Україні. *Гілея : наук. вісн.* Київ, 2012. Вип. 58, № 3. С. 669–674.

786. Андреева О.М. Шляхи реалізації концепції електронного урядування: досвід Франції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96. Ч. II. С. 44–50.

787. Смокович М.І. «Єдине вікно» в адміністративному судочинстві як інституційний елемент доступу до правосуддя. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31(70). Ч. 2 № 2. С. 110–114.

788. Матат А. Дистанційне правосуддя – виклик для сучасної демократії. *Центр демократії та верховенства права*. 2020. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dystantsijne-pravosuddia/#:~:text>

789. ДСА України повідомила про запуск електронного кабінету судді. *Офіційний вебсайт Державної судової адміністрації України*. 2020. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1043351/>

790. Довідас Віткаускас Верховенство права починається з дотримання боргових зобов'язань. *LB.ua*. 2020. URL: https://lb.ua/blog/dovydas_vitkauskas/464126_verhovenstv%o_prava_pochinaietsya_z.html

791. Куйбіда Р. Як COVID-19 змушує суди працювати креативно в нових умовах? *LB.ua*. 2020. URL: https://lb.ua/blog/roman_kuibida/453985_yak_covid19_zmushuie_sudi_pratsyuvati.html

792. Верлос Н. Цифрові права людини в сучасному світі крізь призму тлумачення органами конституційної юрисдикції. *Взаємні здобутки Європейської Комісії «За демократію через право» і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві : збірник матеріалів і тез Міжнародної онлайн-конференції*. Київ : ВАІТЕ, 2020. 178 с.

793. Kivalov S.V. Silencing human rights in digital era. *ECHR's Jurisprudence in Digital Era : proceedings of the Int. sci. conf.* MES of Ukraine, Nat. Univ. "Odes. Acad. of Law", SRC NALSU ; exec. eds. H.A. Ulianova, V.A. Tuliakov. Odesa : Publishing house "Helvetika", 2019. 342 p.

794. Unboxing artificial intelligence: 10 steps to protect human rights. *Council of Europe Porta*. 2019. URL: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights>

795. Smart Dubai 2021. URL: <https://2021.smartdubai.ae/>

796. Чукут С.А. Сучасні тенденції розвитку smart city на прикладі «smart dubai». *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: Матеріали науково-практичної конференції*. Упоряд. : В.М. Фурашев, С.Ю. Петряєв. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2017. 238 с.

797. Six City Strategy (6Aika). URL: <http://6aika.fi/>

798. Дмитренко В.І. Розвиток SMART CITY: досвід Фінляндії. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: Матеріали науково-практичної конференції*. Упоряд. : В.М. Фурашев, С.Ю. Петряєв. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2017. 238 с.

799. Васильєва О.І. Концептуальні підходи щодо регіоналізації. Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики :

матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2 т. / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, С.В. Загороднюка. К. : НАДУ, 2011. Т. 2. 544 с

800. Колтун В.С. Емерджентність системи місцевого самоврядування як інноваційний ресурс розвитку міст. *Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2 т. / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, С.В. Загороднюка. К. : НАДУ, 2011. Т. 2. 544 с.*

801. Федорчак О.В. Інноваційний механізм державного управління: підходи до формування. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 150–157.

802. Хачатурян Х.В. Інновації в державному управлінні : монографія. К. : Видво НАДУ, 2005. 252 с.

803. Шульга М.А. Інновації в державному управлінні як умова розбудови сервісної держави. *Державне управління*. 2014. № 1. С. 97–100.

804. Луциків І.В., Сороківська О.А., Котовська І.В. Дослідження особливостей інноваційного розвитку системи публічного управління в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. 2017. Вип. 12. С. 124–128.

805. Resolution of the representatives of the governments of the Member States, meeting within the Council of 17 October 2000 supplementing the resolutions of 23 June 1981, 30 June 1982, 14 July 1986 and 10 July 1995 as regards the security characteristics of passports and other travel documents. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42000X1028>

806. Council Regulation (EC) No 2252/2004 of 13 December 2004 on standards for security features and biometrics in passports and travel documents issued by Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004R2252>

807. Стінен Д. Безпека документів та управління ідентифікацією в Україні. Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. Київ, 2015. 44 с.

808. Про затвердження Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-п#Text>

809. Сербін Я. Кодування тіла. *Юридична газета Онлайн*. 2019. № 40(694). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/koduvannya-tila.html>

810. Справа C-291/12 Michael Schwarz проти Stadt Bochum. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0291>

811. Арзянцева Д.А., Захаркевич Н.П. Проблемні аспекти використання цифрових активів у діяльності віртуальних організацій. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції*. МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 404 с.

812. Огляд матеріалів ЗМІ «Стратегія – 2020»: інформаційні технології в державному управлінні. 1–30 червня 2019 року. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/informaciyni_tehnologii/2019/1_68.pdf

813. Ільчук П.Г., Коць О.О., Жулевич М.І. Технологія Blockchain як інструмент розвитку банківської системи. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції*. МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 404 с.

814. Балан О.С., Буковський Д.А. Технологія Blockchain в публічному управлінні. *Економічний журнал*. 2018. № 4(6). С. 5–10.

815. Марутян Р.Р. Інформаційні технології інтелектуального управління у публічно-управлінській практиці: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2018. С. 146–153.

816. Блокчейн у державі: засіб від бюрократії та рейдерства. *Слово і діло*. 2018. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/30/stattja/polityka/blokchejn-derzhavi-zasib-byurokratiyi-ta-rejderstva>

817. Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2(12). С. 90–94.

818. Тарачюк А., Тамашев Г. Smart-контракти серед юристів. *Юрист & закон*. 2017. № 21. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010426

819. Теряєв Р. Смарт-контракти: що, як, коли? *Юридична газета онлайн*. 2018. № 46(648). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/smartkontrakti-shcho-yak-koli.html>

820. Тамашев Г. Smart-контракти серед юристів. *Legalitgroup*. 2020. URL: <https://legalitgroup.com/smart-kontrakti-sered-yuristiv-2/>

821. Чи є різниця між LawTech та LegalTech? *Business Law Electronic Resource*. 2019. URL: <https://medium.com/@thelawboutiquelondon/is-there-a-difference-between-lawtech-and-legaltech-68f776d5ab98>

822. Слепченко К. Legal Tech в Україні. *Business Law Electronic Resource*. 2019. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/legal-tech-in-ukraine/>

823. Рожкова М. LegalTech и LawTech — что это такое и в чем их значимость для права? *Закон.Ру*. 2020. URL: https://zakon.ru/blog/2020/2/14/legaltech_i_lawtech_-%C2%A0что_eto_takoe_i_v_chem_ih_znachimost_dlya_prava

824. Новак Н. Legal Tech: когда боты заменят юристов. *Экономическая правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/02/14/634059/>

825. Що таке «Smart City» і як виглядає в українських реаліях? *Громадський простір*. 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=scho-take-smart-city-i-yak-vyhlyadaje-v-ukrajinskyh-realiyah>

826. Intelligent Nation 2015. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan/unpan032993.pdf>

827. Позднякова А.М. Впровадження концепції розумних сталих міст в Україні: особливості та рекомендації. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2(70). С. 49–57.

828. Smart villages. Revitalising rural services. URL: https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/enrd_publications/publi-enrd-rr-26-2018-en.pdf

829. Лопушняк Г.С., Шандар А.М. «Smart village» як концепція забезпечення сталого розвитку в постіндустріальному суспільстві. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції*. МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 404 с.

830. Офіційний веб-сайт Smart IT. URL: <https://sisoftware.biz/portfolio/smart-village>

831. Documents of the Consultative Council of European Judges. Документи Консультативної ради європейських суддів : [офіц. вид.] / упоряд. А.О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Дециденді», 2020. 940 с.

832. Мамченко М. 6 годин обговорення: якою буде Концепція удосконалення судоустрою від робочої групи президентської комісії. Судово-юридична газета. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/157479-143067>

833. Шемшученко В. Штучний інтелект у правосудді. *Центр демократії та верховенства права*. 2020. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/>

834. Голубева Н.Ю. Электронное судопроизводство в Китае: Интернет-суды, Мобильный микросуд, «разумные процессы», blockchain, AI и COVID-19. *Я и Закон*. 2020. URL: <https://yaizakon.com.ua/elektronnnoe-sudoproizvodstvo-v-kitae-internet-sudy-mobilnyj-mikrosud-razumnye-protsessy-blockchain-ai-i-covid-19/?fbclid=IwAR20oCm2DrywxkKValg5xeAw3A2FC4bJdSmr7F01xsOr4VvroMQLLRp7FZs>

835. Штучний інтелект в судовій системі: як це відбувається в Китаї. *Futurenow*. 2019. URL: <https://futurenow.com.ua/shtuchnyj-intelekt-v-sudovij-systemi-yak-tse-vidbuvayetsya-v-kytai/>

836. «Право — не математика, и в зависимости от конструкции спора решения могут быть совершенно разными» — Судья ВС Иван Мищенко об искусственном интеллекте. *Юридическая практика*. 2020. URL: <https://pravo.ua/pravo-ne-matematika-i-v-zavisimosti-ot-konstrukcii-spora-reshenija->

mogut-byt-sovershenno-raznymi-sudja-vs-ivan-mishhenko-ob-iskusstvennom-intellekte/

837. Мамченко М. Искусственному интеллекту доверят проверять судей: Минцифра завершила обсуждение Концепции. *Судебно-юридическая газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/176777-iskusstvennomu-intellektu-doveryat-proveryat-sudey-mintsifra-zavershila-obsuzhdenie-kontseptsii>

838. Терещук Г.А. Забезпечення транспарентності органів публічної влади через публікацію відкритих даних: адміністративно-правовий вимір. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 160–163.

839. Самоходський І., Лебедев Д., Ткаченко Р. Зелена книга політика відкритих даних. *Офіс ефективного регулювання*. К., 2020. 78 с.

840. Guidelines on Open Government Data for Citizen Engagement. Department of Economic and Social Affairs. *Division for Public Administration and Development Management*. United Nations. New York, 2013. URL: [http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/Guidelines%20on%20OGDC E%20May17%202013.pdf](http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/Guidelines%20on%20OGDC%20May17%202013.pdf)

841. Деякі питання приєднання до Міжнародної хартії відкритих даних: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 686-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2016-%D1%80#Text>.

842. Джига Т.В. Основні принципи використання та доступу до публічної інформації у формі відкритих даних: зарубіжний досвід для України. *Серія «Політика». Аналітична записка*. 2016. № 32. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-08/vidkruti_dani-6c336.pdf

843. Горбата Л.П. Відкриті дані як інструмент інформаційної відкритості у діяльності органів публічної влади. *Державне управління*. 2018. № 5(57). С. 220–224.

844. Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації: постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 595. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200595.html

845. Про хмарні послуги: проєкт Закону від 20 грудня 2020 р. реєстр. № 2655. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67744

846. Про віртуальні активи: проєкт Закону від 11 червня 2020 р. реєстр. № 3637. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110

847. Пояснювальна записка до проєкту Закону «Про публічні електронні реєстри» від 10 вересня 2019 р. реєстр. № 2110. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66772

848. Мамченко Н. Кожен реєстр в Україні живе власним життям: результати аудиту. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/156457-kozhen-reyestr-v-ukrayini-zhive-vlasnim-zhittiam-rezultati-audit>

849. Мялковський Д.В. Інноваційні механізми ЄС з підвищення довіри до електронних послуг. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції*. МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 404 с.

850. Олексюк Л.В. Законодавче регулювання ідентифікації фізичних та юридичних осіб в електронних урядуванні, демократії та комерції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1065>

851. Пояснювальна записка до проєкту Закону «Про хмарні послуги» від 20 грудня 2020 р. реєстр. № 2655. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67744

852. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L1148>

853. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj>

854. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про віртуальні активи» від 11 червня 2020 р. реєстр № 3637. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110

855. Вінник О.М. Переваги та ризики цифровізації економіки: проблеми правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 56–62.

856. Дніпров О.С. Нормативно-правове забезпечення електронного урядування в Україні. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2018. № 5. С. 1–75.

857. Левицька Н. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 165–169.

858. Алексеєнко А.О., Балишев М.А. Міжнародний круглий стіл «Проблеми інформатизації: процеси цифровізації (теорія і практика)». *Архіви України*. 2018. № 2–3. С. 248–260.

859. Андрусів Л. Офіційні видання: друковані чи ні. Можливі наслідки змін до Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності». *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/169012-ofitsiyni-vidannya-drukovani-chi-ni>

860. Kharytonov Eu.O., Kharytonova H.I., Tolmachevska Yu.O. Digital technologies as a threat of human rights: prevention of the rule of law crisis. *ECHR's Jurisprudence in Digital Era : proceedings of the Int. sci. conf.* MES of Ukraine, Nat. Univ. "Odes. Acad. of Law", SRC NALSU ; exec. eds. H.A. Ulianova, V.A. Tuliakov. Odesa : Publishing house "Helvetika", 2019. 342 p.

861. Khrapenko O.O. «Electronic Court» System in Ukraine: trendsetting and challenges. *ECHR's Jurisprudence in Digital Era : proceedings of the Int. sci. conf.* MES of Ukraine, Nat. Univ. "Odes. Acad. of Law", SRC NALSU. Odesa : Publishing house "Helvetika", 2019. 342 p.

862. Мамченко Н. До 1 июня: когда ГСА обещает обеспечить дистанционное правосудие. *Судебно-юридическая газета*. 2020. URL:

<https://sud.ua/ru/news/publication/165056-do-1-iyunya-kogda-gsa-obeschaet-obespechit-distantcionnoe-pravosudie>

863. Мамченко Н., Хрипун В. Участие в гражданских, административных и хозяйственных процессах в режиме видеоконференции: реально или нет. *Судебно-юридическая газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/165042-uchastie-v-grazhdanskikh-administrativnykh-i-khozyaystvennykh-protsessakh-v-rezhime-videokonferentsii-realno-ili-net>

864. Андрій Костін: "Якщо Україна хоче безпечно реінтегрувати нині окуповані території, то ми повинні бути підготовлені до цього". *LB.ua*. 2020. URL: https://lb.ua/pravo/2020/05/26/458399_andriy_kostin_yakshcho_ukraina_hoche.html?fbclid=IwAR2VxOVIC5AFni1l_UX3z0otNQ37SMAgMW_91RbfsUV0k94UBJWgW9Qt33Y

865. Смокович М. Електронне судочинство оперативно вирішує правові спори, а в сучасних умовах пандемії гарантує безпеку учасникам процесу. *Верховний Суд. Новини*. 2020. URL: <https://www.facebook.com/supremecourt.ua/posts/812437012864519>

866. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

867. Електронного голосування на виборах в 2020 році не буде, – ЦБК. *Рубрика*. 2020. URL: <https://rubryka.com/2020/08/15/elektronnogo-golosuvannya-na-vyborah-v-2020-rotsi-ne-bude-tsvk/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Берназюк О.О. Адміністративне-правове регулювання цифрових технологій у праві: сучасний стан та напрямки вдосконалення. *Науковий журнал Сумського національного аграрного університету*. 2017. № 4. С. 77–81.
2. Берназюк О.О. Напрями застосування та види цифрових технологій у праві. *Прикарпатський юридичний вісник Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 4(19). С. 34–38.
3. Берназюк О.О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10(260). С. 166–170.
4. Берназюк О.О. Міжнародне-правове регулювання цифрових технологій у праві. *Альманах міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 18. С. 3–10.
5. Берназюк О.О. Цифрові технології у сфері публічного управління: визначення основних понять. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2017. Вип. 46. С. 109–113.
6. Берназюк О.О. Історико-правова періодизація розвитку цифрових технологій у праві. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. Кишинёв, 2017. С. 45–49.
7. Берназюк О.О. Структура та інструменти електронного урядування. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 2 (volume 1). С. 19–25.
8. Берназюк О.О. Електронний суд як основний елемент системи електронного судочинства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 102–104.

9. Берназюк О.О. Поняття та значення інформаційно-пошукових аналітичних правових систем в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 2. С. 18–21.

10. Берназюк О.О. Поняття та особливості електронного судочинства в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. Ч. 2. С. 15–20.

11. Берназюк О.О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 5(279). С. 196–199.

12. Берназюк О.О. Зарубіжний досвід удосконалення національного законодавства у сфері регулювання електронних державних реєстрів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 36–40.

13. Берназюк О.О. Класифікація електронних державних реєстрів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2019. № 5. С. 141–144.

14. Берназюк О.О. Правове регулювання надання юридичних послуг в електронній формі: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 5. С. 36–40.

15. Берназюк О.О. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: поняття та структура. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 6(280). С. 326–330.

16. Берназюк А.А. Внедрение единой судебной информационно-телекоммуникационной системы: вопросы теории и практики. *Legea Si Viata Revista stiintifico-practica*. Кишинёв, июнь 2019 г. С. 24–28.

17. Берназюк А.А. Перспектива внедрения в Украине электронной формы предоставления юридической помощи *Legea Si Viata Revista stiintifico-practica*. Кишинёв, июнь 2019 г. С. 24–28.

18. Берназюк О.О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету*. Серія : Право. 2019. № 55. С. 32–35.

19. Берназюк О.О. Елементи електронного судочинства та стан їх запровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету*. Серія : Право. 2019. № 56. С. 12–15.

20. Берназюк О.О. Напрями застосування в Україні досвіду європейських держав щодо використання цифрових технологій у публічному управлінні. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 1). С. 25–29.

21. Берназюк О.О. Актуальні проблеми застосування цифрових технологій у сфері публічного управління. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету*. Серія : Право. 2020. № 62. С. 23–26.

22. Берназюк О.О. Деякі питання організаційно-правових механізмів боротьби з корупцією в Україні. *Пріоритетні напрями модернізації системи права України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. С. 266–268.

23. Берназюк О.О. Сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства та їх вплив на сферу публічного управління. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро : Правовий світ, 2017. С. 8–11.

24. Берназюк О.О. Історико-правові передумови запровадження цифрових технологій в право. *Правовий розвиток суспільства і держави: традиції та новачії* : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. Київ : Актуальна юриспруденція, 2017. С. 53–55.

25. Берназюк О.О. Окремі питання розвитку електронної демократії в Україні. *Сучасне державотворення та право творення: питання теорії та практики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Причорноморська фундація права, 2017. С. 27–29.

26. Берназюк О.О. Проблема співвідношення понять «електронний суд», «електронне судочинство» та «електронне правосуддя». *Теорія і практика сучасної юриспруденції* : збірник Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 8–10.

27. Берназюк О.О. Зарубіжний досвід запровадження системи електронного судочинства: можливості застосування. *Реформування законодавства і державних інституцій: досягнення, недоліки та перспективи* : Міжнародні юридичні науково-практичні конференції «Актуальна юриспруденція». Київ, 2019. С. 133–136.

28. Берназюк О.О. Переваги та проблемні питання запровадження підсистеми «Електронний суд». *Новини сучасної науки* : XXXI Міжнародна Інтернет-конференція. Вінниця, 2019. С. 5–8.

29. Берназюк О.О. Переваги та можливості системи електронного судочинства. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : Міжнародна науково-практична конференція. Одеса, 2019. С. 67–71.

30. Берназюк О.О. Інформаційна безпека як необхідна складова системи електронного судочинства. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні* : Міжнародна науково-практична конференція. Харків, 2019. С. 43–45.

31. Берназюк О.О. Електронне діловодство у суді: сучасний стан та перспективи розвитку. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина* : Міжнародна науково-практична конференція. Запоріжжя : Істина, 2019. С. 88–91.

32. Берназюк О.О. Електронне урядування та концепція належного урядування: питання співвідношення. *International scientific and practical conference*, Miskolc, Hungary, 2019. С. 203–206.

33. Берназюк О.О. Електронні сервіси з надання правової допомоги в Україні : Міжнародна науково-практична конференція. *Центр українсько-європейського наукового співробітництва Верховенство права та правова держава*. Ужгород, 2019. С. 71–74.

34. Берназюк О.О. Удосконалення національного законодавства у сфері регулювання організації інформаційно-пошукових правових систем: зарубіжний досвід. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки* :

Міжнародна науково-практична конференція. Харків : Асоціація аспірантів-юристів, 2019. С. 30–33.

35. Берназюк О.О. Теоретико-правові засади функціонування інформаційно-пошукових правових систем в Україні. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країнах* : Міжнародна науково-практична конференція. Запоріжжя: Істина, 2019. С. 49–52.

**ДЕРЖАВНА СУДОВА АДМІНІСТРАЦІЯ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО
"ЦЕНТР СУДОВИХ СЕРВІСІВ"**

01054, Україна, м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24, тел. (044) 390-47-55, e-mail: inbox.ccs@court.gov.ua

16.02.2021 № 16.02-2021-2

на № _____

**Довідка
щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження
Берназюка Олександра Олександровича**

Державне підприємство «Центр судових сервісів» (далі - Підприємство) повідомляє, що основні положення та результати дисертаційного дослідження Берназюка Олександра Олександровича на тему: «Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, можуть бути використані в роботі Підприємства.

Підприємство вважає за доцільне введення у нормативний обіг поняття «судова інформація» та визначення його змісту, ранжування судової інформації за критерієм її відкритості та доступності, визначення системи органів та відповідальних осіб за стан забезпечення інформаційної безпеки у судочинстві, введення показників, за якими визначається стан захищеності інформації в ЄСІТС.

Запровадження підсистеми «Судова практика» та забезпечення її повного та сучасною інформацією надасть змогу всім особам, які виявляють інтерес до судової практики, отримати узагальнену інформацію про всі судові рішення, а також про актуальну судову практику.

З повагою,
в.о. директора

О. Нетишенська

Паперова копія
електронного документа

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правової політики

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-84

Берназюку О.О.

вул. Івана Кавалерідзе, 9, кв. 55,
м. Київ, 04078

Шановний Олександрє Олександровичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики розглянуто Ваше звернення з пропозиціями щодо внесення змін і доповнень до деяких законів України стосовно підвищення ефективності використання цифрових технологій в публічному управлінні.

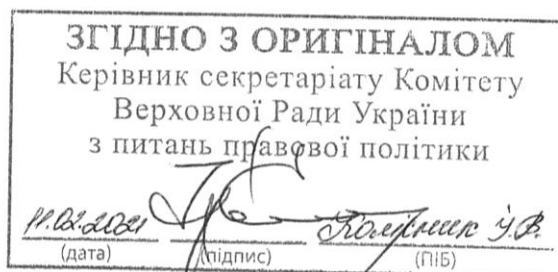
Дякуємо Вам, що долучилися до законотворчого процесу, розуміючи, що цифровізація надає широкі можливості для трансформації системи державного управління, зокрема у сфері надання адміністративних послуг, а також те, що цифровізація державних послуг на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій сприятиме підвищенню ефективності, відкритості, прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, сприятиме формуванню нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.

При системному державному підході, що супроводжується формуванням належної правової бази, цифрові технології стимулюватимуть розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з важливих чинників розвитку демократії в країні, підвищення продуктивності, економічного зростання та підвищення якості життя громадян України.

Враховуючи наведене інформуємо, що з наданими Вами пропозиціями ознайомлено народних депутатів України - членів Комітету для можливого врахування в законотворчій діяльності.

З повагою

Голова Комітету

А. КОСТІН

СЕДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Підписувач: Костін Андрій Євгенович
Сертифікат: 58E2D9E7F900307B0400000053E22E001E348F00
Дійсний до: 27.01.2023 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
№ 04-26/18-2021/39690 від 11.02.2021

МІНІСТЕРСТВО ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Мінцифри

вул. Ділова, 24, м. Київ, 03150, тел. (044) 207-17-30

E-mail: hello@thedigital.gov.ua, сайт: www.thedigital.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 43220851

від _____ 20__ р. № _____

На № _____ від _____ 20__ р

Олександрю Берназюку

вул. Івана Кавалерідзе, 9, кв. 55,
м. Київ, 04078

Шановний Олександрю Олександровичу!

Міністерство цифрової трансформації України в межах компетенції розглянуло Ваше звернення-пропозицію від 09.02.2021 щодо внесення змін та доповнень до деяких законів України, зокрема, щодо підвищення ефективності використання цифрових технологій у державному правлінні, які на Вашу думку, сприятимуть посиленню ролі громадськості у законотворчій діяльності, уточненню форм такої участі, та повідомляє, що викладені пропозиції є актуальними та слушними з огляду на необхідність врахування громадської думки під час підготовки проектів нормативно-правових актів, спрямованих на визначення пріоритетних напрямів суспільного та державного розвитку, планування законотворчої діяльності, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації та можуть бути враховані під час підготовки Мінцифри проектів нормативно-правових актів щодо формування та реалізації державної політики у визначених сферах діяльності.

З повагою

Державний секретар

Іван ТУРЧАК

ДОКУМЕНТ СЕД МІНЦИФРА АСКОД

Підписувач Турчак Іван Миронович
Сертифікат 3ED5083160DBC59B0400000BD10060033B40F00
Дійсний з 02.07.2020 14:39:09 по 02.07.2022 14:39:09

1/06-7-1600 від 16.02.2021

**МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ
ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
(Мінекономіки)**

вул. М. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. (044)200-47-53, факс (044)253-63-71
E-mail: meconomy@me.gov.ua, <http://www.me.gov.ua>, код ЄДРПОУ 37508596

На № _____ від _____

Берназюк О. О.

Вул. Івана Кавалерідзе, 9, кв. 55,
м. Київ, 04078

e-mail: Obernaziuk@gmail.com

Щодо розгляду звернення

Шановний Олександр Олександровичу!

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України розглянуло Ваші пропозиції щодо внесення змін та доповнень до деяких законів України в частині підвищення ефективності використання цифрових технологій у публічному управлінні, надіслані листом від 04.02.2021 № б/н, і повідомляє.

Так, пропонується внести зміни до Законів України «Про Кабінет Міністрів України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про адміністративні послуги», що спрямовані на посилення ролі громадськості у законотворчій діяльності, уточненню форм такої участі тощо.

Зазначаємо, що запропоновані Вами пропозиції мають практичне значення та характеризуються законодавчою новизною і можуть бути враховані Міністерством у процесі вдосконалення чинного законодавства України.

Вих. № 2412-06/9045-09 від 12.02.2021 14:52:11

ДОКУМЕНТ СЕД Мінекономіки АСКОД

Сертифікат 58E2D9E7F900307B0400000097811800F1728500

Підписувач Савчук Олеся Леонідівна

Дійсний з 25.06.2020 0:00:00 по 25.06.2022 0:00:00

Мінекономіки

2412-06/9045-09 від 12.02.2021 14:52:11

Разом з тим зазначаємо, що відповідно до Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 № 856 (далі - Положення), Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії.

Підпунктом 1 пункту 4 Положення визначено, що Мінцифри відповідно до покладених на нього завдань узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх Кабінетові Міністрів України.

Враховуючи викладене, пропонуємо розглянути питання щодо надсилання розроблених Вами пропозицій до Мінцифри для їх опрацювання.

З повагою

**Виконувач обов'язків державного секретаря
Міністерства розвитку економіки, торгівлі
та сільського господарства України**

Олеся САВЧУК

АСОЦІАЦІЯ
ПРАВНИКІВ
УКРАЇНИ
UKRAINIAN BAR
ASSOCIATION

+380 (44) 492-88-48
вул. Хрещатик, 6, 2 поверх,
м. Київ, 01001, Україна
www.uba.ua

Вих. № 139 від 17 лютого 2021 року

Берназюку О.О.

Шановний Олександрє Олександровичу!

У відповідь на лист від 04 лютого 2021 року щодо пропозицій стосовно внесення змін до законодавства для підвищення ефективності використання цифрових технологій у публічнолу управлінні повідомляємо Вам про те, що вказані пропозиції можуть бути використані у процесі підготовки Асоціацією правників України змін до законодавства

Т. в. о. виконавчого директора

Вікторія Краснова

ГЕНЕРАЛЬНІ ПАРТНЕРИ АСОЦІАЦІЇ ПРАВНИКІВ УКРАЇНИ В 2021 РОЦІ

AVERLEX

ARIO

ASTERS

ВАСИЛЬ КІСІАВ

VB' PARTNERS

ЮРИДИЧНЕ
БЮРО

ЕГОРОВ
ПУГІНСЬКИЙ
АФАНАСЬЄВ
І ПАРТНЕРИ

LCF

MORIS

Sokolovskiy
and Partners

ПАРТНЕРИ

АЛЕКСЕЄВ
БОЯРЧУКОВ
ТА ПАРТНЕРИ

SLS GROUP

КУШНІР, ЯКИМ'ЯК ТА ПАРТНЕРИ
ПРАВНИЧА ФІРМА

ВЕРХОВНИЙ СУД

Департамент аналітичної та правової роботи

Правове управління (IV)

вул. П. Орлика, 4а, м. Київ, 01043, код ЄДРПОУ 41721784

12.02.2021р

№ 12.02.2021р

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Берназюка Олександра Олександровича

на тему: «Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку»

за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;

інформаційне право., галузь знань «081 – Право»

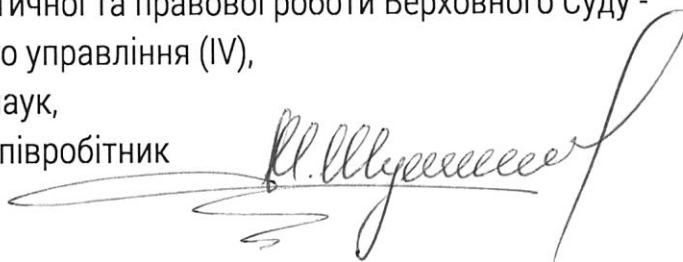
Правове управління (IV) Департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду, опрацювало Ваше звернення щодо пропозицій розвитку та вдосконалення підсистем ЄСІТС «судова практика» та пропозиції внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та повідомляє таке:

Питання функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) та шляхи підвищення ефективності її використання є досить актуальним питанням та важливим етапом запровадження «електронного правосуддя».

Пропозиції стосовно запровадження підсистеми «Судова практика» та забезпечення її повною та сучасною інформацією, дійсно надасть змогу суддям та судам першої та апеляційної інстанцій, мати доступ до узагальненої інформації про актуальну судову практику Верховного Суду та сприятиме єдності судової практики, дасть змогу аналізувати практику застосування законів, полегшить наукові дослідження у сфері судової практики, а також отримати інформацію у статистичних цілях.

Запропоновані зміни щодо удосконалення Цивільного процесуального кодексу України, також є актуальними та слушними, такими, що покликані врегулювати деякі питання стратегічного реформування законодавства у сфері цифрових технологій у публічному управлінні з урахуванням досвіду Європейського Союзу.

Заступник керівника
департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду -
начальник правового управління (IV),
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'M. Shumilo', with a long horizontal flourish extending to the left.

Михайло ШУМИЛО

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор

з навчально-методичної та наукової роботи

Київського університету права НАН України

**кандидат юридичних наук,
доцент**

О. О. Хорватова

« _____ » лютого 2021 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему
«Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку»
докторанта Ужгородського національного університету
Берназюка Олександра Олександровича**

Комісія у складі:

голови комісії – завідуючого кафедрою кримінального права та процесу Київського університету права Національної академії наук України к.ю.н. Савки Олександра Івановича;

членів комісії – завідуючої кафедрою загальнотеоретичних правових та соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету права Національної академії наук України к.і.н. Лісової Катерини Сергіївни,

- доцента кафедри державно-правових та соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету права Національної академії наук України к.ю.н. Балюк Юлії Олексіївни,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження докторанта Ужгородського Національного університету Берназюка Олександра Олександровича на тему «Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку» розглянуті й вивчені співробітниками кафедри державно-правових

та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України та мають належний теоретичний і методологічний рівень.

Зокрема, у навчальному процесі використовуються розроблені дисертантом наукові положення стосовно того, що перехід від індустріального до інформаційного суспільства зумовлений стрімким розвитком науки і техніки, створенням новітніх інформаційних (цифрових) технологій та їх поступовим запровадженням у всі основні сфери людської діяльності. У зв'язку із цим виникла потреба державного врегулювання правовідносин у сфері застосування цифрових технологій у різних видах суспільної діяльності, а сама держава постала перед необхідністю запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, судочинства та інші види юридичної діяльності з тим, щоб відповідати рівню розвитку сучасного суспільства та його вимогам. Дані положення використані докторантом при викладанні дисципліни «Адміністративне право» для студентів напрямку підготовки 081 «Право» в КУП НАН України.

Розглядаючи цифрові технології у праві, докторантом Берназюком О.О. запропоновано розрізняти два аспекти даного питання: 1) правове регулювання інформаційних відносин, тобто право як засіб регулювання правовідносин, що складаються у сфері інформаційного обміну в юридичній діяльності, у тому числі із застосуванням цифрових технологій; 2) застосування цифрових технологій у всіх видах юридичної діяльності, включаючи правотворчість та правозастосування, тобто використання цифрових технологій для підвищення ефективності юридичної діяльності.

В той же час інтенсивний розвиток таких елементів інформаційного суспільства, як електронні демократія, урядування, уряд та суд, зумовлюють сучасну потребу в поглибленні наукового пошуку щодо формування нової концепції цифрових технологій у праві та вдосконалення нормативних засад їх використання в юридичній практиці. У зв'язку із цим студентам роз'яснюється поняття: електронне урядування, електронна демократія, електронний парламент, електронний суд, електронне правосуддя, електронне судочинство, що було використано при викладанні дисципліни «Адміністративне право» для студентів напрямку підготовки 081 «Право».

Таким чином положення дисертаційного дослідження можуть бути використані при викладанні в вищих закладах освіти з нормативного курсу «Адміністративне право», спецкурсу «Адміністративна відповідальність та

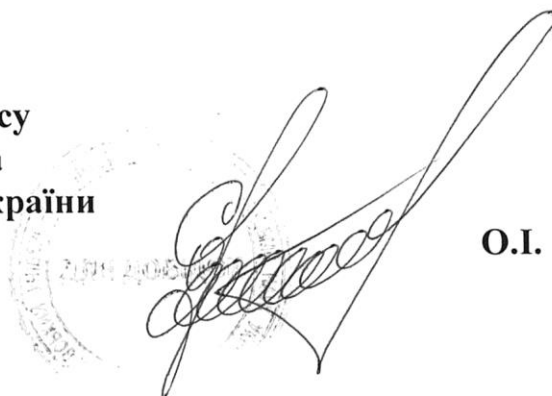
процес», матеріалів для підручників і навчальних посібників, проведення практичних занять із статистики, правової статистики.

Повідомляємо, що пропозиції, отримані на основі проведеного дослідження у галузі адміністративного права та процесу будуть враховані при проведенні навчальних дисциплін в КУП НАН України.

Голова комісії:

**Завідуючий кафедрою
кримінального права та процесу
Київського університету права
Національної академії наук України
к.ю.н.**

«17» лютого 2021 року

О.І. Савка

**завідуюча кафедрою загальнотеоретичних правових
та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського університету права
Національної академії наук України
к.і.н.**

«17» лютого 2021 року

К.С. Лісова

**доцент кафедри державно-правових
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
Національної академії наук України
к.ю.н.**

«17» лютого 2021 року

Ю.О. Балюк

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030, Україна
тел. (044) 234-50-07, факс (044) 234-41-03

NATIONAL INSTITUTE
FOR STRATEGIC STUDIES

7 A Pyrohova St., Kyiv 01030, Ukraine
tel. (044) 234-50-07, fax (044) 234-41-03

26.08.2018 № 10-78/05

Берназюку О.О.

04078, м.Київ, вул. Івана Кавалерідзе, 9 кв.55
Obernaziuk@gmail.com

Шановний Олександрє Олександровичу!

У Національному інституті стратегічних досліджень уважно розглянуто Ваше звернення з пропозиціями щодо внесення змін та доповнень до деяких законів України (щодо підвищення ефективності використання цифрових технологій у публічному управлінні).

За результатами розгляду повідомляємо, що висловлені Вами пропозиції, зокрема стосовно уточнення положень законодавства щодо застосування електронного (цифрового) підпису, подання документів в електронній формі, оприлюднення нормативно-правових актів та їх проектів, скорочення паперового документообігу, порядку використання персональних даних, вбачаються слушними та будуть враховані у науково-аналітичній діяльності Інституту, а також при опрацюванні та здійсненні наукової експертизи проектів нормативно-правових актів із зазначених питань.

Крім того, з огляду на актуальність порушених Вами питань вважали б за доцільне рекомендувати направити Ваші пропозиції до відповідних комітетів Верховної Ради України.

З повагою

Директор Інституту

О. Литвиненко

У К Р А Ї Н А
Чернівецька міська рада
Виконавчий комітет

Центральна площа, 1, м. Чернівці, 58002, тел. (0372) 52-59-24, тел./факс 55-35-39,

E-mail: document@rada.cv.ua, Код ЄДРПОУ № 04062216

18.02.2021

№ 10-293-01/10-09

на № _____

гр.Берназюку О.О.

04078, м.Київ, вул.І.Кавалерідзе,9/55

Ваші пропозиції, щодо підвищення ефективності використання цифрових технологій у публічному управлінні, взято до відома.

Наразі, стрімкий розвиток цифрових технологій активізувало поглиблений інтерес до проблематики цифрової економіки та її вплив на розвиток суспільства.

Погоджуємось з тим, що розробка моделі правового регулювання цифрових технологій, дає змогу утримати баланс між збереженням фундаментальних суспільно-правових цінностей і безперешкодним розвитком інноваційних технологій, спрямованих на поліпшення якості життя людей.

Прискорена інформатизація життя суспільства і держави вимагає створення внутрішньодержавного правового середовища у сфері використання інноваційних інформаційних технологій. Сьогодні, в Україні здійснюється велика робота щодо практичного впровадження, освоєння та інтеграції цифрових сервісних технологій у систему державного управління. Основною ідеєю цифровізації державних послуг вважається надання населенню країни державними органами та органами місцевого самоврядування послуг в електронній формі.

Безперечно, цифровізація надає багато переваг, а тому, на кожному новому етапі інтеграції цифрових технологій та їх розвитку («оцифровування» процесів, електронний уряд) відбуваються вагомі зміни, як у використанні різного роду технологій, так і в організації діяльності органів державної влади, та місцевого самоврядування у взаємодії з громадянами. Процеси цифрової трансформації створюють можливості для реалізації різних варіантів державної політики, які не можуть бути впроваджені без використання технологій.

При системному державному підході «цифрові» технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в Україні, підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також підвищення якості життя громадян України.

«Цифровізація» України має орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою входження України в європейський і світовий ринок електронної комерції та послуг. Необхідно зосередитись на знятті бар'єрів на шляху до «цифровізації» країни, корегуванні вад діючих механізмів, залученні інвестицій, розвитку «цифрової» інфраструктури та «цифрової» економіки з метою досягнення національних пріоритетів.

Що не менш важливо, «цифровізація» України має супроводжуватися зміцненням довіри при використанні нових технологій, включаючи інформаційну безпеку, кібербезпеку, захист конфіденційності персональної інформації.

З точки зору правового забезпечення, законодавчих та нормативно-правових документів сфера «цифровізації» України потребує суттєвого аудиту, структуризації, доопрацювання відповідно до існуючих потреб, сучасних викликів та завдань.

Разом з цим повідомляємо, що Ваші пропозиції надані для ознайомлення та врахування в роботі виконавчим органам міської ради та головам депутатських фракцій Чернівецької міської ради VIII скликання.

**Секретар виконавчого комітету
Чернівецької міської ради**

С.Добржанський